ALGTEADMISI

Nõukogude seadus-andlusest

A-33357 II

ALGTEADMISI NÕUKOGUDE SEADUSANDLUSEST

[illegible]

«EESTI RAAMAT» · TALLINN 1973

34 N
A 46

Originaali tiitel:
ОСНОВЫ СОВЕТСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
Политиздат, Москва 1972
Kaane kujundanud G. Pant

Tõlkinud Ü. Karu, J. Kirikal, E. Kornel, E. Moik, I. Sild, I. Sütt ja A. Vesmes

«Algteadmisi Nõukogude seadlusandlusest» koostas Nõukogude Seadusandluse Üleliidulise Teadusliku Uurimise Instituut. Autorite kollektiivi tööd juhtisid õigusteaduse doktor professor I. Samoštšenko ja õigusteaduse kandidaat K. Gutsenko.

Eri peatükkide autorid. I peatükk — õigusteaduse doktor professor A. Mitskevitš, õigusteaduse doktor professor I. Samoštšenko, J. Severin; II peatükk — õigusteaduse doktor professor Vene NFSV teeneline jurist M. Kiritšenko, õigusteaduse kandidaat I. Kuznetsov, õigusteaduse kandidaat V. Tišenko; III peatükk — õigusteaduse doktor professor Vene NFSV teeneline teadlane S. Bratus; IV peatükk — õigusteaduse kandidaat V. Rahmilovitš; V peatükk — õigusteaduse doktor professor O. Sadikov; VI peatükk — õigusteaduse kandidaat Vene NFSV teeneline jurist A. Pergament; VII peatükk — õigusteaduse doktor professor Vene NFSV teeneline jurist K. Goršenin; VIII peatükk — õigusteaduse kandidaat A. Stavtseva; IX peatükk — õigusteaduse kandidaat V. Nikitinski; X peatükk — õigusteaduse doktor professor S. Karinski; XI peatükk — õigusteaduse doktor J. Astrahhan; XII peatükk — õigusteaduse kandidaat I. Pankratov; XIII peatükk — õigusteaduse kandidaat I. Kazmin; XIV peatükk — õigusteaduse kandidaat M. Studenikina; XV peatükk — õigusteaduse doktor J. Boldõrev, õigusteaduse doktor A. Jakovlev, õigusteaduse kandidaat Vene NFSV teeneline jurist V. Ivanov; XVI peatükk — õigusteaduse kandidaat K. Gutsenko, V. Naidenov; XVII peatükk — õigusteaduse kandidaat P. Paškevitš, J. Severin.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
87466

1—10—2
TL 5—73—1

1. NÕUKOGUDE SEADUSANDLUS JA SELLE OSA KOMMUNISMI EHITAMISEL

I peatükk

SEADUSANDLUS JA SEADUSLIKKUS NÕUKOGUDE ÜHISKONNAS

§ 1. Nõukogude seadusandluse olemus ja printsiibid

1. Seadusandlus on Nõukogude õiguse normide väljendamise ja kinnistamise põhivorm. See hõlmab üleliidulised, liidu- ja autonoomsete vabariikide seadused, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ning liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude presiidiumide seadlused ja otsused, samuti NSV Liidu Ministrite Nõukogu ning liidu- ja autonoomsete vabariikide ministrite nõukogude määrused. Loetletud aktides sisalduvad normid reguleerivad nõukogude ühiskonna kõige olulisemaid suhteid ning on aluseks teistele õigusnormidele, mida loovad ministeeriumid, keskasutused ning kohalikud riigivõimu- ja valitsemisorganid.

NSV Liidu põhiseadus (konstitutsioon) käsitab seadusi kahes mõttes. Seaduse all mõistetakse kitsamas mõttes NSV Liidu Ülemnõukogu ning liidu- ja autonoomsete vabariikide eriakte (§-d 32, 39 ja 40). Seadus laiemas mõttes tähendab kõiki õigusakte (juriidilisi akte) üldse. Just selles mõttes kohustab üleliidulise põhiseaduse § 130 kõiki kodanikke täitma seadusi ning austama sotsialistliku ühiselu reegleid, § 112 aga kehtestab, et kohtunikud on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele. Selles teises mõttes kasutatakse tihti

terminit «seadusandlus». Käesolevas õppevahendis käsitatakse seadusandlust kui NSV Liidu ning liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude seaduste, ülemnõukogude presiidiumide seadluste ning valitsuste otsuste (määruste ja korralduste) süsteemi. Nii on tõlgendatud «seadusandlust» valdavas enamuses NSV Liidu Ülemnõukogu poolt vastuvõetud eriaktides, mille üldnimeks on «NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alused» (tervishoiu-, töö-, abielu- ja perekonna- jm. seadusandluse alal).

NLKP XXIV kongress rõhutas taas, et partei peab oluliseks seadusandluse edasist täiustamist. Oma tegevuses seostab ta sotsialistliku demokraatia edasised saavutused ja ühiskondlike suhete täiustamise tihedalt sotsialistliku seaduslikkuse tugevnemise ning seadusandluse arenguga.

Nõukogude riigi seadusandluses kehastuvad Nõukogude õiguse üldised seaduspärasused ja põhimõtted, mis on välja töötatud sotsialistliku ühiskonna huvide teadusliku tunnetamise ning proletariaadi ja tema poolt juhitavate töötavate masside revolutsioonilise võitluse kogemuste baasil.

2. Õiguse all mõistetakse riigi poolt kehtestatud ning valitseva klassi või võimul oleva rahva tahet väljendavate kogu ühiskonnale kohustuslike normide (käitumisreeglite) süsteemi.

Marksism-leninism käsitab õigust kui valitseva klassi seaduseks muudetud tahet, mille määravad selle klassi materiaalsed elutingimused, kui klassivõitluse tulemuste kinnistamist, kui riigivõimu oma käes hoidvate klasside tahte kinnitamist.[1]

Õigus esineb klassiühiskonnas kui ühiskondlike suhete peamine reguleerija, kui valitsevate klasside huvidele vastavate riigikordade kehtestamise peamine vahend.

Nõukogude sotsialistlikus ühiskonnas on õigusel printsipiaalselt uus ühiskondlik osa, kuna ta on töörahva ekspluateerimisest ja kõikidest rõhumise vormidest vabastamise vahendiks, sotsialismi saavutuste kinnistamise vahendiks. Sotsialistliku ühiskonna kuju-

[1] Vt. **K. Marx ja Fr. Engels.** Valitud teosed, I kd., lk. 32; **V. I. Lenin.** Teosed, 15. kd., lk. 305; 18. kd., lk. 525—526; 24. kd., lk. 144; 25. kd., lk. 440.

nemise ajal on õigus vajalik kui kukutatud ekspluataatorlike klasside vastupanu mahasurumise ja selle piiramise kui proletariaadi diktatuuri teiste ülesannete lahendamise, kui töötajate huvide kaitsmise ja sotsialismi ehitamise vahend. Pärast sotsialismi võitu toimuvad õiguses sisulised muudatused: langeb ära vajadus ekspluataatorite õigusi piiravate seaduste järele, kinnistatakse kõikide nõukogude ühiskonna sotsiaalsete kihtide täielik võrdõiguslikkus, avardatakse töötajate õigusi, hoogsalt areneb majanduse plaanilise juhtimise, kolhoosikorra edasiarendamise ja muuga seotud seadusandlus.

Kuid sotsialism kui kommunismi esimene faas ei tingi kõigi ühiskonnaliikmete teadvuse ja majanduse niisugust taset, kus töö oleks muutunud inimese esmavajaduseks. Vaja on jätkata produktide jaotamise reguleerimist, riikliku majanduse juhtimist ning riikliku sunni kohaldamist ühiskonnavastaste üleastumiste tõkestamiseks. Sotsialismi ajal, nagu kirjutas V. I. Lenin, jääb õigus «püsima reguleerijana (määrajana) toodete ja töö jaotamisel ühiskonna liikmete vahel», kui tootmisvahendite ühiskondliku omandi, ühiskonna ja tema liikmete huvide kaitsmise vahend mõnede isikute liialeminekute vastu.[1] Õigus on sel perioodil vajalik ka töötajate huvide kaitsmiseks imperialismi salasepitsuste vastu ning Nõukogude riigi välispoliitiliste ülesannete elluviimiseks. Loomulikult seepärast, et Kommunistlik Partei osutab suurt tähelepanu majanduslik-organisatoorset ja kultuur-kasvatuslikku tööd reguleerivate, kommunismi ehitamise ülesannete täitmist ning isiksuse igakülgset arengut soodustavate õigusnormide täiustamisele.

Sotsialistliku õiguse sisu on selles, et ta väljendab töölisklassi ja tema poolt juhitavate töörahvahulkade huve, mis langevad käesoleval etapil ühte kogu nõukogude rahva tahte ja huvidega. Üldrahvalik Nõukogude sotsialistlik õigus on töölisklassi ja Kommunistliku Partei poolt juhitava kogu meie töötava rahva seaduseks muudetud tahe, mille määravad materiaalsed tingimused ja sotsialistliku korra seaduspärasused selle järk-järgult kommunistlikuks muutumise perioo-

[1] Vt. **V. I. Lenin.** Teosed, 25. kd., lk. 436.

dil. Ka üldrahvalik sotsialistlik õigus on klassiiseloomuga, kuigi ta ei esine enam kui proletariaadi diktatuuri kinnistamise ja kukutatud ekspluataatorlike klasside valitsemise vahend. Ent ta jääb töörahva ning sotsiaalsete gruppide tahte ja klassihuvide väljendajaks, toetub edasi põhimõttele mitte lubada ekspluateerimist ning tootmisriistade ja -vahendite eraomandust.

Nõukogude õiguse norme tagavad meie inimeste kõrge teadlikkus, ühiskondlik arvamus, samuti sunnivahendite rakendamine nende vastu, kes rikuvad seadusi ega arvesta ühiskonna huve.

V. I. Lenin toonitas, et kommunismi esimeses faasis riik säilib, muu hulgas õigusnormide kaitsmiseks, «sest õigus pole midagi ilma aparaadita, mis on võimeline **sundima** õigusnormide pidamisele»[1].

Kuid sund ei ole sotsialistliku õiguse tagamise peamine vahend, sest ekspluateerimise, rõhumise, rahvusliku vaenu ja sotsiaalse ebavõrdsuse puudumine viib selleni, et enamik ühiskonnaliikmeid täidab seaduse, ühiskondliku ja töödistsipliini nõudeid teadlikult ja vabatahtlikult. Nõukogude õiguse tagamise peamine vahend on masside veenmine enda õigsuses, õigluses ja töötajate huvide kaitsmise vajaduses.

3. Nõukogude sotsialistliku õiguse sisu ilmneb selle põhiprintsiipides — juhtpõhimõtetes, mis on kinnistatud NSV Liidu põhiseaduses ja Nõukogude riigi teistes tähtsamates seadustes.

Nõukogude õiguse **poliitiliseks põhimõtteks** on kinnistada töötajate riigivõim, kelle eesotsas on töölisklass ja juhiks Kommunistlik Partei. See põhimõte on väljendatud ka NSV Liidu põhiseaduses, mis rõhutab, et Nõukogude Liidus kuulub kogu võim nii linnades kui maal töötajatele töörahva saadikute nõukogude näol. See põhimõte läbib Nõukogude riigi kõikide organite ning ühiskondlike organisatsioonide moodustamise ja tegevuse korda. Töötajatele, kelle eesotsas on töölisklass, kuuluva poliitilise võimu seadusandlik kinnistamine väljendab vahetult niisuguseid sotsialismi seaduspärasusi, nagu proletariaadi diktatuuri vajalikkus sotsialismi ülesehitamiseks; tööliste liidu loomine ja tugevdamine talurahva ning teiste mitteproletaar-

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 25. kd., lk. 440.

sete töötajate hulkadega; masside kaasamine riigivalitsemisele; sotsialistliku demokraatia areng; sotsialismi võidu alusel nõukogude rahva sotsiaalse, moraalse ning poliitilise ühtsuse loomine; Nõukogude riigi muutumine kogu rahva huvide ja tahte vahendiks; vajadus Kommunistliku Partei poolse juhtimise järele, et väljendada teaduslikult ja õigesti töörahvahulkade huve ning kindlustada ühiskonna edukas arenemine kommunismi suunas.

Nõukogude õiguse aluseks olev **majanduspõhimõte** seisneb sotsialistliku majandussüsteemi ja tootmisriistade ning -vahendite sotsialistliku süsteemi loomises, kaitsmises ja selle arengu soodustamises. See põhimõte kajastub kõigis Nõukogude õiguse põhiseaduslikes ja teistes normides, mis reguleerivad rahvamajanduse juhtimist, varalisi suhteid sotsialistlikus ühiskonnas, ja teenivad põhinormi, mis on suunatud Nõukogude kodanike heaolu tõstmisele ning nende vajaduste rahuldamisele.

Nõukogude õiguse aluseks olev **sotsiaalne põhimõte** väljendub NSV Liidu põhiseadusega kinnistatud üldises kohustuses töötada ühiskonna hüvanguks, tagada õigus tööle koos tasu saamisega töö hulga ja kvaliteedi järgi. See põhimõte väljedab nõukogude ühiskonnas inimese ekspluateerimise puudumist ning lubamatust saada mittetöist tulu.

Nõukogude ühiskonna kogu poliitilise elu seisukohalt on tähtsaimaks **õiguse järjekindla ning igakülgse demokratiseerimise põhimõte.** See väljendub NSV Liidu põhiseaduses fikseeritud töörahva saadikute nõukogude võimutäiusena, kodanikele ühiskonna asjade juhtimiseks ulatuslike õiguste andmises, kõikide kodanike tõelises võrdõiguslikkuses, töötajate elulistele huvidele vastavate põhiõiguste täielikkuses ja tagatuses. Nõukogude õiguse demokraatlikkuse põhimõtteliselt uueks jooneks on kodanike ulatuslike õiguste ja vabaduste katkematu seos nende kohustustega ühiskonna ning riigi vastu.

Nõukogude õigus kinnistab **demokraatliku tsentralismi põhimõtte,** millel on otsustav tähtsus valitsemise ja majandustegevuse valdkonnas. Nõukogude seadus kindlustab sotsialismi arengu põhiprotsesside ühtse riikliku juhtimise kohalike organite ja majandusorga-

nisatsioonide ulatusliku iseseisvuse juures oma asjade otsustamisel; üldiste eesmärkide saavutamiseks vajalike viiside ja vormide valimisel.

Töö ja majanduse juhtimise alal kinnistab Nõukogude õigus töökollektiivide ning iga töötaja **moraalse** ja **materiaalse huvi põhimõtte** oma töötulemuste vastu.

Nõukogude õigust iseloomustab ka **internatsionalismi põhimõtte** järjekindel kinnistamine, mis tähendab igasuguste rassismi või rahvusliku eraldatuse ja vaenu, rahvuslike ja rassiprivileegide keelustamist, kõikidele Nõukogude rahvustele reaalse võimaluse kindlustamist riigi valitsemisest osavõtmiseks nõukogude föderatsiooni ja autonoomia instituutide kasutamise teel, ning rahvuste täieliku võrdõiguslikkuse kinnistamine.

Lõpuks on Nõukogude õiguse üheks juhtivaks sotsiaalseks põhimõtteks **sotsialistlik humanism,** mis kindlustab huvi ja hoolitsuse isiksuse huvide vastu ning bürokraatia ja asjaajamisega venitamise tõkestamise.

Karistus ning õigusliku vastutuse teised abinõud, olles riiklikeks sunnivahenditeks, peavad silmas eelkõige õiguserikkuja ümberkasvatamist ja ühiskonna huvide kaitsmist.

§ 2. Nõukogude seadusandluse osa Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi poliitika elluviimisel

1. Nõukogude seadusandlus kehastab NLKP poliitikat. Marksism-leninism paljastas seadusandluse sisu ja osatähtsuse kodanliku käsitluse, mis tõlgendas seda kui «igavese õigluse» ideaalide väljendust, kui kehtestust, mis ei sõltu poliitikast ega klassivõitlusest. Kodanliku korra juures esineb õigus kapitalistide klassi huvide väljendajana. Nõukogude seadusandluse olemusest ja selle demokraatlikust iseloomust saadakse õigesti aru, kui seda ei vaadelda lahus partei ning Nõukogude riigi poliitikast, vaid, vastupidi, just seoses viimasega, mis väljendab töötavate hulkade huve.

Lenin nägi Nõukogude riigi seadusandluses üht tähtsamat parteipoliitika elluviimise vahendit.[1] Nüüd, kus meie maal on kujunenud arenenud sotsialistlik ühis-

[1] Vt. **V. I. Lenin.** Teosed, 23. kd., lk. 36; 29. kd., lk. 186; 33. kd., lk-d 273, 354.

kond, teenib seadusandlus sama eesmärki. Just seadustes, seadlustes ning valitsuse määrustes, mis võetakse vastu partei keskorganite vahetul juhtimisel, leiab NLKP poliitika oma peamise riikliku väljenduse. Esinedes valijate ees, ütles sm. L. Brežnev, et «Nõukogude seadused väljendavad üldistatud, kontsentreeritud kujul rahva tahet, partei ja riigi poliitika põhisuundi, garanteerivad ühiskonna edasiliikumise ettenähtud kursil» [1].

Nõukogude seadusandlus peab vastama uutele ühiskondlikele suhetele ja nõudmistele. Niisuguse vastavuse väljenduseks on viimastel aastatel olnud NSV Liidu ja liiduvabariikide perekonna-, maa-, parandusliku töö, tervishoiu- ja tööseadusandluse aluste, kolhoosi näidispõhikirja, ministeeriumide üldpõhimääruse vastuvõtmine ja teiste aktide kehtestamine, mis aitavad evitada tootmise planeerimise ning majandusliku stimuleerimise uusi põhimõtteid. «Tööd Nõukogude seadusandluse täiustamiseks,» tähendas sm. Brežnev, «tuleb jätkata, et see ei jääks elust maha, et meie seadused, jäädes kindlaks ja stabiilseks, kajastaksid õigesti ühiskonnas toimuvaid protsesse.» [2]

2. Nõukogude seadusandlus on oluline tööriist sotsialistliku riigi kõigi põhifunktsioonide täitmisel.

Seadusandlust kasutatakse majanduslik-organisatoorse funktsiooni elluviimiseks ja seetõttu reguleerib ta sotsialistlikus ühiskonnas varalisi ning rahandussuhteid, rahvamajanduse planeerimise ja valitsemise ning töösuhteid. Juba 1922. aastal rõhutas Lenin Nõukogude seadusandluse seda osa, näidates, et majanduspoliitikat on tarvis «kindlustada ... seadusandlikul teel, et kõrvaldada igasugune sellest kõrvalekaldumise võimalus» [3].

Nüüdistingimustes areneb seadusandlus vastavalt majandusreformi käigus väljakujunenud majanduse juhtimise põhimõtetele. Nende teostamisel on tohutu tähtsus «Riikliku sotsialistliku tootmisettevõtte põhimäärusel», NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse määrustel tootmiskollektiivide tegevuse planeerimise ning majandusliku stimuleerimise korra kohta majandusreformi tingimustes.

[1] **L. Brežnev.** Leninlikul kursil, 3. kd., Tallinn 1973, lk. 51.
[2] Sealsamas.
[3] **V. I. Lenin.** Teosed, 33. kd., lk. 354.

Suure arengutee on läbi teinud Nõukogude Liidu maa-, vee- ja metsaseadusandlus, mis peab tagama kogu maa loodusrikkuste kaitse ning ratsionaalse kasutamise.

Seadusandlus reguleerib riigiorganite ülesandeid ja tegevuskorda rahvahariduse, teaduse, tervishoiu, sotsiaalkindlustuse valdkonnas, suunates seega Nõukogude riigi kultuuriliste ja kasvatuslike funktsioonide täitmist. Suur osa on selles NSV Liidu ja liiduvabariikide tervishoiuseadusandluse alustel, riiklikul pensioniseadusel, partei ja valitsuse määrustel teaduse arendamise ning kaadri ettevalmistamise kohta kõrgema ja keskhariduse süsteemis. Riigikaitse funktsiooni elluviimisel juhinduvad NSV Liidu Kaitseministeerium ja relvastatud jõud üldise sõjaväekohustuse seadusest ja sõjaväemäärustikest.

3. Nõukogude seadusandluse süsteem on üles ehitatud ühiskondlike suhete põhiliikide ja riikliku, majandusliku ning sotsiaal-kultuurilise tegevuse harude järgi. Omavahelises seoses olevate seaduste ja teiste aktide kogum, mis reguleerib ühiskonna elu üht või teist sfääri või riikliku juhtimise, majanduse või sotsiaal-kultuurilise elu haru, nimetatakse Nõukogude seadusandluse haruks.

Tehakse vahet järgmiste Nõukogude seadusandluse põhiharude vahel:

a) konstitutsiooniseadusandlus, mis koosneb Nõukogude põhiseadustest, seadusandlusest riigivõimuorganitesse valimiste kohta, töörahva saadikute nõukogude organiseerimise ja nende tegevuse kohta, kodakondsuseseadusest ja mõnedest teistest seadustest, mis kehtestavad nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra aluseid;

b) administratiivseadusandlus, mis koosneb seadustest ja teistest riigivalitsemisorganite organiseerimist ning nende tegevuskorda reguleerivatest aktidest. See ulatuslik seadusandluse haru kätkeb endas mitmesuguste riigivalitsemisorganite põhimäärusi, seadusi ja valitsuse määrusi rahvamajanduse, teaduse, kultuuri ja ühiskonna elu kõigi teiste alade planeerimise ning valitsemise kohta;

c) finantsseadusandlus, mis koosneb üleliidulisest eelarveseadusest, liiduvabariikide eelarveseadustest

ning teistest aktidest, mis reguleerivad suhteid rahanduse ja krediidisüsteemi organiseerimise alal;

d) tsiviilseadusandlus, mis koosneb tsiviilseadusandluse alustest [1], liiduvabariikide tsiviilkoodeksitest ja teistest aktidest, mis reguleerivad varalisi suhteid kodanike, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide vahel;

e) tööseadusandlus, mis koosneb tööseadusandluse alustest, liiduvabariikide töökoodeksitest ja teistest aktidest, mis reguleerivad tööliste ja teenistujate töösuhteid;

f) kolhoosiseadusandlus, mis koosneb kolhoosi näidispõhikirjast ja teistest aktidest, mis reguleerivad kolhooside organiseerimise ja tegevuse korda, samuti majandisiseseid varalisi ja töösuhteid;

g) maaseadusandlus, mis koosneb maaseadusandluse alustest, liiduvabariikide maakoodeksitest ja teistest aktidest, mis reguleerivad maasuhteid, s. o. riiklikku omandit maale ning selle valitsemist ja kasutamist;

h) metsaseadusandlus, mis reguleerib riiklikke omandisuhteid metsadele ning metsade kasutuskorda;

i) veeseadusandlus, mis koosneb veeseadusandluse alustest, liiduvabariikide vastavatest koodeksitest ja teistest aktidest, mis reguleerivad riiklikku omandit veele, vete kasutamisele ja veevarude kaitset;

j) mäeseadusandlus, mis koosneb seadustest ja teistest aktidest, mis reguleerivad omandisuhteid maavaradele, nende kasutamist ja kaitset;

k) perekonnaseadusandlus, mis koosneb abielu- ja perekonnaseadusandluse alustest, liiduvabariikide vastavatest koodeksitest ja teistest aktidest, mis reguleerivad abiellu astumise ja abielu lõppemise korda ning tingimusi, suhteid, mis tekivad abikaasade, vanemate ja laste ning teiste perekonnaliikmete vahel;

l) kriminaalseadusandlus, mis koosneb kriminaal-

---

[1] Seadusandluse aluste nime said nõukogude õigusloomingus NSV Liidu Ülemnõukogus vastuvõetavad seadusandlikud aktid, mis kehtestasid lähtealused mingis õigusliku reguleerimise sfääris. Siin kasutame nende aktide nimetust lühendatult. Üksikasjalikumalt käsitletakse neid akte käesoleva õppevahendi järgmistes peatükkides.

seadusandluse alustest, liiduvabariikide kriminaalkoodeksitest ja teistest aktidest, mis piiritlevad, missuguseid ühiskonnaohtlikke tegusid lugeda kuritegelikeks, ja kehtestavad nende toimepanemise eest kohtu poolt määratavad karistused;

m) kohtukorralduse ja prokurörijärelevalve seadusandlus, mis koosneb kohtukorralduse seadusandluse alustest, NSV Liidu prokurörijärelevalve põhimäärusest, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadustest ja teistest aktidest, mis käsitlevad kohtute, nendega seotud organite ja prokuratuuri organiseerimist, struktuuri ning pädevust, samuti õigusemõistmise ja prokurörijärelevalve põhiprintsiipe;

n) tsiviilkohtupidamise seadusandlus, mis koosneb vastavatest alustest, liiduvabariikide tsiviilprotsessi koodeksitest ja teistest aktidest, mis reguleerivad kohtumenetluse korda tsiviilasjades;

o) kriminaalkohtupidamise seadusandlus, mis koosneb vastavatest alustest, liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksitest ja teistest seadustest, mis reguleerivad kohtumenetluse korda kriminaalasjades;

p) parandusliku töö seadusandlus, mis koosneb vastavatest alustest, liiduvabariikide parandusliku töö koodeksitest ja teistest seadustest, mis reguleerivad kriminaalkaristuste täideviimise korda.

Seadusandluse kõik loetletud harud kindlustavad nõukogude ühiskonnas riiklikku juhtimist vajavate suhete õigusliku reguleerimise.

Seadusandluse harud ei lange täiesti kokku Nõukogude õiguse harudega. Viimaste all mõistetakse õigusnormide kogumit, mida iseloomustavad ühtne objekt ja õigusliku reguleerimise erimeetod. Näiteks niisugused seadusandluse harud, nagu maa-, metsa-, vee- ja mäeseadusandlus ühelt poolt sisaldavad ühe ja sama maaõiguse norme, kuid aktides, millest nad koosnevad, sisalduvad tihti ka teiste õigusharude normid (näiteks haldusõiguse). Tuntud on terved seadusandluse harud, mis koosnevad erinevate õigusharude norme sisaldavatest seadustest ja teistest aktidest. Niisugused aktid kannavad kompleksaktide nime. Peaasjalikult niisugustest aktidest koosneb näiteks majandusseadusandlus, mis reguleerib sotsialistlike organisatsioonide vahelisi majandusliku juhtimise ja majandussuhteid. Samasse

seadusandlusesse kuuluvad õhukoodeks, raudteede määrustik, riikliku sotsialistliku tootmisettevõtte põhimäärus jt. aktid sisaldavad üheaegselt haldus-, tsiviil-, finants-, mõnikord ka tööõiguse norme.

§ 3. Nõukogude õiguse normid, normatiivaktid ja nende mõjupiirid

1. Nõukogude õigus koosneb Nõukogude riigi poolt kehtestatud või tema poolt sanktsioneeritud (heaks kiidetud) normidest. Iga norm kujutab endast käitumisreeglit, s. o. ettekirjutust, luba või märget selle kohta, kuidas kodanik või organisatsioon võib või peab talitama ühes või teises olukorras: tööleasumisel ja töökohustuste täitmisel, tarbeesemete ostmisel ja nende kasutamisel, halduskü simuste lahendamisel, toodangu hankimisel, ehitus- või muu majandustegevuse korral jne.

Kehtestades õigusnorme, teeb riik need kohustuslikeks kõigile asjaomastele. Kuna õigusnormid reguleerivad erinevaid ja ühtaegu tähtsaid elusuhteid (tööd, varalisi vahekordi, juhtimist jm.), siis osutavad need ka tingimustele, milles üht või teist normi kasutada tuleb. Riik kehtestab ka sunnimäärad nende kohustuslike eeskirjade täitmisele sundimiseks, mida nimetatakse õiguslikeks sanktsioonideks.

Kaugeltki mitte kõik seaduse paragrahvid või mõne muu normatiivakti punktid ei sisalda otseselt kõiki neid näpunäiteid. Nii näiteks kriminaalkoodeksite eriosade paragrahvid osutavad ainult kuriteoliigile, samuti kriminaalkaristuse määrale kuriteo toimepanemise eest. Eesti NSV kriminaalkoodeksi § 105[1] kehtestab: «Tapmise eest ettevaatamatuse tõttu karistatakse vabadusekaotusega kuni kolme aastani või parandusliku tööga kuni ühe aastani.» Vastupidiselt eeltoodule sisaldavad tsiviil-, maa-, töö- ning abielu- ja perekonnakoodeksite paragrahvid tavaliselt käitumisreegli ja tingimused, milles see toimib. Nende normide juurde kuuluvad sanktsioonid on reeglina eraldatud nende koodeksite või

[1] Siin ja edaspidi on originaalis antud Vene NFSV vastava koodeksi norm sisulise kokkulangemise korral asendatud meie vabariigi vastava normiga. — *Toim.*

teiste aktide eraldi paragrahvidesse. Näitena võiksid siin olla tööseadusandluse aluste § 56, mis käsitleb karistusi töödistsipliini rikkumise eest, Eesti NSV tsiviilkoodeksi 14. peatükk, mis reguleerib omandiõiguse kaitset, samuti teised paragrahvid ja aktid.

Õigusnormid on alati üldise iseloomuga, s. t. nad ei käi mingi konkreetse üksikjuhu, vaid teatud liiki suhete või toimingute kohta (töösuhe, eluruumi üürimine, ostmüük, maakasutus jne.). Sellega erineb norm sisuliselt individuaalsetest juriidilistest ettekirjutustest või aktidest (näiteks käskkirjast konkreetse töötaja töölevõtmise kohta, kohtuotsuse täitmisest jne.). Individuaalsed aktid loovad samuti kohustuslikke õigustagajärgi konkreetsetele isikutele ja organisatsioonidele, kuid ainult kõnealusest suhtest osavõtjatele: kodanikule, kes asus tööle konkreetsesse tehasesse, ettevõttele, kes on kohustatud täitma talle määratud ülesande jne.

Üldiste käitumisnormide tähtsus seisneb selles, et suunata antud liiki individuaalsete aktide enamus ühes kindlas suunas, kehtestada neile üldised raamid, mis vastavad riigi poliitikale ning rahva huvidele. Käitumise üldise suunitluse ning raamide puudumine tekitaks segadust, puuduks ühtsus põhimõtteliste küsimuste lahendamisel, suhted oleksid ebastabiilsed ning nendest osavõtjate õigused ja kohustused ebakindlad. Seega on õigusnormid nõukogude ühiskonna riikliku juhtimise tähtsaks tööriistaks, seadusandluse ja õiguskorra juriidiliseks baasiks, aidates täpselt ellu viia sotsialistliku demokraatia põhimõtteid.

2. Nõukogude õiguse normid väljenduvad ennekõike riigiorganite ja riigi poolt selleks volitatud mõnede ühiskondlike organisatsioonide normatiivaktides. Viimaste hulka kuuluvad seadused, õigusnorme kehtestavad NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused, NSV Liidu valitsuse määrused, ministrite ning keskasutuste juhtide käskkirjad ja juhendid, riiklike komiteede ja teiste keskasutuste (Riigipank, Riiklik Arbitraaž) määrused, kohalike nõukogude ja nende täitevkomiteede otsused, ÜAÜKN-i mõned määrused, kolhooside põhikirjad jms. Neis aktides väljendatakse kohustuslikku tähtsust omavate õigusnormide sisu. Pöördudes normatiivaktide poole, võib iga kodanik, ametiisik, asutuse või ettevõtte töötaja kindlaks mää-

rata oma õiguste ning kohustuste sisu, mis tulenevad Nõukogude õigusest, ja juhinduda selle nõuetest oma tegevuspraktikas.

Oma sisult on normatiivaktid rohkearvulised ja eripalgelised. Neid annavad välja erinevad organid ja organisatsioonid, tehes seda erinevatel aegadel, nende kehtivus on territoriaalselt piiratud. Vastuolude ning ebaseaduslike otsuste vastuvõtmise vältimiseks, samuti et kindlaks määrata, millistest normidest antud juhul, momendil ja territooriumil juhinduda, kehtestab Nõukogude õigus mõned normatiivaktide väljaandmise, kehtimise ja kasutamiskorra üldised reeglid.

Põhiseadustega on kehtestatud erinevate organite aktide vaheline vastastikune sõltuvus, mis vastab Nõukogude riigi organite ülesehituse demokraatliku tsentralismi põhimõttele. See võimaldab vaadelda kõiki normatiivakte ühtse süsteemina, mis tugineb põhiseadustel ja teistel ülemnõukogude poolt vastuvõetud seadustel, ning edasi alamalseisvate organite aktide allumisel kõrgemalseisvate organite aktidele. Nii antakse ministeeriumide ja keskasutuste akte välja seaduste, seadluste ning valitsuse määruste alusel, kohalike organite akte seaduste, seadluste, valitsuse määruste ja valitsemise keskorganite aktide alusel jne.[1] Nende põhiseaduslike nõuete tähtsus on selles, et need kindlustavad võimaluse kõigi riigiorganite aktide väljaandmise vastavalt seadustes väljendatud rahva tahtele.

3. Nõukogude õigusega reguleeritavad suhted on erakordselt mitmekesised. Seaduse õigeks kohaldamiseks on vaja kindlaks teha, missugune õigusharu ja missugused normid reguleerivad kõnealuseid suhteid. Nii reguleerib abikaasadevahelisi suhteid perekonnakoodeks, töösuhteid tööseadusandlus, toodangu hankesuhteid vastavad hangete põhimäärused ning ehitamist kapitaalehituse eeskirjad.

Vajaliku juhtumi jaoks tarviliku õigusnormi leidmine eeldab mõningate juriidiliste erireeglite tundmist. Näiteks võib ametikohustuste täitmatajätmist või mittenõuetekohast täitmist ühtedel asjaoludel tõlgendada kui distsiplinaarüleastumist, mille eest näeb vastutuse ette tööseadusandlus, teistel aga kui kuritegu. Kolhoosni-

[1] Lähemalt käsitletakse normatiivaktide süsteemi õppevahendi II peatükis.

kute tööd reguleerib kolhoosi näidispõhikiri, mitte aga tööseadusandlus, nagu see esialgu näida võis.

Et õigesti kindlaks määrata rakendamisele tulevat normi, tuleb kasutada mitmesuguseid seadusandluse kogumikke ja kogusid, mis sisaldavad õigusakte ning üksikuid norme majandusliku, sotsiaal-kultuurilise ülesehituse ja juhtimisküsimuste kohta seadusandluse harude kaupa. Näitena võiks nimetada seadusandlike aktide ja juhendite kogumikku «Высшая школа», kogumikke «Elamuseadusandlus» jt.[1]

Lõpuks peab õigusnormide õigeks rakendamiseks teadma normatiivaktide kehtivust ajas ja ruumis ning isikute lõikes, kellele need normid laienevad.

Normatiivakti kehtivus ajas algab üldreeglina selle kehtima hakkamise momendist. Üleliidulised seadusandlikud aktid jõustuvad pärast 10 päeva möödumist momendist, mil need avaldati «NSV Liidu Ülemnõukogu Teatajas» või bülletäänis «Известия Советов депутатов трудящихся», valitsuse määrused aga nende vastuvõtmise momendist. Aktides võib olla näidatud ka nende jõustumise erikord. Näiteks Eesti NSV tsiviilkoodeks, mis võeti vastu 12. juuni 1964. aasta seadusega, jõustus 1. jaanuarist 1965. Õigusnormi kehtivus lõpeb selle muutmise teel sama organi hilisema õigusaktiga või tähtaja möödumisel, kui norm anti välja teatud ajaks.

Mõnedel juhtudel antakse normatiivaktile niinimetatud tagasiulatuv jõud, s. o. võimalus rakendada seda tegevuse suhtes, mis kulges enne seaduse väljaandmist. Nii näiteks on tagasiulatuva jõuga kriminaalseadused, mis pehmendavad karistust või muudavad teo karistatavuse. Samal ajal ei ole niisugust jõudu seadustel, mis kehtestavad kriminaalvastutuse või suurendavad karistust.

Normatiivakti kehtivus **ruumis** seisneb selles, et seadused ja üleliiduliste organite teised normatiivaktid kehtivad kogu NSV Liidu territooriumil, liidu- ja autonoomsete vabariikide aktid aga kõnealuse vabariigi maa-alal. Kohalike organite aktid kehtivad vastava oblasti, krai, rajooni, linna jt. haldusüksuste territooriumil. Mõnedel seadusega ettenähtud juhtudel võib ühe liiduvabariigi seadust rakendada teise vabariigi maa-

[1] Eesti oludes näidetena «Tsiviilõiguslikud aktid» I ja II kd., «Tööõiguslikud aktid», «Riiklikud pensionid» jt. — *Toim.*

alal. Nii arutab Vene NFSV kohus Ukraina territooriumil toimepandud kuriteo korral kriminaalasja Ukraina NSV kriminaalkoodeksi sätteid rakendades.

Nõukogude Liidu territooriumil on lubatud rakendada välismaist seadust näiteks väliskaubanduslike tehingute ja pärandi avanemise korral välismaal. Välismaist seadust ei rakendata aga siis, kui see on vastuolus nõukogude korra alustega.

Isikute ringi järgi kehtivad seadused ja teised normatiivaktid NSV Liidu kodanike suhtes nii meie maa territooriumil kui ka väljaspool selle piire. Nii on välismaal viibivatel Nõukogude kodanikel õigus osa võtta valimistest, neid kaitsevad meie seadused ning nad vastutavad nende järgi Nõukogude organite ees.

Lähtudes rahvaste võrdõiguslikkuse ja rahvusvahelise koostöö põhimõttest, annab Nõukogude seadusandlus omakorda ulatuslikud õigused meie maa territooriumil viibivatele välismaalastele ning kodakondsuseta isikutele töö-, varaliste, perekonna- jt. suhete valdkonnas. Samal ajal peavad välismaalased ja kodakondsuseta isikud täitma Nõukogude seadusi ning kandma vastutust nende rikkumise eest niisamuti kui meiegi kodanikud. Nendest eeskirjadest on lubatud erandeid teha vaid üksikute õiguste (näiteks valimisõiguse) suhtes, samuti diplomaatiliste esindajate vastutuse osas.

§ 4. Sotsialistlik seaduslikkus ja õiguskord

1. Seaduslikkuse all mõistetakse seaduste ja teiste õigusaktide kõrvalekaldumatut täitmist riigiorganite, ametiisikute, kodanike ja ühiskondlike organisatsioonide poolt. Seaduslikkus kujutab endast demokraatliku riigikorra üht tahku. See pole midagi muud, kui kõikide võrdsus seaduse ees, millele mis tahes ühiskondlikust suhtest osavõtjad alluvad ühesuguselt.

Ent seaduslikkus nagu demokraatia tervikuna, pole V. I. Lenini seisukohalt mitte abstraktne hüve, vaid klassivõitluse areen.[1]

Oma tõusva arengu perioodil esineb kodanlus seadusandluse kirgliku eestvõitlejana. Tal pole feodalismilt pärandina saadud riigiaparaadi allutamiseks, aadlike ja

[1] Vt. **V. I. Lenin.** Teosed, 15. kd., lk. 306.

vaimulike omavoli lõpetamiseks teist teed, kui sundida neid alluma kodanluse huve väljendavatele seadustele. Kuid isegi sel ajajärgul on kodanlik seaduslikkus formaalse ja võltsi iseloomuga, sest ta on põimunud läbi kapitalistide kui tootmisvahendite omanike — seega ka tööliste isehakanud peremeeste — omavoliga, valitseva klassi soosikute omavoliga.[1] Kui töölised hakkavadki kasutama oma huvide eest võitlemisel kodanlikku seaduslikkust, püüab kodanlus puruks kiskuda omaenda seaduslikkuse.[2]

Imperialismi ajastul kulgeb kodanliku demokraatia ja seadusandluse laostumise protsess, mis reas maades viib nende täielikule likvideerimisele ja fašistlike ning sõjaväe terrorirežiimi kehtestamisele. Kapitalistliku ühiskonna suhteliselt rahulikumatel arenguperioodidel astuvad proletariaat ja tema poolt juhitavad töötajate hulgad välja seaduslikkuse tugevdamise eest ning reaktsiooni katsete vastu õõnestada kodanlik-demokraatlikku poliitilist režiimi. Nendes tingimustes kujutavad kodanlik demokraatia ja seaduslikkus endast kapitalismi aja parimat poliitilist pinnast proletariaadi organiseerimiseks ja tema võitluse arendamiseks oma huvide, lõppkokkuvõttes aga sotsialismi eest.

Sotsialistlik seaduslikkus erineb kodanlikust seaduslikkusest põhjalikult. See kujutab endast töötajate tahet väljendavate seaduste vääramatut elluviimist. Seaduslikkus on proletariaadi diktatuuri teostamise meetodiks kuni sotsialismi täieliku ja lõpliku võiduni. Pärast seda kui töölisklassi ajaloolised eesmärgid on muutunud ühtlasi uue, kolhoositalurahva ja rahvaharitlaste eesmärkideks, kasvab sotsialistlik seaduslikkus koos kogu sotsialistliku demokraatiaga üle üldrahvalikuks. Üldrahvalikus riigis teenib sotsialistlik seaduslikkus kogu kommunismi ehitava rahva huve, olles mitte ainult riigi, vaid ka laiade ringkondade tähelepanu ja hoole all.

2. Sotsialistliku seaduslikkuse põhijoonteks on:

a) seaduste ülimuslikkus õigusaktide süsteemis, s. t. kõigi aktide vastavust seadustele; seaduste alusel ja nende täitmiseks väljaantud kohalike töörahva saa-

[1] Vt. V. I. Lenin. Teosed, 18. kd., lk. 205—206; 19. kd., lk. 137.
[2] Vt. V. I. Lenin. Teosed, 16. kd., lk. 287.

dikute nõukogude otsuste ülimuslikkust madalamalseisvate riigiorganite ja ametiisikute suhtes;

b) kohalike organite poolne keskvõimuorganite aktide range täitmine ning keskorganite lubamatus sekkuda kohapealsete organite operatiivtegevusse, kui see kulges vastavuses seadustega;

c) kodanikuõiguste ja -vabaduste vääramatu kasutamine, riigiorganite ja ametiisikute omavoli lubamatus kodanike vastu;

d) kodanike poolt oma õiguslike kohustuste range täitmine ühiskonna, riigi ja kaaskodanike ees.

Sotsialistlik seaduslikkus on nõukogude ühiskonna normaalse elu aluseks, selle alatiseks tingimuseks, kommunismi ehitamise ülesannete eduka lahendamise tähtsamaks eelduseks. Seaduslikkus tagab sotsialistlike ühiskondlike suhete kõigi osaliste tegevusühtsuse, distsipliini ja korra, milleta oleks mõeldamatu sotsialistliku tootmisviisi kindlustamine ning sel alusel kommunistliku majanduse kujunemine.

Sotsialistliku demokraatia printsiipide (kollektiivne juhtimine, ametiisikute allumine rahva kontrollile jt.) rikkumine viib ebaseaduslikkuse ja omavolini, kodanike demokraatlike õiguste kitsendamisele, rahvahulkade omaalgatuse ja agaruse vähenemisele ning segaks sotsialismi ja kommunismi ehitamist. Kuid tõeline rahvavõim eeldab, et rahva tahet väljendavad seadused oleksid kodanikele ühteviisi mõistetavad, et neid viiksid vääramatult ellu kodanikud ise ja nende ühiskondlikud organisatsioonid. Demokraatiata pole seaduslikkust, kuid seaduslikkuseta pole ka demokraatiat. Seepärast on loomulik, et Kommunistlik Partei on Nõukogude õiguse aluste loomisest alates kõrvalekaldumatult nõudnud, et seadusi täidaksid kõik, nii riigiorganid, ametiisikud kui ka kodanikud.

Nagu rõhutab NLKP programm, peab nõukogude demokraatia areng seostuma töötajate seltsimeheliku distsipliini tugevdamisega. Partei käsitab nõukogude demokraatia edasist täiustamist, kodanike õiguste ja vabaduste arendamist, distsipliini kõvendamist ja õiguslike kohustuste ranget täitmist kodanike poolt kui ühtset protsessi. Ilma selleta ähvardaks sotsialistlikku demokraatiat anarhiaks muutumise oht.

Seoses üleminekuga uuele majanduspoliitikale rõhu-

tas Lenin: «Mida rohkem jõuame tingimustesse, mis on tugeva ja kindla võimu tingimused, mida kaugemale läheb kaubanduse areng, seda tungivamalt ja kindlamalt on vaja esile tõsta suurema revolutsioonilise seaduslikkuse teostamise loosung.»[1]

Selgitades V. I. Lenini mõtet, osutas ÜK(b)P Keskkomitee, et «elu pole tõstnud revolutsioonilise seaduslikkuse küsimust üles sugugi mitte juhuslikult, sest revolutsiooniline seaduslikkus on tingitud majanduslikust paratamatusest»[2].

Need Lenini ja meie partei näpunäited on päevakohased ka tänapäeval, mil viiakse ellu majandusreformi. Sotsialistlik majanduselu võib edukalt areneda ühtse majandusena vaid plaanilise ja lepingulise distsipliini ning juhtimisorganite, ettevõtete ja majandusorganite vaheliste suhete range seaduslikkuse juures. Plaanilise ja lepingulise distsipliini rikkumised häirivad üldriiklike ülesannete täitmist. Majanduse juhtimise organite poolsed seaduslikkuse rikkumised kärbivad ettevõtete õigusi ja piiravad majanduslikku iseseisvust, segavad nende plaanipärast üleminekut uutele töömeetoditele, vähendavad nende algatust ja vastutust, tootmiskollektiivide huvide õiget ühitumist üldriiklike huvidega.

Vähem kahjulikud pole kodanike ja ametiisikute poolsed seaduslikkuse rikkumised. «Pea täpselt ja ausalt rahalist arvestust, majanda ökonoomselt, ära logele, ära varasta, pea rangemat distsipliini,»[3] nõudis V. I. Lenin. Nende nõuete elluviimine *«nõukogude* võimu poolt, tema meetoditega, *tema* seaduste alusel on vajalik ja *küllaldane* sotsialismi lõplikuks võiduks.»[4] Iga liiki ametialased kuritarvitused, riigivara riisumised, purjutamine, töödistsipliini rikkumised, huligaansused, looderdamine jms. õiguserikkumised segavad ausate tööinimeste võitlust kommunismi materiaalse baasi loomise ja arengu eest.

Sotsialismi ajal toimepandud õiguserikkumised on valdavalt tingitud vana, mittesotsialistliku ideoloogia

---

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 33. kd., lk. 150.

[2] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Eesti Riiklik Kirjastus, 1956, lk. 520.

[3] **V. I. Lenin.** Teosed, 27. kd., lk. 217.

[4] Sealsamas.

igandite ilmingutest mõnede nõukogude inimeste teadvuses. Õiguserikkumised näitavad, et mitte kõik sotsialistliku ühiskonna liikmed pole veel küllalt teadlikud. Seega on kommunismi võiduks tarvilik mitte ainult tootlike jõudude kõrge tase, vaid ka kõigi ühiskonnaliikmete tõeline kommunistlik teadlikkus.

«Nõukogude inimese uus pale, tema kommunistlik moraal ja maailmavaade kujunevad välja alalises kompromissitus võitluses mineviku iganditega,» kõneles L. Brežnev partei XXIV kongressil. «Kommunistlik moraal ei saa võita ilma resoluutse võitluseta tema niisuguste antipoodide vastu nagu ahnitsemine, altkäemaks, parasitism, laim, anonüümkirjad, joomine ja muu säärane. Võitlus selle vastu, mida me nimetame mineviku iganditeks inimeste teadvuses ja tegudes, on üritus, mis nõuab partei ja meie ühiskonna kõigi teadlike, eesrindlike jõudude pidevat tähelepanu.»[1]

Õiguserikkumiste väljajuurimine tähendab mittesotsialistliku ideoloogia, psühholoogia ja moraali enamkahjulike igandite likvideerimist mõnede inimeste teadvuses ja kätumises ning meie kiiremat jõudmist kommunismile.

3. Sotsialistliku seaduslikkuse objektiivseteks alusteks on sotsialistlik ühiskonna- ja riigikord, sotsialistlik omandus tootmisvahenditele ning riigivõimu kuulumine töötajatele. Seaduslikkuse subjektiivseks aluseks on kodanike valdava enamuse ja Nõukogude riigi ametiisikute kõrge teadlikkus ning ustavus kodumaale ja kommunismiüritusele. Seega kõik, mis kindlustab sotsialismi alustugesid, teenib ka seaduslikkuse tugevdamist.

Partei-, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide edukas majanduslik, organisatoorne ja kultuuriline kasvatustöö, samuti demokraatia järjekindel laiendamine aitab lõppkokkuvõttes tõsta töötajate materiaalset kindlustatust, kultuuritaset ja teadlikkust, s. t. need komponendid loovad tingimused kuritegevuse ja üldse seaduslikkuse rikkumiste likvideerimiseks.

Seda eesmärki teenivad seadusandluse hästikorraldatud publitseerimine, õiguspropaganda ja rahva õiguslik kasvatamine. Kuid sotsialismi ajal ei kao veel

---

[1] NLKP XXIV kongressi materjalid, lk. 95.

seadusandluse rikkumisi soodustavad objektiivsed ja subjektiivsed põhjused ning tingimused. Seepärast kasutavad partei ja riik seaduslikkuse rikkumiste vastu erivahendite ning -meetodite süsteemi, taastades rikutud õigusi ja karistades süüdlasi.

Kõnealune süsteem ühendab tohutus ulatuses abinõusid, vahendeid ja meetodeid, alates organisatsioonilis-poliitilistest abinõudest (kaadri valik ja paigutus, riigi õiguskorda kaitsvate eriorganite täiustamine, nende tegevuse kontrollimine ja ilmnenud puuduste kõrvaldamine, seaduslikkuse olukorra arutamine teatud maa-alal või ettevõttes jne.) ning lõpetades õiguskorra rikkumistes süüdiolijate vastutuselevõtmisega.

Seaduslikkuse tugevdamise põhilisteks erivahenditeks on veenmine, profülaktika, õiguserikkumiste vahetu ühiskondlik mõjutamine ning seaduslikkuse õigustagatiste täiustamine. Võitluses seaduslikkuse rikkumiste vastu kasutatakse Nõukogude õiguse nõuete täitmiseks vajalikul määral ka riiklikku sundi. Õigusvastutus ongi kõnealuse meetodi peamiseks väljenduseks.

Nõukogude seaduslikkuse tähtsaks õigustagatiseks on kodanike õigus esitada partei- ja riigiorganitele avaldusi ning kaebusi riigiaparaadi, ametiisikute töö puuduste või kodanike õiguste ja seaduslike huvide rikkumiste kohta.

Lenin kõneles, et avalduste või kaebustega pöörduvad inimesed peavad saama veenva, põhjendatud vastuse, seal aga, kus jutt on kodanikele tagatud õiguste rikkumisest, peavad vastavad riigiorganid kiiresti sekkuma ning kindlustama seaduse täitmise.[1] Nendest näpunäidetest juhindudes reglementeerib kehtiv seadusandlus kodanike avalduste ja ettepanekute esitamise ning lahendamise tingimusi ja korda.

Põhiliseks kaebamisõigust kinnistavaks ja kaebuste ning avalduste lahendamismenetlust reglementeerivaks normatiivaktiks on NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 12. aprilli 1968. aasta seadlus «Kodanike ettepanekute, avalduste ja kaebuste läbivaatamise korra kohta». Vastavalt sellele seadlusele antakse kaebused nendele organitele või ametiisikutele, kellele kaebuse põhjustanud riigiorgan, ettevõte, asutus või ametiisik

[1] См. Ленинский сборник XXIII, Москва 1933, стр. 232.

vahetult allub. Kategooriliselt on keelatud suunata kodanike kaebusi sisuliseks lahendamiseks ametiisikutele, kelle tegevuse peale kaevatakse. Seadluses eraldi ettenähtud juhtudel võib kaebused esitada rajooni (linna) rahvakohtule. Viimasele võib kaevata näiteks riigiorganite poolt administratiivüleastumiste eest määratud rahatrahvide peale.[1]

Kaebuste ja avalduste lahendamisel asjaajamisega venitamise vältimiseks on kehtestatud seadusandlikus korras nende läbivaatamise tähtajad. Avaldused ja kaebused kuuluvad läbivaatamisele kuni ühekuulise tähtaja jooksul, need aga, mis ei nõua materjalide ja asjaolude täiendavat tundmaõppimist ja kontrollimist, mitte hiljem kui 15 päeva jooksul, arvates nende saabumisest (esitamisest). Sõjaväelaste ning nende perekonnaliikmete kaebused tuleb üleliidulistes ja liiduvabariigi organites läbi vaadata 15-päevase tähtaja jooksul, kohalikes organites aga 7 päeva jooksul, arvates nende esitamisest. Tehtud otsustest ja tarvituselevõetud abinõudest tuleb avaldajale teatada. Seadus kohustab kaebust läbivaatavat ametiisikut kaebuse rahuldamata jätmisel teatama avaldajale keeldumise motiivid. Kui kodanik ei nõustu kaebuse kohta vastuvõetud otsusega, on tal võimalus vaidlustada see kõrgemalseisvas organis.

Kaebustealase töö olukorra eest on seaduse järgi vastutavad haldusorgani, asutuse või ettevõtte juhid isiklikult. Nad on kohustatud kodanikke ise vastu võtma, samuti kontrollima kaebuste lahendamist neile alluvas aparaadis. Kodanikke tuleb vastu võtta täpselt kindlaks määratud ja neile sobival ajal.

Kaebust lahendava ametiisiku ühe põhikohustusena on seadus ette näinud kohustuse tähelepanelikult orienteeruda selle sisus ning tarvitusele võtta kõik küsimuse objektiivseks lahendamiseks vajalikud abinõud. Tähelepanelikku suhtumist töötajate vajadustesse, muredesse, pöördumistesse ja palvetesse nimetati NLKP XXIV kongressil valitsemiskultuuri tõstmise vajalikuks tingimuseks.

NSV Liidus on sisse seatud kodanike avalduste ja kaebuste lahendamise korda rikkunud ametiisikute vas-

[1] Selle kohta lähemalt õppevahendi XIV peatükis.

tutus. Süüdlased võetakse distsiplinaarvastutusele. Kaebus on riigiaparaadi töö puuduste kritiseerimise üheks vormiks. Sallimatuse väljendamiseks mis tahes kriitika summutamise katsete vastu on kehtestatud säte, mille kohaselt kaebuse esitamine ei tohi kaasa tuua mingeid kaebajate õiguste või seaduslike huvide piiramisi. Kodanike tagakiusamist ametiisikute poolt käsitab Nõukogude seadusandlus kui ametialast kuritegu, mis toob kaasa kriminaalvastutuse.

Kaebamisõiguse teostamiseks märkimisväärseid tagatisi ette nähes sisaldab seadus erinormi kodanike vastutuse kohta põhjendamatute kaebuste eest, mis kujutasid neile antud õiguste jämedat kuritarvitamist. Nii on NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 12. aprilli 1968. aasta seadluses öeldud, et laimamise eesmärgil esitatud kaebus või avaldus toob kaasa selle isiku vastutuse kehtiva seadusandluse järgi.

§ 5. Partei ja Nõukogude riigi põhilised abinõud seaduslikkuse tugevdamiseks

1. NLKP programm on püstitanud ülesande kaotada igasugused õiguskorra rikkumised, likvideerida kuritegevus ja kõrvaldada kõik selle tekkimise põhjused. See raske ja keeruline üritus nõuab riigiorganite ja ühiskondlike organisatsioonide, kogu nõukogude rahva igapäevaseid jõupingutusi. L. Brežnevi sõnade kohaselt on «seaduslikkuse tugevdamine, sotsialistliku õiguskorra tugevdamine seega üldriiklik, üldparteiline ülesanne» [1].

Viimastel aastatel on partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus vastu võtnud mitmeid tähtsaid määrusi ning korraldanud suuri organisatsioonilisi üritusi õiguskorra ja sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamiseks kogu maal. Ennistati partei ja riigielu leninlikud normid, tehti lõpp varem võimalikuks osutunud sotsialistliku demokraatia ja seaduslikkuse rikkumistele, avardati kodanikuõiguste tagatisi.

Pärast NLKP Keskkomitee 1964. aasta oktoobripleenumit rakendati ulatuslikke praktilisi abinõusid kuri-

[1] L. Brežnev. Leninlikul kursil, 3. kd., lk. 52.

tegevuse ja avaliku korra rikkumistega võitlemise tugevdamiseks, suurendati partei-, nõukogude ja haldusorganite osa ning vastutust töö eest õiguserikkumiste väljajuurimiseks, sellesse suurde üritusse laia üldsuse kaasamiseks.

Juulis 1966 võtsid NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium ja Ministrite Nõukogu vastu rea otsuseid abinõude kohta võitluse tugevdamiseks avaliku korra rikkumiste vastu.[1] Nendes otsustes oli välja töötatud organisatsiooniliste ja õiguslike abinõude süsteem, mis peab suurendama partei-, nõukogude organite ning ühiskondlike organisatsioonide, samuti prokuratuuri, kohtu ja miilitsa aktiivsust eeskujuliku avaliku korra loomiseks linnades, rajoonides ning asulates ja õiguserikkumiste ärahoidmiseks. Nendes dokumentides oli üheks põhiliseks seisukohaks näidata parteiorganisatsioonide juhtivat ning suunavat osa õiguskorra kindlustamisel.

Neid soovitusi on edukalt kasutatud praktilises tegevuses. Sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamise, kuritegude ja teiste ühiskonnavastaste ilmingute ärahoidmise ülesanne on muutunud nüüd parteikomiteede igapäevase organisatsioonilise ja ideoloogilise töö koostisosaks. Kuritegelike ilmingute ärahoidmise ja väljajuurimise küsimusi arutatakse nüüd regulaarselt algorganisatsioonides, parteibüroode istungitel ja -komiteede pleenumitel, parteiaktiivi koosolekutel. Parteikomiteed ja algorganisatsioonid töötavad välja abinõude plaane võitluseks õiguserikkumiste vastu kollektiivis, linnas, rajoonis, oblastis ja vabariigis ning saavutavad nende elluviimise riigiorganite ja ühiskondlike jõududega.

Seaduslikkuse ja õiguskorra tugevdamiseks ning kodanike sotsialistliku ühiselu normide austamise vaimus kasvatamiseks tehtavas töös on märgatavalt suurenenud nõukogude organite, ametiühingu ja komsomoli ning tootmiskollektiivide aktiivsus. Paranenud on siseasjade organite, kohtu ja prokuratuuri juhtimine ning tõusnud nende tegevuse parteilise kontrolli tase.

2. Õiguserikkumiste ja kuritegevuse vastu peetava võitluse edukuse tähtsaimaks tingimuseks peab partei

[1] См. «Правда», 27 июля 1966 г.

ühiskonna, miilitsa-, kohtu- ja prokuratuuriorganite ühisrinde loomist.

Avaliku korda kaitsvaks kõige massilisemaks töötajate isetegevaks organisatsiooniks on vabatahtlikud rahvamalevad. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu, nähes ette nende loomise oma 1959. aasta märtsis vastuvõetud määruses «Töötajate osavõtu kohta avaliku korra kaitsmisest», on hiljem mitmel korral otsustanud malevate tugevdamisega seotud küsimusi. Selleks on rakendatud organisatsioonilisi abinõusid, kehtestatud õigustagatised rahvamalevlaste kaitseks õiguskorra rikkujate rünnete vastu, nähtud ette ja viidud ellu praktilised abinõud ergutamiseks kohusetruu töö eest rahvamalevas. Partei ja valitsus on raugematu tähelepanuga tegelnud ka seltsimehelike kohtute ja õiguserikkumiste vastu peetava võitluse teiste ühiskondliku osavõtu vormide tugevdamisega.[1]

3. Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus on süstemaatiliselt hoolitsenud selle eest, et täiustada miilitsa-, prokuratuuri- ja kohtuorganite tegevust, kuna viimaste tähtsaimaks kohustuseks on sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamine ning võitlus õiguserikkumiste ja kuritegevuse vastu.

Siseasjade organite ühtse operatiivse juhtimise kindlustamiseks loodi liidulis-vabariiklik NSV Liidu Siseministeerium.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu võtsid 1968. aasta novembris vastu määruse puuduste kohta miilitsatöös ning miilitsa edasise tugevdamise abinõudest. Määruse tingis vajadus parandada miilitsatööd, millel on tähtis osa avaliku korra säilitamisel. Määrati kindlaks miilitsaorganite töö täiustamise teed sotsialistliku seaduslikkuse range järgimise, kaadri kutsemeisterlikkuse kindlustamise ja tõstmise, teaduse ja tehnika saavutuste praktikasse evitamise ning miilitsa ja töötajate masside sideme tugevdamise kaudu.

Loetletud abinõude elluviimise tulemusena on tugevnenud miilitsatöötajate kaader. Partei- ja komsomolikomiteede ning töötajate kollektiivide soovitustega

[1] Lähemalt on neid küsimusi käsitatud õppevahendi XVII peatükis.

saadeti miilitsasse tööle palju ettevalmistatud ja haritud inimesi, kommuniste ja komsomole, kes oma poliitiliste ja isikuomaduste tõttu on võimelised edukalt lahendama neile pandud ülesandeid. Kõik see soodustas miilitsaorganite töö paranemist, nende aktiivsuse ja eesmärgikindluse suurenemist võitluses õiguserikkumistega.

Tarvitusele on võetud tõhusad abinõud parandusliku töö asutuste tegevuse parandamiseks. Muu hulgas on lahendatud küsimused, mis puudutavad süüdimõistetute töökasvatust, nendele üldhariduse ja kutsealase väljaõppe andmise parandamist. Suurendatud on üldsuse osa kasvatusürituste läbiviimisel kinnipidamiskohtades, samuti karistuse kandmisest vabanenud isikute töö ja olme korraldamisel. Nende abinõude eesmärk on retsidiivse kuritegevuse väljajuurimine ning õiguserikkujate tagasipöördumine ausa töö juurde.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu võtsid 1970. aasta juulis vastu määruse «Kohtu- ja prokuratuuriorganite töö parandamise abinõudest». Selles määrati kindlaks kohtu ja prokuratuuri ülesanded seaduslikkuse tugevdamisel, riigi ning töötajate õiguste kaitse tagamisel. Prokuratuur, kohtud ja justiitsasutused peavad tõstma oma osa õiguserikkumiste ärahoidmisel, tugevdama ja laiendama oma sidemeid ühiskondlike ja riiklike organisatsioonidega, töötajate kollektiividega. Neil tuleb sügavamalt analüüsida kuritegevuse olukorda rajoonides, linnades, oblastites ja vabariikides, suuremat tähelepanu pöörata õiguserikkumisi tekitavate põhjuste ja tingimuste väljaselgitamisele ning kõrvaldamisele. Prokuratuuriorganid on kohustatud aktiivselt välja selgitama ja lõpetama ebamajanduslikkuse, raiskamiste ja riikliku distsipliini rikkumiste ilmingud ning võtma süüdlased vastutusele. Prokuratuuri- ning kohtuorganid peavad igati suurendama operatiivsust, täpsust ja parandama töökultuuri, kujundama igas kaastöötajas tähelepanelikku ja erksat suhtumist töötajate ettepanekutesse, otsustavalt välja juurima bürokratismi ja asjaajamisega venitamise ilmingud avalduste ja kaebuste läbivaatamisel, korraldama paremini kodanike vastuvõttu, parandama elanike, organisatsioonide, seltsimehelike kohtute ja vabatahtlike rahvamalevate juriidilist abistamist. Ette on näh-

tud konkreetsed abinõud uurimis-, prokuratuuri- ja kohtuorganite materiaal-tehnilise varustatuse parandamiseks ning tingimuste loomiseks neile pandud ülesannete täitmiseks.

Kohtute ja teiste justiitsasutuste juhtimise taseme tõstmise, õigus-propaganda ja rahvamajanduse õigustalituste töö parandamise, samuti seadusandluse edasise täiustamise eesmärkidel on moodustatud liidulis-vabariiklik NSV Liidu Justiitsministeerium, liidu- ja autonoomsete vabariikide justiitsministeeriumid ning kraide ja oblastite justiitsosakonnad.

Tarvituselevõetud abinõude tulemusel on loodud vajalikud eeldused prokuratuuri-, kohtu- ja justiitsorganite kaadrivaliku parandamiseks, selle kutse- ja poliitilise ettevalmistatuse tõstmiseks. See aitab tõsta õigusemõistmise organite autoriteeti, tugevdada prokuröri järelevalvet, et kõik riigiorganid, ametiisikud ja kodanikud täidaksid seadusi täpselt ning kõrvalekaldumatult.

4. Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus on korduvalt juhtinud ühiskondlike organisatsioonide, prokuratuuri, kohtute ja miilitsa tähelepanu vajadusele tugevdada võitlust mõnede enamohtlike kuriteoliikide vastu.

Võttes arvesse, et ohtlike kuritegude üheks levinenumaks liigiks on sotsialistliku omandi riisumised, on partei mitmel korral toonitanud ülesannet sulgeda täielikult rahva vara varastamise kõik kanalid. Ta on pööranud partei- ja ametiühingukomiteede ning töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede tähelepanu vajadusele sihikindlamalt kasvatada töötajates teadlikku suhtumist ühiskonna omandusse, luua riisujate vastu leppimatuse õhkkond, lõpetada leebe suhtumine ametiisikutesse, kes võimaldavad ebamajanduslikkust ja kuritarvitusi.

Kõige selle tulemusena on kasvanud parteiorganisatsioonide, töötajate kollektiivide ning kodanike leppimatus sotsialistliku omandi riisumise, ahnitsemise ja raiskamise vastu. Agaramalt on hakatud paljastama rahva vara riisujaid, altkäemaksuvõtjaid, on hakatud rakendama rangemaid mõjutusabinõusid.

Ent mitmes rahvamajandusharus, eriti kerge-, toiduainetetööstuses, põllumajanduses ja kaubanduses pole

riisumistest ja kuritarvitustest vabanetud. Niisugune olukord kohustab partei-, nõukogude, haldusorganeid ja ühiskondlikke organisatsioone edaspidigi tegelema riisumiste väljajuurimisega, olema hoolsamad rahva vara säilitamisel, iga kodaniku kasvatamisel sotsialistlikku omandisse hoolika suhtumise vaimus.

NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja Ministrite Nõukogu 1966. aasta juulikuu otsustes osutati erilist tähelepanu vajadusele tugevdada võitlust huligaansuse, purjutamise ning rünnete vastu kodanike elule, tervisele, varale, väärikusele ja rahule. Sel eesmärgil tugevdati vastutust huligaansuse eest, avardati miilitsatöötajate õigusi kuritegeliku käitumise tõkestamisel, kavandati abinõud üldsuse ulatuslikumaks osavõtuks profülaktilisest tööst.

Enamohtlike õiguserikkumiste väljajuurimise abinõude seas on tähtis koht võitlusel ühiskondlikult kasulikust tööst kõrvalehoidjate ja parasiitliku eluviisiga isikute vastu. Muidusöömise ja parasiitluse ilmingud on sotsialistlikus ühiskonnas lubamatud. Muidusööjad mõjuvad moraalivastase käitumise tõttu laostavalt ühiskonna püsivusetutele liikmetele ja tõmbavad sageli noori ning alaealisi kaasa ühiskonnavastastele tegudele. Seepärast rakendavad Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus abinõusid loodrite intensiivsemaks väljaselgitamiseks, nende otsustavamaks töölerakendamiseks ning riikliku sunni vahendite mõjusamaks kasutamiseks isikute vastu, kes kangekaelselt keelduvad tööst.

5. Suure riikliku tähtsusega ülesandeks on alaealiste õiguserikkumiste ja järelevalvetuse kaotamine. Nõukogude noorus, töötades ennastsalgavalt koos täiskasvanutega kommunismi ehitamise kõikides lõikudes, on näidanud, kui sügavalt ta mõistab oma kohust ühiskonna ees. Seejuures pole veel kõrvaldatud tõsised puudused noore põlvkonna kasvatamisel. Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus rakendavad süstemaatiliselt abinõusid laste ja alaealiste kommunistliku kasvatamise parandamiseks, nende järelevalvetuse ning õiguserikkumiste kaotamiseks.

Nende ülesannete lahendamisele on suunatud partei-, nõukogude, majandus-, haldusorganite, komsomoli, teiste ühiskondlike organisatsioonide, perekonna

ja kooli ühised jõupingutused. Järjekindlalt püütakse kindlustada kõigi koolieelse laste täielikku koolikohustust, parandada alaealiste vaba aja veetmise organiseerimist, anda neile rohkem võimalusi kasutada klubisid, raamatukogusid, spordiehitisi, hõlmata neid tööga, muuta noore põlvkonna kasvatamine perekonnas, koolis ja tootmiskollektiivis mõjusamaks.

Alaealiste kasvatustöö parandamiseks ja õiguserikkumiste ärahoidmiseks on oluline tähtsus NLKP Keskkomitee ning NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrustel üldhariduslike ja erikoolide kohta, alaealiste töölepaigutamise, kehakultuuri ning spordi kohta ja teistel määrustel. Nende dokumentide kohaselt on suurendatud broneeringut alaealiste töölevõtmisel, keskkoolides sisse seatud klassi- ja koolivälise töö organisaatori ametikohad, asutatud ühiskondlike kasvatajate instituut tööks raskestikasvatatavate noorukitega. Liiduvabariikide ministrite nõukogude juurde on loodud alaealiste asjade ning noorte töölepaigutamise komisjonid. Suurendatud on miilitsalastetubade arvu, mis tegelevad alaealiste järelevalvetuse ja õiguserikkumiste ärahoidmisega. Oluliselt on paranenud erikoolide ja erikutsekoolide tegevus, kes tegelevad õigust rikkunud raskestikasvatatavate noorukite ja alaealiste ümberkasvatamisega. Tõhusamaks on muutunud parandusliku töö koloonias tehtav töö.

Miilitsa- ja prokuratuuriorganeis on tarvitusele võetud abinõud eeluurimise ja alaealiste kuriteoasjade läbivaatamise tähtaegade lühendamiseks. Alaealiste õiguserikkujatega tegelevad kogenud uurijad, miilitsa operatiivvolinikud, kohtunikud ja rahvakaasistujad. Kehtivat seadusandlust on muudetud ja täiendatud: suurendatud on kriminaalvastutust alaealiste kuriteole kaasamise eest, vanemate ja neid asendavate isikute vastutust laste kasvatamise kohustuste täitmatajätmise eest.

Alaealiste järelevalvetuse ja õiguserikkumiste kaotamiseks tehtav töö pole lühiajaline kampaania. Partei-, nõukogude, haldusorganitel, ühiskondlikel organisatsioonidel, tootmiskollektiividel ja koolidel tuleb selleks veel palju tõsist tööd teha.

6. Kommunistlik Partei peab väga tähtsaks õigus-propaganda tõhustamist.

Töötajate õigusliku kasvatamise ülesannet põhjendas sügavalt NLKP Keskkomitee peasekretär L. Brežnev oma valijate ees Moskva Baumani valimisringkonnas 12. juunil 1970. aastal peetud kõnes ning partei XXIV kongressile esitatud Keskkomitee aruandekõnes. Meie maal on juba palju ära tehtud rahva juriidiliste teadmiste tõstmiseks, inimeste kasvatamiseks seaduste sügava austamise vaimus. NLKP Keskkomitee lähtub sellest, et Nõukogude seadusandluse selgitamine ja kodanike õiguslik kasvatamine on partei ideoloogiatöö üks lõike, nõukogude, ametiühingute, komsomoliorganite, ühiskondlike organisatsioonide, kesk- ja kõrgema kooli ning massiinformatsioonivahendite vastutav ülesanne.

Selles üldriiklikus ürituses on eriline koht partei- ja komsomoli haridussüsteemil. Töötajate õigusliku kasvatamise suuri ülesandeid on seatud täitma 1971. aasta jaanuaris asutatud populaarteaduslik massiajakiri «Человек и закон» («Inimene ja seadus»). Kodanike õigusliku kasvatamise põhjalik parandamine muudab teadlikumaks nende suhtumise seaduste järgimisse ja oma kohustuste täitmisse riigi ees.

7. NLKP Keskkomitee 1969. aasta detsembripleenumi ja 1970. aasta juulipleenumi otsustes pöörati tähelepanu vajadusele tugevdada riiklikku ja plaanidistsipliini, täita majandustegevuses rangelt seadusandlust. Selle ülesande lahendamise üheks tähtsaks vahendiks on 1970. aasta detsembris NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt vastuvõetud määruses «Õigusliku töö parandamisest rahvamajanduses» ettenähtud abinõud. Kõnealune dokument määratles suunad õigustalituste töö mõjusamaks muutmiseks majandusreformi tingimustes. Selles peetakse silmas õiguslike vahendite mõjusat kasutamist isemajandamise tugevdamiseks ja majandusnäitajate parandamiseks, sotsialistliku omandi puutumatust, ettevõtete, asutuste ja töötajate õiguste ning seaduslike huvide kaitsmist. Määrati kindlaks abinõud majandusseadusandluse täiustamiseks ja juriidilise informatsiooniteenistuse parandamiseks. Kavandatud on mitmed abinõud rahvamajanduses töötavate juristide kaadri tugevdamiseks. Õigusliku töö parandamine rahvamajanduses toimub seaduslikkuse tagamiseks majan-

dustegevuse kõikides valdkondades, mis kokkuvõttes peab positiivselt mõjuma ühiskondliku tootmise efektiivsemaks muutmisele.

8. Kogu maal aitavad sotsialistlikku seaduslikkust ja õiguskorda tugevdada NLKP XXIV kongressi materjalides antud vastavad suunised. Need on partei poolt järjekindlalt teostatava liini jätkuks ja arenguavalduseks. Partei kongressil rõhutati taas, et riikliku distsipliini ja seaduslikkuse tugevdamine, nõukogude õiguskorra ning kodanike seaduslike õiguste kaitsmine, kuritegevuse vastu võitlemise tugevdamine, ja mis peaasi — selle ärahoidmine —, on nüüd saanud üha enam üldriiklikult ja -parteiliselt tähtsaks. NLKP Keskkomitee aruandes on öeldud: «Seaduslikkuse tugevdamine ei ole üksnes riigiaparaadi ülesanne. Parteiorganisatsioonid, ametiühingud ja komsomol on kohustatud tegema kõik selleks, et tagada seaduste range järgimine ja parandada juriidilist selgitustööd rahvahulkades. Lugupidamine õigusest ja seadusest peab kujunema iga inimese isiklikuks veendumuseks. Seda enam käib see ametiisikute tegevuse kohta. Ei tohi sallida mitte mingisuguseid seadusest taganemise või möödahiilimise katseid, motiveeritagu neid millega tahes. Samuti ei tohi sallida inimõiguste rikkumist ja kodanikuväärikuse allakiskumist. Meile, kommunistidele, kõige humaansemate ideaalide pooldajatele on see põhimõtte küsimus.»[1]

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse määrused, eriti aga NLKP XXIV kongressi direktiivid kohustavad partei-, nõukogude ja haldusorganeid ning majandus- ja ühiskondlikke organisatsioone pidevalt tegelema õiguskorra ja sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamisega.

---

[1] NLKP XXIV kongressi materjalid, lk. 91.

II peatükk

NÕUKOGUDE RIIGIORGANID JA NENDE PÄDEVUS SEADUSANDLUSE ALAL

§ 1. Seadusandlike volitustega riigiorganite süsteem

1. Sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise peamiseks vahendiks on riik. NLKP programmis avaldatakse, et Nõukogude riik on rahva tahet väljendades kutsutud praegustes tingimustes organiseerima kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomist, ümber kujundama sotsialistlikud suhted kommunistlikeks, kontrollima töö ja tarbimise määra, tagama rahva heaolu tõusu, kaitsma kodanike õigusi ja vabadusi, sotsialistlikku õiguskorda ning sotsialistlikku omandust, kasvatama rahvahulki teadliku distsipliini ja töösse kommunistliku suhtumise vaimus, kindlalt tagama maa kaitse ja julgeoleku, arendama vennalikku koostööd sotsialismimaadega, taotlema ülemaailmset rahu, pidama normaalseid suhteid kõikide maadega. Neid ülesandeid viivad ellu võimu esindusorganid — töörahva saadikute nõukogud, riigivalitsemisorganid, kohus ja prokuratuur, mis kokku moodustavad ühtse riigiorganite süsteemi.

Mitte kõigil loetletud organitel pole volitusi üldkohustuslike normatiivaktide väljaandmiseks. Niisugune õigus on ainult töörahva saadikute nõukogudel ja nende poolt lubatud ulatuses ka riigivalitsemisorganitel. Viimased on vastutavad seaduste ja nõukogude teiste otsuste tegeliku täitmise eest. Nimetatud otsuste alusel juhivad nad vahetult mitmesuguseid riigivalitsemise harusid, ettevõtteid, asutusi ja organisatsioone.

Mis puutub kohtu- ja prokuratuuriorganitesse, siis nende funktsioonid on spetsiifilised ega ole õigusnormide kehtestamisega vahetult seotud. Kohus kaitseb õigust selle rikkumiste vastu, teostades õigusemõistmist; prokuratuuri kohustus on kõrgem järelevalve seaduste täpse täitmise üle Nõukogude Liidus.

2. Riigiorganite süsteemis on kõrgemal kohal töörahva saadikute nõukogud — rahva esindusorganid, mille Nõukogude kodanikud vahetult valivad üldise,

ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajase hääletamise teel. Nõukogude valimistel on kodanike vaba tahteavalduse tagatiseks NSV Liidu põhiseaduse ja valimismäärustikega kehtestatud tõeliselt demokraatlik valimissüsteem.

Nõukogud on rahvavõimu alus. Nende kätte on koondatud tähtsamad ühiskonna ja riigi asjade valitsemise põhilised volitused. Nad otsustavad majandusliku, sotsiaal-kultuurilise ja riikliku ülesehituse peamisi ja enampõhimõttelisi küsimusi. Nõukogudes reglementeerib rahvas oma täievoliliste esindajate kaudu kõiki ühiskonna elu tähtsamaid külgi, määrab teiste riigiorganite tegevuse printsiibid ja tegevuse peasuunad, tagades sellega kogu riigiaparaadi töö ühtsuse ning eesmärgikindluse. Nõukogude võimutäius ja ülemvõim ilmneb ka selles, et kõik teised riigiorganid (haldus-, kohtu- ja prokuratuuriorganid) saavad oma volitused nõukogudelt, alluvad nende kontrollile ja on nende ees aruandvad.

Ülemnõukogude poolt seaduste ja kohalike nõukogude poolt otsuste väljaandmisele järgneb nende organisatoorne töö vastuvõetud aktide täitmiseks saadikute, komisjonide, täidesaatvate organite ja ühiskondliku aktiivi kaudu. Tänu sellele on nõukogude mõju kogu riiklikule tegevusele paljukordselt suurenenud.

Nõukogude riigis puudub kodanliku parlamentarismi süsteemile iseloomulik seadusandliku ja täidesaatva tegevuse järsk eraldamine ning jaotamine, mille teoreetiliseks aluseks on kodanluse ideoloogide poolt juba XVII—XVIII sajandil püstitatud niinimetatud «võimude lahususe põhimõte». Selle kohaselt peab riigis seadusandlik võim kuuluma eranditult parlamendile, täidesaatev võim haldusorganitele eesotsas valitsuse või presidendiga, õigusemõistmine aga kohtule, kusjuures kõik need võimud peavad üksteist ohjeldama ja olema seetõttu võrdsed. Võimude lahususe põhimõte oli omal ajal progressiivne, kuna oli suunatud feodaalse absolutismi omavoli vastu ja põhjendas kodanluse nõudeid võitluses võimu ja kodanliku seadusliikkuse kehtestamise eest. Pärast kodanluse võimulesaamist ei viidud seda põhimõtet kusagil ega kunagi järjekindlalt ellu. Veelgi enam, võimude lahusus mitte

ainult ei peatanud kodanlikes riikides kogu reaalse võimu täiuse koondumist täidesaatva haldusaparaadi kätte, vaid isegi kiirendas seda protsessi, andes täidesaatvale võimule legaalsed põhiseaduslikud vahendid võitluseks esindusasutustega kuni parlamendi laialisaatmise õiguseni.

Võimude lahususe põhimõte, olles võtnud deputaatidelt vastutuse seaduste täitmise eest, aitas kõrvuti niisuguste kodanliku parlamentarismi põhimõtetega, nagu saadikute mittesidumine valijatega, valijatel saadikute tagasikutsumise õiguse puudumine ja kõrgesti tasustatava saadikutegevuse elukutseline iseloom objektiivselt kaasa saadikute eraldamisele rahvast.

Nõukogude võimu üht olulisemat väärtust nägi V. I. Lenin selles, et kodanliku ühiskonna pehkinud ja müüdava parlamentarismi asendab see uut tüüpi asutustega, «kus otsustamis- ja arutlemisvabadus ei mandu pettuseks, sest parlamendiliikmed peavad ise töötama, ise täide viima oma seadused, ise kontrollima seda, mis neist elus saab, ise otseselt vastutama oma valijate ees. Esindusasutused jäävad alles, kuid parlamentarismi kui erilist süsteemi, kui seadusandliku ja täidesaatva töö jaotamist, kui saadikute eesõigustatud seisundit siin *ei ole*.»[1]

Nõukogud tegutsevad ulatuslikel ühiskondlikel alustel, tuginedes isetegevatele massilistele ühiskondlikele organisatsioonidele. Ja nõukogude saadikudki seostavad oma saadikukohustuste täitmise tööga tehases, vabrikus, sovhoosis, kolhoosis, asutuses või organisatsioonis. Seejuures täidetakse saadikukohustusi tasuta. NSV Liidu Ülemnõukogu kaheksanda koosseisu saadikutest moodustavad poole tootmistegevusega hõlmatud töölised ja kolhoosnikud. Ülemnõukogu koosseisu kuulub veel teadlasi, kirjandus- ja kunstitegelasi, partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganite, samuti nõukogude ja majandusorganisatsioonide töötajaid ning sõjaväelasi.

Nõukogude tõeliselt esinduslik iseloom ning püsivad sidemed rahvasaadikute ja valijate vahel võimaldavad veelgi täielikumalt kajastada meie seadusandluses rahva huve ja tahet. Koos sellega on nõukogude

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 25. kd., lk. 396.

õigusloomine korraldatud nii, et töötajatele tagatakse vahetu osavõtmine seadusandlike aktide loomisest. Meil avaldatakse trükisõnas paljusid seaduseprojekte (seaduseelnõusid), et üldsus neid arutaks, tähtsamate seaduseelnõude puhul korraldatakse üldrahvalik arutelu. Töötajate põhjendatud ettepanekuid arvestatakse seadustes ja Nõukogude riigiorganite poolt vastuvõetud teistes aktides. Nõukogude riigi esindusorganite seadusandlikus tegevuses kuulub märkimisväärne koht töötajate ühiskondlikele organisatsioonidele ja ühendustele. Kompetentsed riigiorganid kaasavad ulatuslikult ametiühingute, komsomoli, kooperatsiooni ning töötajate teiste massiorganisatsioonide ja ühenduste esindajaid seaduseelnõude ja teiste aktide projektide väljatöötamisele, kui need puudutavad nende organisatsioonide ning ühenduste õigusi ja huvisid. Nii valmistatakse seadusandlike aktide projekte, mis puudutavad tööliste ja teenistujate huve tootmise, töö ning olme valdkonnas, tavaliselt ette ametiühinguorganite vahetul osavõtul. Kui valmistatakse ette seadusandliku akti projekti, mis puudutab noorte kasvatuse, hariduse, kutsealase ettevalmistuse, töö, olme ja puhkeküsimusi, siis võtavad sellest vahetult osa vastavad komsomoliorganid.

Ühiskondlikud organisatsioonid on sageli oma üleliiduliste ja vabariiklike organite näol uute seadusandlike aktide väljaandmise algatajateks. Kõrgemate esindusorganite seadusandlikus tegevuses on eriti oluline koht NLKP Keskkomitee ja liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteede poolt ettepandud küsimustel, mis annavad lahenduse majanduse, sotsiaalkultuurilise ning riikliku ülesehituse enamtähtsatele, põhjapanevatele ja keerulistele probleemidele.

3. Nõukogude tegevuse aluseks olevat seadusandluse ja valitsemise ühtsuse põhimõtet ei tohi mõista lihtsustatult, nagu oleks nende kätte koondunud kõik valitsemise funktsioonid üldse. Nõukogud ei saa riikliku tegevuse praeguse ulatuse, selle keerukuse ja mitmepalgelisuse juures läbi riigivalitsemisorganite väljaarendatud süsteemi abita.

Riigivalitsemisorganid (valitsus, ministeeriumid, keskasutused, täitevkomiteed jt.) moodustatakse vastavate ülem- ja kohalike nõukogude poolt igapäevase

süstemaatilise organisatoorse töö tarvis, et täita praktiliselt seadusi ning teiste esindusasutuste otsuseid majanduse, sotsiaal-kultuurilise ala ja riikliku ülesehitustöö vahetul juhtimisel. Seepärast nimetatakse neid põhiseaduses täidesaatvateks ja korraldavateks organiteks. Termin «täidesaatev» kriipsutab alla, et nende peamine ülesanne seisneb esindusasutuste otsuste täitmises. Termin «korraldavad» osutab sellele, et nimetatud ülesande täitmiseks antakse neile vajalikud volitused (sealhulgas ka õigusloomingu alal).

Valitsemisorganitel on oma pädevuse piires õigus välja anda normatiivakte, mis üksikasjastavad ja konkretiseerivad seadust, kehtestada nende kasutuskorda, samuti lahendada riigivalitsemise teisi jooksvaid küsimusi. Kuid kõikidel juhtudel peab valitsemisorganite tegevus olema seadustest alamalseisev, s. t. toimuma seaduse alusel, selle täitmiseks ning ulatuses ja korras, mis on võimu esindusorganite poolt kindlaks määratud. Selle nõude täitmine tagatakse valitsemisorganite aruandluse ja vastutusega vastavate ülem- ja kohalike nõukogude ees.

4. Nõukogude ülemvõim ja võimutäius saavutatakse Nõukogude riikliku süsteemi raamides ka riigiorganite pädevuse täpse piiritlemisega (tegevussfäär, riigiorganite õigused ja kohustused). Neid eesmärke silmas pidades määrab seadusandlus kindlaks iga riigiorgani konkreetsed ülesanded, funktsioonid, õigused ja kohustused, kusjuures võetakse arvesse tema tähtsust ja kohta riigiorganite üldises süsteemis.

NSV Liidu põhiseadus annab üleliidulisse võimkonda tema kõrgemate riigivõimu- ja valitsemisorganite näol NSV Liidu kaitsmise, raha- ja krediidisüsteemi juhtimise, rahvamajandusplaanide kehtestamise ja palju muud.

Kõnealuste küsimuste otsustamisest võtavad mingil määral osa kõik või paljud üleliidulised võimu- ja valitsemisorganid, nagu NSV Liidu Ülemnõukogu, tema Presiidium, NSV Liidu valitsus, üleliidulised ministeeriumid ning keskasutused, kuigi nende ülesanded ja volitused pole ühesugused. Nimetatud organite pädevust on piiritletud mitmete seadusandlike aktidega.

Näiteks planeerimise alal töötavad üleliidulised ministeeriumid välja perspektiiv- ja aastaplaanid ainult

oma süsteemi ja territoriaalses lõikes ning esitavad need siis NSV Liidu Ministrite Nõukogule või Plaanikomiteele. Viimase funktsiooni hulka kuulub rahvamajanduse perspektiivplaanide koostamise ja aastaplaanide täpsustamise korra, tähtaegade ning ühtse metoodika väljatöötamine; liiduvabariikide, NSV Liidu Ehituskomitee, üleliiduliste ministeeriumide ja keskasutuste osavõtul rahvamajanduse arendamise kontrollarvude väljatöötamine planeeritavaks perioodiks; liiduvabariikide, üleliiduliste ministeeriumide ja keskasutuste poolt esitatud rahvamajandusplaanide projektide läbivaatamine; plaaninäitajate kooskõlastamine ja vastastikune seostamine rahvamajandusharuti ning territoriaalses lõikes; rahvamajanduse viie aasta plaanide projektide ning aastaplaanide täpsustamise ettepanekute koostamine ja NSV Liidu Ministrite Nõukogule läbivaatamiseks esitamine.

NSV Liidu valitsuse kohustuseks omakorda on NSV Liidu rahvamajanduse viie aasta ja aastaplaanide projektide eelnev läbivaatamine ning kinnitamine, nende NSV Liidu Ülemnõukogule lõplikuks heakskiitmiseks esitamine.

NLKP XXIV kongressil rõhutati, kui tähtis on täpselt kindlaks määrata õiguste ning vastutuse ulatus ja vahekord juhtimise kõigil astmetel. «Juhtimise paljuastmelisuse kõrvaldamiseks tuleb taotleda, et otsused enamikus küsimustes tehtaks üks kord ja lõplikult ega pillutaks neid ühest instantsist teise», märkis L. Brežnev. «Juhtimissüsteemi iga lüli peab tegelema oma tööga, et kõrgemaid instantse ei koormataks suure hulga jooksvate asjadega, mis kisub tähelepanu suurtelt probleemidelt eemale. Madalamad instantsid võiksid aga operatiivselt otsustada oma kompetentsi kuuluvaid küsimusi.»[1]

Iga võimuorgani tegevuse täpne piiritlemine, tema õiguste ja kohustuste kindlaksmääramine on sotsialistliku seaduslikkuse ja riikliku distsipliini tugevdamise seisukohalt suure tähtsusega. See aitab järjekindlalt ellu viia leninlikku isikliku vastutuse põhimõtet usaldatud asjade eest, lubab täpselt kindlaks teha riigiorganite ja ametiisikute otsuste õiguspärasuse, seadus-

[1] NLKP XXIV kongressi materjalid, lk. 78.

vastase tegevuse või korralduse avastamisel aga kiiresti taastada rikutud õiguse, karistada süüdlasi, kaitsta teiste organite, ettevõtete, asutuste, organisatsioonide või kodanike õigusi ning seaduslikke huve.

§ 2. Riigivõimu esindusorganid ja nende aktid

1. Rahva esindusorganid moodustavad ühtse harmoonilise nõukogude süsteemi, millel on oma põhiseaduslike volituste piires õigus välja anda kõikidele alluvatele organitele, ametiisikutele ja kodanikele kohustuslikke õigusakte. Sellesse süsteemi kuuluvad: NSV Liidu Ülemnõukogu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogud, krai, oblasti, ringkonna, rajooni, linna, küla ja alevi töörahva saadikute nõukogud.

2. NSV Liidu kõrgeimaks võimuorganiks on NSV Liidu Ülemnõukogu, kellele kuuluvad ulatuslikud volitused üldriiklike põhiküsimuste otsustamisel. Üleliidulise põhiseaduse kohaselt teostab ta kõiki õigusi, mis kuuluvad Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu võimkonda, kuivõrd need ei ole antud temale aruandvate organite — NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi, Ministrite Nõukogu ja üleliiduliste ministeeriumide pädevusse.

3. NSV Liidu võimkonda antud küsimused võib jagada kahte põhigruppi.

Esimesse kuuluvad maa siseelu küsimused: kontroll üleliidulisest põhiseadusest kinnipidamise üle ning liidu- ja autonoomsete vabariikide põhiseaduste NSV Liidu konstitutsioonile vastavuse kindlustamine; liiduvabariikide vaheliste riigipiiride muutmise kinnitamine; liiduvabariikide koosseisus uute autonoomsete vabariikide ja autonoomsete oblastite moodustamise kinnitamine; üleliiduliste rahvamajandusplaanide kehtestamine; NSV Liidu ühtse riigieelarve ja selle täitmise aruande kinnitamine; üleliiduliste, vabariiklike ja kohalike eelarvete koostamiseks minevate maksude ja tulude kindlaksmääramine; üleliidulise alluvusega ettevõtete ja asutuste valitsemine; liidulis-vabariikliku alluvusega tööstuse ning ehitustegevuse üldine juhtimine; üleliidulise võimkonna küsimuste seadusandlik reguleerimine

ning NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse aluste kindlaksmääramine.

Teise gruppi kuuluvad välispoliitika, riigikaitse ja riikliku julgeoleku kaitse küsimused; NSV Liidu esindamine rahvusvahelistes suhetes; NSV Liidu ja teiste riikide vaheliste lepingute sõlmimine, kinnitamine ja ülesütlemine; üldise korra kindlaksmääramine liiduvabariikide suhtlemises välisriikidega; sõja ja rahu küsimused; NSV Liidu kõigi relvastatud jõudude juhtimine; liiduvabariikide väekoondiste organiseerimise juhtivate põhialuste kindlaksmääramine; väliskaubandus riikliku monopoli alusel jne.

4. Põhiseaduse kohaselt otsustavad NSV Liidu Ülemnõukogu ning liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogud oma pädevusse kuuluvaid küsimusi **seaduste ja otsuste vormis.**

Võrreldes teiste riigiorganite aktidega on NSV Liidu Ülemnõukogus vastuvõetud seadused kõrgeima õigusjõuga. See tähendab, et kõikide teiste riigiorganite aktid antakse välja üleliiduliste seaduste alusel ja nende täitmiseks ega või seetõttu nendega mingil määral vastuolus olla. Erandiks pole ka liiduvabariikide seadused. Üleliidulises põhiseaduses on kirjutatud: «Lahkumineku korral liiduvabariigi seaduse ja üleliidulise seaduse vahel kehtib üleliiduline seadus.» See tähendab, et üleliidulise seadusega vastuolus olev liiduvabariigi seadus loetakse kehtetuks ja ühelgi vabariiklikul või kohalikul organil pole õigust seda seadust rakendada; sel juhul on kõik ametiisikud ja kodanikud kohustatud juhinduma ainult üleliidulisest seadusest. Kõnealune konstitutsiooniline põhimõte laieneb ka kõikide teiste riigiorganite aktidele, olgu tegemist NSV Liidu territooriumil tegutseva kesk- või kohaliku organiga.

Üleliidulise seaduse ülemvõim kõikide teiste riigiorganite õigusaktide üle on tingitud sellest, et nad väljendavad kontsentreeritud vormis kogu NSV Liidu rahva tahet. Üleliidulise seaduse annab välja maa kõrgem esindusorgan ning seepärast peavad niisugust seadust kõrvalekaldumatult ning täpselt täitma kogu NSV Liidu maa-alal kõik asutused, organisatsioonid, ametiisikud ja kodanikud.

Üleliiduliste seadustega lahendatakse Nõukogude

Liidu riikliku, majandusliku ning sotsiaal-kultuurilise ülesehitustöö kõik olulisemad küsimused, millel on üleliiduline tähtsus, ning Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi sise- ja välispoliitika tähtsad küsimused.

Näitena võib nimetada NSV Liidu Ülemnõukogu selliseid seadusandlikke akte, nagu rahvamajanduse plaani-, riigieelarve-, üldise sõjaväekohustuse ning riiklike pensionide seadused, NSV Liidu ja liiduvabariikide töö-, tervishoiu- jpt. seadusandluste alused.

NSV Liidu Ülemnõukogu otsustega lahendatakse peamiselt organisatsioonilisi küsimusi, mis muu hulgas on seotud NSV Liidu kõrgemate ametiisikute nimetamise ja ametist vabastamisega, NSV Liidu Ülemnõukogule alluvate organite moodustamisega jne.

Mõnikord tekib NSV Liidu Ülemnõukogul vajadus vastu võtta selliseid akte, nagu deklaratsioonid, läkitused, avaldused ja pöördumised. Niisuguste aktidega väljendatakse tavaliselt kõrgeima esindusorgani suhtumist Nõukogude riigi välispoliitika erinevatesse aspektidesse.

5. Liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogud on nende riikide riigivõimu kõrgeimad esindusorganid. Nad viivad ellu vabariikidele antud õigusi, kuivõrd need ei kuulu ülemnõukogudele aruandvate organite pädevusse.

Vabariigi seadusel on kõrgeim õigusjõud teiste vabariiklike ja kohalike riigiorganite aktide suhtes, selle prioriteet ja ülemvõim on tingitud samadest objektiivsetest tingimustest, mis on iseloomulikud üleliidulise seaduse puhul.

Nagu NSV Liidu Ülemnõukogu, nii võtavad ka liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogud oma istungjärkudel seaduste kõrval vastu ka otsuseid. Nendega lahendatakse valdavalt organisatsioonilise iseloomuga küsimusi, mis esmajärjekorras on seotud ülemnõukogule alluvate riigiorganite moodustamisega või vabariigi kõrgemate ametiisikute määramisega.

6. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium, olles NSV Liidu Ülemnõukogu organ, teostab kõrgemat üldriiklikku juhtimist Ülemnõukogu istungjärkude vahelisel ajal. Liidu- ja autonoomsetes vabariikides teostavad pidevat kõrgemat juhtimist nende vabariikide ülemnõukogude presiidiumid.

Ülemnõukogu presiidiumi peamisteks põhiseadusliikeks aktideks on **seadlused.** Viimased kujutavad endast seadusest alamalseisvaid akte, kuna neid antakse välja seaduste alusel ja nende täitmiseks. Üldreeglina on seadlused iseseisvad ja lõplikud ning ei vaja täiendavat sanktsioneerimist. Sellisteks on näiteks NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused Ülemnõukogu valimiste ja tema kokkukutsumise kohta, NSV Liidu ordenite, medalite ja aunimetuste sisseseadmise kohta, sõjaväeliste auastmete, diplomaatiliste ametiastmete ja teiste erinimetuste kehtestamise kohta, rahvusvaheliste lepingute kinnitamise ja tühistamise kohta, NSV Liidu täievoliliste esindajate nimetamise ja ärakutsumise kohta välisriikidest jne.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium annab välja ka seadlusi, mida ta on kohustatud esitama kinnitamiseks lähimale Ülemnõukogu istungjärgule. Need on seadlused NSV Liidu ministrite ja valitsuse teiste liikmete nimetamise ja ametist vabastamise kohta; sõjaseisukorra väljakuulutamise kohta sõjalise kallaletungi korral või vajaduse tõttu täita rahvusvaheliste lepingutega võetud kohustusi vastastikuse kaitse kohta agressiooni vastu; ministeeriumide ja teiste vastavate üleliiduliste organite moodustamise, reorganiseerimise ja likvideerimise kohta; NSV Liidu Ülemkohtu liikmete ametist vabastamise või töökohustuste täitmisele lubamise kohta; NSV Liidu kehtiva seadusandluse täiendamise või muutmise kohta.

Seadluste kõrval annab Ülemnõukogu Presiidium ka **otsuseid,** mis nagu Ülemnõukogu otsusedki lahendavad valdavalt organisatsioonilisi küsimusi: Ülemnõukogu seaduste rakendamise korda, valimisdokumentide vormi kinnitamist NSV Liidu Ülemnõukogu valimisteks jne.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused ning otsused on Ülemnõukogu seaduste ja otsuste järel kõrgemateks riiklikeks ja õigusaktideks. Olles välja antud vastavuses seadustega, on neil kohustuslik iseloom kõikide kesk- ning kohalike riigivõimu- ja valitsemisorganite, kohtu- ja prokuratuuriorganite, kõikide asutuste, organisatsioonide, ametiisikute ja kodanike suhtes. Ükski asutus või organ, välja arvatud Ülemnõukogu, ei saa vastu võtta üht või teist otsust, kui see ei vasta Ülemnõukogu Presiidiumi aktidele.

7. Kohalikul nõukogul kui töörahva esindusorganil on kõrgem võim oma territooriumil. Talle kuulub ainuõigus võtta vastu otsuseid küsimustes, mis puudutavad nõukogu enda ja alluvate organite organiseerimist ja tegevust.

Üleliidulise põhiseaduse kohaselt võtavad kohalikud töörahva saadikute nõukogud vastu **otsuseid** ning annavad **korraldusi.** See toimub neile üleliiduliste või vabariigi seadustega antud õiguste raames.

Põhiseadus määrab vaid üldises vormis kindlaks kohalike töörahva saadikute nõukogude pädevuse, kes juhivad kohalikku majanduslikku ja kultuurilist ülesehitustööd, kehtestavad kohaliku eelarve, juhivad neile alluvate haldusorganite tegevust, kindlustavad avaliku korra kaitse, seaduste täitmise ja kodanike õiguste kaitse. Üksikasjalikumalt on kohalike riigivõimuorganite pädevus kindlaks määratud kohalike nõukogude põhimäärustes.

Kohalike nõukogude praktiline tegevus oma volituste kasutamisel vormistatakse peamiselt otsustena. Need võetakse istungjärkudel vastu kõigis enamtähtsates küsimustes, mis seadusega on antud kohaliku nõukogu pädevusse. Tähtis osa on otsustel, mis võetakse vastu planeerimise, arvestuse ja aruandluse, finantseelarvelise töö, kohaliku tööstuse, põllumajanduse, maakasutuse, ehituse, transpordi ja side, elamukommunaalmajanduse ja heakorra, kaubanduse, ühiskondliku toitlustamise ja elanike olmeteeninduse, rahvahariduse, kultuur-haridustöö, tervishoiu, emaduse ja lastekaitse, kehakultuuri ja spordi, sotsiaalkindlustuse, sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamise, riikliku ja avaliku korra ning kodanike õiguste kaitse, samuti riigikaitsetöö küsimustes. Niisiis tuleb otsust vaadelda kui kohaliku riigivõimuorgani juriidilist akti, mis on tema õiguste ja kohustuste, samuti majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö praktilise juhtimise põhivormiks vastaval maa-alal.

Kohalike nõukogude poolt vastuvõetud korraldused kujutavad endast valdavalt era- ja organisatsiooniliste küsimuste kohta väljaantud akte.

Kohalik nõukogu juhindub otsuseid ja korraldusi vastu võttes, nagu kogu oma tegevuseski, NSV Liidu Ülemnõukogu, liidu- või autonoomse vabariigi ülemnõu-

kogu, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja liidu- või autonoomse vabariigi ülemnõukogu presiidiumi aktidest, NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja liidu- või autonoomse vabariigi ministrite nõukogu määrustest ning korraldustest, kõrgemalseisvate töörahva saadikute nõukogude ja nende täitevkomiteede otsustest.

Kohaliku nõukogu otsused ja korraldused, mis võeti vastu temale antud õiguste raames, on täitmiseks kohustuslikud kõigile nõukogu maa-alal asuvatele ettevõtetele, kolhoosidele, sovhoosidele, asutustele ja organisatsioonidele, samuti ametiisikutele ja kodanikele.

Eriti tuleb rõhutada, et kohalike nõukogude otsused ja korraldused, mis puudutavad avaliku korra täitmist, sanitaarrežiimi, ettevõtete ja asutuste töörežiimi, heaolu ning mõningaid teisi küsimusi, on kohustuslikud ka kõigile kõnealusel maa-alal paiknevatele üleliidulise ning vabariikliku alluvusega ettevõtetele, organisatsioonidele ja asutustele.

Et veelgi elavdada küla- ja alevinõukogude tööd, tunnistas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium 8. aprilli 1968. aasta seadluses «Küla ja alevi töörahva saadikute nõukogude põhiõiguste ja kohustuste kohta» vajalikuks avardada antud nõukogude poolt otsustatavate küsimuste ringi.

Kehtestati, et ainult nõukogu istungjärkudel võib otsustada selliseid küsimusi, nagu ametkondlikult alluvate majandusliku ning sotsiaal-kultuurilise ülesehitustöö plaanide kinnitamine, valijate juhendite elluviimise plaani kinnitamine, eelarve ja selle täitmise aruande kinnitamine, kolhooside, sovhooside, ettevõtete ning teiste organisatsioonide poolt elamu-kommunaalehituseks, kultuuritegevuseks, olmeks ja heaoluks vahendite eraldamine ja suunamine, täitevkomitee ning alaliste komisjonide valimine ja nende koosseisu muutmine, täitevkomitee juurde administratiivkomisjoni moodustamine, koolide, koolieelsete ja -väliste lasteasutuste, tervishoiu- ja kultuuriasutuste ning kommunaalettevõtete juhtide ametisse kinnitamine ja ametist vabastamine, kõrgemalseisva nõukogu täitevkomiteele saadetavate esildiste kinnitamine nõukogu moodustamise, ühendamise, likvideerimise või ümbernimetamise, samuti oma territooriumi piiride kehtestamise ja muutmise küsimustes, ning mõningaid teisi küsimusi. Kõi-

gest sellest järeldub, et peale nõukogu enda ei ole ühelgi tema territooriumil tegutseval riigiorganil õigust lahendada äsja loetletud küsimusi.

19. märtsil 1971. aastal võttis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium vastu seadlused «Rajoonide töörahva saadikute nõukogude põhiõiguste ja kohustuste kohta» ning «Linnade ja linnarajoonide töörahva saadikute nõukogude põhiõiguste ja kohustuste kohta». Nende aktidega suurenes märgatavalt rajooninõukogude pädevus, määrati täpselt kindlaks nende õigused ja kohustused kõikides majandusliku ja sotsiaal-kultuurilise ülesehitustöö aladel.

Vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi mainitud aktidele võeti liiduvabariikides vastu seadused, mis reglementeerivad üksikasjalikult külade, alevite, rajoonide ja linnade töörahva saadikute nõukogude õigusi ning kohustusi.

§ 3. Riigivalitsemisorganid ja nende aktid

1. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kõrgem täidesaatev ja korraldav riigivõimuorgan on NSV Liidu Ministrite Nõukogu, kelle moodustab Nõukogude Liidu Ülemnõukogu.

NSV Liidu valitsus seisab Nõukogude riigivalitsemisorganite süsteemi eesotsas. Tema tegevus laieneb kõikidele riigivalitsemisharudele Nõukogude Liidu ulatuses. NSV Liidu Ministrite Nõukogu ühendab ja suunab üleliiduliste ja liidulis-vabariiklike ministeeriumide, oma riiklike komiteede ning teiste temale alluvate asutuste tööd; võtab tarvitusele abinõud rahvamajandusplaani ja riigieelarve täitmiseks ning krediidi- ja rahasüsteemi tugevdamiseks; võtab tarvitusele abinõud ühiskondliku korra kindlustamiseks, riigi huvide ja kodanike õiguste kaitseks; teostab välisriikidega suhtlemise üldist juhtimist; määrab kindlaks sõjaväe tegevteenistuse iga-aastased kontingendid; juhib riigi relvastatud jõudude üldist organiseerimist; moodustab üleliidulisi riiklikke komiteesid ning vajaduse korral NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures erikomiteesid ja peavalitsusi majandusliku, kultuurilise ja riigikaitselise ülesehitustöö alal.

NSV Liidu valitsus on vastutav NSV Liidu Ülemnõukogu ees, viimase istungjärkude vahelisel ajal aga NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ees, kes võib tühistada valitsuse määrusi ja korraldusi, kui need ei ole kooskõlas seadustega.

NSV Liidu Ministrite Nõukogule alluvad vahetult järgmised üleliidulised riigivalitsemisorganid: ministeeriumid, riiklikud komiteed, komiteed, peavalitsused jne., kes juhivad üksikuid majanduse, sotsiaal-kultuurilise ja riigikaitselise ülesehitustöö harusid (näiteks Põllumajanduse Ministeerium, Tervishoiuministeerium, Kaitseministeerium) või teostavad teatud funktsioone kõigi valitsemisharude suhtes (näiteks Riiklik Plaanikomitee, Rahandusministeerium).

NSV Liidu föderatiivne riiklik korraldus tingib Nõukogude riigivalitsemisorganite jagunemise üleliidulisteks ja liidulis-vabariiklikeks.

Üleliiduliseks nimetatakse valitsemisorganit, kes juhib NSV Liidu pädevusse antud riigivalitsemisharu, valitsedes seda kogu NSV Liidu territooriumi ulatuses kas vahetult või tema poolt määratud organite kaudu (näiteks Tsiviillennunduse Ministeerium). Liidulis-vabariiklikud riigivalitsemisorganid juhivad NSV Liidu ja liiduvabariikide ühispädevusse kuuluvaid valitsemisharusid, tehes seda tavaliselt liiduvabariikide samanimeliste valitsemisorganite kaudu. Niisugune organ juhib vahetult teatud, piiratud arvu ettevõtteid, asutusi ja organisatsioone (näiteks Kõrgema ja Keskerihariduse Ministeerium, Geoloogia Ministeerium, Kaubandusministeerium). Liidulis-vabariiklikele valitsemisorganeile vahetult alluvate ettevõtete nimekirja kinnitab NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium.

2. Liiduvabariigi kõrgeim täidesaatev ja korraldav riigivõimuorgan on tema ülemnõukogu poolt moodustatav vabariigi ministrite nõukogu. Liiduvabariigi valitsuse pädevuse määrab kindlaks vabariigi põhiseadus.

Seoses liiduvabariikide osa suurenemisega majanduse ja kultuuri alal on viimastel aastatel avardatud vabariikide ministrite nõukogude õigusi. Nende juhtida on antud paljud küsimused, mida varem lahendasid üleliidulised valitsemisorganid (näiteks kapitaalehituse eelarvete kinnitamine, alluvate organite struktuuri ja

koosseisude kinnitamine, vabariiklikule tööstustoodangule hindade kehtestamine, maksusoodustuste andmine jne.).

Liiduvabariigi ministrite nõukogule alluvad liidulis-vabariiklikud ja vabariiklikud valitsemisorganid.

Liidulis-vabariiklikeks on vabariigi valitsemisorganid, kes juhivad NSV Liidu ja liiduvabariikide ühispädevusse kuuluvaid riigivalitsemise alasid, olles seega kahekordses alluvuses — nii liiduvabariigi ministrite nõukogule kui ka samanimelisele liidulis-vabariiklikule NSV Liidu valitsemisorganile (näiteks kultuuri-, kergetööstuse ja kalamajanduse ministeeriumid, ehitus-, arhitektuuri- ja metsamajanduse komiteed). Vabariiklikeks on liiduvabariigi valitsemisorganid, kes juhivad vabariigi pädevusse kuuluvaid riigivalitsemise alasid, alludes vahetult liiduvabariigi ministrite nõukogule (näiteks autotranspordi ja maanteede ministeerium, kommunaalmajanduse ministeerium, sotsiaalkindlustuse ministeerium).

3. Autonoomsetes vabariikides on kõrgeim täidesaatev ja korraldav riigivõimuorgan ANSV ministrite nõukogu. Tema pädevuse ja õigusseisundi määrab kindlaks autonoomse vabariigi põhiseadus. Autonoomsete vabariikide valitsemisorganid alluvad tema ministrite nõukogule ja vastava liiduvabariigi samanimelisele valitsemisorganile.

4. Kohalike riigivõimuorganite süsteemi moodustavad Nõukogude Liidus kraide, oblastite, autonoomsete oblastite, ringkondade, rajoonide, linnade, külade (staniitsade, huutorite, kišlakkide, auulide) ja alevite töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteed, kes on nõukogude täidesaatvateks ja korraldavateks organiteks.

Kohtadel juhivad üksikuid rahvamajanduse ja sotsiaal-kultuurilise ülesehitustöö alasid täitevkomiteede osakonnad ning valitsused. Peamiste osakondade ning valitsuste loetelu kehtestatakse liidu- ja autonoomsete vabariikide põhiseadustega. Need organid on kahekordses alluvuses. Nii allub rajooni täitevkomitee rahandusosakond oma täitevkomiteele ja rajooninõukogule ning oblasti (linnarajooni korral linna) täitevkomitee rahandusosakonnale.

5. Nõukogude valitsemisorganite aktid, olles kõigile õigusaktidele omaste tunnustega, erinevad sama-

aegselt seadustest ning teistest riigivõimu aktidest. See on tingitud riigivalitsemise osast ja kohast riigi ees seisvate ülesannete lahendamisel ning riigi funktsioonide teostamisel.

Riigivalitsemise aktid erinevad seadustest väiksema õigusjõu poolest. Niisugune akt ei saa muuta või peatada seaduse kehtivust. Küll aga võib seadusega muuta või peatada valitsemisaktiga kehtestatud õigusnormi. Ent seadusega võrreldes väiksem õigusjõud ei tähenda, nagu oleks valitsemisakt vähemkohustuslik. Seaduste alusel ja nende täitmiseks väljaantud valitsemisaktid on täitmiseks kohustuslikud.

Tähtis osa on NSV Liidu Ministrite Nõukogu **määrustel** ja **korraldustel**, millel on üldriiklik iseloom ja mis teiste riigivalitsemisorganite aktidega võrreldes on suurema õigusjõuga.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu aktide väljaandmine kahes vormis — määruste ja korraldustena — kajastab nendes lahendatavate küsimuste sisu ning nende lahendamise korda. Määrus antakse tavaliselt välja riigivalitsemise enamtähtsamate, põhimõttelist laadi küsimuste kohta. Need võetakse vastu kollegiaalselt ja neile kirjutavad alla ministrite nõukogu esimees ning asjadevalitseja.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu korraldused, olles tavaliselt operatiivset laadi korraldavad aktid, annab valitsuse nimel välja ministrite nõukogu esimees, tema esimene asetäitja või asetäitjad. Seda tehakse küsimuste korral, mis ei vaja kollegiaalset otsustamist.

Märkimisväärne osa NSV Liidu valitsuse määrustest on normatiivse iseloomuga (näiteks 27. oktoobri 1965. aasta määrus «Ettevõtte tööliste ja insener-tehniliste töötajate premeerimise kohta kütuse, elektri- ja soojusenergia kokkuhoiu eest»). Korraldused ei sisalda tavaliselt õigusnorme, nende kehtivusaeg on piiratud ja nad osutuvad ammendatuiks ühekordse täitmise järel. NSV Liidu valitsuse määruste ja korralduste avaldamiseks ja jõustumiseks on ette nähtud erikord. Vastavalt sellele avaldatakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrused Ministrite Nõukogu asjadevalitsuse bülletäänis «Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu valitsuse määruste kogu».

Ka liidu- ja autonoomsete vabariikide ministrite

nõukogud annavad oma akte välja määruste ja korralduste vormis. Nende aktide vahelised erinevused on samasugused kui NSV Liidu valitsuse puhul.[1]

Riigivalitsemise aktide süsteemis on tähelepandav koht NSV Liidu, liidu- ja autonoomsete vabariikide ministrite ning keskasutuste juhtide aktidel, mis antakse välja **käskkirjade** ja **juhenditena.** Käskkirjad võivad olla nii individuaal- kui ka normatiivaktideks. Juhendid on alati normatiivaktid, kuna nende eesmärgiks on tavaliselt kõrgemalseisva valitsemisorgani aktide täitmise korra kehtestamine, mõnede organisatsiooniliste või materiaal-tehniliste abinõude elluviimine. Käskkirjad ja juhendid on täitmiseks kohustuslikud kõigile sellele riigivalitsemisorganile alluvatele asutustele, ettevõtetele ja ametiisikutele. Mõnedel seadusega kehtestatud juhtudel on neil ametkonna raamest väljaulatuv iseloom. Nende tegevus laieneb väljaspoole vastava ministeeriumi või keskasutuse organite süsteemi piire. Niisuguste aktide väljaandmise õigus on näiteks tsiviillennunduse ja tervishoiu ministeeriumil, riiklikul teaduse ja tehnikakomiteel, ehitus- ja kirjastuskomiteel.

Kultuurpoliitilise ja majandusliku tegevuse juhtimise üheks tähtsamaks viisiks kohtadel on kohalike töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede **otsused.** Need aktid võetakse vastu kohaliku nõukogu pädevusse kuuluvates enamtähtsates küsimustes kollegiaalses korras. Otsused võivad olla normatiivsed (näiteks otsus reisijateveotranspordi kasutamise korrast) või individuaalsed (näiteks maatüki kasutamiseks eraldamise kohta).

Riikliku juhtimise aktide süsteemis on eriline koht valitsemisorganite ja ühiskondlike organisatsioonide ühisaktidel. Nende eripära on selles, et need on üheaegselt nii riiklikuks ettekirjutuseks kui ka ühiskondliku organisatsiooni organi direktiiviks. Riigivalitsemisorganid annavad ühisakte koos partei-, ametiühinguja komsomoliorganitega, samuti vabatahtlike ühingute ja kooperatsiooniorganitega.

Kommunismi ehitamise ülesannete lahendamisel on

---

[1] Liidu- ja autonoomsete vabariikide valitsuste määrustega on kehtestatud niisuguste aktide avaldamise ja jõustumise kord (Eestis näiteks Ministrite Nõukogu 9. aprilli 1959. a. määrusega).

oluline tähtsus NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu valitsuse **ühismäärustel.** Nendega otsustatakse majanduse ja sotsiaal-kultuurilise ehituse kõige tähtsamaid ja põhimõttelisemaid küsimusi, mis nõuavad mitte ainult riiklike, vaid ka parteiorganite üha suuremat tähelepanu. Näitena ühismääruste kohta võiks olla NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 4. oktoobri 1965. aasta määrus «Planeerimise täiustamisest ja tööstusliku tootmise majandusliku stimuleerimise intensiivistamisest» ning 23. detsembri 1970. aasta määrus «Õigusalase töö parandamisest rahvamajanduses».

Niisiis on Nõukogude riigi organite süsteemi ülesehituse ja nende vahel seadusandliku pädevuse jaotuse demokraatlikud põhimõtted tõelise rahvavalitsuse väljenduseks, iseloomustades eredalt Nõukogude riigiaparaadi tegevuse sihipärasust kommunismi ehitamise ülesannete edukal lahendamisel.

2. TSIVIILSEADUSANDLUSE ALUSED

III peatükk

RIIKLIK OMANDUS, SELLE KAITSE JA KINDLUSTAMINE

§ 1. Riikliku omandiõiguse üldiseloomustus

1. Eristatakse omandust kui majandussuhet ja omandiõigust. Omandus majanduslikus mõttes on tootmissuhete aluseks.

Omanduse mõiste on seotud omastamise mõistega. «Igasugune tootmine on indiviidi poolt looduse esemete omastamine teatud ühiskondliku vormi piires ja selle vahendusel.»[1]

Inimühiskonna ajalugu tunneb omanduse viit tüüpi ja vastavalt viit tootmisviisi: sugukondlik (ürgkogukondlik), orjanduslik (antiikne), feodaalne, kapitalistlik ja sotsialistlik. Klassiantagonistlikes majanduslikes formatsioonides (orjanduslik, feodaalne, kapitalistlik) omastavad tootmise tulemused mitte vahetud tootjad, vaid ekspluataatorlikud klassid — tootmisvahendite omanikud. Nende tootmisviiside aluseks on eraomanduse erinevad vormid.

Sotsialistlikus ühiskonnas on tootmisvahendid kogu rahva vara (riiklik omandus) või üksikute kollektiivide omanduseks (kooperatiiv-kolhooslik omandus). See on kinnistatud NSV Liidu konstitutsioonis (§§-d 4—7).

Sotsialistlikus ühiskonnas on likvideeritud inimese ekspluateerimine inimese poolt ning vastavalt sellele

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 12, стр. 713.

TRÜ Raamatukogu

omastavad töö tulemused kogu ühiskond ja tema kollektiivid. NLKP programmis märgitakse, et sotsialism on teinud alatiseks lõpu tootmisvahendite eraomandusele, mis on vaenulikeks klassideks lõhenemise allikaks. Ühiskonna kindlaks majanduslikuks aluseks sai sotsialistlik omandus tootmisvahendeile. Tootlike jõudude arenguks avanesid piiramatud võimalused.

2. Õigusnormid kinnistavad ühiskonnas esinevaid omandussuhteid. Omandiõigus on õigusnormide kogum, millega kinnistatakse tootmisvahendite ja töö produktide kuuluvus (omastatavus) üksikutele isikutele, kollektiividele või ühiskonnale tervikuna. Omandiõiguse sisu väljendub vara (tootmisvahendite ja tarbeesemete) valdamises, kasutamises ja käsutamises.

Valdamine seisneb vara valitsemises. Vara valdab see, kellel on võimalus temale kuuluva vara üle faktilise võimu teostamine. **Vara kasutamine** seisneb kasutajale tagatud võimaluses tarbida vara kasulikke omadusi, rahuldada selle kaudu tema tootmis- ja tarbimisvajadusi ning saada sellega seoses tulu. Vara käsutamine seisneb omanikule tagatud võimaluses muuta vara juriidilist saatust — seda müüa, kinkida või piirata oma õigusi sellele, näiteks üle anda teisele isikule ajutiseks kasutamiseks jne. Tavaliselt käsutab omanik vara juriidiliste tehingute, s. o. tegude sooritamise teel, mis on suunatud varaliste õiguste ja kohustuste tekkimisele, muutmisele või lõpetamisele. Sellised on näiteks ostu-müügi leping, hankeleping, vara üürimise (rendi-, kasutuseleandmise) leping, hoiuleping jt.

Omanik võib vara valdamise ja kasutamise üle anda teisele isikule, kaotamata seejuures omandiõigust. Nii kinnistatakse NSV Liidus kolhooside poolt kasutatav maa neile tasuta ja tähtajata kasutamiseks, kuid riik jääb maa omanikuks edasi. Korterid riikliku elamufondi majades antakse eluruumi üürilepingu järgi tasu eest üürnikule-kodanikule valdamiseks ja kasutamiseks. See, kes kasutab seaduslikul alusel vara, kuigi ei ole ise selle omanik, valdab ühtlasi seda, kuna vara valdamiseta, sellega tegelikus seoses olemata pole vara kasutamine võimalik. Lõpuks on võimalikud juhtumid, mil vara käsutab isik, kes selle omanik ei ole. Näiteks pandimajal on õigus kodanikule isikliku omandiõiguse alusel kuuluvate asjade (näiteks kella, ülikonna, muu-

sikariista) pantimise eest väljaantud laenu mitte õigeaegse tagastamise korral müüa see ese ning saadud summast kinni pidada pandimajale kuuluv raha.

Öeldust järeldub, et seaduses ettenähtud juhtudel võidakse omaniku valdamis-, kasutamis- ja käsutamisõigust piirata või teatud perioodiks hoopis ära võtta (näiteks vara arestimise korral kohtu poolt, mis tagab omanikul lasuvate võlgade väljamaksmise), kuid ka sel juhtumil jääb ta selle omanikuks edasi. Kui neid piiramisi põhjustanud asjaolud ära langevad, taastuvad omaniku õigused taas täiel määral.

Omandiõigus ei ole indiviidi või kollektiivi ja asja (tootmisvahendite, tarbeesemete) vaheline suhe. See on inimestevaheline suhe asjade suhtes. See (suhe) seisneb selles, et vara omanik on õigustatud nõudma kõikidelt ja igaühelt tegudest hoidumist, mis kahjustavad tema vara, ning mis tagab talle seaduses ettenähtud piirides ja vastavalt vara majanduslikule otstarbele selle valdamise, kasutamise ja käsutamise. Teatavale isikule — õigusobjektile (kodanikule või organisatsioonile, riigile) kuuluvat õigust nimetatakse õigusteaduses **subjektiivseks õiguseks.** Antud isiku omandiõigus asjale kujutab endast subjektiivset, niinimetatud **absoluutset õigust.** See tähendab, et omaniku õigusele vastab eranditult kõigi ülejäänud isikute seadusega kehtestatud kohustus hoiduda selle õiguse rikkumisest.[1]

3. Nõukogude seadusandlus näeb ette kolm sotsialistliku omandiõiguse vormi NSV Liidus: riiklik omandus, kooperatiiv-kolhooslik omandus ning ametiühingute ja muude ühiskondlike organisatsioonide omandus. Peale selle tunnistab ja kaitseb seadus kodanike isiklikku omandiõigust tarbeesemetele (NSV Liidu põhiseaduse § 10).

4. Riiklik omandus on kogu rahva vara. Nõukogude riik — NSV Liit ja liiduvabariigid — on riikliku omandiõiguse ühtseks ja ainsaks kandjaks (subjektiks).

Riiklik sotsialistlik omandus NSV Liidus tekkis esialgselt Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni käi-

[1] Kui isiku õigusele vastavad ühe või mitme teatud isiku kohustused, siis niisugust subjektiivset õigust nimetatakse relatiivseks õiguseks. Näiteks, ostjal on õigus nõuda ostetud asja temale üleandmist üksnes isikult, kes selle asja müüs.

gus varem kapitalistidele ja mõisnikele kuulunud põhiliste tootmisriistade ja -vahendite natsionaliseerimise tulemusena. Pärast tootmisvahendite kapitalistliku omanduse sotsialistlikku natsionaliseerimist muutub riikliku omanduse tekkimise peamiseks allikaks sotsialistlik laiendatud taastootmine.

Riikliku omanduse tekkimise allikaks on samuti kolhoosidelt ja muudelt kooperatiivsetelt organisatsioonidelt, ühiskondlikelt organisatsioonidelt, aga samuti kodanikelt võetavad maksud. Riiklik omandus suureneb ka põllumajandussaaduste omandamisel riiklik-plaaniliste ja üleplaaniliste kokkuostude teel. Riigi omandusse pööratakse seaduses ettenähtud korras ja juhtudel konfiskeeritud vara (näiteks lisakaristusena õiguserikkumise eest, mida arutatakse kriminaal- või administratiivkorras), rekvireeritud vara (sundkorras tasuta võõrandamisel riigi vajaduste kindlustamiseks erakorraliste asjaolude korral, näiteks sõjaajal). Riigi omandusse läheb samuti peremeheta vara, s. o. vara, mille valdaja pole teada. Riik võib olla vara pärijaks, mille pärandab talle kodanik surma korral. Seadusjärgsete pärijate puudumisel või kui vara ei ole kellelegi pärandatud, läheb see samuti üle riigi omandusse.

5. Omandiõiguse objektideks on omanikule kuuluvad asjad (vara). Riikliku omandiõiguse objektide ring on piiramatu. Peamised riikliku omandiõiguse objektid on loetletud NSV Liidu konstitutsioonis ning konkretiseeritud NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alustes. Riigi omanduseks on maa, maapõuevarad, veekogud, metsad, muud loodusrikkused, tehased, vabrikud, kaevandused, maagikaevandused, elektrijaamad, raudtee-, vee-, õhu- ja autotransport, pangad, sidevahendid, riigi poolt organiseeritud põllumajandus-, kaubandus-, kommunaal- ja muud ettevõtted, samuti põhiline elamufond linnades ja linna tüüpi alevites. Peale selle võib riigi omanduses olla igasugune muu vara.

Nimetatud objektidest tuleb eraldi välja tuua maa, maapõuevarad, veekogud ja metsad, kuna need on riigi ainuomandiks ning neid võidakse anda sotsialistlikele organisatsioonidele ja kodanikele üksnes kasutamiseks. Ühtne riiklik **maafond** jaguneb majanduslikule otstarbele vastavalt kategooriateks. Nendeks on põllumajan-

dusliku otstarbega maad; asulate maad; mittepõllumajandusliku (eri) otstarbega maad; riikliku metsafondi maad; riikliku veefondi maad; riigi tagavaramaad.

Maavarad moodustavad riikliku **geoloogiafondi**, mis jaguneb, olenevalt maavarade rahvamajanduslikust tähtsusest, kaheks põhiliseks kategooriaks: üldlevinud maavarad (liiv, kruus, savi, lubi) ja mittelevinud maavarad (kivisüsi, nafta, maagid jne.)

Riikliku **metsafondi** koosseisu arvatakse riiklikud kaitsealad, pinnase- ja põllukaitsemetsad, rohelise vööndi metsad linnade ümber, NSV Liidu metsavaeste alade metsad; tööstusliku tähtsusega metsad (metsarikastes piirkondades).

Erinevatele loodusrikkuste liikidele vastab nende kasutamise erinev õiguslik režiim, s. o. loodusrikkuste kasutamise subjektide õiguste erinev ulatus. Nii näiteks on metsakaitse tsoonis raie, peale sanitaarraide, keelatud. Metsarikastes piirkondades tehakse tööstuslikku raiet aktide alusel ja seaduses ettenähtud korras.

Teiseks riikliku omandiõiguse objektide kategooriaks on riiklikud tööstus-, transpordi-, ehitus-, kaubandus-, põllumajandus- ja muud ettevõtted.

Riikliku ettevõtte mõiste on kahetähenduslik.

Ettevõte kui rahvamajanduse põhilüli on organisatsioon, töötajate kollektiiv, mis isemajandamise alusel arendab riigi poolt määratud direktori juhtimisel vahetut tootmis-majanduslikku tegevust vastavalt plaanile. Selles mõttes on ettevõte **õiguse objektiks**, s. t. ettevõttel kui organisatsioonil on teatud õigused ja kohustused.[1]

Omandiõiguse objektiks võib, nagu juba märgitud, olla üksnes vara, mille koosseisu kuuluvad kõrvuti tootmisvahendite ja tarbeesemetega samuti õigused, millel on varaline sisu (näiteks õigus saada teiselt isikult teatud rahasummat, asja, teenust). Vara koosseisu lülitatakse samuti varalised kohustused (näiteks võlad). See on «miinusega» vara. Sellistel juhtudel räägitakse vara aktivast ja passivast, varast kui õiguste

[1] Üksikasjalikumalt käsitletakse seda küsimust õppevahendi IV peatükis.

ja kohustuste kogumist. Seepärast ei ole ettevõte kui riikliku omandiõiguse objekt üksnes hoonete, masinate, seadmete, tooraine jms. kompleks. Ettevõtte kui riikliku omandiõiguse objekti mõistesse kuuluvad mitte ainult varalised objektid, mida tsiviilseadusandluses nimetatakse asjadeks, vaid ka ettevõttele arvestatavad maksed jms. — teiste sõnadega, kõik ettevõtetele kuuluvad varalised õigused.

Loodusrikkustel, s. o. maal, veekogudel, metsadel, maavaradel ei ole käesoleval ajal (vastavalt kehtivale seadusandlusele) rahalist väärtust, riiklikul ettevõttel kui õiguse objektil on aga rahaline väärtus. Ettevõtte põhikirjafond sisaldab põhifondide (hooned, ehitised, seadmed) ja käibefondide (tooraine, materjalid, kütus, abimaterjalid jne. ning ekspluatatsiooniliseks tegevuseks vajalikud rahalised vahendid) väärtuse. Ettevõtte kui vara hindamisel tuleb arvesse võtta ka temale kuuluvaid õigusi ning temal lasuvaid kohustusi, samuti tema poolt toodetud, kuid veel realiseerimata valmistoodangut.

Ettevõtte õigusseisundi erinevused loodusrikkuste õiguslikust režiimist seisnevad selles, et ettevõtted (välja arvatud mõned tähtsad erandid — üldkasutatavad raudteed, õhutransport, sideettevõtted ja mõned muud) võivad olla nii kooperatiiv-kolhoosliku omandiõiguse kui ka ühiskondlike organisatsioonide omandiõiguse objektideks. Riiklikku ettevõtet võidakse tasu eest (s. o. rahalise hüvituse eest) või tasuta üle anda kolhoosi, muu kooperatiivse või ühiskondliku organisatsiooni omandiks.

Juba 1935. a. anti välja seadus, mis keelab ühel riiklikul organisatsioonil müüa, s. o. tasu eest võõrandada riiklikke ettevõtteid (hooneid ja ehitisi) teisele riiklikule organisatsioonile.

Tsiviilseadusandluse alused ja liiduvabariikide tsiviilkoodeksid kehtestavad, et riigi ettevõtteid, hooneid ja ehitisi antakse ühelt riiklikult organisatsioonilt teisele üle tasuta. Niisugune üleandmine toimub seadusega kindlaksmääratud korras kompetentsete majandusliku juhtimise riiklike organite otsuse alusel, kelle juhtimise all nimetatud objektid asuvad. Juhul kui majandusliku otstarbekuse motiividel niisuguse üleandmise vajadus tekib ühe ministeeriumi või keskasutuse

raames, võib see toimuda ministri või keskasutuse juhi korralduse alusel. Kui ettevõte (hoone, ehitis) antakse ühe üleliidulise ministeeriumi alluvusest üle teise alluvusse ministeeriumide juhtide kooskõlastatud otsuse alusel, teatatakse sellest NSV Liidu Riiklikule Plaanikomiteele, Rahandusministeeriumile ja Statistika Keskvalitsusele. Kui ettevõte antakse üleliidulisest alluvusest üle vabariiklikku alluvusse, kohalikust alluvusest üleliidulisse alluvusse jne., on nõutav, olenevalt sellest, millise üleandmisega on tegemist, kas NSV Liidu või liiduvabariigi kõrgemate riigivõimu- ja valitsemisorganite otsus. Oblasti (krai) töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee otsuse alusel toimub kohaliku alluvusega ettevõtete üleandmine ühtede täitevkomiteele alluvate organisatsioonide juhtimiselt teistele kohalikele riiklikele organisatsioonidele.

Ettevõtete, hoonete, ehitiste üleandmine toimub tasuta üleantava vara väärtuse kandmise teel üleandva organisatsiooni bilansist vastuvõtva organisatsiooni bilanssi. Ettevõtte vara antakse bilansi järgi üle kogu aktiva ja passivaga, s. o. mitte ainult koos hoonete, seadmete, tooraine, materjalidega jne., vaid ühes kõigi varaliste nõudmistega (õigustega) oma võlgnike suhtes ja kõigi kohustustega (võlgnevusega) kreeditoride suhtes.

Ülalmärgitud üleandmise kord laieneb ka mittetootliku iseloomuga riiklike asutuste (haiglad, kliinikud, sanatooriumid, puhkekodud, koolid, kõrgemad õppeasutused, teatrid, muuseumid jne.) kohta. Ka need on riikliku omandiõiguse objektideks.

Riiklikud ettevõtted, hooned ja ehitised ei kuulu kodanikele võõrandamisele, välja arvatud vara üksikud liigid, mille müük on seadusega lubatud. Nii näiteks lubatakse riiklikel ettevõtetel müüa oma töölistele ja teenistujatele, kohalike töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedel aga nende nõukogude territooriumil elunevatele kodanikele elumaju, mis võivad olla kodanike isiklikus omanduses.

Riikliku omandiõiguse objektideks on samuti **orgaanilise looduse loomulikud saadused:** metsloomad, linnud, kalad, metsamarjad, ravimtaimed jne. Metsloomad ja -linnud moodustavad riikliku jahifondi. Üldrahvalikuks varaks on samuti kalavarud. Teatud ees-

kirjade järgimise korral lubatakse seadusega nende loodusandide üleminekut kodanike isiklikuks omanduseks, aga samuti kolhooside, muude kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide omanduseks (metsloomade jahilaskmine, kalapüük, seente, marjade ja teiste metsasaaduste korjamine).

Riikliku omandiõiguse objektide hulka loetakse ka NSV Liidu riiklik **arhiivifond,** mille koosseisu kuuluvad teaduslikku, poliitilist ja praktilist tähtsust omavad dokumentaalsed materjalid, sõltumata nende päritolu ajast, reprodutseerimise tehnikast ja viisist. Need materjalid on kaubalisest käibest kõrvaldatud ning ei või olla müügi, ostu või mingisuguse muu tsiviilõigusliku tehingu esemeks.

Analoogiliselt on riikliku omandiõiguse objektideks ajaloo ja kultuuri mitmesugused mälestusmärgid, arhitektuuriteosed, vanad kindlused, linnused, revolutsiooni-, sõja-, arheoloogilised ja muud mälestusmärgid, samuti muuseumifond.

§ 2. Riiklike ettevõtete operatiivse juhtimise õigus ja nende vara õiguslik seisund

1. Nõukogude riik, olles ühtseks ja ainsaks riikliku omandiõiguse subjektiks, teostab oma omanikuõigusi, s. o. vara valdamist, kasutamist ja käsutamist riiklike organisatsioonide kaudu. Sealjuures eristatakse: 1) majanduse juhtimise riiklikke organeid (ministeeriumid, keskasutused jne.), kes täidavad korraldavaid ja organisatsioonilisi, plaanilis-reguleerivaid (administratiivseid või juhtimisalaseid) funktsioone, ja 2) ettevõtteid ning muid majandusorganisatsioone, mis tegelevad vahetult operatiivmajandusliku tegevusega, s. o. toodangu andmisega, selle realiseerimisega, tasu eest ühtede või teiste tööde tegemisega. Sellisteks majandusorganisatsioonideks peale tööstus-, ehitus- ja teiste tootmisettevõtete on ka varumis-, kaubandus-, transpordi-, kommunaal- ja muud ettevõtted.

Igale ettevõttele (majandusorganisatsioonile) kinnistatakse ühtse riikliku fondi teatud osa — vara, mis on ettevõtte isemajandamise ja vastavalt riiklikule

plaanile teostatava iseseisva tootmis-majandusliku tegevuse aluseks.[1]

2. Eespool oli märgitud, et vara valdamis-, kasutamis- ja käsutamisõigus võib olla isikutel (kodanikel ja kollektiivsetel moodustistel), kes ei ole selle vara omanikeks. Kuigi riiklike ettevõtete vahelised suhted neile kinnistatud vara suhtes ei kujuta endast omanikevahelisi suhteid, on need siiski varalisteks suheteks. Varalised suhted tekivad samuti sotsialistliku riigi ja tema ettevõtte (või muu majandusorganisatsiooni) vahel pärast seda, kui viimasele on eraldatud operatiiv-majanduslikuks tegevuseks teatud vara ja see ettevõte on tunnistatud juriidiliseks isikuks.[2]

Riikliku ettevõtte (ja igasuguse muu, sealhulgas riigieelarvel oleva organisatsiooni) õiguspädevus temale kinnistatud varale moodustab oma kogumis erilise instituudi — operatiivse haldamise õiguse. Operatiivse haldamise õigus on seadusandlikult kinnistatud tsiviilseadusandluse alustes, kus on öeldud, et riigi vara, mis on kinnistatud riiklikele organisatsioonidele, on nende operatiivses haldamises. Viimane seisneb selles, et organisatsioonid teostavad seadusega kehtestatud piires, vastavalt nende tegevuse eesmärkidele, plaaniülesannetele ja vara sihtotstarbele nimetatud vara valdamis-, kasutamis- ja käsutamisõigust. 1965. a. oktoobris väljaantud riikliku tootmisettevõtte põhimääruses on ettevõtte kui varaliste õiguste subjekti kohta ära toodud seesama operatiivse haldamise õiguse põhimõte.

Seega teostab sotsialistlik riik temale kuuluvat omandiõigust riigi varale: a) administratiivaktide teel, mis on suunatud riiklike majandusorganisatsioonide ja mittemajanduslike (eelarveliste) organisatsioonide moodustamisele, neile pandud funktsioonide täitmiseks vajaliku vara andmisele; nende aktide vahendusel riik planeerib ja suunab nimetatud organisatsioonide tootmis-majanduslikku ja muud tegevust; b) riiklikele majandus- ja muudele organisatsioonidele suhtelise autonoomia andmise teel.

---

[1] Üksikasjalikumalt räägitakse isemajandamisest õppevahendi IV peatükis.

[2] Üksikasjalikumalt räägitakse ettevõttest kui juriidilisest isikust õppevahendi IV peatükis.

Niisugune küsimusele lähenemine võimaldab tsentraliseeritud riiklikku planeerimist ühendada plaanilisi ülesandeid täitvate organisatsioonide omaalgatuse ja operatiivse iseseisvusega, s. t. tagada sellega demokraatliku tsentralismi põhimõtte kasutamist majanduse sfääris. Selle põhimõtte järjekindlale elluviimisele aitab käesoleval ajal kaasa NLKP Keskkomitee septembripleenumi (1965. a.) ja NLKP XXIII kongressi otsuste alusel teostatav majandusreform. Reformi eesmärgiks on sotsialistliku tootmise efektiivsuse tõstmine juhtimise parandamise ja planeerimise täiustamise teel, aga samuti majanduslike hoobade ja materiaalse stimuleerimise kasutamine.

Reform kindlustab ettevõtte iseseisvuse suurenemise tootmise, varustamise, toodangu realiseerimise jne. alal, isemajandamise tugevdamise. Lõppkokkuvõttes rikastab see kõik riiklikule ettevõttele kuuluva operatiivse haldamise õiguse sisu.

3. Operatiivse haldamise õigusel on tuletatud, riiklikust omandiõigusest sõltuv sisu ning ta on selle teostamise vahendiks.

Riiklikele ettevõtetele operatiivseks haldamiseks kinnistatud vara jaguneb **põhi-, käibe-** ja **erivahenditeks** (fondideks).

Põhivahendite hulka kuuluvad esemed (hooned, ehitised, seadmed, transpordivahendid, inventar jt.), mis ei hävine ühe tootmistsükli kestel, on kasutatavad vähemalt üks aasta ning mille väärtus pole teatud limiidist madalam. Põhifondide väärtus kandub ettevõtte poolt valmistatavale toodangule (tööle, teenustele) üle järk-järgult, osade kaupa, mis väljendub põhifondide taastamiseks ettenähtud amortisatsioonieraldiste lülitamises selle toodangu (töö, teenuse) väärtuse hulka. Ettevõte valdab seda vara ja kasutab seda, s. t. võtab sellest välja vastavalt sihtotstarbele kasulikud omadused, mis tagavad tootmisprotsessi ja plaaniülesannete täitmise. Põhivahendite käsutamisel on ettevõtte õigused piiratud, käsutamise piirid võivad, olenevalt selle vara laadist ja liigist, olla kitsamad või laiemad.

Riiklikel ettevõtetel (organisatsioonidel) ei ole endil õigust neile kinnistatud põhivahendeid võõrandada. Kuid ettevõte võib ajutiselt mittekasutatavaid hooneid,

ehitisi, aga samuti tootmis-, lao- ja muid ruume anda rendile teistele ettevõtetele ja organisatsioonidele antud paikkonnas kehtivate rendimaksude määrade järgi.

Ettevõttel ei ole samuti lubatud võõrandada põhifondide hulka kuuluvaid töökorras seadmeid — masinaid, tööpinke jne., transpordivahendeid ja inventari. Neid objekte võidakse ühelt ettevõttelt teisele üle anda üksnes kompetentse kõrgemalseisva organi administratiivaktide alusel, mis ei tohi aga rikkuda ettevõtte isemajandamist.

Ettevõtte õigused seadmete, transpordivahendite ja inventari käsutamisel laienevad nendel juhtudel, kui neid põhivahendeid ei kasutata ning need muutuvad mitmesugustel põhjustel ajutiselt mittevajalikeks või liigseteks. Esimesel juhul võidakse need anda rendile (transpordivahendid kõrgemalseisva organi loal) tähtajaga üks aasta ning tasu eest, mis võrdub antud liiki põhivahendite amortisatsioonieraldiste summaga. Liigsed, mittekasutatavad seadmed ja inventar võidakse müüa teistele ettevõtetele ja organisatsioonidele tingimusel, kui kõrgemalseisev organ keeldus nende ümberjaotamisest, samuti juhul, kui kõrgemalseisvalt organilt ei ole saadud vastust kuu aja jooksul, arvates üleliigsete materjalide kohta teate saamisest. Põhivahendite müügist saadud summad jäävad ettevõtte käsutusse ning suunatakse kapitaalmahutusteks lisaks kindlaksmääratud aastaplaanile.

Ettevõttel on õigus bilansist maha kanda moraalselt vananenud, kulunud ja edasiseks kasutamiseks kõlbmatuid seadmeid, transpordivahendeid, inventari ja tööriistu, kui selle vara taastamine ei ole võimalik ega majanduslikult otstarbekohane ning seda ei saa realiseerida. Ettevõte võib anda kutsekoolidele ja kursustele, kus õpivad selle ettevõtte töötajad, ning ettevõtte juures olevale kõrgemale tehnilisele õppeasutusele ja tehnikumile õppetööks vajalikud ruumid, seadmed, aparaadid, tööriistad jms. tasuta. Teistele kõrgematele ja keskeriõppeasutustele on lubatud üle anda masinate, tööpinkide, aparaatide ja seadmete näidiseid, aga samuti näitustelt mahavõetavaid aparaate, mida võib õppeotstarbel kasutada.

Ettevõte tervikuna, aga samuti hooned, ehitised, seadmed ja muu riiklike organisatsioonide põhivahen-

dite hulka kuuluv vara ei või olla pantimisesemeks ja nendele ei saa pöörata sissenõuet kreeditoride pretensioonide järgi. See tähendab, et põhivahendid ei saa olla Riigipanga ja Ehituspanga poolt väljaantavate laenude tagatiseks, samuti nagu neid ei saa realiseerida ettevõtte võlgade kustutamiseks teistele ettevõtetele, organisatsioonidele või kodanikele.

4. Ettevõtte käibevahendite (fondide) hulka kuuluvad tooraine, materjalid, kütus, poolfabrikaadid, ringlusfondid (ettevõtte poolt veel realiseerimata valmistoodang — kaubad) ja vabad rahalised vahendid, mis on ettevõtte arveldusarvel Riigipangas. Nimetatud käibevahendite koostisosade õiguslik režiim on erinev.

Eristatakse: a) tootmiskäibefonde, mille hulka kuuluvad tooraine, materjalid, kütus; need fondid tarvitatakse tootmisprotsessis täielikult ära ning kogu nende väärtus kandub üle ettevõtte poolt valmistatavale toodangule, b) käibevahendite rahaline osa, c) valmistoodang — ringlusfond.

Tootmiskäibevahendite hulka kuuluvad samuti esemed (näiteks väiketööriistad), mis on kasutatavad vähem kui üks aasta (sõltumata nende väärtusest), ja esemed, mille maksumus on alla ühe ühiku kohta kehtestatud limiidi (sõltumata nende kasutamise ajast).

Ettevõtte põhimäärus ja majandusreformi reglementeeriv seadusandlus annavad ettevõtetele suured õigused tootmiskäibefondide kasutamise ja käsutamise alal. Uuele majandamise süsteemile üleviidud ettevõtted töötavad ise välja ja kinnitavad oma käibevahendite normatiivid. Seoses fondimaksu kehtestamisega on ettevõtted huvitatud, et need normatiivid oleksid minimaalsed.

Ettevõtted soetavad tootmiskäibefondide hulka kuuluvaid materiaalseid väärtusi rahaliste ekspluatatsioonivahendite arvel lepingute järgi teistelt ettevõtetelt ja organisatsioonidelt. Ettevõtte poolt tooraine, materjalide, kütuse jne. võõrandamine on seadusega lubatud samadel juhtudel ja samasuguses korras, mille kohaselt on lubatud seadmete ja muude põhivahendite võõrandamine, s. o. ülejääkide olemasolu korral. Tootmiskäibevahendite hulka kuuluvate materiaalsete väärtuste müügist saadud summad lähevad ettevõtte käsutusse ja täiendavad tema käibevahendeid.

Käibevahendite rahaline osa koosneb niinimetatud omakäibevahenditest, mis on ettevõttele tootmisvajaduste minimaalseks kindlustamiseks antud kõrgemalseisva riikliku organi poolt ja laenatud käibevahenditest, s. o. panga poolt antud krediidist. Käibevahendite rahalist osa kasutatakse ettevõtte ekspluatatsiooniliste (tootmisalaste või muude majanduslike) kulutuste eest tasumiseks.

Valmistoodang (ringlusfond) realiseeritakse ettevõtte poolt lepingute alusel selle toodangu tarbijateorganisatsioonidega kooskõlas plaaniliste ettekirjutustega või (näiteks, nendel juhtudel, kui toodangut ei jagata plaanilises korras) iseseisvalt, oma initsiatiivil, kooskõlastatult ostja-organisatsiooniga.

Isemajandamise tugevdamiseks ja ettevõtete huvi tõstmiseks tootmispõhifondide ja -käibefondide ratsionaalsel kasutamisel on seadusandlusega kehtestatud nende eest fondimaks — eraldised ettevõtte kasumist riigieelarvesse (kuni 10 protsenti fondide maksumusest). Ettevõte on huvitatud mittekasutatavatest tootmisfondidest vabanemisest ja nende üleandmisest sinna, kus need on vajalikud.

Ettevõte valdab ja käsutab tema poolt valmistatud toodangut, kuid tal pole õigust seda ise kasutada (välja arvatud juhtumid, kui kasutamiseks on antud kõrgemalseisva kompetentse organi luba).

Toodangu realiseerimisest saadud raha läheb ettevõtte käibevahendite hulka katkematu tootmisprotsessi tagamiseks. Osa ettevõtte poolt saadud kasumist aga eraldatakse käibemaksu või muudes vormides riigieelarvesse.

Käibevahenditele (tootmisfondidele, rahalistele vahenditele, valmistoodangule) võidakse pöörata sissenõuet ettevõtte võlgade eest, tootmiskäibe- ja ringlusfondid on pankade poolt ettevõttele antavate rahaliste laenude (krediitide) materiaalseks tagatiseks. Kuid teatud osa tootmiskäibefondidest, mis on vajalikud tootmisprotsessi normaalseks jätkamiseks, on broneeritud kreeditoride sissenõuete vastu. Sissenõue pööratakse eeskätt rahalistele vahenditele ja üksnes erandjuhtudel, viimaste puudumisel ka valmistoodangule.

5. Erifondid on rahalised fondid, mis on rangelt sihtotstarbelised ning ei kuulu ettevõtte põhikirjafondi

hulka. Erifondide moodustamise allikaiks on riigieelarve vahendid, mis eraldatakse vastavalt kinnitatud plaanile (eelarveline finantseerimine), pangakrediidid ja eraldised ettevõtte kasumist. Majandusreformi tingimustes omandavad esmajärgulise tähtsuse erifondide moodustamise kaks viimast allikat. Real juhtudel on nende fondide ainsaks allikaks ettevõtte kasum.

Kapitaalmahutuste fond moodustatakse amortisatsioonieraldiste, ettevõtte kasumieraldiste, eelarvelise finantseerimise ja pangalaenude arvel. Selle fondi vahendid asuvad Ehituspangas kapitaalmahutuste arvel ja kulutatakse range kontrolli all kapitaalehituseks (uute tootmishoonete ehitamine, muude põhivahendite rajamine).

Kapitaalremondiks ettenähtud amortisatsioonieraldiste osa moodustab ettevõtte **amortisatsioonifondi.** Seda fondi kulutatakse mitte üksnes kapitaalremondiks, vaid ka põhifondide moderniseerimiseks, majandusliku otstarbekuse korral aga ka uute seadmete soetamiseks.

Enne uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemile üleminekut oli ettevõtetel töötajate kultuuriliste ja olmetingimuste parandamise ja tootmise täiustamise fond, mida nimetati ettevõttefondiks ning mis moodustati ettevõtte kasumi arvel, seal aga, kus kasumit ei olnud ette nähtud, omahinna alandamise kokkuhoiu arvel. Pärast ettevõtete uuele süsteemile üleviimist moodustati ühtse ettevõttefondi asemel kolm iseseisvat fondi: a) tootmise arendamise fond, b) materiaalse ergutamise fond, c) sotsiaalkultuuriliste ürituste ja elamuehituse fond. Kahte viimast fondi nimetatakse tavaliselt ergutusfondideks.

Tootmise arendamise fond on ette nähtud ettevõtte enda initsiatiivil tootmisbaasi laiendamiseks tehtavate kapitaalmahutuste finantseerimiseks, eriti uue tehnika evitamiseks, seadmete moderniseerimiseks, töö organiseerimise täiustamiseks, uut liiki toodete juurutamiseks jt. kapitaalmahutusteks. Üheks selle fondi moodustamise allikaks, peale kasumieraldiste, on ettevõtte käsutusse kinnistatud amortisatsioonieraldiste osa, mis on ette nähtud põhivahendite täielikuks taastamiseks.

Materiaalse ergutamise fond on määratud premeerimiseks, hüvitamiseks aasta töötulemuste eest, eriti

tähtsate tööülesannete täitmisel väljapaistnute ühekordseks ergutamiseks, aga samuti töötajate ühekordseks abistamiseks.

Sotsiaalkultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondi kasutatakse ettevõtte töötajatele ja nende perekonnaliikmetele elamute ning kultuuriliste ja elukondlike asutuste ehitamiseks ja kapitaalremondiks, aga samuti nende kultuurilise ja olmeteeninduse parandamiseks.

Ergutusfondide moodustamise põhiliseks allikaks on kasumieraldised teatud normatiivide järgi. Majandusaasta jooksul kasutamata jäänud ettevõtte fondide jäägid jäävad talle alles järgmiseks aastaks ning ei kuulu üleandmisele eelarvetuludesse.

§ 3. Riikliku omandiõiguse kaitse

1. Omandiõiguse (riikliku, kooperatiiv-kolhoosliku, isikliku) kaitse laiemas mõttes tähendab riigi poolt niisuguste ühiskondlike suhete korralduse kehtestamist, kus on loodud tingimused, mis hoiavad ära omaniku õiguste rikkumise. Nende tingimuste hulka kuuluvad näiteks rahva-, ametkondlik ja finantskontroll, tootmise ratsionaalne organiseerimine, vara arvestuse nõuetekohane korraldamine jne. Omandiõiguse kaitsest räägitakse tavaliselt siis, kui omandiõigust on juba rikutud ning kõne all on rikkumise kõrvaldamine.

2. Omandiõigust (riiklikku, kooperatiiv-kolhoosliku, isiklikku) kaitstakse erinevate õigusharude — töö-, haldus-, kriminaal- [1], finants- ja tsiviilõiguse normidega. Siin vaadeldakse omandiõiguse tsiviilõigusliku kaitse vahendeid.

Tsiviilõigusliku kaitse vahenditeks on: a) omaniku poolt asja väljanõudmine natuuras võõrast ebaseaduslikust valdusest (vindikatsioonihagi); b) hagi omandiõiguse kaitseks valduse kaotamisega mitteseotud rikkumise korral (negatoorhagi); c) kahju hüvitamine vara hävitamise või rikkumise korral (rahaline kompensatsioon); omanikule rahasumma maksmine, mis on võrdne teise isiku poolt alusetult omandatud või sääs-

[1] Üksikasjalikumalt räägitakse sellest õppevahendi X, XIV ja XV peatükis.

tetud vara väärtusega, mida ei saa välja nõuda vindikatsiooni teel või kahjude hüvitamise korras.

Esimesed kaks omandiõiguse kaitse vahendit peavad tagama omanikule vara valdamise, kasutamise ja käsutamise võimaluse natuuras. Hagisid, s. o. kohtusse esitatud nõudmisi rikutud omandiõiguse ennistamise kohta — asja omanikule tagastamise või takistuste kõrvaldamise kohta asja kasutamisel — nimetatakse **asjaõiguslikeks hagideks.** Kaks viimati nimetatud kaitsevahendit kuuluvad kohustisõiguse valdkonda — nendel juhtudel tagatakse omanikule rahaline kompensatsioon ning vastavaid hagisid nimetatakse **kohustishagideks.**

3. Omanik on õigustatud nõudma oma asja sellelt, kes valdab seda igasuguse seadusliku aluseta. See õigus on piiratud neil juhtudel, kui valdajaks on asja heauskne omandaja.

Omandaja loetakse heauskseks, kui ta ei teadnud ega pidanudki teadma, et ta omandab asja isikult, kellel ei ole selle võõrandamise õigust, s. t. ei olnud selle omanikuks või omaniku esindajaks. Seadus kaitseb heauskse omandaja asju tagastamise nõudmise eest juhtudel, kui asi on omaniku valdusest välja läinud tema enda tahtel. Näiteks kui omanik andis lepingu alusel asja üürile, üürnik müüs selle aga kolmandale isikule, kes heauskselt eksis, pidades müüjat asja omanikuks. Sellisel juhul ei ole omanik õigustatud välja nõudma omandajalt asja, kuid ta võib nõuda üürnikult kahjude (asja rahalise väärtuse) hüvitamist.

Heauskne omandaja ei ole aga kaitstud vindikatsioonilise nõudmise eest neil juhtudel, kui asi väljus omaniku valdusest tema tahte vastaselt. Kui omanik või isik, kelle valdusse omanik oli asja andnud, oli selle asja kaotanud või see oli neilt varastatud, see aga, kes asja leidis või varastas, müüs või kinkis selle kolmandale isikule — heausksele omandajale, on omanik õigustatud seda asja heauskselt omandajalt välja nõudma. Nendel juhtudel on omandaja kohustatud omanikule asja tagastama, kuid on õigustatud asja seadusevastaselt võõrandajalt sisse nõudma temale tekitatud kahju.

Peale omaniku võib asja võõrast seadusevastasest valdusest välja nõuda ka teine isik, kes ei ole omanikuks, kuid valdab asja seaduse või lepingu alu-

sel. Näiteks vara üürnik või isik, kellele asi anti hoiule, on õigustatud nõudma seda asja igalt isikult, kes selle on hõivanud.

Ulatuslikumalt on kaitstud raha ja esitaja-väärtpaberite heausksed omandajad, näiteks riigilaenude obligatsioonide, raha- ja asjade loteriide piletite omandajad. Neid ei saa välja nõuda heauskselt omandajalt isegi siis, kui need olid omanikult varastatud või tema poolt kaotatud. See on seletatav asjaoluga, et rahal ja esitaja-väärtpaberitel on suur käibevõime, mis teeb võimatuks ja ebaotstarbekohaseks isiku õiguspädevuse kontrollimise, kes annab neid teisele üle omandiks.

4. Hagisid omandiõiguse kaitseks valduse kaotamisega mitteseotud rikkumise korral esineb märgatavalt harvemini kui vindikatsioonihagisid. Omaniku hagi taotleb, et kohus langetaks otsuse, mis kohustab rikkujat lõpetama tegevus, mis piirab omaniku võimalusi asja kasutada ning edaspidi hoiduma sellisest tegevusest (näiteks kui majaomaniku naaber ehitas aia, mis takistab omanikul maja normaalselt kasutada, siis omanik on õigustatud esitama hagi aia ümberpaigutamiseks).

5. Kui omaniku asi on rikutud või hävitatud teise isiku õigusvastase süülise tegevuse tõttu, on see isik kohustatud hüvitama omaniku varale tekitatud kahjud: tasuma remondikulud või asja täieliku väärtuse. Kui kahju tekitamine varale leidis aset seoses suurema ohu allika tegevusega lähikonnale (näiteks raudtee-, auto- või õhutranspordi, trammi, töötava ettevõtte mehhanismide jne. poolt), siis selle allika valdaja, sõltumata süü olemasolust või puudumisest, on kohustatud hüvitama omaniku varale tekitatud kahju.

Suurema ohu allikate omanikeks on peamiselt juriidilised isikud — sotsialistlikud riiklikud, kooperatiivsed ja ühiskondlikud organisatsioonid. Nad vastutavad nende allikate tegevusega põhjustatud kahju eest mitte ainult kodanike, vaid ka teiste organisatsioonide ees.

6. Sotsialistlik omandus kuulub tugevdatud kaitsele. V. I. Lenin pidas sotsialistliku omandi kui sotsialistliku korra aluse kaitset väga tähtsaks. Juba 1917. a. novembris, pärast oktoobripööret, kutsus ta üleskutses «Elanikkonnale!» kõiki töötajaid üles: «Kaitske, hoidke nagu silmatera maad, vilja, vabrikuid, tööriistu, saa-

dusi, transporti — kõik see on nüüdsest peale **täielikult** teie oma, rahva ühisvara.»[1]

NSV Liidu konstitutsioon kohustab iga kodanikku hoidma ja tugevdama ühiskondlikku sotsialistlikku omandust kui nõukogude korra püha ja puutumatut alust, kui kodumaa rikkuse ja võimsuse allikat, kui kogu töörahva jõuka ja kultuurse elu allikat.

Põhiliseks sotsialistliku omandi kaitset tagavaks tingimuseks on sotsialistliku tootmise ratsionaalne organiseerimine, töö teaduslik organiseerimine, õigesti korraldatud juhtimissüsteem, ebamajanduslikkuse ja pillamise kõrvaldamine, vajaliku arvestuse ja kontrolli organiseerimine, töötajate kommunistliku teadlikkuse tõstmine. Kommunismiehitaja moraalikoodeks nõuab igaühelt hoolt ühiskondliku vara säilitamise ja suurendamise eest.

Nõukogude tsiviilseadusandlus näeb ette sotsialistliku omanduse, eriti riikliku omanduse tugevdatud kaitset. Riigi vara, samuti kolhooside ja muude kooperatiivsete ning ühiskondlike organisatsioonide vara, mis on ükskõik mil viisil õigusevastaselt võõrandatud, võidakse vastavate organisatsioonide poolt välja nõuda igasuguselt omandajalt. See tähendab, et erandina ülaltoodud eeskirjadest, mis kaitsevad teatud tingimustel heauskset omandajat, võidakse riigi vara välja nõuda igasuguselt omandajalt, järelikult ka isikult, kes omandas selle vara seaduspäraselt valdajalt (üürnikult, transpordiorganisatsioonilt jne.). Riigi vara piiramatu **vindikatsiooniõigus** kuulub seega riigile.

Hagi aegumist (s. t. tähtaega, mille möödumisel ei saa sunnivahendite abil kohtu kaudu teostada isikule kuuluvat õigust) ei kohaldata riiklike organisatsioonide nõuetele riigi vara tagastamiseks kolhooside ja muude kooperatiivsete ning ühiskondlike organisatsioonide või kodanike seadusevastasest valdusest. Hagi aegumise tähtaeg sotsialistlike organisatsioonide vaheliste õigussuhete jaoks on kehtestatud üks aasta, kodanike ning sotsialistlike organisatsioonide vaheliste õigussuhete jaoks kolm aastat. Kuid riigi vara võidakse välja nõuda nii paha- kui ka heauskselt omandajalt — kodanikult, kooperatiivselt või ühiskondlikult

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 26. kd., lk. 271.

organisatsioonilt — ka kümnete aastate möödumisel ajast, kui see väljus riikliku organisatsiooni valdusest.

Eeskiri hagi aegumise mittekohaldamise kohta riigi vara tagastamise nõudmistele ei laiene aga riiklike organisatsioonide vahelistele vindikatsioonihagidele. Riiklik organisatsioon kui operatiivse haldamisõiguse subjekt on õigustatud vinditseerima temale valdamiseks, kasutamiseks ja käsutamiseks kinnistatud riigi vara teiselt riiklikult organisatsioonilt, kes on selle vara ebaseaduslikult hõivanud. Ilma selleta oleks võimatu isemajandamine ja seaduslikkuse järgimine riiklike organisatsioonide vastastikustes suhetes. Tsiviilseadusandluse aluste ja liiduvabariikide tsiviilkoodeksitega kehtestatud eeskiri, mis tagab asja väljanõudmise võõrast ebaseaduslikust valdusest isiku poolt, kes ei ole küll omanikuks, kuid valdab seda seaduse või lepingu alusel, toimib siin täielikult, kuivõrd riikliku organisatsiooni operatiivne haldamisõigus on seadusega kehtestatud.

Kuid seesama isemajandamine ja vajadus kasutada riiklikule organisatsioonile kinnistatud vara vastavalt selle plaanilisele sihtotstarbele nõuavad, et hagid vara tagastamise kohta ebaseaduslikult valdajalt esitaksid riiklikud organisatsioonid õigeaegselt — aasta jooksul. Aasta möödumisel arbitraaž keeldub niisuguse hagi rahuldamisest. See innustab riiklikku organisatsiooni ilmutama vajalikku hoolt oma õiguste realiseerimiseks. Õigeaegselt välja nõudmata vara jääb endiselt riigi omanduseks, kuigi see muutub teise riikliku organisatsiooni operatiivse haldamisõiguse objektiks. Peale selle võidakse seda vara kõrgemalseisva kompetentse organi otsuse alusel üle anda sellele organisatsioonile, kes seda vajab.

IV peatükk

RIIKLIKU SOTSIALISTLIKU ETTEVÕTTE ÕIGUSSEISUND

§ 1. Riiklik sotsialistlik ettevõte ja selle koht sotsialistlikus majandussüsteemis

1. Riiklik ettevõte on töötajate kollektiiv, mis, kasutades temale kinnistatud riigivara, organiseerib vastavalt rahvamajandusplaanile ja kõrgemalseisva organisatsiooni juhtimisel teatavat majanduslikku tegevust (toodangu valmistamine, ehitus- ja muude tööde teostamine, mitmesuguste teenuste osutamine: reisijate ja veoste vedamine, kaubandus, varustamine jne.).

Sotsialistliku ühiskonna majanduslikud seaduspärasused ja nendel põhinevad majandamise meetodid — **demokraatlik tsentralism** ja **isemajandamine** — nõuavad, et riikliku sotsialistliku omanduse ühtset fondi ei kasutaks mitte riik kui tervik omaenda nimel, vaid eraldi asuvad, teatud määral iseseisvad organisatsioonid.

Muidugi tingib nüüdisaegsete tootlike jõudude ühiskondlik iseloom vajaduse koondada tootmisvahendid ühiskonna kätte, organiseerida ja juhtida tootmist tsentraliseeritult. Kuid nende tootlike jõudude tase ei ole veel selline, mis võimaldaks loobuda eraldi asuvate majandite-ettevõtete iseseisvast eksisteerimisest. Üksikute ettevõtete suhteline majanduslik eraldatus võimaldab teostada kogu rahvamajanduse ulatuses ühiskonnastatud tootmisvahendite ühendamist töötajatega niisuguses vormis, mis tekitab nendes huvi töövahendite parema ja ökonoomsema kasutamise ning tootmise efektiivsuse tõstmise vastu. Niisuguseks organisatsioonilisek vormiks on isemajandamine.

2. Isemajandamine kui riiklike ettevõtete majandusliku tegevuse organiseerimise meetod seisneb järgmises. Ettevõtte loomisel eraldatakse talle riikliku sotsialistliku omanduse ühtsest fondist teatud vara — põhi- ja käibevahendid. Kasutades neid vahendeid, organiseerib ettevõte majanduslikku tegevust isetasuvuse põhimõtetel, s. o. realiseerib oma toodangut või

osutab raha eest teenuseid, kattes seejuures kulutused ning luues akumulatsiooni.

Isemajandamise vajadus tuleneb sotsialismi kui kommunistliku ühiskonna esimese faasi majanduslikest seaduspärasustest, mille kohaselt valmistatud toodang ja teised majandusliku tegevuse tulemused esinevad kui kaubad ja realiseeritakse raha eest.

Riiklike ettevõtete organiseerimine isemajandamise alusel asetab nende finantsolukorra ja materiaalse kindlustatuse otsesesse sõltuvusse töötulemustest. Sellistes tingimustes nõuavad omahinna, hinna ja kasumi kategooriad ning teised majanduslikud hoovad, et püütakse ratsionaalsemalt ja ökonoomsemalt kasutada materiaalseid ja tööjõuressursse, tõsta tööviljakust, fonditootlikkust ja rentaablust.

Seega võimaldab isemajandamine rakendada materiaalse huvi põhimõtet mitte ainult üksikute töötajate, vaid ka tervete kollektiivide-ettevõtete suhtes. Majandusliku ülesehitustöö kogemused aga kinnitavad, et mitteküllaldane tähelepanu pööramine kollektiivsele materiaalsele huvile, selle alahindamine takistavad sotsialistliku tootmisviisi sisemiste võimaluste täielikku ärakasutamist.

V. I. Lenin omistas isemajandamise juurutamisele suurt tähtsust.[1] Ta tõlgendas riiklike ettevõtete kahjumita ja kasumiga töötamist kui töölisklassi huvide kaitsmist.[2] XI ülevenemaalise parteikonverentsi ja seejärel partei XII kongressi resolutsioonides rõhutatakse isemajandamise osatähtsust, märgitakse vajadust kontrollida majandamise tulemusi tema materiaalsete tagajärgedega, nagu need tulevad ilmsiks **kommertsbilansis.**[3]

Aastatepikkune praktika kinnitas selle meetodi rakendamise otstarbekust ja vajalikkust. NLKP programmis arendati edasi Lenini ideesid isemajandamise kohta. Need on praegu läbiviidava majandusreformi aluseks. Isemajandamise tähtsust rõhutati veel kord NLKP XXIV kongressi direktiivides NSV Liidu rahva-

[1] См. **В. И. Ленин.** Полн. собр. соч., т. 5, стр. 483; т. 44, стр. 473, 474.

[2] См. **В. И. Ленин.** Полн. собр. соч., т. 44, стр. 494.

[3] Vt. NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, lk-d 590, 591, 693.

majanduse arendamise viie aasta plaani kohta aastateks 1971—1975.

Sotsialistlikud ettevõtted kujutavad endast majanduslikult eraldiseisvaid lülisid ja esinevad sotsialistlike kaubatootjatena. Nende vahel kujunevad kaubalised suhted, mis kannavad tasulist iseloomu. Nendel kaubalistel suhetel on uus, sotsialismile omane sisu ning neid kasutatakse rahvamajanduse plaanipärase juhtimise tugevdamiseks ja ettevõtete initsiatiivi arendamiseks isemajandamise alusel; need suhted on direktiivse planeerimise juhtiva ja suunava mõju all. NLKP XXIV kongressil märkis sm. A. Kossõgin: «Mõistagi lükkame tagasi igasugused väärkontseptsioonid, mis riikliku tsentraliseeritud planeerimise juhtiva osa asendavad majanduse reguleerimisega turu kaudu.»[1]

3. Kaubalisi ja muid varalisi suhteid, mis on tingitud kaubalis-rahalise vormi kasutamisest kommunismi ehitamisel, reguleeritakse tsiviilseadusandlusega. See pärast võtavad ettevõtetevahelised majanduslikud sidemed tsiviilõigussuhete vormi, ettevõtteid endid aga tunnistatakse tsiviilõiguse subjektideks — niinimetatud **juriidilisteks isikuteks,** mis on kinnistatud «Sotsialistliku riikliku tootmisettevõtte põhimääruses»[2].

Juriidilisteks isikuteks (erinevalt füüsilistest isikutest-kodanikest) nimetatakse selliseid organisatsioone nii riiklikke kui ka teisi, kes, omades eraldatud vara võivad oma nimel võtta endale tsiviilõigusi ja kanda kohustusi. Oma vara alusel kannavad nad iseseisva tsiviil- (varalist) vastutust ja on õigustatud esinema hagejana ja kostjana kohtus, arbitraažis või vahekohtus.

Isemajandav riiklik organisatsioon tunnistataks juriidiliseks isikuks, kui tal on iseseisev bilanss ning temale on kinnistatud põhi- ja käibevahendid. Vastavalt sellele tunnistab ettevõtte põhimäärus, mille kohaselt riiklik ettevõte peab olema juriidiliseks isikuks ettevõtteks üksnes niisugust isemajandavat organisatsiooni, millel on iseseisev bilanss. Seepärast, kui ise majandava organisatsiooni (näiteks kombinaadi, trusti firma või koondise) koosseisu kuuluvad iseseisva bilan

[1] NLKP XXIV kongressi materjalid, lk. 185.
[2] Edaspidi — ettevõtte põhimäärus.

sita tootmisüksused, mis ei ole järelikult ettevõteteks, siis see organisatsioon tervikuna tegutseb ettevõtte põhimääruse alusel kui ühtne koondettevõte ja ühtne juriidiline isik. Juhul kui niisugusele organisatsioonile alluvad iseseisvad (s. o. iseseisvaid bilansse omavad ning põhi- ja käibevahenditega varustatud) ettevõtted — juriidilised isikud, siis see organisatsioon tegutseb nende suhtes kui kõrgemalseisev majanduse juhtimise organ.

Ettevõttel on oma põhikiri, mille kinnitab organ, kes võttis tema moodustamise kohta vastu otsuse. Mõningatel juhtudel, näiteks raudteetranspordis, asendatakse põhikiri antud liiki ettevõtete üldpõhimäärusega. Põhikirjas näidatakse ettevõtte tegevuse objekt ja eesmärk, määratakse ära tema kui juriidilise isiku spetsiaalse õigusvõime[1] iseloom ja ulatus. Asi on selles, et erinevalt kodanikest, kelle õigusvõime on võrdne, võivad juriidilistel isikutel olla üksnes niisugused õigused ja kohustused ning nad võivad järelikult sõlmida ainult niisuguseid tehinguid ja lepinguid, mis vastavad nende tegevuse ülesannetele ja objektile.

Ettevõte muutub juriidiliseks isikuks ning omandab seoses oma tootmis-majandusliku tegevusega õigused ja kohustused põhikirja kinnitamise päevast, kui ta aga tegutseb üldpõhimääruse alusel antud liiki ettevõtete kohta, siis, arvates vastava organi poolt tema moodustamise kohta otsuse vastuvõtmise päevast. Sama organ võtab vastu otsuse ettevõtte likvideerimise või reorganiseerimise kohta.

Riik ei vastuta ettevõtte kohustuste (võlgade) eest, ettevõte aga ei vastuta riigi kohustuste eest. Samuti ei vastuta ettevõte, nagu igasugune juriidiline isik, teiste juriidiliste isikute kohustuste eest, kui ta ainult ei ole niisugust vastutust enda peale võtnud lepingu järgi; ka ei vastuta ta organisatsiooni kohustuste eest, kellele ta allub. Viimane ei vastuta samuti temale alluva ettevõtte kohustuste eest, välja arvatud üksikud eriseadustega ettenähtud juhtumid.

Ettevõtte põhimäärust, mis esialgu kehtis üksnes tööstus-, ehitus-, transpordi- ja sideettevõtete suhtes,

[1] Õigusvõimeks nimetatakse võimet omada tsiviilseadusandlusest tulenevaid õigusi ja kohustusi.

on käesoleval ajal laiendatud peaaegu kõigile rahvamajandusharudele, kaasa arvatud kaubandus, kommunaalteenindus, kirjastustegevus, teadusliku uurimise, projekteerimis-konstrueerimis-, teatri-lavastusorganisatsioonid jt. ettevõtted.

Seega on kõigi rahvamajandusharude riiklike ettevõtete õiguslik seisund põhiliselt ühesugune. Ettevõtte põhimääruse rakendamise iseärasusi rahvamajandusharuti on aga suhteliselt vähe.

4. Mitte ainult ettevõtted, vaid ka sotsiaalkultuurilisi funktsioone täitvad (muuseumid, raamatukogud, õppeasutused jt.) või administratiivset juhtimist teostavad eelarvelised organisatsioonid vajavad teatud vara (ruume, inventari, kütust jne.). Nad valdavad, kasutavad ja käsutavad seda vara, sõlmivad lepinguid ja võtavad endile selle vara soetamise, remondi ja mitmesuguste teenuste saamisega kohustusi, s. t. nad võtavad teatud määral osa majanduskäibest. Kuivõrd käive tervikuna rajaneb kaubalis-rahalistel suhetel, mis võtavad tsiviilõigussuhete juriidilise vormi, siis tunnistatakse ka need organisatsioonid juriidilisteks isikuteks. Majanduslik tegevus on neile aga abistavaks ning seda tehakse üksnes niivõrd, kuivõrd see on vajalik põhitöö vajaduste tagamiseks. Seepärast on nende spetsiaalne õigusvõime märksa kitsam kui isemajandavatel ettevõtetel.

Vastavalt tsiviilseadusandluse alustele ja liiduvabariikide tsiviilkoodeksitele tunnistatakse eelarvelised organisatsioonid juriidilisteks isikuteks, kui neil on iseseisev eelarve ning nende juhid kasutavad krediidikäsutajate õigusi. Muudest allikatest finantseeritavad (näiteks neile alluvate ettevõtete eraldiste arvel) riiklikud organisatsioonid tunnistatakse juriidilisteks isikuteks, kui neil on iseseisev eelarve ja iseseisev bilanss.

§ 2. Ettevõtte kui sotsialistliku majanduse lüli õigused

1. Ettevõtte iseseisvuse seostamine majanduse tsentraliseeritud plaanipärase juhtimise tugevdamisega toimub teatud organisatsioonilistes vormides, mis on

seadusandlusega kinnistatud. Ebaseaduslik vahelesegamine ettevõtte majandus-finantstegevusse on lubamatu.

Rääkides nende korralduste piiridest, mida kõrgemalseisev organ on õigustatud ettevõttele andma ja viimase iseseisvuse ulatusest, märkis sm. A. Kossõgin NLKP Keskkomitee 1965. a. septembripleenumil: «Tuleb loobuda harjumuseks saanud kujutlusest, et juhtivate majandusorganite ja ettevõtete suhetes on esimestel ainult õigused ja teistel ainult kohustused.»[1] Ettevõtte seadusandluses kinnistatud õigused kindlustavad juriidiliselt tema iseseisvuse majanduse tsentraliseeritud planeerimise juhtiva osa säilitamise puhul.[2]

2. See saavutatakse eeskätt plaaniliste näitajate ringi kindlaksmääramise teel, mis kehtestatakse ettevõttele kõrgemalseisva organisatsiooni poolt, ning ettevõtte õigustega oma majandusliku tegevuse planeerimise valdkonnas.

Ettevõttele kõrgemalseisva organisatsiooni poolt kinnistatavateks plaanilisteks näitajateks on:

a) Realiseeritava toodangu üldmaht (mitte aga kogutoodang). Kogemused on näidanud, et loobumine kogutoodangu planeerimisest sundis ettevõtteid loobuma esemete tootmisest, mille järele ei ole nõudmist, tõstma toodangu kvaliteeti, kiirendama selle realiseerimist; ettevõte on huvitatud liigsetest varudest vabanemisest, tootmisprotsessi täpsemast planeerimisest ja organiseerimisest. Selle näitaja progressiivne tähtsus avaldus selles, et juba esimesed aastad uutes tingimustes töötamist andsid realiseerimise suurema kasvu võrreldes tootmise mahu kasvuga.

---

[1] **A. Kossõgin.** Tööstuse juhtimise parandamisest, planeerimise täiustamisest ja tööstusliku tootmise majandusliku stimuleerimise intensiivistamisest. Kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn, 1965, lk. 38.

[2] Käesolevas paragrahvis käsitletakse ettevõtte õigusi selliselt, nagu need on kinnistatud ettevõtte põhimääruses ühes muudatustega, mis tulenevad NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 4. oktoobri 1965. a. määrusest nr. 729 «Planeerimise täiustamisest ja tööstusliku tootmise majandusliku stimuleerimise intensiivistamisest» (СП СССР, 1965, № 19—20, cm. 153), kuna tööstusettevõtete enamik töötab nüüd majandusreformi tingimustes.

Ettevõtte õigustest temale kinnistatud varale räägitakse õppevahendi III peatükis seoses ettevõtte üksikute fondide õigusliku seisundiga, õigustest töö ja töötasu valdkonnas — VII peatükis.

b) Tähtsamate toodanguliikide nomenklatuur (loetelu). Toodangu nomenklatuuri õige kindlaksmääramine, mis kinnitatakse juhtimise ja planeerimise mitmesugustel tasemetel ning ettevõtte enda poolt, peab vajalike rahvamajanduslike proportsioonide järgimise juures kindlustama kõigi nende organite initsiatiivile vajaliku vabaduse.

c) Kõrgemalseisva organisatsiooni poolt jaotatavate materiaal-tehniliste ressursside hangete maht. NLKP XXIV kongressi direktiivid osutavad vajadusele laiendada ettevõtete varustamist tarbimise piirkonnas territoriaalsete varustus- ja turustusbaaside kaudu, tootmisvahendite hulgikaubanduse arendamist. Lähematel aastatel on kavas üle minna üksikute ehitusmaterjalide, keemiatoodangu, kummitehniliste toodete liikide jt. fondideta varustamisele.[1]

d) Töötasufond; ülejäänud näitajad, mis on seotud selle fondi kulutamisega ja näitajad töö järgi arvestatakse välja ettevõtte enda poolt; üleliidulised ministeeriumid ja keskasutused ning liiduvabariikide ministrite nõukogud kehtestavad ettevõtetele üksnes juhtimisaparaadi ülalpidamise piirassigneeringud ja tööviljakuse kasvu ülesanded.

e) Kasumi üldsumma. Ettevõte ise määrab kindlaks kokkuhoiu suuruse omahinna alandamisest, kasumi suurenemise kvaliteedi tõstmise või realiseeritava toodangu hulga suurenemise tagajärjel jne., mis oluliselt laiendab ettevõtte iseseisvust.

f) Rentaablus. See näitaja määratakse kindlaks kui kasumi suhe põhifondide ja käibevahendite summasse. See tekitab ettevõttes huvi temale kinnistatud tootmisfondide kõige efektiivsemaks kasutamiseks, sunnib realiseerima mittevajalikke kaubalis-materiaalseid väärtusi.

g) Maksed eelarvesse ja assigneeringud eelarvest. Ettevõtte majandusliku stimuleerimise fondid moodustatakse pärast kasumist tootmisfondimaksu (põhi- ja käibefondide eest) eelarvesse kandmist, seetõttu äratab see näitaja ettevõttes huvi suurema kasumi saamiseks väiksemate tootmisfondide juures, nende efektiivsemaks kasutamiseks, s. o. fonditootlikkuse tõstmiseks.

[1] Üksikasjalikumalt räägitakse fondidest ja hankekäsunditest õppevahendi V peatükis.

h) Tsentraliseeritud kapitaalmahutuste üldmaht ja nende arvel ehitatud tootmisvõimsuste ekspluatatsiooni andmine.

i) Uue tehnika evitamise ülesanded, s. o. uute toodanguliikide omandamise, uute tehnoloogiaprotsesside juurutamise, tööstusharu arengus eriti oluliste tootmisalade komplekssе mehhaniseerimise ja automatiseerimise alal.

Kõik ülejäänud plaaninäitajad töötatakse välja ettevõtete endi poolt ning ei kuulu kõrgemalseisvate organisatsioonide poolt kinnitamisele. Ettevõtted lahendavad iseseisvalt oma tootmis- ja majandusalase tegevuse küsimused, pidades silmas riikliku plaani ülesannete kohustuslikku täitmist.

Ettevõtte õiguste elluviimise tähtsaks tagatiseks on kord, mille kohaselt kõrgemalseisev organ teeb ettevõttele teatavaks kõik plaanilised ülesanded. Praktikas esineb mõnikord veel katseid määrata ettevõttele ülalloetletuist teistsuguseid plaaninäitajaid, samuti esineb sageli plaanide muutmisi. See on ettevõtte õiguste ja majandusreformi põhimõtete rikkumine. Vastavalt ettevõtte põhimäärusele võib kõrgemalseisev organ ettevõttele kinnitatud plaaniülesandeid muuta ainult erandjuhtudel, pärast nende küsimuste eelnevat läbiarutamist ettevõtte administratsiooniga, sealjuures tuleb samaaegselt teha vajalikud muudatused ka kõikides vastastikku seostatud plaanilistes näitajates, samuti ettevõtte arveldustes riigieelarvega.

3. Ettevõtted ise määravad kinnitatud näitajate piires kindlaks tootmise tehnoloogilised protsessid, kuivõrd neid ei ole kehtestanud antud tootmisharus ühtset tehnikapoliitikat teostav organ. Vajalikel juhtudel on võimalik ka kõrgemalseisva organi poolt kehtestatud tehnoloogiaprotsesside muutmine, kui see aitab kaasa toodangu kvaliteedi parandamisele või kvaliteeti halvendamata ning mitte rikkudes standardeid alandab toodangu omahinda või annab muud positiivset efekti.

Ettevõttel on õigus kooskõlastatult tellijaga välja lasta kõrgema kvaliteediga toodangut, võrreldes standardite ja tehniliste tingimuste nõuetega. Täiendavad kulutused hüvitatakse paremustamise majandusliku efektiivsuse arvel.

Ettevõtted võivad oma vahendite või pangalaenude

arvel sõlmida lepinguid teaduslike, konstrueerimis- ja muude organisatsioonidega rekonstrueerimisprojektide väljatöötamiseks ja tootmise täiustamiseks.

4. Materiaal-tehnilise varustamise ja turustamise valdkonnas on ettevõttel õigus soetada ilma müügikorraldusteta realiseeritavaid esemeid riiklikelt ja kooperatiivsetelt baasidelt, kauplustelt ja teistelt organisatsioonidelt; samal ajal võib ta keelduda temale eraldatud mittevajalikust toodangust, teatades sellest vastavatele organisatsioonidele hiljemalt 10 päeva jooksul, arvates müügikorralduse saamisest. Ta võib kasutada turustus-varustusorganisatsioonide teenuseid temale eraldatud fondide realiseerimiseks, sõlmides nendega vastavad lepingud. Ettevõttel on õigus teistele organisatsioonidele üle anda nii fonde kui ka materjale ja komplekteeritavaid seadmeid natuuras (teaduslikele asutustele samuti toorainet, poolfabrikaate ja valmistooteid) lepingute alusel talle vajaliku toodangu valmistamiseks ja uurimis- või konstrueerimistööde tegemiseks.

Seal, kus see on majanduslikult otstarbekohane, kehtestavad ettevõtted iseseisvalt pikaajalised sidemed nii hankijatega kui ka oma toodangu tarbijatega. Ettevõttel on samuti õigus ilma fondideta realiseerida igale organisatsioonile, kaasa arvatud kolhoosid, toodangut, mida müügikorralduste põhjal ei saa realiseerida.

Toodangu ostjaorganisatsioon avaldab olulist mõju ettevõtte tootmisalasele tegevusele. Nii toimub ettevõtte poolt toodangu nomenklatuuri planeerimine, eriti tarbekaupade osas, tarbijate tellimuste ja nende turustamiseks sõlmitud lepingute alusel.

5. Kapitaalehituse ja kapitaalremondi valdkonnas koostab ja kinnitab ettevõte tiitelnimestikud[1] kõikide objektide ehitamiseks mittetsentraliseeritud kapitaalmahutuste (ettevõtte oma fondide) arvel iseseisvalt.

Tsentraliseeritud kapitaalmahutuste järgi kinnitab ta: a) elamute, kultuurilise ja olmeotstarbega ning kommunaalmajanduse objektide, välja arvatud linna ehitatavate klubide, kultuuri- ja spordipaleede, staadionide ja ujulate tiitelnimestikud; b) töökaitse tagamise, ohutustehnika ja töötervishoiualaste tööde tiitelnimes-

[1] Tiitelnimestikest lähemalt õppevahendi V peatükis.

tikud (need nimekirjad ja tiitelnimestikud ehitusteks, mida tehakse ettevõtte fondide arvel, kinnitab ettevõtte direktor kooskõlastatult ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega); c) kõik ehitusesisesed tiitelnimestikud kooskõlastatult tööettevõtjaga.

Ettevõte sõlmib ehitusorganisatsioonidega ehituse tööettevõtulepingud, mõnikord aga teeb neid majanduslikul teel ise. Tal on õigus tööettevõtuorganisatsioonile üle anda vastavad tööjõulimiidid, fondid ja materjalid nii uue ehituse kui ka kapitaalremondi korral. Ettevõte kinnitab kooskõlastatult tööettevõtuorganisatsiooniga nende tööde üksushinded, kui selleks tekib vajadus töö käigus ja kinnitatud üksushinded puuduvad.

Ettevõte võib rakendada oma spetsialiste projekteerimistöödel ja tasuda nende tööde eest, aga samuti ühendada oma vahendeid teiste ettevõtete ja organisatsioonide vahenditega kultuuriliste ja olmeobjektide ühiseks ehitamiseks.

Ettevõte kinnitab kapitaalremondi plaanid ise.

6. Rahanduse ja arvestuse valdkonnas määrab ettevõte kindlaks omakäibevahendite normatiivid (suuruse). Tal on õigus kasutada pangalaene ning juriidilise isikuna kannab ta krediiditehingute eest panga ees vastutust. Ta võib vastavalt kehtivale seadusandlusele ning kooskõlastatult tellijaga kindlaks määrata üksikud hinnad ja tariifid, mis ei kuulu kinnitamisele kõrgemalseisvate organite poolt. Ettevõttel on õigus bilansist maha kanda: kõlbmatuid või moraalselt vananenud seadmeid, inventari, transpordivahendeid ja tööriistu, kui neid ei saa taastada või realiseerida; lammutatud või lagunenud hooneid ja ehitisi; kõrgemalseisvale organisatsioonile teatamisega — lootusetult kättesaamatuid võlgnevusi, aga samuti väärtuste puudujääke kuni 100 rubla suuruses summas, kui konkreetseid süüdlasi ei ole kindlaks tehtud või kohus keeldub sissenõudmisest hagi põhjendamatuse tõttu. Neid summasid võidakse maha kanda ainult pärast vastavate asjaolude hoolikat, ühiskondlike organisatsioonide osavõtul tehtud kontrolli, pärast abinõude tarvituselevõtmist süüdlaste isikute väljaselgitamiseks ja neilt nende summade sissenõudmist.

Ettevõte võib iseseisvale bilansile eraldada oma käitisi ja majandeid; kuid nende passivad ja aktivad lüli-

tatakse ettevõtte üldbilanssi ja nende käitiste ning majandite tegevusega seotud kohustuste eest vastutab ettevõte kui ühtne juriidiline isik.

7. Sellised on üldjoontes ettevõtetele[1] antud õigused. Seadus nõuab, et neid õigusi kasutataks nii ettevõtete kollektiivide kui ka kogu rahvamajanduse huvides. Majanduse juhtimise organid peavad tagama ettevõtete õiguste range järgimise ja kontrollima, et ettevõtted täidaksid oma kohustusi. Ettevõtted aga peavad kogu oma tegevuses järgima sotsialistlikku seaduslikkust ning riiklikku distsipliini. Eriti peavad nad rakendama kõiki vajalikke abinõusid õhu, pinnase ja veekogude kaitsmiseks saastamise eest, aga samuti võitluseks müra ja raadiohäiretega.

§ 3. Ettevõtte juhtimise õiguslikud vormid ja korraldus

1. Riiklikku ettevõtet juhitakse ainujuhtimise põhimõttel, mis ei välista ühiskondlike organisatsioonide ja kogu töötajate kollektiivi laialdast osavõttu abinõude läbiarutamisest ja teostamisest riikliku plaani täitmiseks, tootmis-majandusliku tegevuse täiustamiseks ning töötajate töö- ja olmetingimuste parandamiseks.

Riiklikku ettevõtet juhib direktor (mõnikord nimetatakse seda ülemaks või juhatajaks), kes määratakse ametisse ja vabastatakse ametist kõrgemalseisva organi poolt ning vastutab täielikult ettevõtte seisundi ja tegevuse eest.

Direktor teostab ettevõttele seadusega kinnistatud õigusi. Real juhtudel teeb ta seda koos või kooskõlastatult ametiühingu käitis- või kohaliku komiteega või viimase osavõtul.

Direktor ja ametiühingukomitee juhinduvad sealjuures Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei üldpoliitilisest joonest ja otsustest, kes vastavalt NSV Liidu põhiseadusele on töörahva kõigi, nii ühiskondlike kui ka riiklike organisatsioonide juhtiv tuumik. Vasta-

[1] Ettevõtte põhimäärus ja NSV Liidu ministeeriumide üldpõhimäärus võimaldavad üksikutele tähtsamatele ettevõtetele anda täiendavaid, tavaliselt kõrgemalseisvatele organisatsioonidele kuuluvaid õigusi.

valt NLKP põhikirjale on ettevõtte parteiorganisatsioonil administratsiooni tegevuse kontrollimise õigus.

Direktor esindab ettevõtet ilma erivolituseta, oma ametiseisundi alusel, kõikides asutustes ja organisatsioonides, tegutseb selle nimel, sõlmib mitmesuguseid tehinguid ja lepinguid, avab pankades arveid, käsutab neid, annab välja volitusi, võtab tööle ja vabastab töötajaid jne. Direktor esineb tsiviilkäibes (varalises käibes) ettevõtte kui juriidilise isiku organina.

Organite koosseis ja nende pädevus määratakse kindlaks seadusega või juriidilise isiku[1] põhikirjaga; riikliku ettevõtte direktori ja tema asetäitjate suhtes (kes samuti esinevad ettevõtte kui juriidilise isiku organitena) on vastavad juhised toodud ettevõtte põhimääruses, kusjuures direktori asetäitjate kompetents määratakse kindlaks direktori enda poolt.

Organ on juriidilise isiku koostisosaks ning seetõttu vaadeldakse kogu tema poolt oma pädevuse piires toimepandud tegevust kui juriidilise isiku enda tegevust, mis loovad viimasele vastavaid õigusi ja kohustusi. Organi tegevus, mis ületab tema kompetentsi piirid, ei kohusta juriidilist isikut ega loo talle õigusi.

Kui tegemist on lepingute ja muude tehingute sõlmimisega, loetakse juriidilise isiku tegevuseks üksnes tema organite (või esindajate) tegevust. Teisiti on asi, kui kõne all on lepinguliste ja muude kohustuste täitmine või õiguserikkumised, millega kaasneb varaline vastutus. Nendel juhtudel loetakse juriidilise isiku tegudeks nii organite kui ka iga töötaja teod, mis sooritati nende poolt oma tööalaste (teenistuslike) kohustuste täitmisel. Niisuguste tegude eest kannab varalist vastutust ostjate (tellijate jne.) või võõraste kahjukannatajate ees organisatsioon — juriidiline isik, mitte aga neid tegusid (personaalselt) sooritanud töötajad. Nii näiteks loetakse pakkija ebaõiget tegevust, millega kaasnes ostjale saadetud toodete rikkumine või mis tekitas transportimisel võõrale isikule kahju (näiteks mürgise või määriva aine väljajooks), ettevõtte tege-

[1] Riiklikus ettevõttes on nendeks ainuisikulised juhid, ühiskondlikes ja kooperatiivsetes organisatsioonides (näiteks kolhoosides) luuakse nii ainuisikulised kui ka kollegiaalsed organid (üldkoosolek, juhatus, esimees, aga samuti revisjonikomisjon).

vuseks, millega kaasneb tema (juriidilise isiku) tsiviil- (varaline) vastutus ostjate või võõraste kahjukannatajate ees.

2. Ettevõte (nagu igasugune juriidiline isik ja kodanik) võib tegutseda samuti oma esindajate kaudu. Vastavalt tsiviilseadusandlusele loetakse esinduseks juriidiliste tehingute sooritamist ühe isiku (esindaja) poolt teise (esindatava) nimel ja arvel; nende tehingute juriidilised tagajärjed, s. o. õigused ja kohustused kolmandate isikute suhtes tekivad vahetult esindataval.

Kuid niisugused tagajärjed tekivad üksnes juhul, kui esindaja tegutses juriidilise isiku organina tegutseva direktori või tema asetäitja poolt väljaantud volikirjal põhinevate volituste piires.

Volikirja võidakse välja anda ka ettevõtte töötajale (näiteks juriskonsuldile esindamiseks kohtus ja arbitraažides, turustus- ja varustusosakonna juhatajale lepingute sõlmimiseks jne.). Volikiri, mis antakse välja raha või materiaalsete väärtuste vastuvõtmiseks või väljaandmiseks, kirjutatakse alla samuti pea-(vanem-) raamatupidaja poolt.

Juhul kui esindaja (volinik) ületas talle antud volituste piire, loob tema tegevus esindajale (volitajale) juriidilisi tagajärgi üksnes tingimusel, kui ta need hiljem heaks kiitis. Analoogiliselt võidakse heaks kiita ka tehinguid, mis sooritati isiku poolt, kellel volitused üldse puudusid. Tehingu hilisem heakskiit teeb selle kehtivaks sõlmimise momendist alates.

Volikirja võidakse välja anda tähtajaga mitte üle kolme aasta. Kui tähtaega ei ole volikirjas märgitud, kehtib ta ühe aasta jooksul, arvates selle tegemise päevast. Volikiri, milles ei ole märgitud tegemise kuupäeva, on kehtetu. Esindaja (volinik) peab isiklikult teostama need teod, milleks teda volitati, ning ei või nende teostamist teisele isikule edasi volitada, välja arvatud juhtumid, kui ta on volikirjaga selleks volitatud või asjaolude tõttu sunnitud seda tegema volitaja huvide kaitsmiseks. Edasivolitamise korras väljaantud volikirja kehtivuse tähtaeg ei või ületada volikirja tähtaega, mille alusel see on välja antud. Volitaja võib volikirja igal ajal tühistada, volinik aga sellest loo-

buda; volikirja kehtivuse lõppemisega kaotab oma jõu ka edasivolitus.

3. Tsehhid, osakonnad, talitused (teenistused), jaoskonnad, käitised, majandid, farmid ja muud ettevõtte struktuurilised alljaotused tegutsevad eraldi põhimääruste alusel, mille kinnitab ettevõtte direktor. Ettevõtte mõnede osakondade ja talituste põhimäärused peavad vastama tüüppõhimäärustele ning kuuluvad kõrgemalseisva organisatsiooni poolt kinnitamisele.

Nii kontrollib TKO vastavalt seadusandlusele toodangu kvaliteeti ja komplektsust, selle vastavust standarditele ja tehnilistele tingimustele, aga samuti ettevõttesse saabuvate tooraine, materjalide ja kütuse kvaliteeti ning vastavust standarditele ja tehnilistele tingimustele. TKO jälgib tsehhides kehtestatud tootmistehnoloogiast kinnipidamist, kontrollmõõteriistade olukorda. Ettevõtte poolt valmistatud toodangut võidakse tarbijatele hankida üksnes pärast selle vastuvõtmist TKO poolt ja kehtestatud korras sertifikaadi, passi või muu selle kvaliteeti tõendava dokumendi vormistamist. TKO võtab osa tarbijate pretensioonide läbivaatamisest, mittekvaliteetse toodangu väljalaskmise kindlakstegemisest ja selles süüdlaste isikute väljaselgitamisest.

TKO ülem kannab mittekvaliteetse toodangu väljalaskmise eest vastutust kõrvuti ettevõtte direktori ja peainseneriga. Ta määratakse ametisse ja vabastatakse ametist kõrgemalseisva organisatsiooni poolt ettevõtte direktori ettepanekul.

Samasuguses korras määratakse ametisse ja vabastatakse ametist ettevõtte pearaamatupidaja.

4. Vastavalt kehtivale seadusandlusele on meister (vanemmeister) ja jaoskonnaülem tootmise ja töö täieõiguslikeks juhtijateks ja vahetuteks organiseerijateks oma jaoskonnas. Nende peamiseks ülesandeks on plaaniülesannete täitmise tagamine tootmise mahu järgi, kõrge kvaliteediga toodangu valmistamine, tööviljakuse tõstmine, tootmiskulude vähendamine toodanguühiku kohta. Meister selgitab välja ja juurutab kehtestatud korras uusi tehnoloogilisi protsesse ja tootmise ning töö eesrindlikke meetodeid, aitab kaasa leiutustegevuse arendamisele, vastuvõetud ratsionaliseerimisettepanekute ja leiutiste juurutamisele, tootmisnõu-

pidamiste otsuste täitmisele. Meister määrab vastavalt tootmisplaanidele ja -graafikutele kindlaks brigaadide ja üksikute tööliste ülesanded, instrueerib neid, tagab seadmete täieliku kasutamise ja õige ekspluateerimise, tehnoloogiast kinnipidamise, töökohtadel tootmis- ja töödistsipliini, aga samuti ohutustehnika ja töökaitse eeskirjade järgimise.

Meistritele ja jaoskonnaülematele on antud suured õigused. Nad võtavad töölisi tööle ja paigutavad neid jaoskonnas, tsehhijuhataja kinnitusega aga võivad vallandada liigseid töölisi, samuti töölisi, kes süstemaatiliselt rikuvad töödistsipliini; kooskõlastatult ettevõtte ametiühingukomiteega omistavad töölistele tariifijärke vastavalt tariifi- ja kvalifikatsiooniteatmikele ja töölistele korraldatud katsetele, samuti vaatavad kooskõlastatult ettevõtte ametiühingukomiteega läbi töönorme ja -hindeid; esitavad töölisi premeerimiseks; kohaldavad distsiplinaarkaristusi.

5. Tähtis osa ettevõttes kuulub ühiskondlikele organisatsioonidele. Ettevõtte põhimäärusega on ette nähtud administratsiooni kohustus teha ettekandeid ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komitee istungitel plaanide projektidest, majandusliku tegevuse tulemustest, plaanide ja kohustuste täitmisest kollektiivlepingu järgi, töö organiseerimise ja töötingimuste parandamise, töötajate olme- ja kultuurilise teeninduse abinõudest; administratsioon koos ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega organiseerib sotsialistlikku võistlust ja teeb sellest kokkuvõtteid.

Ettevõtte põhimäärusega on ette nähtud Üleliidulise Leiutajate ja Ratsionaliseerijate Ühingu ja teaduslik-tehniliste ühingute algorganisatsioonide osavõtt uue tehnika juurutamise plaanide väljatöötamisest, tööst töötajate loomingulise initsiatiivi arendamisel ja teistest üritustest; rahvakontrolliгruppide ja -postide loomine, kellele administratsioon on kohustatud osutama abi ja rakendama nende ettepanekute põhjal vajalikke abinõusid.

Tööliste ja teenistujate laialdaseks kaasatõmbamiseks tootmisküsimuste lahendamisele organiseeritakse ettevõtetes, suurtes tsehhides ja muudes allüksustes alaliselt tegutsevad tootmisnõupidamised, mis töötavad

NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu 9. juuni 1958. a. määrusega kinnitatud põhimääruse alusel. Niisugused nõupidamised luuakse ettevõtetes, kus on sada või enam töötajat. Väiksemates ettevõtetes arutatakse tootmisküsimusi üldkoosolekutel.

Tootmisnõupidamised valitakse tsehhide ja osakondade üldkoosolekutel ettevõtte ametiühingukomitee volituste tähtajaks ja töötavad tema juhtimisel vastavalt kinnitatud plaanile. Jooksva töö tegemiseks valib tootmisnõupidamine presiidiumi.

Tootmisnõupidamine võtab osa ettevõtte plaanide, tootmise, töö ja töötasu organiseerimise, tehnilise normeerimise ja tehasesisese juhtimise küsimuste läbiarutamisest, vaatab läbi kaadri ettevalmistamise ja nende kasutamise, ratsionaliseerimisettepanekute ja leiutiste juurutamise ning rida teisi küsimusi.

Administratsioon on kohustatud igakülgselt kaasa aitama tootmisnõupidamise edukale tööle, kõrvaldama seal esiletoodud puudused ettevõtte, selle allüksuste ning üksikute töötajate tegevuses, arvestama ettepanekuid mahajäänud jaoskondade kaadriga tugevdamise kohta.

§ 4. Õigusteenindus ettevõttes ja rahvamajanduses

1. Majandusreformi rakendamise tingimustes on kasvanud õigusalase töö tähtsus rahvamajanduses. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu võtsid 23. detsembril 1970. a. vastu määruse «Õigusalase töö parandamise kohta rahvamajanduses». Määrus näeb ette õigusalase töö mõju suurendamist ühiskondlikule tootmisele, sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamist majandussuhetes ning formuleerib õigusteeninduse põhiülesanded ja funktsioonid.

Liiduvabariikides on vastu võetud õigustalituste või juriskonsultide spetsiaalsed põhimäärused. Vene NFSV Ministrite Nõukogu 29. märtsi 1963. a. määrusega on Vene föderatsioonis kinnitatud «Ettevõtte, asutuse ja organisatsiooni juriidilise (lepingulis-juriidilise) osakonna, pea- (vanem-) juriskonsuldi, juriskonsuldi näi-

dispõhimäärus»[1]. Vastavalt sellele määrusele töötavad kõik ministeeriumid, keskasutused ja nõukogude täitevkomiteed välja ning kinnitavad neile alluvate ettevõtete ja asutuste jaoks vastavate osakondade või juriskonsultide põhimäärused, võttes arvesse nende töö eripära.

2. Ministeeriumide ja keskasutuste, üksikute ettevõtete ja organisatsioonide õigustalituste põhiülesanded on: sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamine vastavate organisatsioonide tegevuses; õiguslike vahendite aktiivne kasutamine ühiskondliku tootmise majandusliku efektiivsuse tõstmiseks, isemajandamise tugevdamiseks ja majanduslike näitajate parandamiseks; õiguslike vahenditega kogu ettevõtte (asutuse) töö täiustamisele kaasaaitamine, sotsialistliku omandi säilimise tagamine; ettevõtte ja kodanike seaduslike õiguste ja huvide kaitsmine.

Juriidilise osakonna ja juriskonsuldi ülesandeks on ettevõtte poolt sõlmitavate lepingute, väljaantavate käskkirjade ja kõigi muude õiguslike aktide kehtivale seadusandlusele vastavuse kontrollimine, konsultatsioonide, arvamuste ja õiendite andmine õiguslikes küsimustes, asjade ajamine kohtutes ja arbitraažiorganites.

Juriskonsult on kohustatud keelduma ebaseadusliku dokumendi viseerimisest, kuid ta peab ka oma keeldumist motiveerima, tehes ettepaneku dokumendis ülestõstetud küsimuste seaduspäraseks lahendamiseks. Juriskonsult ei tohi kaitsta ettevõtte ebaseaduslikku seisukohta. Ta on kohustatud keelduma kohtu või arbitraažiasja ajamisest, kui hagi toetamine (või sellele vastuvaidlemine) on seadusega vastuolus. Ettevõtte töös seaduslikkuse rikkumise avastamisel on juriidilise osakonna ülem (juriskonsult) kohustatud teatama sellest direktorile, kui aga viimane ei rakenda vajalikke abinõusid, — siis kõrgemalseisva organisatsiooni juhtijaile.

---

[1] Õigusalase töö organiseerimise uus kord rahvamajanduses on sätestatud NSV Liidu Ministrite Nõukogu 22. juuni 1972. a. määrusega nr. 467 kinnitatud «Ministeeriumi, keskasutuse, töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee, ettevõtte, organisatsiooni või asutuse juriidilise osakonna (büroo), pea- (vanem-) juriskonsuldi ja juriskonsuldi üldpõhimäärusega» (ENSV Ministrite Nõukogu vastav määrus 17. juulist 1972. a. nr. 345). — *Tõlk.*

Juriidiline osakond (juriskonsult) allub vahetult ettevõtte direktorile. Osakonna ülemal (juriskonsuldil) on õigus saada kõikidelt allüksustelt vajalikke dokumente ja andmeid. Juriidilise osakonna ülema (juriskonsuldi) ametikohale võidakse määrata isik, kellel on kõrgem juriidiline haridus, kusjuures määramine toimub kooskõlastatult kõrgemalseisva organisatsiooniga. Õigustalituse töötajale ei ole lubatud panna õigusalase töö hulka mittekuuluvaid funktsioone.

3. Ministeerumid ja keskasutused juhivad oma õigustalituste kaudu allettevõtete ja organisatsioonide õigustalituste tööd. Nad peavad üldistama oma süsteemi juriidiliste osakondade ja juriskonsultide tööd ja levitama nende positiivseid kogemusi, igati kaasa aitama õigusteeninduse kvaliteedi tõstmisele ja selle organiseerimise täiustamisele, rakendama abinõusid oma süsteemi ettevõtete ja asutuste kindlustamiseks vajaliku informatsiooniga kehtivast seadusandlusest, samuti osutama kaasabi kogu süsteemi õigusteeninduse komplekteerimiseks algatusvõimelise ja kvalifitseeritud kaadriga.

Ministeeriumide ja keskasutuste õigustalitused teevad suurt tööd keskaparaadi juriidilisel teenindamisel, organiseerivad keskasutuste ja alluvate organisatsioonide tööks vajaliku seadusandluse arvestust ja süstematiseerimist, võtavad osa ministeeriumi (keskasutuse) normatiivaktide projektide ettevalmistamisest.

Olulist abi õigusalase töö parandamisel ettevõtetes ja asutustes, praktika üldistamisel ja eesrindlike kogemuste vahetamise organiseerimisel osutavad mõnede riiklike arbitraažide juures tegutsevad juriskonsultide nõukogud.

4. Õigusalase töö üldine metoodiline juhtimine rahvamajanduses on pandud NSV Liidu Justiitsministeeriumile, kes tutvub vastava tööga ministeeriumides, keskasutustes, ettevõtetes, organisatsioonides ja asutustes, üldistab selle korraldamise praktikat ja efektiivsust ning teeb soovitusi töö parandamiseks.

V peatükk

MAJANDUSLEPINGUD JA NENDE OSA MAJANDUSREFORMI TINGIMUSTES

§ 1. Majanduslepingute tähtsus sotsialistlikus ökonoomikas

1. Majandusleping on kokkulepe sotsialistlike ettevõtete vahel, millega need kehtestavad vastastikused õigused, kohustused ja vastutuse majandusliku tegevuse (varustuse, ehituse jne.) alal.

Majanduslepingute suurt tähtsust sotsialistlikus ökonoomikas on märgitud paljudes partei ja valitsuse otsustes. NLKP XXIV kongressi direktiivides NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani kohta aastateks 1971—1975 on antud ülesanne suurendada majanduslepingute osatähtsust ja tõsta vastutust nende täitmise eest.

Majanduslepingute hulka kuuluvad hanke-, kapitaalehituse tööettevõtu-, veo-, põllumajandussaaduste kokkuostu lepingud, lepingud teaduslike uurimistööde ja konstrueerimistööde tegemiseks jne. Nende lepingute ühine joon on, et nad on ettevõtete tootmis-majandustegevuse põhikülgede teenistuses ja neil on suur tähtsus plaaniülesannete täitmise ja heade tootmistulemuste saavutamise seisukohalt.

2. Vastavalt NSV Liidu konstitutsioonile (§ 11) määrab ja suunab meie riigi majanduselu riiklik rahvamajandusplaan ühiskondliku rikkuse suurendamise, töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme pideva tõusu, NSV Liidu sõltumatuse ja tema kaitsevõime tugevdamise huvides.

Majanduslepingud sõlmitakse plaaniülesannete alusel, mille on kinnitanud pädevad riigiorganid, ja neil on erinevates rahvamajandusharudes erinev vorm. Varustuses kasutatakse hankekäsundeid, mille annavad välja materiaaltehnilise varustuse organid, ja mis määravad kindlaks hankimisele kuuluva toodangu koguse. Ehituse alustamiseks on vajalik kinnitada tiitelnimestik, milles on näidatud, missugune objekt ehitamisele kuulub. Transpordiorganisatsioonidele ja kaubasaatjatele kehtestatakse kaupade veo plaanid,

teaduslikele uurimisasutustele teaduslike uurimistööde plaanid.

Need plaaniülesanded peegeldavad rahvamajanduse arendamise vajadusi ja on ettevõtetele kohustuslikud. Kuid plaan ei suuda haarata mitmekesise tootmistegevuse kõiki külgi ja näitajaid, veel vähem arvestada ettevõtetevaheliste suhete iseärasusi. Sotsialistliku majandamise kogemused annavad tunnistust, et plaanimajanduse tingimustes ei ole võimalik toime tulla lepinguta. Viimane täidab järgmisi tähtsaid ülesandeid.

Esiteks on majandusleping ettevõtetele kinnitatud plaaniülesannete **konkretiseerimise vahendiks.** Need ülesanded sisaldavad ainult põhinäitajaid, majanduslepingutes need aga täpsustatakse vastavalt lepinguosaliste ettevõtete konkreetsetele vajadustele ja võimalustele (hulga, sortimendi, hangitava toodangu kvaliteedi, hanke või töö teostamise tähtaja jne. osas).

Teiseks lubab majandusleping ettevõtetel ja organisatsioonidel kõige ratsionaalsemal viisil korraldada **vastastikuseid tootmis-majanduslikke suhteid,** arvestada nendes isemajandamisest tulenevaid erihuvisid ja vajadusi toodangu hanke tähtaegade ja korra, sortimendi, vastastikuste teenuste jne. osas.

Kolmandaks võimaldab majanduslepingute sõlmimine ettevõtetel vastastikku kontrollida võetud kohustuste täitmist, rakendada kohustuste rikkujate suhtes varalise mõjutamise vahendeid — nõuda sisse seaduses või lepingus ettenähtud rahasummasid (viivist) ja tekitatud kahju.

3. Majandusreformi tingimustes piirdub tsentraliseeritud planeerimise sfäär rahvamajanduse arendamise põhinäitajate kindlaksmääramisega, mis tingib ettevõtete vabal kokkuleppel sõlmitud majanduslepingute tunduvalt ulatuslikuma rakendamise. Ettevõtetele antakse õigus teatud piirides teha parandusi neile kehtestatud plaanilistes näitajates, arvestades nende reaalset vajadust materiaalsete ressursside järele. Nii on ostjale antud õigus täielikult või osaliselt loobuda talle plaaniga eraldatud toodangust (kaupadest) ja vastavalt ka hankelepingu sõlmimisest. Niisugusest keeldumisest on ostja kohustatud teatama hankijale, fondipidajale ja organile, kes toodangu (kauba) eraldas, et

toodangut saaks plaanipäraselt ümber jaotada. Pärast lepingu sõlmimist on ostjal õigus kokkuleppel hankijaga loobuda täielikult või osaliselt lepingus ettenähtud toodangu (kaupade) vastuvõtmisest, teatades sellest fondipidajale ja toodangu eraldanud organile.

Mõnes rahvamajandusharus, eriti varustussfääris, muutub leping üheks plaaniülesannete kujundamise vahendiks. Tootjaettevõtted lepivad enne aastaplaani kinnitamist tarbijaettevõtetega, turustus- ja kaubandusorganisatsioonidega kokku hanke mahus, sortimendis, tähtaegades ja teevad kindlaks oma toodangu üldvajaduse (kujundavad «tellimuste portfelli»), mida arvestades kindlustatakse hangete plaanilised ülesanded. Ettevõtja ja tellija vahel ehitus- ja montaažtööde mahu kooskõlastamine võetakse samuti arvesse kapitaalehituse plaanide kinnitamisel.

4. Põhimõttelised eeskirjad majanduslepingute kohta on kehtestatud «NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alustega», samuti liiduvabariikide tsiviilkoodeksitega. «Aluste» edasiarendamiseks on antud välja eriaktid majanduslepingute sõlmimise ja täitmise kohta, mille kinnitavad NSV Liidu Ministrite Nõukogu või tema ülesandel üleliidulised ministeeriumid ja keskasutused. Niisuguste aktide hulka kuuluvad näiteks toodangu ja kaupade hangete põhimäärused 9. aprillist 1969. a., «Kapitaalehituse tööettevõtulepingute eeskirjad» 24. detsembrist 1969. a., transpordikoodeksid ja põhimäärused, «Teaduslike uurimistööde, konstrueerimis- ja tehnoloogiliste tööde lepingute tüüppõhimäärus» 5. augustist 1969. a. ja teised. Liiduvabariikide ministrite nõukogud on kinnitanud autotranspordi määrustikud.

Nimetatud põhimääruste, määrustike ja eeskirjade edasiarendamiseks on ministeeriumid ja keskasutused välja andnud akte, mis kehtestavad erinevates rahvamajandusharudes majanduslepingute sõlmimise ja täitmise iseärasused. Niisuguste aktide hulka kuuluvad üksikute tooteliikide hanke eritingimused, erinevate transpordiliikidega veoste vedude eeskirjad jne.

Seadusandluse normid majanduslepingute kohta on ettevõtetele kohustuslikud. Kuid paljusid eeskirju (näiteks hanke tähtaegade, toodangu ärasaatmise korra, poolte teenuste kohta jne.) võidakse lepingu sõlmimi-

sel täpsustada, võttes arvesse poolte tootmis-majanduslik tegevuse iseärasusi. See muudab majanduslepingu paindlikuks vahendiks ja tõstab tema tähtsust sotsialistlikus ökonoomikas.

§ 2. Majanduslepingute sõlmimise ja täitmise kord

1. Majanduslepingud tuleb sõlmida kooskõlas ettevõtetele kinnitatud plaaniülesannetega, kui aga niisuguseid ülesandeid ei kehtestata, poolte kokkuleppel. Hankelepingu sõlmimine planeeritavale toodangule ilma hankekäsunditeta (seostamisplaanideta) ja tööettevõtulepingu sõlmimine ilma tiitelnimestikuta on seadusega keelatud ning riikliku distsipliini jäme rikkumine.

Seadusandluses on ette nähtud tähtajad ettevõtetele plaaniülesannete andmiseks. Need ülesanded peavad olema kinnitatud enne vastavate plaaniperioodide algust ja olema võimalust mööda stabiilsed. Kapitaalehitusplaanide muutmine pärast 15. märtsi ei ole üldse lubatud.

2. Majanduslepingud sõlmitakse dokumendi koostamise teel, millele pooled alla kirjutavad, või kirjade, telegrammide vahetamise teel, või hankija poolt ostja tellimuse kinnitamise teel. Hangete puhul on lubatud lepingulistesse suhetesse astumine sel teel, et pooled võtavad hankekäsundi täitmisele, kui hankekäsund sisaldab kõiki hanke teostamiseks vajalikke andmeid. Transpordis on lepingu kirjalikuks vormiks transpordisaateleht.

Majanduslepingud on kas ühekordse iseloomuga (ühekordne hange, teatud veose vedamine, ühekordse teene osutamine) või sõlmitakse teatud ajavahemikuks, tavaliselt aastaks. On lubatud olemasoleva lepingu pikendamine uueks tähtajaks.

Lepinguprojekti koostab tavaliselt hankija (tööettevõtja), kes on kohustatud saatma 20—30 päeva jooksul pärast plaaniülesande saamist lepinguprojekti ostjale (tellijale) allakirjutamiseks. Hanke- ja kapitaalehituse tööettevõtulepingu sõlmimisega viivitamise või sõlmimisest kõrvalehoidumise eest maksab süüdlane pool teisele poolele leppetrahvi. Lahkarvamused, mis tekivad

plaanilisel ülesandel rajaneva lepingu sõlmimisel, kui neid ei ole võimalik reguleerida ettevõtetel endal, lahendab arbitraaž.[1]

3. Majanduslepingute sõlmimisel rakendatakse mitmesuguseid lepingulisi sidemeid, mida tingivad erinevate rahvamajandusharude iseärasused ja konkreetsete lepingute spetsiifika. Toodangu hanke puhul võivad hankijateks ja ostjateks olla nii varustuse ja turustusorganisatsioonid kui ka ettevõtted, kes on toodangu valmistajad ja tarbijad.

Kapitaalehituses rakendatakse peatööettevõtulepingu vormi, s. o. leping sõlmitakse kogu ehituse perioodiks ühe ehitusorganisatsiooniga — peaettevõtjaga, viimane aga sõlmib allettevõtulepingud spetsialiseeritud tööettevõtuorganisatsioonidega (allettevõtjatega).

Transpordis sõlmib vedajaga lepingu kõigil juhtudel veose saatja, keda võib esindada teine organisatsioon, kes saadab kokkuleppel veose saatjaga tema veoseid välja tasu eest.

Seadusandlus orienteerib riigivalitsemisorganeid, samuti ettevõtteid pikaajaliste lepingusidemete rakendamisele. See lubab pooltel täielikumalt ära määrata vastastikused õigused ja kohustused ning muuta suhted stabiilsemaks.

4. Majanduslepingud peavad nägema ette kõik vajalikud tingimused, mis määravad poolte vastastikused õigused ja kohustused. Niisuguste tingimuste hulka kuuluvad lepingu ese (hangitav toodang, ehitatavad objektid, veetavad veosed jne.); selle üksikasjalik iseloomustus, kvaliteet, täitmise tähtajad ja kord; hind ja arvelduste kord; üleandmise ja vastuvõtmise kord; poolte vastutuse määramine lepingu mittenõuetekohase täitmise eest.

Seadusandlus ei sisalda majanduslepingute tingimuste ammendavat loetelu (välja arvatud vedude lepingud). Seoses vedude massilisusega ja vajadusega täita need täpselt ja rütmiliselt, on nende lepingute tingimused suures osas ette määratud ettevõtetele kohustuslike eeskirjadega.

Teistes majanduslepingutes võivad organisatsioonid ette näha täiendavaid tingimusi, mis ei ole vastu-

[1] Arbitraaži ülesannetest kõneldakse käesoleva peatüki §-s 4.

olus seadusandlusega ja peegeldavad nende vastastikuste suhete iseärasusi. Mida täielikumalt ja täpsemalt majanduslepingus poolte õigused ja kohustused on määratud, seda mõjusam on niisuguse lepingu osa tootmis-majandustegevuses.

Majanduslepingute sõlmimisel nähakse ette tingimused kvaliteedi, sortimendi ja täitmise tähtaegade kohta. Kvaliteet peab olema kindlaks määratud kooskõlas kinnitatud riiklike standardite ja tehniliste tingimustega. Nähakse ette samuti toodangu komplektsus ja garantiitähtajad, mille jooksul hankija vastutab ostja ees selle kvaliteedi eest. Vajalikel juhtudel, kui selles on varem kokku lepitud, võib toodangu hankimine ostjale toimuda ka ilma komplekti kuuluvate, kuid temale mittevajalike toodeteta (osadeta).

5. Lepingud on ettevõtetevaheliste tootmis-majanduslike sidemete õiguslik vorm. Nende täitmine tähendab, et plaaniülesandeid varustamise, ehituse, vedude jt. sfäärides realiseeritakse edukalt.

Seadusandlus kehtestab rea üldisi nõudmisi, mis peavad tagama sõlmitud majanduslepingute õigeaegse ja täpse täitmise.

Esiteks peavad ettevõtted täitma oma kohustised nõuetekohasel viisil ja kindlaksmääratud tähtajaks vastavalt seaduse, planeerimisakti või sõlmitud lepingu sätetele. Rahaline kompensatsioon ei asenda lepingujärgsete kohustiste reaalset täitmist. Seetõttu ei vabasta viivituse või kohustise muu, mittenõuetekohase täitmise juhtudeks kindlaksmääratud leppetrahvi (trahvi) maksmine ja kahjude heastamine ettevõtet sõlmitud lepingu täitmisest.

Teiseks on keelatud majanduslepingutest tulenevate kohustiste täitmisest ühepoolne keeldumine ja nende tingimuste ühepoolne muutmine. Seda lubatakse üksnes seadusandluses ettenähtud juhtudel. Näiteks võivad ostja ja tellija keelduda ebakvaliteetse toodangu ja defektidega ehitustööde vastuvõtmisest. Samuti on ostjal õigus, teatanud sellest hankijale, keelduda vastu võtmast toodangut, mis on hangitud mittetähtaegselt.

Kolmandaks peab majanduslepingute täitmisel kumbki pool täitma oma kohustused sotsialistlikule rahvamajandusele kõige ökonoomsemal viisil ja osutama teisele poolele igasugust võimalikku kaasabi tema

poolt endale võetud kohustiste täitmisel. Näiteks on lubamatu lepingujärgsest kallima toodangu hankimine, sest see toob kaasa ostja ettevõttes omahinna tõusu.

Poolte kaasabi majanduslepingutes esineb kõige sagedamini ehituse puhul, kui tellija on tööettevõtulepingu järgi kohustatud osutama tööettevõtjale rea teenuseid: andma ajutiseks kasutamiseks hooned ja rajatised, abistama elamispinnaga, lubama ühendamist vesi- ja gaasivarustusega jne.

6. Ettevõtetel on õigus panna majanduslepingu täitmine kas täielikult või osaliselt kolmandatele organisatsioonidele (allhankijatele, alltööettevõtjatele), kui need organisatsioonid alluvad talle või nendega on sõlmitud leping. Niisugune kord lubab rahvamajanduses laialt kasutada koopereerimist ja spetsialiseerumist, mis tõstab ühiskondliku tootmise efektiivsust. Kuid see ei vabasta lepinguosalist ettevõtet vastutusest lepingu täitmise eest.

7. Vastastikuse kokkuleppe alusel on ettevõtetel õigus seaduse piirides täpsustada lepingu tingimusi, arvestades ilmnenud täiendavaid vajadusi. Sealhulgas on võimalikud sortimendi, tähtaegade ja teiste hanketingimuste muutmine ning ennetähtaegne hange tootmisplaani ületamise või toodangu arvel, mida teised tarbijad ei ole välja võtnud. Ka võib esialgse saaja asemel näidata teise veosesaaja.

8. Arveldusi majanduslepingute järgi peavad ettevõtted kooskõlas kehtestatud hindade ja hinnetega NSV Liidu Riigipanga ja NSV Liidu Ehituspanga asutuste kaudu. Seejuures juhinduvad nad NSV Liidu Riigipanga juhendist arvelduste kohta. Arvelduste põhiliseks vormiks on **aktsept,** kui pank tasub maksja arved viimase nõusolekul, **akreditiiv,** kui pank tasub vahendite arvel, mis maksja on eelnevalt üle kandnud, ja samuti **tšekid.**

Arveldused sularahas, avansid ja käsirahad on sotsialistlike organisatsioonide vastastikustes suhetes tavaliselt keelatud ja neid lubatakse ainult erijuhtudel. Pangaasutus kontrollib arveldusoperatsioonide teostamisel ettevõtete poolt makse- ja lepingudistsipliinist kinnipidamist, ja samuti kapitaalmahutusteks eraldatud vahendite õiget kasutamist.

9. Kohustused majanduslepingu järgi loetakse lõp-

penuks toodangu ostjale ärasaatmise või teostatud tööde üleandmise akti koostamise päeval. See reegel on rakendatav ainult juhul, kui ärasaadetud toodang või teostatud tööd täielikult vastavad seaduse ja sõlmitud lepingu tingimustele. Ostja (tellija) on kohustatud hangitud toodangu või teostatud tööd vastu võtma kehtestatud tähtajaks.

Majanduslepingute täitmine fikseeritakse tavaliselt kahepoolse üleandmise-vastuvõtmise akti näol. Niisugused aktid koostatakse igal juhul kapitaalehituse ja teiste tööde täitmise puhul. Toodangu hankimisel ja veoste vedamisel koostatakse vastuvõtuaktid üksnes siis, kui ei ole täidetud seaduses ja lepingus esitatud nõudeid (halb kvaliteet, puudujääk jne.). Kehtestatud tähtajaks ja ettekirjutatud vormi kohaselt koostatuna on niisugused aktid üheks tõendiks edaspidi nõudmiste esitamisel korratu hankija ja vedaja vastu.

Vastuvõtuaktide puudumine jätab ostja (tellija) ilma võimalusest esitada lepingutingimuste rikkuja vastu mingeid pretensioone seoses majanduslepingu mittenõuetekohase täitmisega, sest ta ei suuda tõestada lepingu rikkumise fakti.

10. Kõrgeid näitajaid saavutanud ettevõtete ergutamiseks näeb seadusandlus ette preemiate maksmise kõige tähtsamate majanduslepingute täitmise eest. Preemiat makstakse töötajatele, kes võtsid osa lepingu täitmisest, tähtajaks ja ennetähtaegselt tootmisvõimsuste ja ehitusobjektide käikulaskmise eest. Preemia määr suureneb käikulaskmise tähtaja lühenemisel, võrreldes ehitustööde kestuse kehtivate normidega. Preemiat makstakse ka toodangu eriti tähtsate hangete tähtaegse täitmise ja transpordis laadimistööde ennetähtaegse teostamise eest.

§ 3. Varaline vastutus majanduslepingute rikkumise eest

1. Ettevõtte varaline vastutus majanduslepingute rikkumise eest seisneb kohustuses maksta teisele poolele leppetrahvi (trahvi, viivist), samuti heastada lepingu tingimuste rikkumisega tekitatud kahju. Varaline vastutus aitab ühelt poolt kaasa ettevõtte poolt

lepingujärgsete kohustiste tingimusteta täitmisele ja on teiselt poolt lepingu tingimustest mittekinnipidamise tulemusena tekkinud kahjude kompenseerimise vahendiks.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 4. oktoobri 1965. a. määrus «Planeerimise täiustamisest ja tööstusliku tootmise majandusliku stimuleerimise tugevdamisest» juhib tähelepanu vajadusele tõsta ettevõtete varalist vastutust toodangu hankimisel, vedudel, projekteerimis- ja konstrueerimistöödel. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 27. oktoobri 1967. a. määrus näeb ette sotsialistlike organisatsioonide varalise vastutuse suurendamise majanduslepingute rikkumise eest.

2. Leppetrahv, mis võib esineda ka trahvi või viivise vormis, arvutatakse protsentides toodangu, tööde, tariifi maksumusest või määratakse kindlas summas. Leppetrahv nõutakse sisse toodangu mitteõigeaegse hankimise, objektide ehitamisega viivitamise, veoste kohaletoimetamisega viivitamise eest. Leppetrahvi sissenõudmine on ette nähtud ka ebakvaliteetse ja puudulikus sortimendis toodangu hankimise eest, tööettevõtja poolt ehitus- ja montaažtööde defektide mittetähtaegse kõrvaldamise eest. Kohustus tasuda leppetrahv pannakse ka ostjatele (tellijatele), kui nad rikuvad oma kohustisi majanduslepingus, näiteks ei võta õigeaegselt toodangut (tööd) vastu või ei tasu selle eest õigeaegselt.

Majanduslepingutest tulenevate eriti oluliste kohustiste rikkumise korral (näiteks seadmete puuduhange käikuminevale objektile, toodangu puuduhange Kaug-Põhja piirkonda) nõutakse leppetrahv sisse kõrgendatud suuruses.

Peale selle on arbitraažiorganitele antud õigus nõuda lepingute tingimuste jämeda rikkumise eest sisse leppetrahvi kuni 50% võrra kõrgendatud määral, kandes leppetrahvi selle osa üleliidulise eelarve tuludesse.

3. Kahjud lepingu rikkumisest võivad väljenduda nii kulutustes, vara kaotamises või vigastamises kui ka ettevõtte poolt nende tulude mittesaamises, mida ta oleks saanud, kui majandusleping oleks nõuetekohaselt täidetud. Tavaliselt hüvitatakse kantud kahjud täielikult, kui aga lepingus on ette nähtud leppetrahv

(trahv, viivis), hüvitatakse kahjud ulatuses, mida ei kata leppetrahv. Ebakvaliteetse toodangu hankimisel nõutakse kahjud sisse lisaks leppetrahvile.

Mõnel juhul ei ole ettevõtted kohustatud hüvitama kahjusid täies ulatuses. Nii hüvitatakse kapitaalehituses ainult kulutused, vara kaotamine või vigastamine, kuid mitte saamatajäänud tulud. Transpordis piirdub vedaja varaline vastutus veetud veose maksumusega ja kui vedaja tasub leppetrahvi, näiteks veose mittetähtaegse kohaletoimetamise eest, siis kahjude heastamist lisaks leppetrahvile ei lubata.

Esitades nõude tekitatud kahjude hüvitamiseks, peab ettevõte põhistama nende suuruse, milleks on vajalik toodangu (tehtud tööde) vastuvõtuaktide, tõendite kehtivate hindade ja hinnete kohta, samuti kantud kahju suuruse arvestuste esitamine. Peale selle peab kahju heastamist nõudev ettevõte tõestama, et ta ei aidanud kaasa kahju suurenemisele ja rakendas abinõusid nende vähendamiseks.

Maksed kahjude heastamiseks, trahvideks ja viivisteks kantakse selle ettevõtte majandusliku tegevuse arvele, kelle süü tõttu lepingut rikuti.

4. Ettevõtted kannavad varalist vastutust majanduslepingu tingimuste rikkumise eest, kui nad on süüdi selles rikkumises. Süü on mittenõuetekohane suhtumine sõlmitud majanduslepingu kohustiste täitmisse, mis väljendub selles, et nähes ette oma käitumise negatiivseid tagajärgi, kohustise rikkuja soovib või lubab teadlikult nende saabumist, või selles, et rikkuja ei näe ette oma käitumise ebasoodsaid tagajärgi, kuigi võis ja pidi neid ette nägema.

Kui sotsialistlik ettevõte rakendas kõik abinõud lepingu täitmiseks, kuid see osutus võimatuks (näiteks stiihiliste nähtuste tõttu), ei ole alust tunnistada ettevõtet süüdlaseks ja ta peab vabanema vastutusest. Ettevõttel, kes on võlgnik majanduslepingu järgi, lasub kohustus tõestada, et ta ei ole süüdi sõlmitud lepingu rikkumises.

Seadusandlus ja arbitraažiorganid esitavad ettevõtete tegevuse hindamisele majanduslepingute täitmisel rangeid nõudmisi. Ettevõte peab rakendama kõik temast sõltuvad abinõud selleks, et kohustised sõlmitud lepingute järgi oleksid täidetud. Seetõttu on ette-

võtete vastutusest vabastamise juhtumid majanduslepingute rikkumise eest võrdlemisi harvad.

5. Kõrvuti leppetrahvi sissenõudmise ja kahjude hüvitamisega näeb seadusandlus majanduslepingute tingimusi rikkuvatele ettevõtetele ette ka teisi varandusliku mõjutamise vorme. Näiteks on ostjal õigus korduval hankija poolt ebakvaliteetse toodangu saatmisel tasuda selle maksumus alles pärast vastuvõtmist kvaliteedi järgi. Niisugune arvelduste kord võidakse sisse viia tähtajaga kuni kuus kuud.

6. Organisatsioonide varalist vastutust majanduslepingute rikkumise eest peab täiendama selles rikkumises süüdiolevate töötajate materiaalne vastutus. Vaadeldes küsimust isemajandamisele üleviidavate trustide ja ettevõtete vastutusest, rääkis V. I. Lenin «kõikide juhatuse liikmete»[1], s. o. konkreetsete töötajate vastutusest selle eest, et ettevõte töötaks kahjumita. Niisugune vastutus on kehtestatud tööseadusandluse normidega.[2]

§ 4. Riiklik arbitraaž

1. Majanduslepingute sõlmimisel ja täitmisel võivad ettevõtete vahel tekkida vaidlused, mille kutsuvad esile püüd leida parimaid teid plaaniülesannete täitmiseks, erilised, isemajandamisest tulenevad huvid, lepingu tingimuste rikkumine ja muud põhjused. Niisugused vaidlused peavad lahendama pooled ise, juhindudes seejuures seadusandluse normidest. Kui nad ei suuda seda teha, lahendab vaidluse arbitraaž.

Vaidlevate ettevõtete alluvuse korral samale ministeeriumile (keskasutusele) antakse vaidlus huvitatud poole avalduse põhjal antud ministeeriumi (keskasutuse) arbitraaži, mida seetõttu nimetatakse ametkondlikuks. Vaidlevate ettevõtete erineva alluvuse korral antakse vaidlus lahendamiseks riikliku arbitraaži organitele.

Riikliku ja ametkondliku arbitraaži organite põhiülesanneteks on: organisatsioonide varaliste õiguste ja

---

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 54. kd., lk. 150.

[2] Üksikasjalikumalt räägitakse tööliste ja teenistujate materiaalsest vastutusest õppevahendi X peatükis.

seaduslike huvide kaitse; ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõusule, isemajandamise tugevdamisele, lepingu osatähtsuse suurendamisele kaasaaitamine; majanduslike vaidluste lahendamisel organisatsioonide aktiivne mõjutamine sotsialistlikust seaduslikkusest ja riiklikust distsipliinist kinnipidamise suunas; võitlus kohalike huvide esileseadmise ja ametkondlikkuse ilmingutega.

2. Riiklikud arbitraažid tegutsevad NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja liiduvabariikide ministrite nõukogude kinnitatud põhimääruste alusel. Vaidluste lahendamise kord määratakse neis kindlaks NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraaži kinnitatud eeskirjadega.

Riiklikud arbitraažid on oblasti (krai) töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee, liidu- ja autonoomsete vabariikide ministrite nõukogude ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures. NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Riiklik Arbitraaž kinnitab kõrvuti vaidluste lahendamisega hanke eritingimused ja mõned muud normatiivaktid majanduslepingute kohta, annab selgitusi toodangu hangete põhimääruste rakendamise kohta, juhendab riiklikke ja ametkondlikke arbitraaže üleliiduliste majanduslikke suhteid reguleerivate normatiivaktide rakendamise kohta.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraaži juhendkirjades üleliiduliste normatiivaktide rakendamise kohta on antud selgitused kehtiva seadusandluse rakendamise kõige tähtsamates küsimustes, toodud ära tüüpilisemad vead, mida teevad ettevõtted, aga ka üksikud arbitraažid.

Riiklikud arbitraažid lahendavad majanduslikke vaidlusi (summaga üle 100 rubla) kõigi riiklike, kooperatiivsete ja teiste ühiskondlike organisatsioonide vahel, välja arvatud kolhoosid, kelle vaidlused lahendatakse kohtutes. Riiklikule arbitraažile ei allu vaidlused maksude ja mittemaksuliste maksete kohta, pankade operatsioonide kohta, mis on seotud nende poolt finantskontrolli teostamisega vahendite õige kasutamise üle kapitaalmahutusteks.

Tema pädevusse ei kuulu vaidluste lahendamine, mis tekivad toodangu tehniliste tingimuste kooskõlastamisel, samuti vaidlused hindade ja tariifide kehtes-

tamise kohta. Niisugused vaidlused lahendavad riigi pädevad haldusorganid.

Mõnedel juhtudel võidakse hinnad kehtestada lepingut sõlmivate poolte kokkuleppel, siis lahendab võimalikud vaidlused riiklik arbitraaž.

3. Vaidluste üksikute kategooriate alluvus riikliku arbitraaži organitele määratakse sõltuvalt hagi summast ja vaidlevate ettevõtete või organisatsioonide alluvusest.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Riiklik Arbitraaž lahendab vaidlusi liiduvabariikide organisatsioonide ja üleliidulise alluvusega organisatsioonide vahel, kui näiteks vaidlus tekib lepingute tingimuste kooskõlastamisel summaga üle 2 miljoni rubla või lepingu täitmisel, kui nõude summa, mille üks ettevõte esitab teisele, on üle 25 000 rubla.

VNFSV Ministrite Nõukogu juures asuv Riiklik Arbitraaž lahendab vaidlusi vabariikliku alluvusega organisatsioonide ja VNFSV erinevate autonoomsete vabariikide, kraide ja oblastite organisatsioonide vahel lepingute sõlmimisel summaga üle 1 miljoni rubla, aga ka vaidlusi hagi summaga üle 10 000 rubla.

Oblasti (krai) töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee juures asuv riiklik arbitraaž vaatab läbi vaidlusi väiksemate summade peale.

Vaidlusi, mis tekivad lepingute sõlmimisel, vaatab läbi hankija (tööettevõtja, teenust osutava ettevõtte) asukoha riiklik arbitraaž, aga vaidlusi, mis on seotud majanduslepingute täitmisega, selle ettevõtte asukoha arbitraaž, kelle vastu on esitatud nõudmine.

4. Enne riiklikku arbitraaži pöördumist peab ettevõte rakendama abinõud vaidluse vahetuks lahendamiseks teise vaidleva poolega, esitades talle kirjaliku pretensiooni.

Pretensioonid tuleb esitada seaduses ettenähtud tähtaegade jooksul (15—30 päeva, transpordil 6 kuud, aga trahvide puhul 45 päeva). Pretensioonikorrast mittekinnipidamine jätab tavaliselt ilma õigusest pöörduda edaspidi arbitraaži.

Esitatud pretensiooni tagasilükkamisel või selle vastamata jätmisel võib tõenditega põhistatud nõudmise (hagi) esitada arbitraaži. Hagi maksustatakse riigilõivuga, mille määr on 4% hagi summast, aga

vaidluste puhul, mis tekivad lepingute sõlmimisel (lepingueelsetes vaidlustes), 25—100 rubla.

5. Rikutud õiguse kaitseks on kehtestatud hagi aegumise tähtajad. Nende tähtaegade ülesanne on stimuleerida sotsialistlikke ettevõtteid oma lahkhelide kiireimale kõrvaldamisele, mida on pikema ajavahemiku möödudes raske reguleerida. Hagi aegumise tähtajad sotsialistlike ettevõtete vahelistes suhetes on üks aasta, vaidlustes leppetrahvi (trahvi, viivise) sissenõudmise ja hangitud toodangu mittenõuetekohase kvaliteedi vaidlustes — kuus kuud, nõudes vedaja vastu — kaks kuud.

Hagi aegumise tähtaega arvutatakse päevast, kui pool sai teada või pidi saama teada oma õiguse rikkumisest, transpordis aga pretensiooni tagasilükkamise või sellele vastamise tähtaja möödumise päevast.

Aegumistähtaja möödalaskmisel tuleb hagi tagasi lükata. Aegumistähtaja möödalaskmisel mõjuval põhjusel on arbitraažil õigus seda pikendada.

6. Vaidlused riiklikus arbitraažis vaatavad läbi poolte esindajad ja riiklik arbiter, kellel on õigus nõuda välja vaidluse lahendamiseks vajalikke materjale ja tõendeid. Lahkhelide puhul poolte vahel teeb otsuse arbiter. Arbiter võib tunnistada poolte esindajate ilmumise arbitraaži istungile mittekohustuslikuks, kui materjalid lubavad lahendada vaidluse nende puudumise korral.

Riikliku arbitraaži otsus on lõplik ja kuulub kohustuslikule täitmisele. Kuid sotsialistlike ettevõtete juhtidele on antud õigus esitada kuuajalise tähtaja jooksul avaldus tehtud otsuse taasläbivaatamiseks vaidluse lahendanud arbitraaži peaarbiterile.

Riikliku arbitraaži organitele on antud rida õigusi sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamiseks. Andmete olemasolul plaani-lepingudistsipliini ja isemajandamise nõuete rikkumise kohta on riikliku arbitraaži organitel õigus algatada asju oma initsiatiivil, nad võivad tunnistada täielikult või osaliselt kehtetuks lepinguid, mis on vastuolus seadusandluse normide ja riiklike plaanidega, kohustada pooli viima lepingutesse vastavaid muudatusi. Lepingu tingimuste jämeda rikkumise korral on riikliku arbitraaži organitel õigus

nõuda süüdlaselt poolelt sisse leppetrahv (trahv, viivis) kuni 50% võrra kõrgemas määras.

Vaidluste läbivaatamise käigus ettevõtete töös oluliste puuduste väljaselgitamisel teatavad riikliku arbitraaži organid sellest nende juhtidele, kõrgemalseisvatele organitele ja ühiskondlikele organisatsioonidele abinõude rakendamiseks, aga ka süüdlaste ametiisikute vastutusele võtmiseks. Ettevõtete, organisatsioonide ja asutuste juhid on kohustatud rakendama abinõud arbitraažiorganite poolt avastatud puuduste kõrvaldamiseks ja teatama sellest neile kuuajalise tähtaja jooksul.

VI peatükk

NÕUKOGUDE KODANIKE VARALISTE JA ISIKLIKE ÕIGUSTE TSIVIILÕIGUSLIK KAITSE

§ 1. Isiklik omandiõigus NSV Liidus

1. Isikliku omanduse tekkimise põhiliseks allikaks NSV Liidus on kodanike töised tulud, mis saadakse töö eest sotsialistlikus majandussüsteemis. Isikliku omanduse eesmärk sotsialistlikus ühiskonnas on kodanike isiklike vajaduste rahuldamine. Selles seisneb tema põhimõtteline erinevus eraomandusest kapitalistlikus ühiskonnas, mis annab võimaluse ekspluateerida võõrast tööd.

«Kommunismi iseärasuseks,» kirjutasid K. Marx ja F. Engels, «ei ole mitte omanduse kui niisuguse kaotamine, vaid kodanliku omanduse kaotamine... Me ei kavatse üldse hävitada seda tööproduktide isiklikku omandamist, mis teenib vahetult elu taastootmist, omandamist, mis ei jäta mingit ülejääki, mis võiks luua võimu võõra töö üle.»[1]

Oluline osa Nõukogude kodanike vajadustest rahuldatakse ühiskondlike fondide arvel, mis pidevalt kasvavad. Kõrvuti sellega on materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise teenistuses ka tasu, mille töötaja saab töö eest ühiskondlikus tootmises (palk,

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 4, стр. 438—439.

kolhoosnikute töötasu, autoritasu jne.). Seega laekuvad tarbimisvahendid üksikute kodanike käsutusse vastavalt nende poolt kulutatud töö hulgale ja kvaliteedile.

Omandiõigus võib tekkida mitte üksnes töötulude eest esemete omandamise tulemusena, vaid ka muudel juhtudel, näiteks õueaiamaal kasvatatud saagi saamise, loomade juurdekasvu jms. teel. Omanduseks saavad lubatud mittetöised tulud (protsendid hoiustelt hoiukassades, võidud loteriipiletitega, tasu üürileantud vara eest jne.), aga samuti kingitud või päranduseks saadud esemed.

2. Üks ja sama vara võib kuuluda nii ühele kui ka mitmele isikule. Tehakse vahet kindlaksmääratud osadega ühise omandi (kaasomandi) ja ühisomandi (ilma kindlaksmääratud osadeta ühise omandi) vahel. Ühisomandi puhul on igal ühisvaldajal (ühisomanikul) teistega võrdne õigus kogu varale. Igaühe osa määratakse kindlaks ainult ühisomandi lõppemise korral, enne seda ei ole ühelgi ühisomanikul õigust iseseisvalt käsutada ühisomandi mingit osa. Ühisomandiõiguse alusel valdavad kolhoosi liikmed kolhoosipere vara. Ühisomandiks saab abikaasade poolt abielu kestel muretsetud vara.[1]

Muudel juhtudel on ühine omand kindlaksmääratud osadega ühine omand (kaasomand). Iga kaasomaniku osa suurus määratakse kindlaks omandi tekkimisel. Näiteks kui ühe maja ehitavad või ostavad kaks või mitu kodanikku, siis saab maja nende ühiseks omandiks, aga igaühe osa määratakse kindlaks tema poolt maja ehitamiseks või omandamiseks kulutatud vahendite (või töiste kulutuste) suurusega. Kui pärast kodaniku surma temale kuulunud vara läheb üle mitte ühele, vaid mitmele pärijale, siis saab see nende kaasomandiks. Seejuures määratakse igaühe osa suurus kindlaks tema osaga pärandist.

Kaasomandi valdamist, kasutamist ja käsutamist teostavad ühisel kokkuleppel kõik kaasomanikud. Kui nad ei jõua kokkuleppele, määrab valdamise, kasutamise ja käsutamise korra kohus. Iga kaasomanik võtab vastavalt oma osale osa ühistest kulutustest (maksud, kulutused remondiks jne.) ja tuludest, mis varalt saa-

[1] Üksikasjalikumalt käesoleva peatüki §-s 5.

dakse. Iga kaasomaniku osa võib tema soovi korral võõrandada (kinkida, müüa) teisele isikule. Kui keegi oma osa müüb, kasutavad teised kaasomanikud ostueesõigust, s. t. neil on õigus osta võõrandatav osa selle hinna eest ja nendel tingimustel, millega see müüakse.

Iga kaasomanik võib igal ajal nõuda oma osa eraldamist. Kui vara ei ole võimalik eraldada natuuras, siis makstakse eralduvale kaasomanikule välja rahaline kompensatsioon.

3. Kodanike isiklikus omanduses võib olla vara, mis on ette nähtud nende materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks. Igal kodanikul võivad olla isiklikus omanduses töötulud ja säästud, elamu või selle osa, kodune abimajand, koduse majapidamise ja tarbimise ning isikliku kasutamise ja mugavuse esemed.

Kommunistlik ülesehitustöö viib küllusele, kodanike isiklikus omanduses olevate esemete arvu kasvule, kuid ei pea silmas selle piiritut kasvu. Seetõttu on mõnede isikliku omanduse objekide osas kehtestatud kitsendused.

Iga kodanik, samuti kooselavad abikaasad ja nende alaealised lapsed võivad omada isiklikus omanduses ainult ühe elamu, aga samuti suvila s. o. ehituse, mida kasutatakse puhkeaja veetmiseks ja ravi otstarbel. Kui seadusega lubatud alustel (pärimine, kink jne.) on kodanikul rohkem kui üks maja, siis peab ta teise maja ühe aasta jooksul võõrandama. Kodanike isiklikus omanduses oleva maja suuruse piirmääraks on enamiku liiduvabariikide seadusandlusega määratud 60 m² elamispinda. Suure perekonna puhul võib kohaliku töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee loal lubada suurema maja ehitamist (omandamist).

Elamuehituskooperatiivi liikmetel, kes kasutavad korterit kooperatiivi majas, ei ole õigust omada isiklikku maja. Isikuid, kes elavad eluruumi üürilepingu alusel kohalike nõukogude majades või riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide majades, võib nende poolt kasutatavalt pinnalt välja tõsta juhtudel, kui neil on samas asustatud punktis isiklikus omanduses elamu. Kui seda ruumi kasutavad üürnikud (näiteks pensio-

närid, kes asusid sellele pinnale elama ajal, kui maja kuulus teisele isikule), võib kohus keelduda omaniku väljatõstmist taotleva hagi rahuldamisest.

Kariloomade piirarv, kes võivad olla isiklikus omanduses, määratakse kindlaks iga liiduvabariigi seadusandlusega.

Isiklikku omandit ei või kasutada vastuolus tema eesmärgiga sotsialistlikus ühiskonnas. Omaniku poolt vara kasutamine mitte oma (või oma perekonna, sõprade jt.) vajadusteks, vaid mittetöise tulu saamiseks on keelatud. Kui niisugune tegevus on süstemaatilise iseloomuga, siis võidakse nendeks eesmärkideks kasutatav vara kohtu korras tasuta ära võtta.

Omanikul on õigus kasutada endale kuuluvat vara oma äranägemisel. Kuid juhtudel, kui see vara kujutab endast väärtust mitte ainult tema jaoks, vaid ka ühiskonna jaoks, kohustab seadus omanikku hoolitsema vara säilitamise eest. Näiteks kui kodanik peab ebaperemehelikult temale kuuluvat maja, lastes sellel laguneda, võib kohaliku töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee talle määrata remondi tähtaja. Kui remonti määratud tähtajaks ei tehta, võidakse ebaperemehelikult peetav maja kohtu korras ära võtta ja tasuta kohaliku nõukogu fondi üle anda. Praegu, kui riik ei suuda veel kindlustada kõiki kodanikke elamispinnaga riiklikku elamufondi kuuluvates majades, evib kodanikele kuuluvate majade korrashoidmine ja säilitamine mitte üksnes isiklikku, vaid ka ühiskondlikku huvi.

Mõnikord satub kodaniku omandusse vara, millel on suur ajalooline, kunstiline või muu väärtus ühiskonna jaoks. Näiteks pärijate valduses võivad olla tuntud meistrite maalid, vanaaegsed esemed jmt. Omanik on kohustatud niisuguse varaga hoolikalt ümber käima ja hoolitsema selle säilimise eest. Kui omanik seda ei tee ja ei täida riiklike organisatsioonide juhiseid, kelle ülesannete hulka seda laadi vara kaitsmine kuulub, võidakse esemed temalt kohtu korras ära võtta. Sel juhul hüvitatakse kodanikule äravõetud vara väärtus.

Riik kaitseb isiklikku omandiõigust. NSV Liidu konstitutsiooni § 10 kuulutab, et kodanike isiklikku omandiõigust nende töötuludele ja säästudele, elamule ja kodusele abimajapidamisele, samuti ka koda-

nike isikliku omandi pärimise õigust kaitseb seadus. Tema õiguste rikkumise korral võib omanik kasutada kõiki seaduses ettenähtud kaitsevahendeid.[1]

§ 2. Elamuseadusandluse põhisätted

1. Sõjajärgsetel aastatel toimub Nõukogude Liidus ulatuslik elamuehitus. Näiteks kaheksandal viisaastakul anti iga aasta käiku elamuid üld-(kasuliku)pinnaga 102—105 miljonit m² ehk 518 miljonit m² viisaastaku jooksul. Seda on 2,5 korda rohkem, kui anti käiku elamute üldpinda kõigi sõjaeelsete viisaastakute jooksul. Aastatel 1966—1970 parandasid peaaegu 55 miljonit kodanikku oma korteriolusid, neist 42 miljonit kolisid uutesse majadesse. Kuid elamispinna puudusest ei ole veel üle saadud.

Korterite õigel jaotamisel vajajate vahel ja elamufondi nõuetekohasel kasutamisel on tänapäeval erakordselt suur tähtsus. Eluruumide kasutamisega seotud suhete õiguslikule reguleerimisele on pühendatud «NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste» ja tsiviilkoodeksite eri peatükid. Nende alusel on välja antud rida seadusele alluvaid akte, mis detailiseerivad eluruumide jaotamise ja kasutamise eeskirju. Näiteks elamispinda vajavate kodanike arvelevõtmise ja elamispinna jaotamise eeskirjad kinnitavad autonoomsete vabariikide ministrite nõukogud, oblasti (krai) täitevkomiteed näidiseeskirjade alusel (VNFSV-s on näidiseeskirjad kinnitanud VNFSV Kommunaalmajanduse Ministeerium 6. veebruaril 1964. a.).

Põhiline elamufond on riigi omandus. Majad on kas kohalike töörahva saadikute nõukogude valduses (kohalike nõukogude elamufond) või riiklike ettevõtete, organisatsioonide ja asutuste valduses (ametkondlik elamufond).

Individuaalelamufondi moodustavad majad, mis kuuluvad üksikutele kodanikele (või kolhoosiperedele) isikliku omandiõiguse alusel. Ruumide kasutamise korras on mõningaid iseärasusi sõltuvalt sellest, missugusesse fondi maja kuulub.

---

[1] Täpsemalt nendest vahenditest õppevahendi III peatükis.

2. Kohalike nõukogude elamufondi kuuluvates majades toimub eluruumide andmine kohaliku nõukogu täitevkomitee otsuse alusel üldsuse esindajate osavõtul, ametkondlikus elamufondis administratsiooni ja vabriku-, tehase-, kohaliku komitee ühise otsuse alusel, mille kinnitab kohaliku nõukogu täitevkomitee. Majades, mis on ehitatud ettevõtete omavahendite arvel, toimub eluruumide andmine administratsiooni ja vabriku-, tehase- või kohaliku komitee ühise otsuse alusel, ühes järgneva teatamisega täitevkomiteele. Selle otsuse kinnitamist täitevkomitee poolt ei nõuta.

Kooskõlas vastuvõetud otsusega annab täitevkomitee välja orderi, ilma milleta ei tohi eluruumi hõivata. Majavalitsus on kohustatud sõlmima eluruumi üürilepingu isikuga, kellele order on välja antud. Lepingu esemeks võib olla ainult isoleeritud ruum (korter või tuba, toad). Toa osa, samuti läbikäidav tuba (tuba, mis on seotud teise toaga ühise sissekäiguga) ei saa olla lepingu iseseisvaks esemeks. See säte ei laiene kodanike majadele, kuna neil on õigus anda üürile nii läbikäidavaid tube kui ka toa osa sellele, kellele nad vajalikuks peavad.

Kuigi leping sõlmitakse ühe isiku nimele, kasutavad õigusi ja kannavad kohustusi üürnikuga võrdselt kõik üürniku perekonnaliikmed, kes elavad temaga koos (see säte kehtib ka kodanikele kuuluvate majade suhtes). Üürniku perekonnaliikmeteks on üürniku abikaasa, lapsed ja vanemad. Teised sugulased ja töövõimetud ülalpeetavad võidakse samuti tunnistada perekonnaliikmeteks, kui nad elavad üürileantud eluruumis ja peavad üürnikuga (või teise tema perekonnaliikmega) ühist majapidamist. Perekondlike suhete lõppemine ei jäta ilma õigusest eluruumi edaspidi kasutada.

3. Üürnik on kohustatud säästlikult suhtuma tema kasutusse antud eluruumi, õigeaegselt tegema jooksvat remonti (sealhulgas ühiselt kasutatavates kohtades), maksma korteriüüri. Korteriüüri määrad on kehtestatud seadusega.

Üürnikul on õigus vahetada tema poolt kasutatav eluruum teise eluruumi vastu ükskõik missuguses majas. Kuid seaduses on loetletud juhud, mil vahetust ei lubata (näiteks kui üürniku vastu on esitatud hagi

lepingu lõpetamiseks või muutmiseks, kui vahetusel on spekulatiivne või fiktiivne iseloom jne.).

Seadus kindlustab üürnikule püsiva õiguse eluruumi kasutada. Eluruum säilitatakse talle ka ajutise äraoleku ajaks, tavaliselt kuni kuueks kuuks, kuid seaduses ettenähtud juhtudel ka pikemaks ajaks (sõjaväeteenistusse kutsumine, haiglasse paigutamine, õpingute tõttu lahkumine, välismaale või Kaug-Põhja piirkondadesse komandeerimine jne.).

Üürileandjal ei ole õigust nõuda lepingu tingimuste muutmist. Nendel juhtudel, kui üürnikul tekivad perekondliku seisundi muutumise tõttu elamispinna ülejäägid, võib neid ülejääke ära võtta kohtu korras. Ülejäägiks loetakse elamispinda, mis ületab kehtestatud normi.

Elamispinna norm kehtestatakse liiduvabariikide seadusandlusega. VNFSV-s ja reas teistes liiduvabariikides[1] võrdub see 9 m² ühe inimese kohta, Ukraina NSV-s 13,65 m², Gruusia ja Aserbaidžaani NSV-s 12 m² inimese kohta. Seejuures võib äravõtmine toimuda üksnes tingimusel, et ülejääk moodustab isoleeritud toa suurusega mitte alla 9 m².

Äravõtmine ei ole lubatud, kui selle tagajärjel erinevast soost isikud (peale abikaasade) on sunnitud elama ühes toas või abikaasad eraldi tubades. Näiteks kui kolmes toas elab 4-liikmeline perekond (mees, naine, poeg ja tütar), siis ühe toa äravõtmisel kas vend ja õde on sunnitud elama ühes toas või mees ja naine peavad elama eraldi (ema tütrega, isa pojaga). Kohalike nõukogude majades on äravõtmine lubatud ainult juhul, kui üürnik ise kolmekuulise tähtaja jooksul ei asusta ruumi teise isikuga. Nendel juhtudel, kui lepingu esemeks oli omaette korter, on üürnikul õigus nõuda, et ühe toa äravõtmise asemel talle antaks teine, väiksem korter.

4. Väljatõstmine on lubatud ainult seaduses ettenähtud juhtudel ja tavaliselt teise eluruumi vastuandmisega.

Kohtu korras väljatõstmine ilma teise eluruumi vastuandmiseta on lubatud ainult järgmistel juhtudel: kui üürnik või tema perekonnaliikmed süstemaatiliselt

[1] Ka meie vabariigis. — *Toim.*

rikuvad või lõhuvad eluruumi; kui kodanik sotsialistliku ühiselu reeglite süstemaatilise rikkumisega teeb võimatuks teiste elamise koos temaga ühes korteris või majas, kuid hoiatus- ja ühiskondliku mõjutamise vahendid osutusid tagajärjetuks (sel juhul tõstetakse välja ainult süüdlane, kuid mitte tema perekonnaliikmed); kui üürnikul on samas asustatud punktis isikliku omandiõiguse alusel elamu, kuhu ta võib elama asuda.

Kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvatest majadest võib üürniku välja tõsta korteriüüri süstemaatilise mittemaksmise korral, aga samuti juhtudel, kui kohtulikult tehakse kindlaks, et eluruum on vajalik majaomaniku või tema perekonnaliikmete isiklikuks kasutamiseks.

Üürniku poolt süstemaatiline korteriüüri tasumise kohustuse rikkumine riiklike organisatsioonide majades ei saa olla väljatõstmise aluseks. Võlgnevus nõutakse sisse lihtsustatud korras notariaalkontori täitepealdise alusel.

Neil juhtudel, kui maja kuulub lammutamisele seoses krundi eraldamisega riiklikeks või ühiskondlikeks vajadusteks, võib üürniku kohtu korras välja tõsta, kuid talle tuleb anda vastu samas linnas teine, heakorrastatud ja sama suur eluruum (välja arvatud juhud, kui üürnikul oli elamispinna ülejääk). Kuivõrd lammutatakse vanu, heakorrastamata ja tavaliselt ülemajutatud maju, siis sellise väljatõstmise tulemusena ümberasustatute elamistingimused tavaliselt paranevad tunduvalt, neile antakse suuremad eluruumid uutes, kõigi mugavustega majades. Samasugustele nõudmistele peab vastama eluruum, mis antakse väljatõstetavale vastu teistel seaduses ettenähtud alustel.

Kui maja on varisemisohus, tõstetakse välja administratiivkorras. Väljatõstetavatele kindlustatakse seejuures teine eluruum ülalnimetatud tingimustest kinnipidamisega. Väljatõstmine administratiivkorras toimub prokuröri sanktsiooni alusel, kes kontrollib seaduslike aluste olemasolu väljatõstmiseks, juhtudel aga, kui väljatõstetavale tuleb vastu anda teine eluruum, kontrollib samuti, kas see eluruum vastab vajalikele nõudmistele.

Administratiivkorras ilma teist eluruumi vastu and-

mata tõstetakse välja isikud, kes omavoliliselt hõivasid eluruumi (või mitteeluruumi).

Väljatõstmise erieeskirjad on kehtestatud ettevõtete ja asutuste majade kohta, mille nimekirjad on kinnitanud NSV Liidu või liiduvabariigi ministrite nõukogu. Neil ettevõtetel on õigus nõuda ilma teist eluruumi vastu andmata nende tööliste ja teenistujate väljatõstmist, kes said eluruumi seoses töötamisega antud ettevõttes. Niisugune väljatõstmine võib toimuda, kui tööline või teenistuja vallandati omal soovil, töödistsipliini rikkumise või kuriteo toimepaneku tõttu.

Kuid ka neil juhtudel ei või välja tõsta sõjainvaliide, I ja II grupi tööinvaliide, vanaduspensionäre, personaalpensionäre, NSV Liidu relvastatud jõudude teenistuses olevate isikute perekondi, samuti ka NSV Liidu kaitsmisel või muude sõjaväeteenistuskohustuste täitmisel hukkunud või teadmata kadunuksjäänud sõjaväelaste ja partisanide perekondi ilma neile teist eluruumi vastu andmata. Seetõttu, kui üürnik või tema perekonnaliikmed kuuluvad loetletud kategooriatesse, on nende väljatõstmine võimalik ainult neile teise heakorrastatud eluruumi vastuandmisel.

Isikud, kes said eluruumi niisuguste ettevõtete majades mitte seoses töövahekorraga, ei kuulu väljatõstmisele, kuigi nad hiljem astusid sellesse organisatsiooni tööle ja lahkusid töölt omal soovil.

5. Meie riigis on laialdaselt levinud majade ehitamine elamuehituskooperatiivide kaudu. Elamuehituskooperatiivid organiseeritakse kohalike nõukogude täitevkomiteede või ettevõtete, asutuste, organisatsioonide juures. Kooperatiivi liikmeteks võivad olla kodanikud, kelle elamistingimused vajavad parandamist. Eluruum elamuehituskooperatiivi majades antakse tema liikmete üldkoosoleku otsuse alusel vastavalt osamaksu suurusele ja osaniku perekonnaliikmete arvule. Eluruumide jaotamine kuulub üldkoosoleku ainupädevusse, kelle otsusele ei saa edasi kaevata kohtu korras.

Elamuehituskooperatiivi liikmel on õigus kasutada temale antud eluruumi koos oma perekonnaga, väljatõstmine võib toimuda ainult tema väljaheitmise korral kooperatiivi liikmete hulgast. Üldkoosolek võib

heita osaniku välja elamuehituskooperatiivi liikmete hulgast, kui ta ei täida üldkoosoleku poolt kehtestatud kohustusi, ei allu elamuehituskooperatiivi põhikirjale, süstemaatiliselt lõhub või rikub eluruumi või rikub süstemaatiliselt sotsialistliku ühiselu reegleid, mille tulemusena teeb võimatuks elamise temaga koos ühes korteris või majas. Väljaheidetule (või omal soovil kooperatiivi liikmete hulgast lahkunule) tagastatakse osamaks.

Kooperatiivi liikmel on õigus kehtestatud tingimustest kinni pidades vahetada tema kasutuses olev eluruum eluruumi vastu nii teise elamuehituskooperatiivi majas kui ka kohaliku nõukogu või ametkondlikus majas.

§ 3. Autori- ja leiutusõigus

1. Autoriõiguse peaeesmärk on loova isiksuse ja autori varaliste õiguste kaitse kooskõlas ühiskonna huvidega. Erinevalt omandiõigusest, mille objektiks on mitmesugused materiaalsed hüved (asjad), on autoriõiguse esemeks mittemateriaalsed esemed, autori loometeosed, mis väljenduvad ükskõik missuguses objektiivses vormis (käsikiri, joonistus, avalik esitamine jne.). Autori õigusi kaitstakse sõltumata sellest, kas tema teos avaldati või mitte. Kodaniku autoriõigus tekib teose loomise fakti enda tõttu ja selle tekkimiseks ei nõuta mingisugust ametlikku vormistamist.

Autorile kuuluvad nii varalise kui ka mittevaralise iseloomuga õigused. Autor võib saada varalist kasu loodud teosest, talle kuulub samuti rida mittevaralisi õigusi ja nimelt: õigus autorsusele, s. o. antud isiku tunnistamine tema loodud teose autoriks; õigus avaldamisele (teost ei või avaldada ilma autori nõusolekuta); õigus teose puutumatusele (ainult autor ise või keegi tema nõusolekul võib muuta teose sisu).

Nendest üldsätetest, pidades silmas isiklike ja ühiskondlike huvide ühendamist, lubab seadus mõningaid erandeid. Näiteks autori nõusolekuta ja talle tasu maksmata lubatakse reprodutseerida avaldatud teoseid ja üksikuid katkendeid (seadusandlusega kehtestatud piirides) teaduslikes, õppe- ja poliitihariduslikes välja-

annetes. Seejuures tuleb kohustuslikult ära näidata autori nimi ja kasutamise allikas. Ajalehtedes, filmis, televisioonis ja raadios lubatakse reprodutseerida avalikult peetud kõnesid, ettekandeid, avaldatud teoseid jne. Avaldatud teoste avalik ettekandmine, avaldatud teoste lindistamine, kujutava kunsti teoste kasutamine tööstustoodetes on samuti lubatud autori nõusolekuta, kuid temale autoritasu maksmisega.

Teost võib tõlkida teise keelde autori nõusolekuta, kuid talle tuleb sellest teatada. Autoril on õigus nõuda tõlkeeksemplari läbivaatamiseks ja juhtudel, kui tõlkimisel oli moonutatud teose mõte või rikutud tema terviklikkus, on tal õigus nõuda paranduste tegemist või avaldamise keelamist.[1]

Autoril on õigus saada tasu tema teose tõlkimise korral juhtudel, mis on kehtestatud liiduvabariikide seadusandlusega. Nii on näiteks VNFSV-s autoril õigus saada tasu oma ilukirjandusliku teose kirjastamise korral ühes NSV Liidu rahvaste keeltest.

Oma teose kasutamiseks on autoril õigus sõlmida autorileping. Selle lepingu järgi annab autor kirjastusele (või muule organisatsioonile) üle õiguse kasutada oma teost lepingus ettenähtud viisil (kirjastada teos, kasutada avaldamata teost kino- või telefilmis jne.), organisatsioon aga kohustub kasutama teost lepinguga kokkulepitud tähtajal ja maksma autorile tasu. Tüüpautorilepingud kinnitatakse korras, mille on kehtestanud vabariigi (või NSV Liidu) ministrite nõukogu.[2] Autoriga sõlmitud leping võib sisaldada tingimusi, mis ei ole tüüplepinguga ette nähtud, kuid ei või halvendada autori olukorda võrreldes tüüplepinguga.

Autorile makstava tasu suurus määratakse kindlaks lepinguga seadusandluses kehtestatud määrade piirides. Autoritasu võrdsustatakse töötasuga. Näiteks nõuded honorari, samuti avastus-, leiutistasu ja ratsionaliseerimisettepaneku eest makstava tasu sissenõudmiseks vabastatakse riigilõivust võrdselt töötasu sissenõudmiseks esitatud nõudmistega; sissenõude pööramisel seda

[1] NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 21. veebruari 1973. a. seadlusega on «Tsiviilseadusandluse aluste» §-d 101 ja 102 oluliselt muudetud. — *Toim.*

[2] Tüüpkirjastuslepingute kinnitamine on NSV Liidu MN poolt antud NSV Liidu Kirjastuskomitee pädevusse.

liiki tasule rakendatakse eeskirju, mis on kehtestatud sissenõude pööramise kohta töötasule jne.

Tavaliselt kuulub autoriõigus autorile eluaegselt. Pärast tema surma läheb autoriõigus üle pärijatele tähtajaga 25 aastat (arvates autori surmale järgneva aasta esimesest jaanuarist). Pärast selle tähtaja möödumist võidakse teoseid kasutada ilma pärijatele honorari maksmata.

2. Leiutusõiguse eesmärk on aidata kaasa rahvamajanduse tehnilise progressi kindlustamisele, töötajate loomingulise aktiivsuse kasvule. Ka leiutusõiguse objektiks ei ole materiaalsed esemed, vaid intellektuaalse tegevuse tulemused: avastused, leiutised ja ratsionaliseerimisettepanekud.

Avastuse (leiutise, ratsionaliseerimisettepaneku) autori õigusi kaitstakse tingimusel, et tema töö on selleks volitatud organ, kooskõlas NSV Liidu Ministrite Nõukogu 24. aprilli 1959. a. määrusega «Avastuste, leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute põhimäärus» avastuseks, leiutiseks või ratsionaliseerimisettepanekuks tunnistanud. Dokumendiks, mis kinnitab kaitse kehtestamist, on autoritunnistus või patent leiutise kohta või tõend ratsionaliseerimisettepaneku kohta. Avastuste, leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute kasutamise kord, samuti nende autorite õigused ei ole ühesugused.

Teaduslikku avastust [1] võib kasutada iga isik (organisatsioon) ilma mingite kitsendusteta. Autorile väljaantavas diplomis avastuse kohta fikseeritakse avastuse prioriteet, tunnustatakse autori autorsuse õigust, diplomi väljaandmisel makstakse talle ergutustasu.

Õigused leiutisele on erinevad sõltuvalt sellest, kas selle peale on välja antud autoritunnistus või patent.

Autoritunnistuse väljaandmise korral on ainuõigus leiutisele riigil, kes lubab igal riigi-, kooperatiivsel või ühiskondlikul organisatsioonil ilma kellegi eriloata leiutist tasuta kasutada. Leiutajale antud autoritunnistus fikseerib leiutaja prioriteedi, tunnistab tema

[1] Avastuseks loetakse materiaalse maailma varem tundmatute objektiivselt eksisteerivate seaduspärasuste, omaduste ja nähtuste kindlakstegemist.

õigust autorsusele. Kui leiutis võetakse juurutamisele, tekib autoril, kes on saanud autoritunnistuse, õigus saada tasu ja teisi õigusi ja soodustusi (näiteks õigus lisaelamispinnale, maksusoodustustele jne.).

Patent leiutisele, mis antakse autorile (või tema õigusjärglasele), kinnitab patendi saanud isiku ainuõigust leiutisele, tal on õigus kogu leiutisest tulenevale kasule, kaasa arvatud õigus müüa leiutis või anda luba (litsents) leiutise kasutamiseks. Autorile jääb autorsuse õigus, kuid ta ei kasuta mingisuguseid muid õigusi või soodustusi. Nõukogude leiutajad praktiliselt ei kasuta patendi saamise õigust ja eelistavad saada autoritunnistust.

Ratsionaliseerimisettepaneku peamine erinevus leiutisest seisab selles, et see ei ole uus kogu maailma mastaabis, vaid ainult selle ettevõtte (organisatsiooni) piires, kus ta on esitatud. Ratsionaliseerimisettepaneku õiguslik režiim on analoogiline autoritunnistuse saanud leiutise õigusliku režiimiga selle erinevusega, et ainuõigust ratsionaliseerimisettepanekule kellelegi ei kinnitata.

Leiutaja ja ratsionaliseerija põhiliseks varaliseks õiguseks on õigus saada tasu kooskõlas NSV Liidu Ministrite Nõukogu 24. aprilli 1959. a. määrusega kinnitatud «Avastuste, leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute eest tasu maksmise juhendiga». Tasu makstakse välja ettepanekute eest, mis on võetud juurutamisele selle organisatsiooni poolt, kes esimesena juurutas leiutise, või tema kõrgemalseisva organi poolt. Tasu suurus sõltub kokkuhoiust või muust positiivsest efektist, mis saadi leiutise juurutamisest. Kui ettepanek annab kokkuhoidu, määratakse tasu eriskaala järgi, lähtudes aastakokkuhoiust.

3. Vaidlused avastuse, leiutise ja ratsionaliseerimisettepaneku autorsuse ja kaasautorsuse üle lahendab kohus. Lõppastmeks, kes lahendab vaidlusi tasu suuruse, arvutamise korra ja väljamaksmise tähtaegade kohta, on samuti kohus (enne kohtusse pöördumist vaatavad vaidluse läbi administratsioon ja vabriku-, tehase- või kohalik komitee ning seejärel kõrgemalseisev organisatsioon.

Vaidlused avastuse, leiutise ja ratsionaliseerimis-

ettepaneku kvalifitseerimise üle (s. o. selle üle, kas antud autori looming on autori leiutis või ratsionaliseerimisettepanek) kohtule ei allu. Neid lahendatakse administratiivkorras kaebuse esitamise teel Leiutuste ja Avastuste Komitee esimehele (või tema asetäitjale), aga ratsionaliseerimisettepanekute osas ministeeriumi (ametkonna) juhile või tema asetäitjale.

§ 4. Isikule tekitatud kahju hüvitamine

1. Õigusnormide seas, mis on suunatud kodanike isiku kaitsele, on suur tähtsus nendel, mis kehtestavad vastutuse kahju tekitamise eest isikule. Need normid peavad silmas varalise kahju hüvitamist kodaniku surma põhjustamise või tervisekahjustuse tekitamise korral.

Vastutus niisuguse kahju eest saabub, kui:

a) kahju tekitanud tegu oli **õigusvastane,** s. o. selle teoga oli rikutud seadusenorme ja kannatanu õigusi. Kui tegu oli õiguspärane, näiteks kahju tekitati hädakaitseseisundis kuritegeliku käitumise vastu, ei ole kahju tekitaja seda kohustatud hüvitama. Õiguspäraste tegudega tekitatud kahju eest hüvituse saamise õigus saabub ainult seadusega sätestatud juhtudel;

b) kahju tekitanu tegutses **süüliselt,** s. o. tekitas kahju kas tahtlikult või ettevaatamatult. Kui süüd ei tuvastata, siis juhusliku kahju eest vastutust ei järgne. Kahjutekitanu võib vabaneda vastutusest, kui tehakse kindlaks, et kahju tekitamise momendil oli ta niisuguses seisundis (näiteks vaimuhaige), et ei suutnud mõista oma tegude tähendust ega neid juhtida. Kui aga ta ise viis ennast sellisesse seisundisse alkoholi või narkootikumide tarvitamise teel või muul viisil, vastutab ta üldistel alustel ja on kohustatud hüvitama kahju, kuigi ei tahtnud seda tekitada ja ei saanud aru, mis ta teeb;

c) kahju tekitanu teo ja tekkinud kahju vahel oli **põhjuslik seos.** Kui tuvastatakse, et kahju tekkis mitte konkreetse isiku tegude tulemusena, vaid juhuslikel asjaoludel, vastutust ei järgne. Näiteks kui kannatanu paigutati ühe või teise isiku tegude tõttu haiglasse, seal aga nakatus haigusse, mille tagajärjel suri, siis

vastutust tema surma eest ei saa panna kahju tekitanule.

Kannatanu ei ole kohustatud tõestama temale kahju tekitanud isiku tegude õigusvastasust ja süülisust. Kahju tekitanu peab vastutusest vabanemiseks tõestama, et tema teod ei olnud õigusvastased ega süülised. See eeskiri on kehtestatud kannatanu huvides.

III peatükis märgiti, et juhtudel, kui kahju tekitati varale suurema ohu allika tegevuse läbi, siis vastutab selle allika valdaja süü olemasolust sõltumatult. Kodaniku isikule tekitatud kahju eest saabub vastutus samuti sõltumata kahju tekitanu süüst. Suurema ohu allika valdaja võib vabaneda vastutusest, kui ta tõestab, et kahju tekkis vääramatu jõu, s. o. niisuguse sündmuse, mida ta ei saanud ära hoida (maavärisemine, välgulöök jne.), või kannatanu enda tahtluse tagajärjel.

Kuigi suurema ohu allika valdaja vastutab süü olemasolust sõltumata, on sellest reeglist üks erand. Kahju eest, mis on tekitatud töölisele (teenistujale) töökohustuste täitmisel, vastutab organisatsioon, kes maksab töötajate eest riikliku sotsiaalkindlustuse makseid, süü olemasolul isegi sel juhul, kui kahju tekitajaks oli suurema ohu allikas (näiteks kui tuvastatakse, et ei peetud kinni ohutustehnika eeskirjadest jne.).

2. Kahju eest, mis tekitati mingi organisatsiooni töötajate poolt, kui need täitsid oma teenistuskohustusi, vastutab antud organisatsioon. Nii vastutab auto alla jäänud kodaniku eest mitte autojuht, vaid organisatsioon, kellele auto kuulub. Kahju hüvitanud organisatsioonil on omakorda õigus esitada hagi töötaja vastu, kelle süü läbi kahju tekitati. Kui töötaja pani toime teo, mis toob kaasa kriminaalvastutuse, võib talle panna kohustuse hüvitada summad, mis organisatsioon välja maksis, täies ulatuses; kui aga nende tegude eest kriminaalvastutust ei ole ette nähtud, siis võib töötajalt nende summade hüvitamiseks välja mõista mitte üle kolmandiku tema tariifsest töötasust.

3. Alla 15 aasta vanused isikud, samuti täiskasvanud, kelle kohus on tunnistanud teovõimetuks, ei vastuta enda tekitatud kahju eest. Teovõimetuks tunnistatakse kodanikud, kes vaimuhaiguse või nõrgamõistuslikkuse tõttu ei suuda mõista oma tegude tähendust või

neid juhtida. Nende isikute tekitatud kahju eest vastutavad alaealise vanemad või teovõimetu hooldaja või asutus, kes oli kohustatud teostama järelevalvet lapse või haige üle (kool, haigla jne.).

Vanemad, hooldaja või vastavad asutused vastutavad oma süü eest, mis väljendub vajaliku järelevalve puudumises hooldatava üle või laste halvas kasvatamises. Nad võivad vastutusest vabaneda, kui tõestavad, et kahju ei tekkinud nende süül.

15- kuni 18-aastased alaealised tunnistatakse osaliselt teovõimelisteks ja nad vastutavad enda tekitatud kahju eest samadel alustel kui täiskasvanud kodanikud. Juhtudel, kui neil ei ole töötasu või vara, mis on küllaldane kahju hüvitamiseks, peavad kahju hüvitama alaealise vanemad (hooldajad). Kui täisealiseks saamise momendiks kahju ei ole täielikult hüvitatud, pannakse kohustus see täielikult hüvitada kahju tekitanule, vanemate kohustus aga lõpeb. Vanemate kohustus lõpeb samuti sel juhul, kui alaealisel kahju tekitanul juba enne 18-aastaseks saamist tekib kahju hüvitamiseks küllaldane töötasu või vara.

4. Mõnikord on kahju tekkimises mingil määral süüdi ka kannatanu. Näiteks ületas ebakaine jalakäija tänavat selleks mitteettenähtud kohas ja jäi auto alla. Seadus näeb ette, et kui kannatanu enda raske ettevaatamatus soodustas kahju tekkimist või suurenemist, tuleb hüvise suurust vähendada või keelduda hüvisest kahju eest sõltuvalt kannatanu süü astmest. Kui aga kahju tekkis kannatanu enda tahtluse tagajärjel (näiteks enesetapmise katse korral), siis ei ole kannatanul õigust hüvisele isegi juhul, kui kahju tekitaja oli suurema ohu allikas. Kui kannatanu käituski ettevaatamatult, kuid mitte raske ettevaatamatuse vormis, siis kahju tekitanu vastutus ei vähene. Kas oli tegemist **kerge** või **raske ettevaatamatusega,** otsustab kohus, lähtudes iga juhtumi konkreetsetest asjaoludest, kannatanu füüsilisest ja psüühilisest seisundist jne.

5. Õigus kahju hüvitamisele on kannatanul endal, tema surma korral aga töövõimetutel isikutel, kes olid tema ülalpidamisel või kellel oli tema surma päeval õigus temalt alimente saada. Surnu töövõimetutel ülalpeetavatel on õigus saada hüvist sõltumatult sellest, kas nad olid surnu sugulased või mitte. Kõigile mai-

nitud isikutele hüvitatakse kahju surnu töötasu selle osa suuruses, mida nad said või mida neil oli õigus saada tema eluajal. Kui neile määratakse pension toitja kaotuse puhul, vähendatakse hüvist saadava pensioni summa võrra. Peale selle on kahjutekitanu kohustatud katma kulutused raviks ja matusteks.

Kui on kahjustatud kannatanu tervis, hüvitatakse talle see töötasu (või selle osa), mille ta kaotas töövõimetuks või osaliselt töövõimetuks muutumise tagajärjel. Töötasust arvestatakse maha kannatanule määratud pension. Näiteks kaotas kannatanu täielikult oma töövõime ja järelikult ka töötasu. Kui tema keskmine töötasu oli 80 rubla, pension määrati aga 55 rubla 20 kopika suuruses summas, siis kahju hüvitamiseks nõutakse sisse 24 rubla 80 kopikat. Talle hüvitatakse ka tervisekahjustusest tingitud kulutused (näiteks tugevdatud toit, hooldamistasu, proteesimine jne.).

§ 5. Perekonnaõiguste kaitse

1. Perekonnasuhteid reguleeritakse «NSV Liidu ja liiduvabariikide abielu ja perekonna seadusandluse alustega» ja kooskõlas nendega igas liiduvabariigis väljaantud abielu- ja perekonnakoodeksitega.

Nõukogude abielu- ja perekonnaseadusandluse peamine ülesanne on kommunistliku moraali põhimõtetele rajatud perekonna edasine tugevdamine.

Kaitstes perekonnaliikmete isiklikke ja varalisi õigusi ja sundides neid täitma perekondlikke kohustusi, püüab seadusandlus kasvatada kodanikes vastutustunnet perekonna ees, üle saada kahjulikest iganditest perekondlikes suhetes. Erilist tähelepanu pühendatakse ema ja laste õiguste kaitsele, laste nõuetekohase kasvatamise kindlustamisele, nende ettevalmistamisele aktiivseks osavõtuks kommunistliku ühiskonna ülesehitamisest.

2. Nõukogude seadusandlus vaatleb abielu kui mehe ja naise vabatahtlikku liitu, mis on rajatud materiaalsest arvestusest vabadele armastuse, sõpruse, vastastikuse lugupidamise tunnetele. Pidades silmas, et abielu on perekonna aluseks, võtab riik oma kontrolli alla selle sõlmimise ja lahutamise. Abikaasade õigusi

ja kohustusi tunnistatakse ainult isikute puhul, kes on registreerinud abielu perekonnaseisuorganites, pidades kinni seadusega kehtestatud tingimustest. Abiellumiseks on vajalik abiellu astuvate isikute vastastikune nõusolek ja nende abieluealisuse ikka jõudmine. Abielluda ei saa isikud, kes on varem abielus, samuti kodanikud, kes on tunnistatud teovõimetuks vaimuhaiguse või nõrgamõistuslikkuse tõttu; ei lubata abielusid lähedaste sugulaste vahel. Nende tingimuste rikkumine toob kaasa sõlmitud abielu kehtetuks tunnistamise.

Abielu lubatakse lahutada üldiselt kohtu korras. Seadus ei kehtesta abielulahutuse põhjuste ammendavat ega näidisloetelu. Kohus lahutab abielu, kui tuleb järeldusele, et abikaasade edasine kooselu ja perekonna taastamine on muutunud võimatuks. Abielu lahutamise otsuse tegemisel rakendab kohus vajaduse korral abinõud alaealiste laste ja töövõimetu abikaasa huvide kaitseks. Abielu lahutamine abielulahutuse registreerimise teel perekonnaseisuorganites on lubatud ainult nende abikaasade vastastikusel nõusolekul, kellel ei ole alaealisi lapsi; juhul kui üks abikaasa on tunnistatud teadmata äraolijaks või teovõimetuks; ühe abikaasa süüdimõistmise ja karistamise korral vabadusekaotusega mitte alla kolme aasta.

3. Abikaasade varalised õigused koosnevad õigusest nende poolt muretsetud varale ja vastastikusest õigusest ülalpidamisele.

Kogu vara, mis kuulus abikaasadele enne abiellumist, jääb neist kummagi eraldi varaks. Iga abikaasa isiklikuks eraldi varaks tunnistatakse samuti vara, mis on abielu jooksul saadud kingi või pärandusena, välja arvatud juhud, kui vara kingiti mõlemale abikaasale ühiselt (näiteks pulmakingid).

Kõik see vara, mis muretseti abikaasade poolt abielu kestel, tunnistatakse kuuluvaks neile mõlemaile ühise kaasomandiõiguse alusel. Kummalgi on võrdne õigus kogu selle vara valdamiseks, kasutamiseks ja käsutamiseks. Abikaasade õigused varale tunnistatakse võrdseks ka sel juhul, kui ühel neist ei ole iseseisvat töötasu, kuivõrd ta kasvatab lapsi, peab kodust majapidamist või muudel mõjuvatel põhjustel ei tööta, s. o. kui ta ei hoidu kõrvale ühiskondlikult kasulikust tööst.

Kummagi abikaasa osa määratakse kindlaks ainult vara jaotamise korral. Tavaliselt jaotatakse vara võrdseteks osadeks. Kohtul on õigus loobuda võrdsuse põhimõttest ainult siis, kui see on kutsutud esile vajadusest kindlustada alaealiste laste huve või ühe abikaasa tähelepanu väärivaid huve (näiteks abikaasale, kellega jäid elama lapsed, mõistetakse suurem osa majast või elamuehituskooperatiivi osamaksust, et kindlustada lastele elamispind). Abikaasade töötasu suurus või isegi ühel neist töötasu puudumine ei mõju osa suurusele. Kuid kui üks abikaasadest tahtlikult hoidus kõrvale ühiskondlikult kasulikust tööst (s. o. oli muidusööja) või kulutas ühist vara perekonna huvide kahjuks, võib tema osa vähendada.

Töövõimetul ja puudustkannataval abikaasal on õigus saada oma abikaasalt vahendeid ülalpidamiseks (alimente), kui viimane on võimeline neid andma. Ülalpidamisvahendite suuruse määrab kohus sõltuvalt abikaasade materiaalsest ja perekondlikust olukorrast. Naisel, olenemata oma töövõimelisusest, on õigus raseduse ajal ja ühe aasta jooksul arvates lapse sündimisest saada mehelt ülalpidamist.

Alimentide saamise õigus säilib abikaasal ka abielu lahutamise puhul, tingimusel, et töövõimetus saabus enne aasta möödumist abielu lahutamisest või abikaasa jõudis pensioniikka mitte hiljem kui viis aastat pärast abielu lahutamist.

Kohtul on õigus piirata abikaasa ülalpidamise kohustust teatud tähtajaga või üldse keelduda esitatud nõude rahuldamisest, kui abikaasad olid abielus ainult lühikest aega või kui abikaasa, kes nõuab ülalpidamist, käitus ebaväärikalt.

4. Suurt tähelepanu pühendab seadusandlus laste ülalpidamise kindlustamisele. Kui vanemad ei pea oma lapsi vahetult üleval, on nad kohustatud maksma nende ülalpidamiseks vajalikke vahendeid (alimente). Alimendid laste ülalpidamiseks mõistetakse välja seadusega ettenähtud määras. Vanema töötasust (tulust) nõutakse sisse $^1/_4$ ühe, $^1/_3$ kahe ja $^1/_2$ kolme ja rohkem lapse jaoks. Alimentide kinnipidamine kindlas summas on lubatud ainult alimente saava isiku nõudmisel, kui sissenõudmine osamääras on võimatu või raskendatud (näiteks kostja muutuva, ebaregulaarse töötasu puhul).

Kui erakorraliste asjaolude tõttu (näiteks lapse raske haigus) on vajalikud täiendavad kulud, võib lapsevanemalt nõuda osavõttu nende kulude kandmisest üle tema poolt makstavate alimentide määra.

Seadusega kehtestatud alimentide määra võib kohus vähendada, kui alimente maksva vanema juures elavad tema teised alaealised lapsed, kes alimentide sissenõudmise korral osutuksid materiaalselt vähem kindlustatuks võrreldes lapsega, kellele on alimendid välja mõistetud. Vähendamine on võimalik ka sel juhul, kui alimentide maksja on I või II grupi invaliid ning samuti siis, kui lapsed töötavad ja saavad piisavalt töötasu. Alimentide määra vähendamine ja isegi vabastamine nende maksmisest on peale selle võimalik nendel juhtudel, kui lapsed on riigi või ühiskondliku organisatsiooni täielikul ülalpidamisel.

Isik, kes on kohustatud maksma alimente, võib maksta neid isiklikult või anda oma töökoha (pensioni, stipendiumi saamise koha) administratsioonile avalduse temalt igakuiseks kinnipidamiseks. Niisuguse avalduse põhjal peetakse alimendid kinni ja saadetakse ära samas korras, kui kinnipidamisel täitelehe järgi. Alimentide maksmise vabatahtlik kord ei välista õigust igal ajal pöörduda kohtusse hagiga alimentide sissenõudmiseks. Niisugused avaldused esitatakse rahvakohtule hageja (s. o. alimente nõudva isiku) elukoha järgi või kostja (isiku, kes on kohustatud alimente maksma) elukoha järgi. Hagejad vabastatakse riigilõivu tasumisest, mis nõutakse hagi rahuldamise korral sisse kostjalt (alimentide maksjalt). Kohtu poolt väljamõistetud alimentide maksmisest kuritahtlik kõrvalehoidumine toob kaasa kriminaalvastutuse. Alimentide maksmisest kuritahtliku kõrvalehoidmise eest süüdimõistetud isikute (või siseasjade organite poolt seoses alimentide maksmisest kõrvalehoidmisega tagaotsitud isikute) passidesse tehakse vastav märge.

Kui alaealisel ei ole vanemaid või neilt ei ole võimalik alimente nõuda, võivad laste ülalpidamise kohustusi kanda seadusega kehtestatud tingimuste olemasolu korral teised sugulased — vanaisa, vanaema, vend, õde, kasuisa (kasuema). Enamiku liiduvabariikide seadusandlus näeb peale selle ette võimaluse alimente sisse nõuda laste tegelikelt kasvatajatelt.

3. TÖÖSEADUSANDLUSE ALUSED

VII peatükk

TÖÖSEADUSANDLUSE OLEMUS JA TÄHTSUS

§ 1. Tööseadusandluse osa kommunismi ehitamisel

1. Tööseadusandlus on tähtsal kohal Nõukogude seadusandluse üldises süsteemis. V. I. Lenin ja Kommunistlik Partei on alati hinnanud tööseadusandlust kui Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni järgsete revolutsiooniliste ümberkorralduste põhiosa. See on leidnud kajastamist Lenini poolt väljatöötatud ja VK(b)P VIII kongressil 1919. a. märtsikuus vastuvõetud partei programmis. «Proletariaadi diktatuuri kehtestamisega,» öeldakse programmis, «tekkis esimest korda võimalus täielikult ellu viia sotsialistlike parteide miinimumprogramm töökaitse alal.»[1]

Nõukogude võimu tegevusel töösuhete reguleerimisel oli ülisuur sisepoliitiline ja rahvusvaheline tähtsus. See näitas kogu maailma tööinimestele kätte sotsialistlike ümberkorralduste revolutsioonilise tee. Partei ja Nõukogude valitsus on alati pööranud suurt tähelepanu tööseadusandluse edasisele arendamisele ja täiustamisele, kuna tööseadusandlus on riigi tähtsaim vahend nõukogude inimeste töösuhete reguleerimiseks.

Reguleerides enam kui 90 miljoni töölise ja teenistuja töösuhteid, mis hõlmavad töö sotsialistliku organiseerimise, töötootlikkuse tõstmise, töökaitse, töötasus-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 428.

tamise, töödistsipliini jt. tähtsamaid küsimusi, aitab tööseadusandlus aktiivselt kaasa tänapäeval Nõukogude riigi ees seisvate ülesannete lahendamisele.

2. Sotsialismi võit Nõukogudemaal likvideeris täielikult inimese ekspluateerimise inimese poolt. Töö ühiskondliku organiseerimise aluseks NSV Liidus on sotsialistlik omand. Sotsialistliku korraga garanteeritud ekspluateerimisest vaba töö on täieliku isikuvabaduse põhitingimuseks. Sotsialistlikus ühiskonnas on vaba töö lahutamatult seotud kõigi töövõimeliste kodanike kohustusega teha tööd, sest ühiskonnas, kus ei ole ekspluataatoreid ega ekspluateeritavaid, ei ole ega saagi olla pinda inimeste parasiitlikuks olelemiseks.

Nõukogudemaal viiakse ellu NSV Liidu konstitutsioonis kinnistatud sotsialismi põhimõtet: «Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi.» Sotsialistlikus ühiskonnas on töö mitte ainult seaduses kinnistatud kohustuseks, vaid ka iga töövõimelise kodaniku moraalseks kohuseks. Selles väljendub meie ühiskonna, kogu meie elu põhimõte: «Kes ei tee tööd, ei pea ka sööma.» See leninlik põhimõte on Kommunistliku Partei poliitika ja töösuhete reguleerimise juhtivaks aluseks. L. Brežnev ütles: «Peamine, seltsimehed, seisab selles, kui palju ja kuidas me toodame, kuidas me suhtume töösse — meie ühiskondliku rikkuse põhiallikasse. Arvatavasti pole vaja tõestada, et tarbida, kasutada saab ainult seda, mis on toodetud, mis on loodud inimese käte ja mõistuse abil. Nõukogude inimeste elatustase on nende endi kätes. Täna me elame nii, nagu me töötasime eile, homme elame nii, nagu töötame täna.»[1]

V. I. Lenin omistas tööviljakusele uue ühiskondliku korra võidus ja arengus otsustava tähenduse.[2] Tööviljakuse ja ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmine on, eriti käesoleval ajal, millal teostub teaduslik ja tehniline revolutsioon, nõukogude inimeste materiaalsete ja vaimsete vajaduste täielikuma ja igakülgse rahuldamise põhitingimuseks ja pandiks.

Nõukogude rahvas on palju saavutanud sellel teel. NLKP XXIV kongressi direktiivid näevad ette rahvamajanduse edasise arendamise suurejoonelised üles-

[1] **L. Brežnev.** Leninlikul kursil, 2. kd., lk. 589.
[2] **V. I. Lenin.** Teosed, 29. kd., lk. 394.

anded, töötajate materiaalse heaolu ja kultuuri tõusu veelgi kõrgema tempo. On kavandatud tagada tööstuses tööviljakuse kasv viisaastaku jooksul 36—40 protsendi võrra ja saada selle arvel 87—90 protsenti toodangu juurdekasvu. Siit tuleneb täie selgusega kõigi nõukogude inimeste kohusetundliku ja viljaka töö tähtsus. Kogu ühiskond ja iga ühiskonnaliige on tõepoolest isikliku heaolu ja õnne sepaks.

§ 2. NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse üldiseloomustus. Kodanliku tööseadusandluse antidemokraatlik olemus

1. Tööseadusandlus koosneb orgaaniliselt omavahel seotud üleliidulise ja liiduvabariikliku tähtsusega aktidest. Selles peegeldub Nõukogude riigi föderatiivne iseloom. NSV Liidu konstitutsioon annab NSV Liidu võimkonda tööseadusandluse aluste kehtestamise. Liiduvabariikide konstitutsioonid omakorda näevad ette tööseadusandluse küsimuste loetelu, mille lahendamine kuulub liiduvabariigi võimkonda.

NSV Liidu ja liiduvabariikide kogu tööseadusandluse baasiks on nüüd «NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse alused». Nagu õigesti oli märgitud NSV Liidu Ülemnõukogu kaheksanda koosseisu esimesel istungjärgul, seisneb «NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse aluste» ülisuur poliitiline ja sotsiaalne tähtsus selles, et see on Nõukogude riigi ajaloos esimene ühtne üleliiduline tööseadus, mis ühendab kommunistliku ühiskonna ülesehitamise suure eesmärgi ühtsete huvidega tugevasti liitunud tööliste ja teenistujate tööd reguleerivaid kõiki põhinorme kommunismi ehitamise tingimustes.

Oma kõnes NSV Liidu Ametiühingute XV kongressil märkis NLKP Keskkomitee peasekretär sm. L. Brežnev, et viimastel aastatel oli partei Keskkomitee algatusel vastu võetud seadused, mis põhjalikult laiendavad ametiühingute tegevuse õiguslikku alust tervikuna ja eriti selle tegevuse neid külgi, mis on vahetult seotud töötajate huvide eest hoolitsemisega. Ta ütles, et erakordselt suur tähtsus on Ülemnõukogu poolt vastuvõetud «NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusand-

luse alustel»[1] ja «Ametiühingu-, vabriku-, tehase- või kohaliku komitee õiguste põhimäärusel».

Nagu nähtub juba selle akti nimetusest endast, sisaldavad «Alused» tähtsamaid alustpanevaid õigusnorme, kooskõlas millega antakse välja liiduvabariikide töökoodeksid ja teised õigusaktid.

Kuid ebaõige oleks vaadelda «Aluseid» kui seadust — direktiivi. Enamus «Aluste» paragrahve on otsese, vahetu tegevuse aktideks. Kuigi nad on sisse võetud liiduvabariikide töökoodeksitesse nende koodeksite paragrahvidena, ei saa liiduvabariik neid muuta.

Vastavalt «Alustele» reguleerib Nõukogude tööseadusandlus kõigi tööliste ja teenistujate töösuhteid, aidates kaasa tööviljakuse kasvule, ühiskondliku tootmise efektiivsuse suurenemisele ja selle alusel töötajate elu materiaalse ja kultuurilise taseme tõusule, töödistsipliini tugevdamisele ja ühiskonna hüvanguks tehtava töö järkjärgulisele muutumisele iga töövõimelise inimese esmaseks eluliseks vajaduseks. Tööseadusandlus kehtestab töötingimuste kõrge taseme ning tööliste ja teenistujate tööalaste õiguste igakülgse kaitse.

Tööliste ja teenistujate töö reguleerimist tööseadusandluse alustes ettenähtud küsimustes teostatakse: NSV Liidu seadusandlusega; NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega; liiduvabariikide seadusandlusega.

Peale «Aluste» eri paragrahvides otse ettenähtud juhtude kuulub NSV Liidu võimkonda eeskirjade kehtestamine, mis määravad kindlaks: kvalifitseerimata tööd, kuhu ei tohi töölisi üle viia tööseisaku korral; öösel töötamise aja kestuse; kuupalga alammäära; osalise praagi eest töötasustamise; kompensatsioonid seoses ametialaste komandeeringutega või üleminekuga tööle teise paikkonda; naiste töö piiramise öötööl; töötajate kategooria, kelle töövaidlused vaadatakse läbi alluvuskorras; ametiühingute poolt massilise kultuuri- ja kehakultuuritööks tehtavate eraldiste korra ja suuruse; riikliku sotsiaalkindlustuse korras kindlustamise korra ja suuruse.

NSV Liidu võimkonda ja tema poolt kindlaksmääratud ulatuses liiduvabariikide võimkonda kuulub ees-

[1] Edaspidi ka «Alused».

kirjade kehtestamine, mis määravad kindlaks: mõne töötajate kategooria tööaja lühendamise; iga-aastaste lisapuhkuste andmise ja kestuse; töötasu normeerimise; töötasustamise premiaalsüsteemi; tasu aasta töötulemuste eest; ühtsed või tüüptöönormid; töösisekorra eeskirjad ja distsiplinaarmäärustikud; töökaitse-eeskirjad; tööd, kus on keelatud naiste ja alaealiste rakendamine; noortööliste ja noorte spetsialistide tööga kindlustamine; ametiühingute õigused; organid, kes teostavad järelevalvet ja kontrolli tööseadusandluse täitmise üle ja mõned muud sätted.

Peale küsimuste, mis NSV Liidu poolt kindlaksmääratud ulatuses kuuluvad liiduvabariikide võimkonda, on näidatud «Alustes» küsimused, mis on antud ainult liiduvabariikide võimkonda. Tööliste ja teenistujate töö küsimused, mis ei ole ette nähtud «Alustes», reguleeritakse NSV Liidu või liiduvabariikide seadusandlusega. See tähendab, et peale ülaltoodud küsimuste reguleeritakse NSV Liidu ja liiduvabariikide üksikute õigusaktidega ka teisi, tööliste ja teenistujate töösuhete reguleerimisega seotud küsimusi.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses «NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse aluste rakendamise korra kohta» on öeldud, et edaspidi, kuni NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse viimiseni kooskõlla «NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse alustega», kohaldatakse kehtivaid NSV Liidu tööseadusandluse akte, liiduvabariikide töökoodekseid ja muid tööseadusandluse akte sedavõrd, kuivõrd nad ei ole vastuolus «Alustega». Seejuures enne «Aluste» kehtestamist väljaantud liiduvabariikide aktid küsimustes, mis on antud NSV Liidu või tema poolt kindlaksmääratud ulatuses liiduvabariikide võimkonda, säilitavad oma jõu kuni neid küsimusi teisiti reguleerivate üleliiduliste aktide väljaandmiseni. Mis puutub enne «Aluste» kehtestamist tekkinud tööõigussuhetesse, siis poolte õigusi ja kohustusi reguleeritakse alates 1. jaanuarist 1971. a. kooskõlas «Alustega».

NLKP Keskkomitee aruandes NLKP XXIV kongressile rõhutati, et partei omistab suurt tähtsust Nõukogude seadusandluse täiustamisele. Vastavalt NLKP XXIV kongressil heakskiidetud sotsiaalsete ürituste programmile antakse välja sotsiaalkindlustuse ja töö-

õiguse akte. 1971. a. detsembrikuul võeti vastu uued töökoodeksid Vene NFSV-s, Ukraina NSV-s, Aserbaidžaani NSV-s ja Usbeki NSV-s.[1]

2. Tööseadusandluse alustes ja reas teistes tööseadusandluse aktides on leidnud eredalt kajastamist leninlikud ideed ametiühingutest kui kasvatamise, kaasatõmbamise, õpetamise organisatsioonidest, majandamise ja kommunismi koolist.

Seadusandlikus korras on kinnistatud ametiühingute laialdased õigused, mis määravad kindlaks nende osavõtu riiklike rahvamajanduse arendamise plaanide väljatöötamisest ja elluviimisest, materiaalsete ja rahaliste ressursside jaotamisest ja kasutamisest. Nad esindavad tööliste ja teenistujate tootmis- ja tööalaseid, olmelisi ning kultuurilisi huve.

Ametiühingud tõmbavad töölisi ja teenistujaid kaasa tootmise juhtimisele, organiseerivad sotsialistlikku võistlust ja massilist tehnilist loometööd, aitavad tugevdada tootmis- ja töödistsipliini.

Tööseadusandluse alustes on ette nähtud, et töö- ja palgatingimuste kindlaksmääramisel, tööseadusandluse rakendamisel, ühiskondlike tarbimisfondide kasutamisel NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega ettenähtud juhtudel tegutsevad ettevõtted, asutused, organisatsioonid ning nende kõrgemalseisvad organid koos ametiühingutega või nendega kooskõlastatult.

Ametiühingud teostavad järelevalvet ja kontrolli tööseadusandluse ja töökaitse-eeskirjade järgimise üle, nad juhivad riiklikku sotsiaalkindlustust, sanatooriume ja paljusid teisi spordi- ning tervistusasutusi.

Ametiühingute osatähtsuse tõstmise, sealhulgas ka töösuhete reguleerimisel riigis ning Kommunistliku Partei poolt ametiühingute eest tohutu suure hoolitsemise ilminguks oli NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 27. septembri 1971. a. seadlusega uue «Ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komitee õiguste põhimääruse» kinnitamine.

Ametiühingud võtavad aktiivselt osa seaduste projektide koostamisest. Nii koostasid NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja Üleliidulise Ametiühingute Kesknõu-

[1] ENSV töökoodeks võeti vastu 5. juulil 1972 ning kehtestati alates 1. jaanuarist 1973. — *Toim.*

kogu ühiselt ja esitasid NSV Liidu Ülemnõukogule tööseadusandluse aluste projekti.

Ametiühingute tähtsa osa kinnituseks seaduste projektide koostamisel on ametiühingutele tööseadusandluse alustega antud seadusandliku initsiatiivi õigus.

3. Majandusliku reformi tingimustes on tunduvalt kasvanud kollektiivlepingu tähtsus. Tööseadusandluse alused kehtestavad, et kollektiivlepingu sõlmib ametiühingu vabriku-, tehase- või kohalik komitee ettevõtte või organisatsiooni administratsiooniga tööliste ja teenistujate kollektiivi nimel.

Kollektiivleping sisaldab töö- ja palgaküsimuste põhisätteid, samuti sätteid töö- ja puhkeaja, töötasustamise ja materiaalse stimuleerimise ning töökaitse valdkonnas, mis on administratsiooni ning ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komitee poolt ühiselt välja töötatud neile antud õiguste piirides ja millel on normatiivne iseloom.

Kollektiivlepingule on iseloomulik, et selles määratakse kindlaks administratsiooni ning tööliste ja teenistujate kollektiivi vastastikused kohustused tootmisplaanide täitmiseks, tootmise ja töö täiuslikuma organiseerimise, uue tehnika rakendamise ja tööviljakuse suurendamise, toodangu kvaliteedi parandamise ja omahinna alandamise, sotsialistliku võistluse arendamise, tootmis- ja töödistsipliini tugevdamise, kvalifikatsiooni tõstmise ning kaadri vahetult tootmises ettevalmistamise alal.

«Alused» kehtestavad, et kollektiivleping peab sisaldama administratsiooni ja ametiühingu kohaliku komitee kohustused tööliste ja teenistujate kaasatõmbamisel tootmise juhtimisele, töö normeerimise täiustamisele, tööeesrindlastele soodustuste ja eeliste andmisele, töötajate korteriolude ning kultuurilise ja olmeteeninduse parandamisele, kasvatustöö ja massilise kultuuritöö edendamisele.

4. NSV Liidu ja teiste sotsialismimaade rahvaste saavutused sotsiaalses arengus näitavad kujukalt, mida võib saavutada töölisklass ja kõik töötajad, hävitanud ekspluataatorite võimutsemise ja võtnud võimu enda kätte.

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni väljaantud dekreedid töö kohta andsid võimsa tõuke

kapitalistlike maade proletariaadi väljaastumisteks, mis sundis nende maade valitsusi kehtestama 8-tunnise tööpäeva ja mõned teised tööseadused.

Marksism-leninism õpetab, et ainult proletariaadi visa ja organiseeritud võitlus sunnib kapitaliste minema osalistele järeleandmistele. Kuid ka sel juhul kodanlik seadusandlus tervikuna, olles kodanluse riikliku tahte avaldus, oli ja jääb oma sisult töölisklassile vaenulikuks ja olemuselt antidemokraatlikuks. See on ka mõistetav, sest kapitalismi tingimustes on töö ja kapitali vaheline põhivastuolu lahendatav ainult kapitalistide võimu hävitamisega ja tootmisriistade ning tootmisvahendite üleminekuga proletariaadi ja kõigi töötajate kätte.

Kapitalistlike monopolide võimutsemise tingimustes kindlustab kogu kodanliku riigi süsteem töölisklassi julma ekspluateerimist, massilist tööpuudust ja pealetungi töötajate elulistele huvidele, kasutades selleks, kui vaja, armeed ja politseid. Sama eesmärgi teenistuses on töösuhteid reguleerivad antidemokraatlikud ja töölistevastased seadused.

Selle kujukaks näiteks on Ameerika Ühendriikide — imperialismi põhitoe töölistevastane seadusandlus. Monopolid teevad kõik selleks, et nurja ajada või piirata tööliste organiseeritud võitlust töötingimuste parandamise eest. Seepärast ei ole mitte juhuslikult ametiühingute tegevus, samuti kollektiivlepingud ja streigid USA-s valitsuse poolt teostatava kontrolli eesmärgil üksikasjalikult reglementeeritud.

Nii anti välja 1943. a. Smith-Connally seadus, 1947. a. Landrum-Griffini seadus jt., mis tunduvalt piirasid tööliste tööalaseid ja poliitilisi õigusi, «seadustasid» ametiühingute ja nende tegevuse ning streigiliikumise õõnestamise abinõud. Tasub ainult meenutada Ameerika Ühendriikides 1971. a. tarvitusele võetud drakoonilisi abinõusid seoses asjatu katsega päästa dollarit, mis järsult halvendasid töölisklassi olukorda ja võtsid temalt võimaluse pidada võitlust palga tõstmise eest.

Kõrvuti üldriiklike (föderaal-) seadustega on paljudes osariikides omakorda vastu võetud töölistevastaseid seadusi, mis väljendavad ekspluataatorite huve.

Tuleb märkida, et suurt osa töösuhete reguleerimi-

sel USA-s etendavad nn. kohtupretsedendid, mida kapitalistid kasutavad tööliste vastu. Kohtupretsedentide olemus seisneb selles, et tööliste ja kapitalistide vaheliste töökonfliktide lahendamisel Ühendriikide kohtud «leiavad üles» vanad kohtuotsused «analoogilistes» asjades ja kasutavad neid antud asjas. Kogu maailmale on teada, et USA kohus on rahakoti truu teener.

USA Ülemkohus, kellel on seaduste tõlgendamise ja nende mittepõhiseaduslikeks tunnistamise õigus, on oma paljude aktidega andnud lööke töötajate saavutustele, tihti viies need nullini. Seega USA Ülemkohus, mida imperialismi kaitsjad ülistavad kui organit, kelle ees «kõik on võrdsed», näitab ennast ikka ja jälle ekspluataatorite klassi töölistevaenuliku tööriistana.

USA seadusandluse järgi võib president peatada teatud ajaks streigi. Praktika näitab, et presidendi sekkumine tööliste ja ettevõtjate vahelisse streigi esilekutsunud konflikti ei aita töölisi, vaid monopole, kes saavad võimaluse avaldada uut survet streikijatele.

Kapitalismi kaitsjad armastavad sageli viidata kollektiivlepingutele, mis võimaldaksid töölistel nagu riigi vahelesegamiseta «demokraatlikul» viisil põhilistes tööja palgatingimustes kapitalistidega vahetult kokku leppida. Kuid tegelikkus näitab midagi muud.

On teada, et töölistel ei õnnestu kollektiivlepingusse sisse viia kõiki oma nõudmisi. Kuid isegi sellistes tingimustes on USA-s kollektiivlepingutega hõlmatud ainult umbes kolmandik töölistest. Ülejäänud tööliste tingimusi reguleerivad vahetud kokkulepped töölise ja kapitalisti vahel. Need töölised, kes lepivad töötingimustes kapitalistidega kokku «mees mehe vastu», satuvad veelgi hullemasse olukorda, võrreldes kollektiivlepingu sõlminud töölistega.

USA-s on töölevõtmisel ja töötasustamisel laialt levinud diskrimineerimine rahvuslike, sooliste, rassiliste, religioossete ja teiste tunnuste alusel. See on läbi viidud töösuhete reguleerimise nii seadusandlikus kui ka lepingulises praktikas.

USA Kommunistliku Partei peasekretär Gus Hall ütles NLKP XXIV kongressil esinedes: «Millised ilmekad võrdlused: Ameerika Ühendriikides täheldatakse hariduses teravat kriisi, Nõukogude Liidus aga teaduse kindlat arengut. Ameerika Ühendriikides ja Suurbri-

tannias — töölistevastast seadusandlust, Nõukogude Liidus — uut tööseadusandlust, mis on tulvil hoolitsust töötajate eest.»[1] Ei mingi kapitalismi kaitsjate sõnademulin «üleüldisest külluse riigist», «rahvakapitalismist», «töö ja kapitali vaheliste vastuolude kustumisest» jne. ei saa varjata neid kapitalistlikule ühiskonnale orgaaniliselt omaseid paiseid ja pahesid.

Töölisklassi ja kõigi töötajate vabanemise tee ekspluateerimise ikkest, tööpuudusest, õiglusetusest, vaesusest ja näljast on kätte näidanud marksism-leninism ja sellele teele asuvad kapitalistlike maade töötajad. See on ajaloolise arengu objektiivne seadus.

§ 3. Töödistsipliin ja selle tugevdamise õiguslikud vahendid

1. Sotsialismilt kommunismile üleminekule on iseloomulik töötajate initsiatiivi ja omategevuse areng ning samaaegne organiseerituse suurenemine ühiskondliku elu kõigil aladel. See kehtib just Nõukogude kodanike töötamise kohta. Töötamise distsiplineeritusest ja organiseeritusest sõltub nõukogude inimeste aineline heaolu ja paljude sotsiaalsete probleemide lahendus.

V. I. Lenin pidas töödistsipliini väga tähtsaks. Ta nimetas seda majandusliku ülesehitustöö naelaks.[2] «Ühiskondliku töö kommunistlik organisatsioon — esimeseks sammuks selle poole on sotsialism — püsib, ja mida rohkem edasi, seda enam püsib... töötajate eneste vaba ja teadliku distsipliini najal.»[3]

Nõukogudemaal tehakse palju töötajate kasvatamiseks töösse teadliku suhtumise vaimus. Selleks on rakendatud moraalsete ergutuste süsteem. NSV Liidus on kehtestatud tööalaste teenete kõrgeima tunnustusena sotsialistliku töö kangelase aunimetus. Silmapaistvate saavutuste eest autasustatakse nõukogude inimesi ordenite ja medalitega, neile antakse aunimetusi,

[1] «XXIV съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет», т. 1, Москва, Политиздат, 1971, стр. 417.

[2] Vt. V. I. Lenin. Teosed, 30. kd., lk. 465.

[3] V. I. Lenin. Teosed, 29. kd., lk. 387.

eesrindlasi autasustatakse rinnamärgiga «Sotsialistliku võistluse eesrindlane» jne.

Kõrvuti moraalsete ergutustega makstakse kohusetruu töötamise eest preemiaid ning kasutatakse teisi ainelise stimuleerimise vahendeid. Peab arvestama, et üleminekuga majanduslikule reformile suurenesid veelgi ainelise stimuleerimise võimalused distsiplineeritud töö ja kõrge tööviljakuse eest ettevõtete kasumi arvelt (ainelise ergutamise fond jt.).

Tähtsat osa töötajate kasvatamisel töödistsipliini range järgimise ja tööviljakuse suurendamise vaimus etendab massiline sotsialistlik võistlus ja selle tähtis vorm — kommunistliku töö liikumine.

NLKP Keskkomitee võttis 1971. a. vastu määruse «Sotsialistliku võistluse organiseerimise parendamise kohta», mille täitmine aitab aktiivselt kaasa töösse kommunistliku suhtumise kasvatamisel ja töödistsipliini tugevdamisel.

Sotsialistliku ühiskonna tingimustes on kodanike tööalased õigused lahutamatult seotud nende kohustustega. See on vankumatu eluseadus, mis on kinnitatud NSV Liidu põhiseaduses. Nagu on öeldud §-s 130, on iga kodanik kohustatud pidama töödistsipliini, ausalt suhtuma oma ühiskondlikku kohusesse.

Suurt tähelepanu töödistsipliinile ja kaadrite vastutuse suurendamisele oma töö eest pühendas NLKP XXIV kongress.

Nõukogude riik ei nõrgenda, vaid tugevdab nõudlikkust nende suhtes, kes kuritahtlikult rikuvad töödistsipliini ja teisi neile seadusega pandud kohustusi. Suurt osa etendab töödistsipliini kindlustamisel ühiskondlike massiorganisatsioonide — ametiühingute, Kommunistliku Noorsooühingu ning selliste ühiskondlike organite nagu seltsimehelikud kohtud jt. tegevus.

2. Tööseadusandlus kinnistab juriidiliselt töölise ja teenistuja käitumise normid tööprotsessis ja sellega seotud tegevuses.

«NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse alustes» räägitakse sellest, mida on kohustatud tegema töölised ja teenistujad: töötama ausalt ja kohusetundlikult, pidama töödistsipliini, täitma õigeaegselt ja täpselt administratsiooni korraldusi, tõstma tööviljakust,

parandama toodangu kvaliteeti, pidama kinni tehnoloogilisest distsipliinist ning töökaitse-, ohutustehnika- ja töötervishoiu nõuetest, hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandust.

Tööseadusandluse alused sätestavad, et töödistsipliin ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides tagatakse teadliku töösse suhtumise, veenmismeetodi ning kohusetundliku töö eest ergutamisega. Üksikute kohusetundetute töötajate suhtes kohaldatakse vajaduse korral distsiplinaarse või ühiskondliku mõjutamise vahendeid.

Seadus paneb administratsioonile konkreetsed kohustused vajaliku töödistsipliini tagamiseks. Administratsioon on kohustatud tööliste ja teenistujate tööd õigesti organiseerima, looma tingimused tööviljakuse kasvuks, tagama töö- ja tootmisdistsipliini, kõrvalekaldumatult järgima tööseadusandlust ja töökaitse-eeskirju, suhtuma tähelepanelikult töötajate vajadustesse ja nõudmistesse, parandama nende töö- ja olmetingimusi.

Konkreetseks õiguslikuks aktiks, mis reguleerib töösisekorda ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides, on töösisekorra eeskirjad. Need eeskirjad kehtestab administratsioon kooskõlastatult ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega tüüpeeskirjade alusel. «Töösisekorra tüüpeeskirjad» on kinnitatud 29. septembril 1972. a. NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Töö ja Töötasu Komitee poolt kooskõlastatult Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukoguga.

Mõnes rahvamajandusharus kehtivad mõne kategooria tööliste ja teenistujate suhtes distsiplinaarmäärustikud. Käesoleval ajal näiteks kehtivad distsiplinaarmäärustikud raudtee-, mere- ja jõetranspordi ning mõne teise rahvamajandusharu töötajate suhtes.

Tööseadusandluse alustes on ette nähtud ergutused töösaavutuste eest. Nii töökohustuste eeskujuliku täitmise eest, edu eest sotsialistlikus võistluses, tööviljakuse tõstmise, toodangu kvaliteedi parandamise, pikaajalise laitmatu töö, novaatorluse ja muude töösaavutuste eest kohaldatakse järgmisi ergutusi: tänu avaldamine, preemia andmine, autasustamine hinnalise kingitusega, autasustamine aukirjaga, auraamatusse või autahvlile kandmine. Töösisekorra eeskirjadega ja

distsiplinaarmäärustikuga võidakse ette näha ka muid ergutusi.

Tuleb rõhutada, et ergutusi kohaldab administratsioon koos või kooskõlastatult ametiühingu kohaliku komiteega. Põhimõtteline tähendus on tööseadusandluse aluste sättel, et töölistele ja teenistujatele, kes edukalt ja kohusetundlikult täidavad oma töökohustusi, tehakse soodustusi sotsiaalkultuurilise ja olmeteeninduse vallas esmajärjekorras (sanatooriumi- ja puhkekodutuusikud, korteriolude parandamine jne.).

3. Tööseadusandluse alused sisaldavad karistuste loetelu, mida ettevõtte (asutuse) administratsioon võib kohaldada töödistsipliini rikkumise eest: märkus, noomitus, vali noomitus, üleviimine vähemtasutavale tööle kuni kolmeks kuuks või paigutamine samaks tähtajaks madalamale ametikohale, vallandamine (juhul kui töötaja mõjuvate põhjusteta süstemaatiliselt ei täida töölepinguga või töösisekorra eeskirjadega temale pandud kohustusi ja kui tema suhtes on varem kohaldatud distsiplinaarse või ühiskondliku mõjutamise vahendeid ja tööluusi, sealhulgas ebakainena tööl viibimise korral).

Seadusandlusega distsiplinaarvastutuse kohta võib mõne kategooria töölistele ja teenistujatele ette näha ka muid distsiplinaarkaristusi. Administratsioonil on õigus distsiplinaarkaristuse määramise asemel anda töödistsipliini rikkumise asi arutamiseks seltsimehelikule kohtule või ühiskondlikule organisatsioonile.

Töödistsipliini rikkumine ei ole igasugune oma kohustuste mittetäitmine töötaja poolt, vaid ainult õigusvastane ja süüline mittetäitmine. See tähendab, et administratsioon võib võtta töötajat distsiplinaarvastutusele ainult sellise töödistsipliini rikkumise eest, mille eest on ette nähtud karistus, ning ainult töötaja või teenistuja süü olemasolul.

Distsiplinaarkaristuse määramisel peab ettevõtte (asutuse) administratsioon arvestama üleastumise raskust, selle toimepanemise asjaolusid, samuti töölise või teenistuja eelnenud tööd.

Töösisekorra tüüpeeskirjad reglementeerivad üksikasjalikult distsiplinaarkaristuste määramise ja kustutamise korda. Nii on ette nähtud, et administratsioon määrab distsiplinaarkaristuse vahetult pärast üleastumise avastamist. Enne distsiplinaarkaristuse määra-

mist peab olema nõutud töödistsipliini rikkujalt seletus.

Distsiplinaarkaristus määratakse mitte hiljem kui ühe kuu jooksul, arvates üleastumise avastamisest, arvestamata töötaja haiguse või puhkusel viibimise aega. Distsiplinaarkaristust ei või määrata, kui üleastumise päevast on möödunud 6 kuud. Iga töödistsipliini rikkumise eest võib määrata ainult ühe karistuse.

Administratsioon on kohustatud distsiplinaarkaristuse avaldama käskkirjas või korralduses ja teatama sellest töölisele või teenistujale allkirja vastu. Kui ühe aasta jooksul, arvates distsiplinaarkaristuse määramise päevast, ei ole töölisele või teenistujale määratud uut distsiplinaarkaristust, siis loetakse, et teda ei ole distsiplinaarkorras karistatud. Kui tööline või teenistuja ei ole uuesti töödistsipliini rikkunud ning samal ajal on näidanud ennast hea ja kohusetundliku töötajana, võib ettevõtte (asutuse) juhataja anda käskkirja või korralduse määratud distsiplinaarkaristuse kustutamiseks, ootamata ühe aasta möödumist.

Et töötajaid paremini tutvustada töösisekorra eeskirjadega, peavad need eeskirjad olema tsehhides (osakondades) välja pandud nähtavale kohale.

Peale töösisekorra eeskirjadega kehtestatud distsiplinaarvastutuse on olemas mõne kategooria töötajatele, kes on ära toodud tööseadusandluses, distsiplinaarvastutus alluvuskorras.

See kehtib näiteks ettevõtete, asutuste, organisatsioonide, ehitusvalitsuste, majandite juhtijate ja nende asetäitjate ning abide suhtes, kaupluste, ühiskondliku toitlustamise ja olmeteeninduse ettevõtete, baaside ja ladude juhatajate (direktorite) ja nende asetäitjate suhtes (välja arvatud kaupluste, ühiskondliku toitlustamise ettevõtete ja ladude juhatajad, kelle alluvuses ei ole töötajaid). Siia arvatakse ka peainsenerid, peaarstid, pearaamatupidajad (kus neid ei ole — vanemraamatupidajad), nende asetäitjad, samuti peakonstruktorid, peamehaanikud, peaelektrikud ja teised peaspetsialistid, tsehhiülemad, vanemmeistrid ja meistrid, ettevõtete osakondade ülemad (juhatajad) jne.

Distsiplinaarkaristuste määramise kord alluvuskorras on reguleeritud kõigepealt «NSV Liidu ja liiduvabariikide distsiplinaarseadusandluse alustega», mis

on kinnitatud NSV Liidu Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu poolt 13. oktoobril 1929. a. Alluvuskorras määrab distsiplinaarkaristuse isik või organ, kellest sõltub antud ametiisiku töölevõtmine; paigutamine madalamale ametikohale on lubatud kuni üheks aastaks, distsiplinaarkaristus peab igal juhul olema määratud kuni 6 kuu jooksul üleastumise avastamisest või kriminaalasjas menetluse lõpetamisest, kaebused distsiplinaarkaristuse määramise kohta tuleb esitada kahe nädala jooksul karistuse määranud isiku või organi suhtes alluvuselt kõrgemalseisvale isikule või organile.

Distsiplineerituse ja organiseerituse kasvatamisel etendavad üha suuremat osa töökollektiivid; sellele on viidatud NLKP XXIV kongressi resolutsioonis. Kongress nõudis, et ühiskondlik arvamus oleks otsustavalt suunatud võitlusse töödistsipliini rikkujate, priileivasööjate, kõigi minevikuiganditega inimeste teadvuses ja tegudes.

Rääkides töödistsipliinist, tuleb eriliselt rõhutada kommunistide avangardset osa selles tähtsas asjas. V. I. Lenin nõudis: «Partei liikmed peavad töödistsipliini ja energia suhtes sammuma kõige ees.»[1]

VIII peatükk

TÖÖLISTE JA TEENISTUJATE TÖÖLEVÕTMINE, ÜLEVIIMINE TEISELE TÖÖLE JA VALLANDAMINE

§ 1. Töölevõtmine

1. NSV Liidus tagatakse õigus tööle poliitiliste, majanduslike ja juriidiliste garantiidega. Meie maal on teaduse ja tehnika progress ühendatud elanike täieliku tööhõivega ja seda kasutatakse töö põhjalikuks kergendamiseks, töönädala lühendamiseks ning raske füüsilise ja igasuguse kvalifitseerimata töö likvideerimiseks. Ulatuslik tasuta eri- ja kutsehariduse andmine tagab töö- ja kutseala vaba valiku ühiskonna huve arvestades.

[1] V. I. Lenin. Teosed, 30. kd., lk. 118.

Tööseadusandlus keelab töölevõtmisel igasuguse otsese või kaudse õiguste piiramise või otseste või kaudsete eeliste kehtestamise sõltuvalt soost, rassist, rahvusest ja suhtumisest religiooni.

Lubamatu on naistöötaja töölevõtmisest keeldumine raseduse motiivil või seepärast, et ta toidab last rinnaga.

2. NSV Liidu kodanikud realiseerivad õigust tööle töölepingu sõlmimisega ettevõtte või asutusega. Selle lepingu järgi kohustuvad nad töötama teatud erialal, teatud liiki töödel või ametikohal ning alluma töösisekorra eeskirjadele. Ettevõte aga kohustub maksma töötajatele palka ja kindlustama töötingimused, mis on ette nähtud tööseadusandluse, kollektiivlepingu ja poolte kokkuleppega.

Kehtetud on lepingutingimused, mis halvendavad töötaja olukorda võrreldes tööseadusandluse, kollektiivlepingu ja töösisekorra eeskirjadega kindlaksmääratud tingimustega.

Tööleping sõlmitakse suulises või kirjalikus vormis. Kirjalikus vormis sõlmitakse leping näiteks tööjõu organiseeritud värbamisel, tööle asumisel Kaug-Põhja piirkondadesse asuvatesse ettevõtetesse või asutustesse.

Töölevõtmine vormistatakse administratsiooni käskkirjaga (korraldusega). Tegelikku töölelubamist loetakse töölepingu sõlmimiseks.

Töölepingud sõlmitakse: a) määramata ajaks; b) määratud ajaks, kuid mitte kauemaks kui kolmeks aastaks; c) teatud töö täitmise ajaks.

Lepingu tähtaja möödumine ei põhjusta selle lõppemist, kui töötaja jätkab töötamist ja administratsioon ei vaidle sellele vastu. Sel juhul loetakse leping jätkuvaks endistel tingimustel ja määramata ajaks.

3. Töölepingu sõlmimisel võidakse poolte kokkuleppel määrata katseaeg, et kontrollida töölise või teenistuja vastavust temale antavale tööle. Katseaja tingimus peab olema märgitud töölevõtmise käskkirjas (korralduses). Katseaega töölevõtmisel ei kohaldata: alla 18 aasta vanustele isikutele, noortöölistele pärast kutsekooli lõpetamist ja noortele spetsialistidele pärast kõrgema või keskeriõppeasutuse lõpetamist; tööliste ja teenistujate üleviimisel teisele tööle; töölevõtmisel teises paikkonnas asuvasse ettevõttesse (asutusse); Suure

Isamaasõja invaliididele, kes suunatakse tööle antud ettevõttele kehtestatud broneeringule vastavalt.

Katseaja kestus tööle võtmisel ei või töölistel ületada üht nädalat, teenistujatel peale vastutavate töötajate kaht nädalat ja vastutavail töötajail üht kuud.[1] Neid tähtaegu ei tohi lepingu pooled suurendada, välja arvatud seaduses ettenähtud juhud. Kui katseaeg on lõppenud, kuid tööline või teenistuja jätkab tööd, loetakse ta katse sooritatuks ja edaspidine töölepingu lõpetamine temaga võib toimuda ainult üldistel alustel.

Katseaja tulemusi hindab administratsioon ja kui need tulemused on ebarahuldavad, võib ta katseaja kestel töötaja vallandada ametiühingu kohaliku komiteega kooskõlastamata ja vallandustoetust maksmata. Kõiges ülejäänus ei erine katseajaga töölevõetud töötaja seisund teiste tööliste ja teenistujate õiguslikust seisundist. Ta kasutab samasuguseid õigusi ja kannab samasuguseid kohustusi kui ülejäänud töötajad.

Katse mittesooritamise tõttu vallandatud töötaja võib kaevata vallandamise peale rajooni (linna) rahvakohtusse.

4. Tööle asuvad töölised ja teenistujad on kohustatud administratsioonile esitama passi ja üle andma tööraamatu, kuhu administratsioon märgib täpses vastavuses lepinguga elukutse või eriala, samuti kvalifikatsiooni. Kui tööd tuleb teha tervist kahjustavates, rasketes või teistes eritingimustes, tuleb ka selle kohta teha kanne tööraamatusse.

Tööraamat on üldist, erialast või pidevat tööstaaži tõendav põhidokument.[2]

Esmakordselt tööle asuvad isikud esitavad majavalitsuse või külanõukogu õiendi oma viimase tegevuse kohta. Sellise töötaja kohta seatakse tööraamat sisse hiljemalt viie päeva jooksul töölevõtmisest arvates.

---

[1] Teadusliku uurimise projektorganisatsioonide, projekteerimise ja konstrueerimise ning tehnoloogia organisatsioonide, samuti kõrgemate õppeasutuste teadusliku uurimise alljaotuste atesteerimisele kuuluvate töötajate töölevõtmisel võib olla kehtestatud katseaeg kestusega kuni 3 kuud, üksikutel juhtudel aga ametiühingu kohaliku komiteega kooskõlastatult administratsiooni otsuse alusel kuni 6 kuud.

[2] Üksikasjalikumalt räägitakse tööstaažist õppevahendi XI peatükis.

5. Nõukogude seadusandluse järgi on töölepingu üheks pooleks kodanik, kes, sõlminud töölepingu, lülitub ettevõtte (asutuse) kollektiivi ja kohustub isikliku tööga osa võtma selle tootmistegevusest, täites töönorme erialal või töödel ning alludes töösisekorrale.

Teiseks töölepingu pooleks on ettevõte (asutus). Tema õiguste maht tööliste ja teenistujate töölevõtmisel on kindlaks määratud ettevõtte põhikirjaga, töötasufondiga, tööplaaniga, koosseisudega, asutustes aga määraliste koosseisudega. Töölepingu pooleks võib olla kolhoos («Kolhoosi näidispõhikirjas» ettenähtud juhtudel), samuti üksikisikud, kes võtavad tööle majaabilise, lapsehoidja, valvuri jne.

Töölepingu sõlmimise õigus tekib kodanikel alates 16-ndast eluaastast. Erandjuhtudel võib ametiühingu kohaliku komitee nõusolekul tööle võtta alaealisi alates 15-ndast eluaastast väljaõppeks nende poolt valitud erialal.

Noorukite töölevõtmisel kehtivad suuremad tagatised. Kõik üldharidusliku kooli, kutse- ja tehnikakooli lõpetanud, aga samuti teised alla 18-aastased noormehed ja neiud võetakse tööle või eriala õppima broneeritud kohtadele.

Kutse- või tehnikakooli lõpetanud noortöölised, kõrgema või keskeriõppeasutuse lõpetanud noored spetsialistid, aspirantuuri läbiteinud isikud suunatakse tööle organiseeritud jaotamise korras. Ettevõtte (asutuse) administratsioon sõlmib nendega töölepingu pärast suunamiskirja esitamist, kus on ära näidatud aeg, mille kestel nad on kohustatud õppeasutuses omandatud erialal töötama.

Invaliidide töölepaigutamine toimub ettevõtetele ja organisatsioonidele kohalike töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede poolt kinnitatud plaanide alusel. Suure Isamaasõja invaliidide jaoks on kehtestatud töölevõtmiseks broneering kuni 2 protsenti tööliste ja teenistujate üldarvust.

Ajutisele või hooajatööle asumisel näidatakse töölepingus ära töö kestus vastavalt poolte kokkuleppele. See kestus võib olla määramata, kuid ei või ületada ajutistel töölistel kahte kuud. Kui töötaja on tööle võetud ajutiselt äraoleva töölise või teenistuja asendamiseks, kellele seaduse järgi säilitatakse ametikoht, võib

kestust pikendada kuni nelja kuuni (kuid mitte kauemaks).

6. Tööle võtmisel on seadusandlusega kehtestatud mõningad kitsendused. Töölepingu sõlmimise õigus on ära võetud isikutelt, kelle suhtes on jõustunud kohtuotsus, millega on mõistetud karistuseks teatavatel ametikohtadel töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmine kindlaksmääratud tähtajaks.

Kaubandusorganisatsioonidesse on keelatud tööle võtta isikuid, kes omavad karistatust raiskamise, riisumise ja teiste omakasupüüdlike varaliste kuritegude eest, samuti neid, kes on vallandatud usalduse kaotuse tõttu.

Perekondlikkuse vältimiseks on kehtestatud erieeskirjad ühes ja samas ettevõttes või asutuses omavahel lähedases suguluses olevate isikute koos töötamise kohta. Vanemad, abikaasad, vennad, õed ja abikaasade lapsed ei tohi koos töötada ühes ja samas ettevõttes või asutuses, kui üks töötab teise alluvuses või teise poolt kontrollitaval ametikohal. Erand sellest eeskirjast on tehtud isikute suhtes, kes töötavad valitavatel ametikohtadel, samuti näitlejate, pedagoogide, agronoomide ja mõne teise töötajate kategooria suhtes. Ei kehti see kitsendus ka tööliste suhtes.

Ettevõttes või asutuses on üheaegne töötamine põhitöökoha kõrval veel teisel palgalisel ametikohal keelatud. Töölevõtmine kohakaaslusega on lubatud ainult seadusandluses ettenähtud juhtudel põhi- ja kohakaasluse järgse töökoha ettevõtte juhatajate kirjalikul loal. Selle loa kooskõlastavad juhatajad ametiühingu kohaliku komiteega ja kõrgemalseisvate organitega alluvuse järgi.

§ 2. Üleviimine teisele tööle

1. Ettevõtte (asutuse) administratsioonil ei ole õigust nõuda tööliselt või teenistujalt tööd, mida pole töölepingus ette nähtud. Töötaja kasutamine tema eriala ja kvalifikatsiooni järgi on administratsiooni juriidiliseks kohustuseks.

Tehtava töö sisu määratakse töölistele kindlaks

tariifi- ja kvalifikatsiooniteatmikega, teenistujatele aga ametialaste juhendite ja määrustikega.

Kui administratsioon teeb töötajale ülesandeks teha tööd teistsugusel kutse- või erialal või ametikohal, kui see, mis oli töölepingus ette nähtud, siis tähendab see, et administratsioon viib töölise või teenistuja üle teisele tööle.

Üleviimine teisele tööle samas ettevõttes või asutuses, samuti üleviimine tööle teise ettevõttesse või asutusse või teise paikkonda, s. o. teise asustatud punkti, isegi koos ettevõttega (asutusega) on lubatud ainult töötaja nõusolekul.

Administratsioonil on õigus töötajat tööpäeva jooksul ümber paigutada teisele töötamise kohale samas ettevõttes (asutuses), kusjuures ei muutu eriala, kvalifikatsioon ega muud olulised töötingimused.

Töötaja üleviimist ühest tsehhist teise, millega kaasnes soodustuste (lühendatud tööpäev, kõrgendatud tasustamine jne.) muutumine, tuleb vaadata kui teisele tööle üleviimist, isegi kui töö antakse samal kutsealal.

Ümberpaigutamist, kuigi kutseala, eriala või ametikoha piires, vaadeldakse teisele tööle üleviimisena ka sel juhul, kui oluliselt muutub näiteks töö maht, selle tegemiseks nõutav iseseisvuse ja vastutuse aste, töö tervistkahjustatavus ja raskus. Siin on vajalik töötaja nõusolek, sest töötingimuste erisus, tehtava töö sisu ja maht mõjuvad tavaliselt palga suurusele, tööpäeva ja puhkuse pikkusele jne.

Süstemaatiliselt madalama järgu järgi tarifitseeritava töö andmist loetakse samuti üleviimiseks teisele tööle.

Vahetegemine teisele tööle üleviimise ja teisele töökohale ümberpaigutamise vahel määratakse kindlaks töölepinguga. Sõlmides näiteks töölepingu autojuhiga, peab administratsioon kokkuleppel töötajaga kindlaks määrama, millist tüüpi ja millise kandejõuga autot ta hakkab teenindama. Ümberpaigutamist teistsugust tüüpi ja teistsuguse kandejõuga autole tuleb käesoleval juhul vaadata üleviimisena teisele tööle. Kui aga autojuht lepingu sõlmimisel nõustub teenindama ükskõik missugust tüüpi ja ükskõik missuguse kandejõuga autot, ei saa ümberpaigutamist ühte liiki autolt teisele lugeda üleviimiseks teisele tööle.

Üleviimiseks ei ole kutsekaaslus, kui see töölepingu järgi kuulub töötaja kohustuste hulka.

2. Üleviimine teisele alalisele tööle samas ettevõttes (asutuses) toimub töölise või teenistuja ja administratsiooni vastastikusel kokkuleppel. Töötaja nõusolek on nõutav ka kvalifitseeritumale ja kõrgemalt tasustatavale tööle üleviimisel. Enne üleviimise käskkirja väljaandmist peab administratsioon töötajat üksikasjalikult tutvustama uue töö kõigi tingimustega.

Töölise või teenistuja üleviimisel teisele alalisele tööle või tervisliku seisundi tõttu kergemale, vähemtasutavale tööle säilitatakse töölistele ja teenistujatele, arvates üleviimise päevast, kaheks nädalaks endine keskmine töötasu. Real seaduses ettenähtud juhtudel säilitatakse endine keskmine töötasu kogu vähemtasutava töö tegemise ajaks, näiteks üleviimise puhul töövigastuse tõttu.

3. Ajutine üleviimine teisele tööle administratsiooni algatusel töötaja nõusolekust sõltumata on lubatud tootmis-hädavajaduse korral; tööseisaku korral ja distsiplinaarkaristusena.

Tootmis-hädavajaduse korral on administratsioonil õigus töölisi ja teenistujaid samas ettevõttes (asutuses) üle viia kuni üheks kuuks tööle, mida ei ole ette nähtud töölepingus, või üle viia tööle samas paikkonnas asuvasse teise ettevõttesse, kusjuures tasu ei tohi olla väiksem endise töökoha keskmisest palgast (isegi siis, kui töötaja on üle viidud vähemtasuvale tööle).

Töölise või teenistuja üleviimist teisele tööle seaduses ettenähtust pikemaks ajaks tuleb lugeda üleviimiseks teisele alalisele tööle.

Üleviimine teisele tööle tootmis-hädavajaduse korral on lubatud kiireloomuliste, administratsiooni jaoks ettenägematute tööde tegemiseks, mille õigeaegsest lõpetamisest sõltub ettevõtte (tsehhi, jaoskonna) edasine normaalne tegevus. Niisugune üleviimine on lubatud loodusõnnetuse või tootmisavarii ärahoidmiseks, likvideerimiseks ja nende tagajärgede viivitamatuks kõrvaldamiseks, õnnetusjuhtumi, tööseisaku ning riigi või ühiskonna vara hävimise või riknemise ärahoidmiseks ja muudel erandjuhtudel, samuti äraoleva töötaja asendamiseks. Teisele tööle üleviimine äraoleva töötaja

asendamiseks ei tohi kalendriaasta jooksul kesta üle ühe kuu.

Ajutise üleviimise tähtaja möödumisel peab administratsioon töötaja tagasi viima endisele tööle.

Tootmis-hädavajaduse korral üleviimisest keeldumist tuleb vaadelda kui töödistsipliini rikkumist.

Juhul kui tööseisaku tõttu puudub ajutiselt erialane töö, on administratsioon kohustatud töötaja üle viima samas ettevõttes leiduvale teisele tööle. Kui töölist ei saa kasutada samas ettevõttes, võib ta üle viia samas paikkonnas asuvasse teise ettevõttesse, kuid mitte kauemaks kui üheks kuuks.

Tööseisaku korral tööliste ja teenistujate üleviimisel teisele tööle tuleb arvestada nende eriala ja kvalifikatsiooni. Vähemtasutavale tööle üleviimisel säilitatakse töölistele ja teenistujatele, kes täidavad töönorme, nende keskmine palk endisel tööl, aga töötajatele, kes norme ei täida või kes on üle viidud ajatööle, säilitatakse tariifne palgamäär (ametipalk).

Tööseisaku ja ajutise asendamise korral ei ole lubatud kvalifitseeritud töötajate üleviimine kvalifitseerimata tööle.

Töösisekorra tüüpeeskirjad näevad ette distsiplinaarkaristusena töötaja üleviimist vähemtasutavale tööle või paigutamist madalamale ametikohale kuni kolmeks kuuks. Selline üleviimine on lubatud ainult siis, kui on tõendatud töötaja süü distsiplinaarüleastumise toimepanemises ja käskkiri on välja antud mitte hiljem kui ühe kuu jooksul üleastumise avastamisest või kuue kuu jooksul üleastumise päevast arvates. Üleviimise käskkirjas näidatakse ära distsiplinaarüleastumise sisu ja üleviimise kestus. Kui üleviimise kestust ei ole ära näidatud, on karistus ebaseaduslik. Keelatud on sel juhul töötaja üleviimine teise ettevõttesse või tööle, mida ta ei saa teha oma tervisliku seisundi tõttu.

Mõned töödistsipliini reguleerivad normatiivaktid kehtestavad üksikutele töötajatele töödistsipliini rikkumise eest teisele tööle üleviimiseks teistsugused tähtajad. Näiteks raudteelaste distsiplinaarmäärustik näeb ette kõrvuti üleviimisega kolmeks kuuks erilise distsiplinaarkaristuse — üleviimise tööle, mis ei ole seotud rongide liiklemisega või reisijate teenindamisega, kuni üheks aastaks, arvestades kutseala ja kvalifikatsiooni.

4. Ajutine üleviimine teisele tööle on lubatud töötajate tervise kaitsmiseks ja ka teistel põhjustel.

Rasedad naised viiakse arsti otsuse alusel üle kergemale tööle kogu raseduse ajaks, säilitades nende keskmise töötasu. Rinnaga toitvad ja kuni ühe aasta vanuste lastega emad, kes ei saa teha senist tööd, viiakse üle teisele kohale ja neile säilitatakse nende keskmine töötasu kogu rinnaga toitmise ajaks või kuni lapse ühe aasta vanuseks saamiseni.

Administratsioon on kohustatud tervisliku seisundi tõttu kergemat tööd vajavaid töötajaid nende nõusolekul ajutiselt või tähtajatult üle viima teisele tööle vastavalt arsti otsusele. Nendele töölistele säilitatakse kaheks nädalaks, arvates üleviimise päevast, endine töötasu. Seaduses ettenähtud juhtudel säilitatakse endine keskmine töötasu kogu vähemtasutava töö tegemise ajaks või makstakse riikliku sotsiaalkindlustuse toetust.

Kui tööline või teenistuja tuberkuloosi haigestumise või kutsehaiguse tagajärjel ei saa teha oma tavalist tööd, kuid normaalset ravimist häirimata võib teha teist, kergemat tööd, siis võib administratsioon kooskõlastatult ametiühingu kohaliku komiteega teda üle viia arstliku konsultatsiooni komisjoni (AKK) otsuse alusel sellele tööle.

Töövigastuse või seoses mõne muu tööga tekkinud tervisekahjustuse korral viiakse tööline või teenistuja üle teisele tööle arstliku tööekspertiisi komisjoni (ATEK) või AKK otsuse alusel. Kui töövigastus või muu tervisekahjustus on tekkinud administratsiooni süü tõttu, säilitatakse töötajale endine töötasu kogu teisele tööle üleviimise ajaks.

5. Üleviimist alalisele tööle teise ettevõttesse (asutusse) tuleb vaadelda eelmise töölepingu lõppemisena ja uue sõlmimisena. Selline üleviimine on võimalik ainult töölise või teenistuja nõusolekul. Ühe ja sama ametkonna piires vormistatakse see alluvuselt kõrgemalseisva organi käskkirja või korraldusega. Teise ametkonna ettevõttesse üleviimine toimub nende juhatajate vahelisel kokkuleppel.

Töötaja üleviimine ühest paikkonnast teise, kuigi koos ettevõttega (asutusega), võib toimuda ainult tema nõusolekul. Üleviimiseks teise paikkonda loetakse sel-

list üleviimist, mille puhul töötajal endises elukohas elades ei ole võimalik kommunaaltransporti kasutades iga päev uude töökohta minna. Tavaliselt on see seotud ülekolimisega väljaspoole seda asulat, kus ta varem töötas. Üleviimisel teise paikkonda, mis asub kaugemal kui 25 km, antakse töötajale rida soodustusi: makstakse välja töötaja ja tema perekonnaliikmete sõidukulud, pagasi veokulud, päevarahad jne.

Kui ettevõte või asutus viiakse üle teise paikkonda, aga töötaja keeldub üleviimisest, siis lõpetatakse tööleping ja töötajale makstakse vallandustoetust.

Töölisele või teenistujale, kes oli ebaseaduslikult üle viidud teisele tööle ja kes on tööle ennistatud, makstakse töövaidluskomisjoni, ametiühingu kohaliku komitee või rahvakohtu otsusel välja keskmine palk sunnitud tööltpuudumise aja eest või palgavahe vähemtasutava töö tegemise aja eest, kuid mitte rohkem kui kolme kuu ulatuses.

Kui administratsioon on otsuse täitmisega viivitanud, makstakse viivitamise aja eest töötajale välja keskmine palk või palgavahe otsuse tegemise päevast selle täitmise päevani.

§ 3. Tööliste ja teenistujate vallandamine administratsiooni algatusel

1. Vallandamine administratsiooni algatusel ei ole lubatud seaduses näidatud juriidiliste alusteta ja ametiühingu kohaliku komiteega kooskõlastamata.

Ettevõtetes kolme tuhande ja enama töötajaga, kus ametiühingu kohalikule komiteele on antud ametiühingu rajoonikomitee õigused, vallandatakse töötajad ametiühingu tsehhikomitee nõusolekul, kui selline õigus on antud kohaliku komitee otsusega. Kui ametiühingu kohalik komitee ei ole tsehhikomiteele andnud sellist õigust, annab sanktsiooni kohaliku komitee presiidium.

Vallandamine ei ole lubatud, kui ametiühingu kohaliku komitee nõusoleku saamisest on möödunud üle kuu. Seejuures on lubatud töötajat vallandada töödistsipliini rikkumise eest ühe kuu jooksul üleastumise avastamisest. Kui ametiühingu kohaliku komitee nõusolekut vallandamiseks ei ole, ei saa töölepingut administratsiooni

algatusel lõpetada. Ametiühingu kohaliku komitee nõusolekuta vallandatud töötaja (ka siis, kui ta ei ole ametiühingu liige) kuulub tööle ennistamisele. Ametiühingu kohaliku komitee nõusolek vormistatakse määrusena. Istungist peab osa võtma vähemalt $^2/_3$ komitee liikmetest. Nõusoleku andmist peab arutama selle töötaja juuresolekul, kelle vallandamist arutatakse.

Kui on olemas tööliste ja teenistujate üldkoosoleku või seltsimeheliku kohtu otsus, milles tõstatatakse administratsiooni ees töötaja vallandamise küsimus, siis ei vabasta see administratsiooni kohustusest saada ametiühingu kohalikult komiteelt nõusolek vallandamiseks.

Ametiühingu kohaliku komitee keeldumisele vallandamise nõusoleku andmisest ei saa ettevõtte või asutuse administratsioon edasi kaevata kohtu korras.

Ametiühingu kohaliku komitee nõusolek on vajalik ainult sel juhul, kui vallandamine toimub administratsiooni algatusel. Töötaja vallandamisel kohtuotsuse alusel ei nõuta ametiühingu kohaliku komitee nõusolekut. Kui aga vallandamine toimub seltsimeheliku kohtu või mõne muu organi taotlusel, kellele on antud ainult õigus tõstatada sellist küsimust administratsiooni ees, on ametiühingu kohaliku komitee nõusolek vajalik.

Tootmistööst vabastamata vabriku-, tehase- või kohalike komiteede esimehi ja liikmeid võib vallandada ainult kohaliku komitee ja kõrgemalseisva ametiühinguorgani nõusolekul, ametiühinguorganisaatoreid aga üksnes kõrgemalseisva ametiühinguorgani nõusolekul.

Alla 18 aasta vanuseid töölisi ja teenistujaid ei saa vallandada ametiühingu kohaliku komitee ja rajooni (linna) alaealiste asjade komisjoni nõusolekuta.

Rasedate naiste, rinnaga toitvate emade ja naiste, kellel on kuni ühe aasta vanuseid lapsi, vallandamine administratsiooni algatusel ei ole üldse lubatud. On kehtestatud ainult üks erand — kui ettevõte (asutus) täielikult likvideeritakse. Kuid seejuures on administratsioon kohustatud tagama naistöötaja töölepaigutamise.

Ametiühingu kohaliku komitee nõusolekut ei nõuta töötajate vallandamiseks: a) kes töötavad konkursi kor-

ras täidetavatel ametikohtadel; b) kes vabastatakse töölt seoses mitte tagasivalimisega uueks tähtajaks; c) kes osutub mittevastavaks oma ametikohale atesteerimise tulemusena; d) keda vallandatakse distsiplinaarmäärustiku järgi, kui määrustik ei näe ette vallandamise kooskõlastamist ametiühingu kohaliku komiteega; e) keda vallandatakse seoses katse mittesooritamisega katseajal.

Ametiühingu kohaliku komitee nõusolekuta vallandatakse töötajad, kes töötavad «Töövaidluste läbivaatamise korra põhimäärusele» lisatud loetelus nr. 1 näidatud ametikohtadel. Ametiühingu kohaliku komitee nõusolekut ei nõuta töötajate vallandamiseks, kes töötasid tähtajalise lepingu alusel ja vallandatakse seoses lepingu tähtaja möödumisega, samuti kohakaaslaste vallandamiseks.

Administratsiooni algatusel vallandamise juriidilised alused on täpselt loetletud seaduses (see loetelu on ammendav ja ei kuulu laiendavale tõlgendamisele).

Määramata ajaks sõlmitud töölepingut, aga samuti ka määratud ajaks sõlmitud töölepingut võib enne tähtaja lõppemist lõpetada ainult tööseadlusandluse alustes ja liiduvabariikide töökoodeksites ettenähtud juhtudel.

Töötaja vallandamine alustel, mille saabumine ei olnud seotud tema süüliste tegudega, on lubatud, kui teda ei ole võimalik üle viia teisele tööle. Töölist või teenistujat ei tohi vallandada ajutise töövõimetuse perioodil (peale juhtude, kus see on kestnud üle nelja kuu) ja puhkusel oleku ajal. Sõjalistele õppustele kutsutud isikuid ei tohi vallandada kutse kättesaamisest kuni õppustelt tagasipöördumiseni, välja arvatud ettevõtte täieliku likvideerimise juhud. Kutsealuseid ei tohi vallandada nende tegevteenistusse kutsumise aastal, välja arvatud isikud, kes süstemaatiliselt rikuvad töödistsipliini.

Tööraamatusse, mis tuleb töötajale kätte anda vallandamise päeval, peab kande tegema täpses vastavuses kehtiva seadusandluse formuleeringuga, viidates vastavale paragrahvile (punktile) jne. Kui on tõendatud, et vallandamise põhjuse ebaõige formuleering võttis töötajalt võimaluse asuda tööle teise ettevõttesse (asutusse), võib töövaidlust läbivaatav organ sellise

töötaja kasuks välja mõista töötasu töölt sunnitud puudumise aja eest, kuid mitte rohkem kui kolme kuu ulatuses.

Lõpparve või tööraamatu kinnipidamise korral administratsiooni süü tõttu on töötajal õigus nõuda kinnipidamise päevade eest keskmise palga väljamaksmist.

2. Rahvamajanduse plaanipärase ja pideva arengu tingimustes on ettevõtte likvideerimine töötaja vallandamise alusena äärmiselt harva esinev nähtus. Töötajate koondamine tööviljakuse tõstmise arvel peab aitama kaadrit õigemini ära kasutada. Sagedamini esineb praktikas vallandamise alusena koosseisude koondamine. Et saada sanktsiooni konkreetse töötaja vallandamiseks mainitud alusel, peab administratsioon ametiühingukomiteele tõendama, et koosseisude koondamine tõesti aset leidis, vallandamine tuleneb tootmise huvidest ja vallandataval ei ole eelisõigusi võrreldes teiste võrdse kvalifikatsiooniga töötajatega. Samuti peab administratsioon tõendama, et tal ei olnud võimalik vallandatavat töötajat üle viia vakantsele ametikohale või töötaja ise loobus pakutavast ülevііmisest.

Vallandmine on ebaseaduslik, kui seoses koosseisude koondamisega võetakse vallandatud töötaja asemele uus töötaja.

Koosseisude koondamisel jäetakse tööle kvalifitseeritumad töötajad, kes võivad tagada kõrget tööviljakust ja plaanide õigeaegset täitmist. Tootmise huvides on administratsioonil õigus teha ümberpaigutusi, millega kvalifitseeritum töötaja, kes töötab koondamisele kuuluval ametikohal, viiakse tema nõusolekul üle vähem kvalifitseeritud töötaja kohale, viimane aga vallandatakse, kuigi tema ametikohta ei koondata.

Võrdse kvalifikatsiooni ja tööviljakuse korral eelistatakse töölejätmisel perekonnainimesi, kui neil on kaks või rohkem ülalpeetavat; isikuid, kelle perekonnas ei ole teisi iseseisva teenistusega töötajaid; töötajaid kellel on pikk tööstaaž selles ettevõttes või asutuses; sõjainvaliide ja NSV Liidu kaitsmisel langenud või teadmata kadunud sõjaväelaste ja partisanide perekonnaliikmeid; töötajaid, kes tootmistööd katkestamata tõstavad oma kvalifikatsiooni kõrgemas või keskeriõppeasutuses; tööta-

jaid, kes on selles ettevõttes või asutuses saanud töövigastuse või kutsehaiguse.

Vallandatavad töötajad tuleb nende nõusolekul üle viia teisele tööle, kui seda on samas ettevõttes või asutuses, või sama süsteemi teise ettevõttesse, mis asub selles rajoonis.

3. Vallandamine seoses mittevastavusega oma ametikohale või tehtavale tööle on võimalik ainult sel juhul, kui tööline või teenistuja kas tervisliku seisundi või ebapiisava kvalifikatsiooni tõttu ei saa nõutaval viisil täita tööülesandeid, süstemaatiliselt valmistab mittekvaliteetset toodangut, ei täida töönorme, kuid kvalifikatsiooni tõstmisest või teisele töökohale ülemineku̇st keeldub.

Erihariduse või eriharidust tõendava dokumendi (diplomi, tunnistuse) puudumine võib põhjustada vallandamise seoses töökohale mittevastavusega ainult kahel juhul; esiteks kui töötajal ei ole nõutavat kvalifikatsiooni ja täidab seepärast oma tööülesandeid mittekvaliteetselt, ja teiseks, kui antud töökoha (arst, autojuht) täitmiseks nõuab seadusandlus kohustuslikus korras vastava dokumendi olemasolu.

Kutse- või tehnikakooli lõpetanud noortöölisi ning kõrgema või keskeriõppeasutuse lõpetanud noori spetsialiste ei või tavaliselt esimese tööaasta vältel vallandada ametikohale või teatavale tööle mittevastavuse motiivil, kuna neil ei ole küllaldaselt kogemusi. Administratsioon on kohustatud abistama töötajaid, eriti aga noori, tehnika tundmaõppimisel ja vajaliku tööviljakuse saavutamisel.

Kindlaksmääratud töö tegemise võimatus tervisliku seisundi tõttu peab olema tõendatud arsti otsusega. Invaliidsuse, s. o. alalise või pikaajalise töövõime kaotuse kindlakstegemine ja invaliidsusgrupi määramine on pandud ATEK-ile. Arsti otsuses (töösoovituses) näidatakse ära töö iseloom, millele on soovitav või vajalik töötaja üle viia. Kui töötaja keeldus sellisest üleviimisest, võib administratsioon taotleda ametiühingu kohalikus komitees tema vallandamist, kuna tehtav töö on talle vastunäidustatud. Kui aga töötaja keeldus tööst, mis ei vastanud arsti otsusele, ei saa see keeldumine olla vallandamise aluseks.

4. Töölist või teenistujat võib töölt vallandada, kui

ta mõjuvate põhjusteta ei täida süstemaatiliselt töölepinguga või töösisekorra eeskirjadega temale pandud kohustusi ja kui tema suhtes on varem kohaldatud distsiplinaarse või ühiskondliku mõjutamise vahendeid ning need ei ole andnud vajalikke tulemusi.

Vallandamine on õiguspärane järgmiste tingimuste üheaegsel esinemisel: a) töötaja pani toime õigusvastase, süülise tööalaste kohustuste mittetäitmise või mittenõuetekohase täitmise; b) tööalaste kohustuste mittetäitmine on süstemaatiline; c) töötaja suhtes on juba varem kohaldatud ühiskondlikku või distsiplinaarset mõjutamise vahendit ja see ei ole andnud vajalikke tulemusi.

Vallandamise kui süstemaatilise töödistsipliini rikkumise eest rakendatava mõjutamise vahendi kohaldamisel tuleb järgida distsiplinaarkaristuste määramiseks kehtestatud eeskirju. Seepärast, lähtudes sellest, et iga üleastumise eest võib kohaldada ainult ühte distsiplinaarkaristust, ei tohi vallandada töötajat üleastumise eest, mille eest on juba karistus määratud. Samuti on vallandamine ebaseaduslik, kui üleastumise avastamisest arvates kuni käskkirja avaldamiseni on möödunud üle ühe kuu (arvestamata töötaja haiguse või puhkuse aega) või üleastumise päevast on möödunud kuus kuud või töötajalt ei olnud nõutud seletust.

Töötaja õigusvastased teod, mis ei ole seotud töökohustuste täitmisega, ei ole töödistsipliini rikkumiseks ning seepärast ei saa olla ka vallandamise aluseks (näiteks ühiskondlike kohustuste mittetäitmine, korrarikkumine ühiselamus jne.).

5. Nõusoleku andmisel tööluusi eest vallandamiseks peab ametiühingu kohalik komitee lähtuma sellest, et tööluusiks loetakse mõjuva põhjuseta töölt puudumist terve tööpäeva ulatuses. Järelikult ei saa pikaajalist tööle hilinemist, pärast lõunavaheaega töölt lahkumist või tööle tulekut alles pärast lõunavaheaega lugeda tööluusiks, kuigi need on töödistsipliini jämedad rikkumised.

Praktikas kvalifitseeritakse tööluusina järgmised õigusvastased töölt puudumise juhud: määramata ajaks töölepingu sõlminud töötaja lahkus töölt ette teatamata või enne etteteatamise tähtaja möödumist, omamata selleks administratsiooni nõusolekut; määratud

ajaks töölepingu sõlminud töötaja lahkus töölt administratsiooni nõusolekuta enne lepingus ettenähtud tähtaja möödumist; noor spetsialist või noortööline lahkus töölt administratsiooni nõusolekuta või teiste tööseadusandluse alustes ettenähtud alusteta enne suunamiskirjas määratud tähtaega.

Ebakainena tööl viibimise eest vallandamine loetakse õigeks, kui see on tõendatud arsti otsuse või aktiga, mis on koostatud viivitamatult töökohas vaadeldava üleastumise avastamise momendil.

Mõnikord viib ettevõtte või asutuse administratsioon töötaja üle teisele tööle või teise ettevõttesse või asutusse tema nõusolekuta, aga kui töötaja keeldub asumast uuele tööle, taotleb tema vallandamist tööluusi eest. See on tööseadusandluse jäme rikkumine. Taolistel juhtudel peab ametiühingu kohalik komitee kontrollima üleviimise õigsust. Kui töölt puudumine on tingitud sellest, et töötaja keeldus täitmast administratsiooni ebaseaduslikku üleviimise korraldust, peab ametiühingu kohalik komitee keelduma vallandamise nõusoleku andmisest. Vastupidiselt, kui töötaja puudub mõjuva põhjuseta töölt, kuhu ta oli üle viidud vastavalt seadusele, tuleb seda vaadelda tööluusina.

Vallandamist tööluusi eest kohaldatakse, järgides distsiplinaarkaristuste määramise korra üldisi eeskirju, s. o. mitte hiljem kui ühe kuu jooksul üleastumise avastamisest (arvestamata töötaja haiguse või puhkusel oleku aega) ja nõudes eelnevalt temalt seletust.

6. Administratsioonil on õigus töölist vallandada, kui ta ajutise töövõimetuse tõttu puudus töölt üle nelja kuu järjest, arvestamata rasedus- ja sünnituspuhkust. NSV Liidu seadusandlusega on teatud haiguste korral kehtestatud töökoha säilitamise pikem tähtaeg. Näiteks kui tuberkuloosi haigestunud töötaja teeb läbi ravikuuri, säilitatakse temale töökoht ühe aasta jooksul. Haiguse tõttu töölt puudumisel sõltub vallandamine tootmise vajadustest.

Töölistele ja teenistujatele, kes on kaotanud töövõime seoses töövigastuse või kutsehaigusega, säilitatakse töökoht (ametikoht) töövõime taastumiseni või invaliidsuse kindlaksmääramiseni. Seejuures makstakse ajutise töövõimetuse toetust ka pärast vallandamist kogu selle aja eest, mille kohta on välja antud haigusleht.

Neil juhtudel, kui töötaja haigestus pärast rasedus- või sünnituspuhkuse lõppemist (näiteks sünnitusjärgse haigestumise korral), on vallandamine lubatud, kui haigus kestis neli kuud kauem seaduses ettenähtud rasedus- ja sünnituspuhkuse ajast. Keelatud on arvestada haiguse tõttu töölt puudumise aega üksikuid ajutise töövõimetuse perioode kokku liites.

7. Mõnikord on antud ettevõttest või asutusest vallandatud töötajal õigus tööle ennistamisele. Selline õigus tekib peamiselt siis, kui vallandamine tunnistatakse ebaõigeks. Töölise või teenistuja seaduses ettenähtud korras tööle ennistamisel võib tema asemele võetud töölise töölt vallandada (kui talle ei ole võimalik anda teist sobivat tööd selles ettevõttes või asutuses). Sel juhul ei oma tähtsust, millises korras endine töötaja oli tööle ennistatud: kohtuotsuse alusel, kõrgemalseisva majandusorgani ettepanekul jne.

Töötajat võib töölt vallandada kui varem samal töökohal töötanud töötaja, kes oli kutsutud NSV Liidu relvastatud jõududesse, mingil põhjusel oli vabastatud sõjaväeteenistusest või arvatud reservi, kusjuures teenistusse kutsumisest ei tohi möödunud olla üle kolme kuu.

Töölistel ja teenistujatel, kes on vallandatud seoses üleminekuga valitavale ametikohale, on õigus pärast volituste lõppemist tagasi tulla endisele või sellega samaväärsele töökohale (ametikohale).

Kui töötaja on vallandatud põhjusel, milles puudub tema süü, makstakse talle vallandustoetusena kahe nädala keskmine palk.

8. Töölepingu lõppemise aluseks on jõustunud kohtuotsus, millega töölisele või teenistujale on mõistetud vabadusekaotus, paranduslik töö väljaspool töökohta või mõni muu karistus, mis teeb võimatuks senise töö jätkamise. Tööleping lõpetatakse ka tingimisi süüdimõistmisel vabadusekaotusega, kui süüdimõistetu rakendatakse tööle kohustuslikus korras. Kohtu- või uurimisorgani otsuse alusel võib kuriteo toimepanemises süüdistatavat töölist või teenistujat töölt kõrvaldada, kusjuures palka neile ei maksta. Kuid kuni süüdimõistva otsuse tegemiseni ja selle jõustumiseni ei saa töölt kõrvaldatud töötajat vallandada.

Tööleping lõpetatakse, kui kuriteo toimepannud

isikule on määratud karistusena ametikohalt vallandamine või kui töötaja on kohtumääruse alusel suunatud alkoholismivastasele sundravile.

9. Kehtivas seadusandluses on töötajate eri kategooriatele ette nähtud rida teisi vallandamise aluseid.

Rahaliste ja kaubaliste väärtustega tegelevaid töötajaid võib vallandada usalduse kaotamise tõttu, mis on tekkinud temale usaldatud materiaalsete väärtuste süstemaatilise puudujäägi või kuritarvitamise, oma töökohustustesse vastutustundetu ja lohaka suhtumise tagajärjel.

Vallandamine usalduse kaotamise motiivil on võimalik ka siis, kui töökohustuste rikkumine ei olnud küll süstemaatiline, kuid oli jäme. Neil motiividel võib vallandada ainult selliseid töötajaid, kes vahetult tegelevad rahaliste ja kaubaliste väärtuste vastuvõtu, hoidmise, transportimise või jaotamisega. Selliste töötajate hulka ei saa arvata näiteks raamatupidajaid, tarifitseerijaid, kellel ei ole vahetut seost rahaliste ja kaubaliste väärtustega.

Materiaalsete väärtustega vahetult tegelevaid töötajaid võib administratsioon vallandada, kui nad keelduvad sõlmimast kirjalikku lepingut materiaalse vastutuse kohta. Seejuures on administratsioon loomulikult kohustatud tagama normaalsed tingimused materiaalsete väärtuste hoidmiseks, ja alles siis nõudma lepingu sõlmimist.

Kasvatuslikke funktsioone täitvaid töötajaid (õpetajad, kooli juhtivad töötajad, kõrgemate ja keskeriõppeasutuste õppejõud, tootmisõpetuse meistrid, ühiselamu kasvatajad jne.) võib vallandada vääritu teo tõttu.

Juhtivaid töötajaid võib vallandada töölt ametiühinguorgani nõudmisel (mitte madalama kui rajooniorgani). Administratsioon on kohustatud lõpetama töölepingu juhtiva töötajaga või tagandama ta ametikohalt, kui ta rikub tööseadusandlust, ei täida kollektiivlepingust tulenevaid kohustusi, ilmutab bürokratismi või sallib asjaajamisega viivitamist. Ametiühinguorgani nõudmise peale võib töötaja või administratsioon edasi kaevata kõrgemalseisvale ametiühinguorganile, kelle otsus on lõplik.

10. NSV Liidus kaitstakse kodanike õigust tööle kohtu korras. Kui töötaja leiab, et administratsioon

vallandas ta ebaõigesti või formuleeris valesti vallandamise põhjuse, võib ta kuu aja jooksul vallandamise käskkirja avaldamisest pöörduda rahvakohtusse töövaidluse lahendamiseks. Kui kohus tunnistab vallandamise ebaõigeks, teeb ta otsuse valesti vallandatud töötaja tööle ennistamiseks endisele töö- või ametikohale ja palga maksmiseks sunnitud tööltpuudumise aja eest, kuid mitte rohkem kui kolme kuu ulatuses. Kohtuotsus tööle ennistamise kohta kuulub viivitamatule täitmisele. Otsuse täitmisega viivitamise korral makstakse viivitamise aja eest töötajale välja keskmine palk otsuse tegemise päevast selle täitmise päevani.

Kui ettevõtte likvideerimise, töötajate arvu või koosseisude koondamise tõttu ei ole enam endist töö- või ametikohta, tunnistab kohus, töötajat tööle ennistamata, vallandamise ebaõigeks ja mõistab tema kasuks välja palga sunnitud tööltpuudumise aja eest, kuid mitte rohkem kui kolme kuu ulatuses.

Ametiisikud, kes on süüdi töötaja või teenistuja ebaseaduslikus vallandamises, võtab kohus materiaalsele vastutusele. Ametiisikule, kes on süüdi töötaja ebaseaduslikus vallandamises, teisele tööle üleviimises või tööleennistamise kohtuotsuse täitmisega viivitamises, pannakse kohustus hüvitada kahju, mis on tekitatud ettevõttele (asutusele) seoses palga väljamaksmisega sunnitud tööltpuudumise aja või vähemtasutaval tööl oldud aja eest. Kahju hüvitamise määr ei või ületada ametiisiku kolme kuu palka.

Jäme seaduserikkumine on naistöötaja vallandamine raseduse või last rinnaga toitmise motiivil.

11. Töölepingu lõppemise aluseks võib olla töölise või teenistuja ja administratsiooni vaheline kokkulepe.

Töölistel ja teenistujatel on õigus lõpetada määramata ajaks sõlmitud tööleping, teatades sellest administratsioonile kirjalikult kaks nädalat ette. Selle kahenädalase tähtaja möödumisel ei tohi administratsioon lõpparve tegemisega ja töötaja tööst vabastamisega viivitada. Kahenädalast etteteatamise tähtaega arvutatakse töötaja poolt avalduse esitamise päevale järgnevast päevast alates. Selle tähtaja möödumisel peab töötaja kätte saama tööraamatu ja lõpparve.

Kui administratsioon kahenädalase tähtaja möödumisel ei anna töötajale kätte tööraamatut ja ei tee

temaga lõpparvet, on töötajal õigus töö lõpetada. Tööraamatu kätteandmisega viivitamise aja eest on administratsioon kohustatud töötajale välja maksma palga.

Kui kahenädalase tähtaja möödumisel avalduse esitamisest töötaja mingisugustel põhjustel ei ole vabastatud töölt ja ta ei kinnitanud oma soovi lõpetada tööleping, kaotab tema avaldus juriidilise jõu ja see ei saa enam olla vallandamise aluseks.

Ebaseaduslik on «omal soovil» formuleeritud vallandamine: a) kui töötaja vallandati tema sellekohase avalduseta b) kui administratsioon sundis töötajat vallandamise avaldust esitama; c) kui töötaja pärast avalduse esitamist kahe nädala jooksul administratsiooni nõusolekul annulleeris oma avalduse; d) kui etteteatamise tähtaeg on möödunud, töötaja ei ole kinnitanud oma soovi töölepingu lõpetamiseks, administratsioon aga mõne aja möödudes ikkagi vallandab ta.

Määratud ajaks töölepingu sõlminud töötaja ei või lahkuda töölt omal soovil, teatades sellest administratsioonile kaks nädalat ette. Sellel alusel ei saa noored spetsialistid lõpetada töölepingut kolme aasta jooksul pärast kõrgema või keskeriõppeasutuse lõpetamist, samuti noortöölised tähtaja jooksul, mille vältel nad on kohustatud töötama ettevõttes pärast kutse- või tehnikakooli lõpetamist. Need töötajad võivad olla töölt vabastatud, kui administratsioon ei täida oma kohustusi, töötaja haigestub või invaliidistub või teistel mõjuvatel põhjustel.

Samadel põhjustel võib lõpetada töölepingut ennetähtaegselt töötaja nõudmisel, kes on lõpetanud kõrgema või keskeriõppeasutuse, kutsekooli või on omandanud uue eriala tootmistöö katkestamisega, ning kes on kohustatud töötama tootmistööl kehtivates normatiivaktides või lepingus ettenähtud tähtaja vältel.

Vaidlused määratud ajaks sõlmitud töölepingu ennetähtaegse lõpetamise kohta vaadatakse läbi töövaidluskomisjonis, seejärel ametiühingu kohalikus komitees ja kohtus. Kui komisjon otsustab rahuldada töötaja nõudmise tähtajalise töölepingu lõpetamiseks, peab ta oma otsuses ära näitama tähtaja, mis ajast tuleb töötaja töölt vabastada.

Töötaja tähtajalise töölepingu lõpetamise taotluse rahuldamisel tuleb otsuse jõustumisel teha lõpparve ja maksta vallandustoetusena kahe nädala keskmine palk.

IX peatükk

TÖÖ- JA PUHKEAEG

§ 1. Tööaeg

Tööajaks nimetatakse seadusega või seaduse alusel kehtestatud aega, mille kestel töölised ja teenistujad on kohustatud vastavalt ettevõtte (asutuse) töösisekorra eeskirjadele tegema neile antud tööd.

Tööaja normeerimise eesmärgiks sotsialistlikus ühiskonnas ei ole mitte ainult tööliste ja teenistujate töökaitse tagamine, vaid ka käesoleval etapil ühiskonna arenguks vajaliku töö määra kindlaksmääramine. Seepärast Nõukogude riik, keelates tööaja pikendamise üle kehtestatud normi ja tagades töötajatele õiguse puhkusele, võitleb otsustavalt tööaja kadude (tööseisakute, tööluuside, tööle hilinemiste jne.) vastu. Keelatud on tööliste ja teenistujate eemalekiskumine nende vahetust tööst, nende kutsumine töö ajal ühiskondlike ülesannete täitmisele, koosolekutele, istungitele ja nõupidamistele ühiskondlikes asjades.

Tööaja lühendamine ja vaba aja pikendamine kooskõlas tootlike jõudude arenguga on sotsialistliku ühiskonna seaduspärasus. See on sotsialistliku demokraatia edasise laienemise ja süvenemise üheks tingimuseks.

Tööaja lühendamist nimetas K. Marx tõelise vabaduse riigi õitsengu põhitingimuseks, s. o. inimeste vabaks loometegevuseks oma äranägemise järgi.

Nõukogude tööseadusandlusega on kehtestatud normaalne, lühendatud ja mittetäielik tööaeg.

2. Tööaja normaalne kestus on 41 tundi nädalas. Sedamööda kuidas luuakse majanduslikud ja muud tingimused, toimub üleminek lühemale töönädalale. Praegu kehtiv tööaja norm määrati kindlaks kuuepäevase töönädala ja seitsmetunnise tavalise tööpäeva ning kuuetunnise puhkepäevaeelse tööpäeva tingimustes. Praegu,

viiepäevase töönädala puhul tundide norm (41) ei ole muutunud, kuid see tuleb ära teha mitte kuue, vaid viie päeva jooksul. Seda saavutatakse töövahetuste pikendamisega (näiteks 5 päeva à 8 tundi 12 minutit).

Riiklike pühade eelsel päeval lühendatakse tööaja kestust nii viie kui ka kuuenädalase töönädala puhul ühe tunni võrra. Neil juhtudel, kui riiklikule pühale eelneb graafiku järgne iganädalane puhkepäev, töövahetuse kestust puhkepäeva eelsel päeval ei lühendata. Näiteks: esmaspäev on riiklik püha. Sellele eelnevad laupäev ja pühapäev on graafiku järgi puhkepäevad. Järelikult antud juhul reedel töövahetust ei lühendata.

Kuuepäevase töönädala korral ei tohi iganädalase puhkepäeva eelsel päeval tööaja kestus ületada 6 tundi.

3. Lühendatud tööaeg kehtib:

a) 16—18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele 36 tundi nädalas, aga 15—16 aasta vanustele isikutele 24 tundi nädalas;

b) töölistele ja teenistujatele, kes töötavad tervistkahjustavatel töödel, mitte üle 36 tunni nädalas. Tervistkahjustavate töötingimustega tootmisalade, tsehhide, kutsealade ja ametikohtade loetelu, kus töötamine annab õiguse lühendatud töönädalale ja lisapuhkusele, on detailselt koostatud ja sisaldab ligi 600 lehekülge ning see on välja antud eri raamatuna;

c) mõnele vaimse tööga tegelevatele töötajate kategooriale (õpetajad, arstid jt.).

Lühendatud tööaeg võib olla kehtestatud töölistele ja teenistujatele, kes töö kõrvalt edukalt õpivad töölis- ja maanoorte koolis, üldhariduslikus kaugõppekeskkoolis, kõrgema- või keskeriõppeasutuse õhtuses või kaugõppeosakonnas.

4. Öösel töötamisel (kella 22.00 õhtul kuni kella 6.00 hommikul) lühendatakse tööaja kestust ühe tunni võrra. Seda eeskirja ei kohaldata neile, kellele on juba ette nähtud lühendatud tööaeg.

Öötöö kestus võrdsustatakse päevasega neil juhtudel, kui see on vajalik tootmistingimuste tõttu, eriti katkestamatu tootmise puhul, samuti vahetustega tööl ühe puhkepäevaga kuuepäevase töönädala puhul.

5. Tööliste ja teenistujate ning administratsiooni vahelisel kokkuleppel võib töölevõtmisel kui ka hiljem kehtestada mittetäieliku tööpäeva või mittetäieliku töö-

nädala. Neil juhtudel makstakse töötasu proportsionaalselt tööl oldud ajale või tehtud tööle. Selle poolest erineb mittetäielik tööaeg lühendatud tööajast, mida tasustatakse nagu täistööaega.

Mittetäielik tööaeg on kehtestatud meie riigis nende isikute huvides, kes tahavad töötada, kuid mitmesugustel mõjuvatel põhjustel ei saa seda teha terve tööpäeva jooksul (väikelapsi omavad naised, töövõimetuid perekonnaliikmeid hooldavad isikud, alanenud töövõimega isikud). Mittetäieliku tööajaga töötamine ei too töölistele ega teenistujatele kaasa mingisuguseid piiramisi iga-aastase puhkuse kestuse, tööstaaži arvutamise ja muude tööalaste õiguste osas.

6. Enamikule töölistele ja teenistujatele on kehtestatud kahe puhkepäevaga viiepäevane töönädal. Sellise režiimi puhul määratakse vahetuse kestus kindlaks töösisekorra eeskirjadega või graafikutega, mille on kinnitanud administratsioon kooskõlastatult ametiühingukomiteega. Kui vahetuse kestus on vähem kui 8 tundi 12 minutit, töötatakse nädalas kehtestatud tööaja normist vähem (näiteks 8-tunnise vahetuse puhul on see üks tund nädalas). See puudujääv osa tehakse tasa teatud arvu nädalate möödumisel ühel puhkepäeval.

Nendes ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides, kus tootmise iseloomu ja töötingimuste tõttu viiepäevase töönädala kehtestamine ei ole otstarbekas, kehtestatakse ühe puhkepäevaga kuuepäevane töönädal. Sel juhul ei tohi töö kestus iga päev ületada 7 tundi (puhkepäeva ja riiklike pühade eelsel päeval 6 tundi) 41-tunnise töönädala, 6 tundi 36-tunnise töönädala ning 4 tundi 24-tunnise töönädala puhul.

7. Katkestamatult töötavates ettevõtetes ja asutustes, samuti üksikutel tootmisobjektidel, tsehhides, jaoskondades ja osakondades ning mõnd liiki töödel, kus tootmistingimuste tõttu ei saa kinni pidada kehtestatud tööpäeva või töönädala kestusest, on lubatud ametiühingu kohaliku komitee nõusolekul sisse seada tööaja summeeritud arvestus selliselt, et tööaja kestus arvestusperioodil ei ületaks töötundide normijärgset arvu.

Seega on tööaja summeeritud arvestamine lubatud tööaja normi ümberjagamisel kindlaksmääratud piirides. Seejuures üksikutel päevadel ja nädalatel kauem

töötamine kompenseeritakse arvestusperioodi kestel lisapuhkepäevade andmisega või vähem töötamisega arvestusperioodi teistel päevadel või nädalatel. Töötundide normarv arvestusperioodis saadakse arvestusperioodi kalendripäevade arvu korrutamise teel antud kategooria töölistele kehtestatud päeva töötundide normarvuga, võttes arvesse tööpäeva lühendamist riiklike pühade ja puhkepäevade eelsetel päevadel. Näiteks 1972. a. jaanuarikuul oli 25 tööpäeva, neist 4 puhkepäevaeelset. Järelikult on jaanuarikuu tööaja normaalne kestus 171 tundi $(21 \times 7)+(4 \times 6)$.

Sagedamini on tööaja summeeritud arvestusel arvestusperioodiks üks kuu. On võimalikud ka pikemad arvestusperioodid. Nii on kehtestatud sovhoosides ja teistes riiklikes põllumajandusettevõtteis taimekasvatusega tegelevatele töölistele tööaja summeeritud arvestus kalendriaasta kohta.

8. Töötamine üle ettenähtud tööaja (ületunnitöö) on üldiselt keelatud.

Administratsioon võib kohaldada ületunnitööd ainult liiduvabariikide töökoodeksites ettenähtud erandjuhtudel. Eesti NSV-s lubatakse ületunnitööd:

1) riigikaitseks, loodusõnnetuse ja tootmisavarii vältimiseks või likvideerimiseks ning nende tagajärgede kõrvaldamiseks;

2) vee- ja gaasivarustuse, kütte, valgustuse, kanalisatsiooni, transpordi ning posti-, telegraafi, telefoni- ja raadioside korrapärast funktsioneerimist takistavate juhuslike või ootamatute asjaolude kõrvaldamiseks;

3) töödel, mida ei saa ettenägematute tehniliste takistuste tõttu lõpetada normaalse tööaja jooksul, kui alustatud töö katkestamine võib kaasa tuua riigi või ühiskonna vara riknemise või hävimise;

4) mehhanismide või rajatiste remontimisel või taastamisel, kui nende mehhanismide või rajatiste mittekorrasolek kutsub esile suure arvu töötajate töö katkemise;

5) vahetustöötaja mitteilmumisel, kui töös ei või olla vaheaega; neil juhtudel on administratsioon kohustatud viivitamatult võtma tarvitusele abinõud vahetustöötaja asendamiseks teise töötajaga;

6) laadimisoperatsioonide ning nendega seotud tööde tegemiseks transpordis, kui on vaja vabastada

laoruume või vältida veoste kuhjumist lähte- ja sihtpunktides ning veokite tööseisakuid.

Administratsioonil ei ole õigust rakendada ületunnitööd teistel alustel, sealhulgas ka tootmisplaani mittetäitmise motiivil.

Ületunnitöö kohaldamist lubavate aluste olemasolul võib see toimuda vaid ametiühingu kohaliku komitee loal. Ainult erandlikus olukorras, kus praktiliselt ei ole võimalik eelnevalt saada ametiühingu kohaliku komitee luba (näiteks vahetustöötaja mitteilmumisel, kui töös ei tohi olla vaheaega), võib rakendada ületunnitööd, teatades sellest pärast ametiühingu kohalikule komiteele. Kohalik komitee ei tohi anda nõusolekut ületunnitööks juhtudel, mis ei ole seaduses ette nähtud. Kuid ka ületunnitööd võimaldavate aluste olemasolul peab ametiühingukomitee keelduma loa andmisest, kui ta leiab, et tullakse toime ületunde tegemata.

Ületunnitöö ei tohi ühe töölise või teenistujate kohta ületada kokku 4 tundi kahe teineteisele järgneva päeva jooksul ega 120 tundi aastas.

Ületunnitööl on keelatud rakendada alla 18 aasta vanuseid töölisi ja teenistujaid, rasedaid naisi, rinnaga toitvaid emasid ja naisi, kellel on kuni ühe aasta vanuseid lapsi. Ületunnitööd ei või kehtestada töö kõrval üldhariduslikus koolis või kutsekoolis õppivatele isikutele õppepäevadel.

Naisi, kellel on ühe kuni kaheksa aasta vanuseid lapsi, samuti invaliide võib rakendada ületunnitööl ainult nende nõusolekul, kusjuures invaliide vaid tingimusel, kui sellised tööd ei ole neile arsti poolt keelatud.

Ületunnitöö kompenseeritakse ainult kõrgendatud tasustamisega. Ületunnitöö kompenseerimine vaba ajaga on keelatud.

9. Normeerimata tööpäev on eriline tööaja režiim, mis lubab üksikutel juhtudel tööd üle kehtestatud tööaja normi ületunnitöö eest ettenähtud tasu maksmata. Termin «normeerimata tööpäev» on tinglik, kuna normeerimata tööpäevaga töötajate töö on piiratud nii ametikohajärgse kohustuste ringi ja töö mahuga kui ka üldkehtestatud tööaja normidega. Normeerimata tööpäevaga töötajate töötamine üle normaalaja ei tohi olla süstemaatiline.

Normeerimata tööpäevaga töötamise eest antakse lisapuhkust.

Normeerimata tööpäevaga töötajate ametikohtade loetelu kinnitavad ministeeriumid (vabariiklike ministeeriumide ja keskasutuste ning kohaliku alluvusega ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide töötajate osas — liiduvabariikide ministrite nõukogud) kooskõlastatult vastavate ametiühinguorganitega.

10. Valvekorrad ettevõtetes ja asutustes kehtestatakse selleks, et katkematult ja operatiivselt lahendada väljaspool tööaega kerkivaid edasilükkamatuid küsimusi. Valvekordade kehtestamine pärast tööpäeva lõppu või puhkepäevadel ja riiklikel pühadel on lubatud ainult erandjuhtudel ametiühingu kohaliku komitee nõusolekul. Töötajat ei tohi rakendada valvesse tihedamini kui üks kord kuus.

Töötaja valvesse rakendamise korral pärast tööpäeva lõppu viiakse tööle ilmumise aeg sellel päeval üle hilisemale ajale. Valvesoleku aeg (või töö- ja valvesoleku aeg kokku) ei tohi ületada tööpäeva normaalset kestust. Valvesoleku eest puhkepäeval või riiklikul pühal antakse lähema 10 päeva jooksul vaba aeg valvesoleku aja ulatuses.

Erieeskirju, mis piiraksid eri kategooria töötajate rakendamist valvekordades, ei ole kehtestatud. Kuid väljakujunenud praktika alusel ei ole lubatud rakendada väljaspool tööaega valvekordades neid isikuid, keda ei rakendata ületunnitööl, ning lisaks veel emasid, kellel on kuni 12 aasta vanuseid lapsi.

§ 2. Puhkeaeg

1. Puhkeajaks nimetatakse Nõukogude tööõiguses aega, millal töölised ja teenistujad on vabad oma tööülesannete täitmisest.

Puhkeaja liikideks on: a) vaheajad tööpäeva jooksul; b) igapäevane puhkeaeg; c) puhkepäevad; d) riiklikud pühad; e) puhkused.

2. Tööpäeva jooksul antakse töölistele ja teenistujatele puhkamiseks ja einetamiseks vaheaeg kestusega mitte üle kahe tunni. Vaheaja konkreetne kestus, samuti selle andmise aeg kehtestatakse töösisekorra eeskirja-

dega. Vaheaega ei arvestata tööaja hulka ja selle aja eest töötasu ei maksta, mistõttu töötaja võib seda kasutada oma äranägemise järgi ja tal on õigus sel ajal töötamise kohalt lahkuda. Töödel, kus tootmistingimuste tõttu vaheaega teha ei saa, tuleb töölisele või teenistujale anda võimalus einetada tööajal. Niisuguste tööde loetelu ning einetamise korra ja koha määrab kindlaks administratsioon kooskõlastatult ametiühingu kohaliku komiteega.

Väljas töötamisel tuleb külmal aastaajal anda vaheaegu soojendamiseks. Vaheaegade arvu ja nende kestuse määrab kindlaks administratsioon kooskõlastatult ametiühingu kohaliku komiteega. Administratsioon ja ametiühingukomitee määravad kindlaks ka laadijatele puhkamiseks antavate erivaheaegade arvu ja kestuse. Kõik need vaheajad arvestatakse tööaja hulka ja selle aja eest makstakse töötasu.

Vaheajad tööprotsessis võivad olla kehtestatud ka ohutustehnika eeskirjadega (töötamisel mõningatel tervistkahjustavatel töödel).[1]

3. Igapäevane puhkeaeg on vaheaeg vahetuse lõpust uue vahetuse alguseni järgmisel päeval. Igapäevase puhkeaja kestus sõltub vahetuse ja lõunavaheaja kestusest ning töörežiimist. Üldiselt peab vahetustevaheline puhkeaeg koos lõunavaheajaga olema mitte lühem kui kahekordne tööaja kestus järgmisel päeval. Seda reeglit tuleb kasutada ka tööaja summeeritud arvestamisel ja üleminekul ühest vahetusest teise.

4. Viiepäevase töönädala puhul antakse töölistele ja teenistujatele kaks puhkepäeva nädalas (tavaliselt laupäeval ja pühapäeval) ning kuuepäevase töönädala puhul üks puhkepäev (tavaliselt pühapäeval).

Iganädalase katkestamatu puhkeaja kestus peab olema vähemalt 42 tundi. Puhkepäevadel töötamine on keelatud. Puhkepäevade üleviimist või vahetamist ettevõtetes ja asutustes võib teha erandjuhtudel NSV Liidu Ministrite Nõukogu või liiduvabariigi ministrite nõukogu kooskõlastatult vabariikliku ametiühingute nõu-

[1] Rinnaga toitvatele emadele ja naistele, kellel on kuni ühe aasta vanuseid lapsi, antavate erivaheaegade kohta vaata õppevahendi XI peatükis.

koguga (kui see on ette nähtud liiduvabariigi seadusandlusega).

Ülejäänud juhtudel on puhkepäevade üleviimine või vahetamine tööseadusandluse jäme rikkumine ja seda ei saa õigustada plaani täitmise vajadusega ega teiste tootmise huvidega.

Üksikute tööliste ja teenistujate puhkepäevadel töölerakendamine on lubatud ainult ametiühingu kohaliku komitee loal ning vaid erandjuhtudel. Eesti NSV töökoodeksi järgi on see lubatud järgmistel erandjuhtudel:

1) loodusõnnetuse või tootmisavarii vältimiseks, likvideerimiseks või selle tagajärgede viivitamatuks kõrvaldamiseks;

2) õnnetusjuhtumi ärahoidmiseks või riikliku või ühiskondliku vara hävimise või riknemise vältimiseks;

3) laadimistöö tegemiseks ning saabuvate ja lähetatavate materiaalsete väärtuste vastuvõtmiseks ja väljaandmiseks eesmärgiga ära hoida või kõrvaldada veokite tööseisakut või materiaalsete väärtuste kuhjumist;

4) edasilükkamatuks ettenägematuks tööks, mille kiirest tegemisest sõltub ettevõtte, asutuse või organisatsiooni või selle mõne allüksuse edasine normaalne töö.

Puhkepäeval töötamise eest antakse teine vaba päev lähema kahe nädala jooksul. Kui teise vaba päeva andmine ei ole võimalik (seoses töölise või teenistuja vallandamisega ja muudel seadusandlusega ettenähtud juhtudel), tasutakse puhkepäevadel tehtud töö eest kahekordselt.

5. Ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides ei töötata järgmistel riiklikel pühadel: 1. jaanuaril, 8. märtsil, 1. ja 2. mail, 9. mail, 7. ja 8. novembril ning 5. detsembril.

Töötamist riiklikel pühadel lubatakse tööl, mille katkestamine on võimatu tootmistehnilistel põhjustel (katkestamatult töötavad ettevõtted, asutused ja organisatsioonid) või elanike teeninduse vajaduse tõttu (transport, side, haiglad jne.), samuti edasilükkamatul remondi- ning laadimistööl.

Riiklikel pühadel tehtud tööd tasustatakse kahekordselt. Riiklikul pühal töötanud töölise või teenistuja soovil võidakse talle anda teine puhkepäev.

6. Kõigile töölistele ja teenistujatele (peale ajutiste ja hooajatöötajate) antakse iga-aastast puhkust töökoha (ametikoha) ja keskmise palga säilitamisega. Õigus puhkusele tekib esimesest töötamise päevast, kusjuures puhkuse suurus kasvab tööstaaži suurenemisega. Igal töötamise aastal on ettevõtte või asutuse administratsioon kohustatud 11-kuulise töötamise järel andma töötajale puhkust täies ulatuses.

Puhkuse õigust andva tööstaaži hulka arvestatakse: a) tegelik töötamise aeg; b) aeg, mille vältel töötaja küll tegelikult ei töötanud, kuid talle säilitati töökoht (ametikoht) ja täielikult või osaliselt töötasu; c) ajutise töövõimetuse perioodid, kui töötajale säilitati ametikoht ja talle maksti riikliku sotsiaalkindlustuse toetust; d) mõned teised seadusandlusega ettenähtud perioodid.

7. Töölistele ja teenistujatele antakse iga-aastast puhkust vähemalt 15 tööpäeva, kusjuures minnakse järk-järgult üle pikema puhkuse andmisele. Puhkusele lisanduvad puhkepäevad ja riiklikud pühad, mis langevad puhkuse ajale. Seejuures arvutatakse puhkuse kestust kõigil juhtudel arvestatuna ühe puhkepäevaga kuuepäevase töönädala režiimile. Selline kord võimaldab anda ühesuguse kestusega puhkusi, sõltumata ettevõtte (asutuse) töörežiimist.

Pikendatud puhkust kestusega üks kalendrikuu antakse alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele. Kui töötaja sai 18-aastaseks tööaasta jooksul, mille eest antakse puhkus, siis määratakse puhkuse kestus kindlaks proportsionaalselt: aja eest enne 18-aastaseks saamist 2 tööpäeva kuus ja ülejäänud aja eest 1,25 tööpäeva kuus.

Pikendatud puhkus on kehtestatud teadusliku uurimise, õppe- ja kultuurhariduslike asutuste töötajatele (24 kuni 48 tööpäeva), metsatööstuse ja metsamajanduse alalistele töölistele ja teenistujatele, kelle loetelu on kinnitatud ÜAÜKN-i poolt (24 tööpäeva).

8. Lisaks iga-aastasele (põhi-) puhkusele antakse mõnele tööliste ja teenistujate kategooriale lisapuhkust. Iga-aastasi lisapuhkusi antakse isikutele, kes töötavad tervistkahjustavatel töödel või Kaug-Põhja piirkondades ja nendega võrdsustatud paikkondades, samuti neile, kellel on normeerimata tööpäev või pikk

tööstaaž mõne rahvamajandusharu ühes ettevõttes või organisatsioonis muudel seadusandlusega ettenähtud juhtudel.

Tervistkahjustavate töötingimustega tootmisalade, tsehhide, kutsealade ja ametikohtade loetelus, kus töötamine annab õiguse lisapuhkusele ja lühendatud tööpäevale, on ära näidatud puhkuse kestus iga kutseala või ametikoha jaoks. Sõltuvalt kahjulikkuse astmest tervisele on lisapuhkuse kestuseks 6 kuni 36 tööpäeva.

Lisapuhkus täies ulatuses antakse töötajatele vastavalt loetelule, kui nad tegelikult töötasid tervistkahjustavate tingimustega tootmisalal, tsehhis, kutsealal või ametikohal vähemalt 11 kuud tööaasta kestel. Kui töötaja töötas tervistkahjustavates tingimustes vähem kui 11 kuud, antakse talle lisapuhkust proportsionaalselt vastavates tingimustes töötatud ajale.

Lisapuhkuse õigust andva tööstaaži hulka arvatakse peale tegelikult vastavates tingimustes töötatud aja veel haiguse aeg, rasedus- ja sünnituspuhkuse aeg, seoses raseduse ja last rinnaga toitmise tõttu kergemal tööl töötamise aeg ning riiklike ja ühiskondlike kohustuste täitmise aeg.

Lisapuhkust normeerimata tööpäeva eest antakse töötajatele kestusega kuni 12 tööpäeva kompensatsioonina üle normaaltööaja tehtud töö eest. Lisapuhkuse konkreetne kestus igal ametikohal määratakse kindlaks ettevõtte või asutuse administratsiooni poolt kooskõlastatult ametiühingu kohaliku komiteega.

Normeerimata tööpäevaga töötajate ametikohtade loetelu koos kindlaksmääratud lisapuhkuse kestusega igal ametikohal võetakse kollektiivlepingusse.

Kaug-Põhja piirkondades ja nendega võrdsustatud paikkondades töötavatele töötajatele antavad lisapuhkused on soodustuseks töö eest rasketes klimaatilistes tingimustes. Kaug-Põhja piirkondades antavate lisapuhkuste kestus on 18 tööpäeva, nendega võrdsustatud paikkondades 12 tööpäeva. Seda puhkust antakse igaühele, kes töötab mainitud piirkondades, sõltumata sellest, kas ta sõlmis tähtajalise töölepingu või mitte.

Puhkuste ärakasutamise omapäraks Kaug-Põhja piirkondades ja nendega võrdsustatud paikkondades on nende liitmise võimalus, kuid mitte rohkem kui 3 aasta eest. Puhkuste liitmisel ei või selle üldkestus olla suu-

rem kui 6 kuud, kaasa arvatud puhkuse kasutamise kohta sõiduks ja sealt tagasitulekuks kuluv aeg.

Ühes ettevõttes (asutuses) töötamise pika staaži eest antakse lisapuhkust musta metallurgia ja ehitus-montaažiorganisatsioonide töötajatele, põllumajanduse mehhanisaatoritele ning mõnedele teistele. Puhkuse kestus sõltub tööstaažist, pideva töötamise kestusest ja ettevõtte (ehituse) territoriaalsest paiknemisest. Nii antakse ehitusmontaažitöödel ja ehitus-montaažiorganisatsioonide abiettevõtetes töötavatele töölistele sõltuvalt pidevast tööstaažist ühes ja samas organisatsioonis iga-aastasi tasulisi lisapuhkusi järgmiselt:

maa Euroopa-osa Põhja-paikkondades, Uraalis, Siberis, Kaug-Idas ja Kasahstanis asuvates ehitus-montaažiorganisatsioonides pideva tööstaaži puhul üle 3 aasta — kaks päeva iga järgneva aasta eest, kuid mitte rohkem kui 6 päeva

maa ülejäänud rajoonides asuvates ehitus-montaažiorganisatsioonides pideva tööstaaži puhul üle 3 aasta — üks päev iga järgneva aasta eest, kuid mitte rohkem kui 3 päeva.

Töölistele, kes vahetult töötavad mäe-, metallurgia-, metalli-, keemia- ja tekstiilitööstuses, ehitusmaterjalitööstuses, raudtee-, vee- ja autotranspordis ja tsiviillennunduses ning kui nad on töötanud samas ettevõttes või organisatsioonis pidevalt vähemalt 2 aastat ja omavad õigust saada teisi lisapuhkusi (näiteks tervistkahjustavate töötingimuste eest), antakse täiendavalt veel kolm päeva lisapuhkust.

Metsatööstuse ja metsamajanduse alalistele töölistele ja teenistujatele (eriloetelu järgi) antakse iga kolmeaastase tööperioodi möödumisel samas ettevõttes 24 tööpäeva lisapuhkust.

Lisapuhkused on ette nähtud ka aktiivse ühiskondliku töö eest: vabatahtlike tuletõrjesalkade aktiivsetele liikmetele (kestusega kuni 6 tööpäeva); kõige rohkem silma paistnud rahvamalevlastele, samuti alaealiste ühiskondlikele kasvatajatele (kestusega kuni kolm tööpäeva).

Seoses eriliste töötingimustega antavad lisapuhkused liidetakse 12-tööpäevase, mitte 15-tööpäevase korralise puhkusega. Näiteks normeerimata tööpäevaga

töötajatel, kellel on õigus saada 12 tööpäeva lisapuhkust, on puhkuse kestus 24 tööpäeva (12 + 12).

Töötaja, kellel on õigus saada lisapuhkust 6 tööpäeva tervistkahjustavate tingimuste eest ja 3 päeva pideva tööstaaži eest, saab puhkust 21 tööpäeva (12 + 6 + 3).

Ainult üksikud lisapuhkused, mis kehtestati pärast puhkuse alammäära suurendamist 12 päevalt 15 päevale, liidetakse 15-tööpäevase korralise puhkusega (näiteks ehitus-montaažiorganisatsioonides töötajate lisapuhkus). Lisapuhkused aktiivse ühiskondliku tegevuse eest liidetakse igal juhul mitte 12-, vaid 15-tööpäevase puhkusega.

Lisapuhkus antakse üheaegselt korralise (põhi-) puhkusega. Korralise ja lisapuhkuse saamise õigus ei lange ajaliselt iga kord ühte. Sellisel juhul antakse töötajale mõlemad puhkused üheaegselt ja täies ulatuses. Kuid tööstaaži, mis on vajalik järgmisel aastal puhkuse saamiseks, arvutatakse eraldi korralise puhkuse ja lisapuhkuse järgi.

Praktikas tuleb sageli kokku puutuda põhi- ja lisapuhkuse kestuse arvutamise eeskirju puudutavate probleemidega, eriti neil juhtudel, kui töötajal on õigus saada lisapuhkust erinevate aluste järgi.

Tervistkahjustavate töötingimuste ja normeerimata tööpäeva eest antavad lisapuhkused liidetakse 12-tööpäevasele puhkusele kuni 24 tööpäeva piires. Kui korraline puhkus koos tervistkahjustavate töötingimuste eest antava puhkusega on kokku 24 tööpäeva, siis normeerimata tööpäeva eest lisapuhkust enam ei anta.

Lisapuhkus töötamise eest Kaug-Põhja piirkondades ja nendega võrdsustatud paikkondades antakse lisaks korralisele (põhi-) puhkusele ja lisapuhkustele (sealhulgas ka tervistkahjustavate töötingimuste, normeerimata tööpäeva jne. eest). See eeskiri laieneb ka aktiivse ühiskondliku töö eest antavatele lisapuhkustele.

9. Puhkuste andmise järjekorra määrab kindlaks administratsioon kooskõlastatult ametiühingu kohaliku komiteega. Puhkuste graafik kinnitatakse iga aasta hiljemalt sama aasta 1. jaanuariks.

Puhkus esimese tööaasta eest antakse töölistele ja teenistujatele pärast 11-kuulist pidevat töötamist sel-

les ettevõttes, asutuses või organisatsioonis. Enne 11-kuulist pidevat töötamist antakse töötaja palvel puhkust:

naistele — enne rasedus- ja sünnituspuhkust või pärast seda; alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele; reservi lastud sõjaväelastele, kes on suunatud tööle organiseeritud värbamise korras, — pärast 3-kuulist töötamist.

Töölistele ja teenistujatele, kes on ühest ettevõttest (asutusest) üle viidud teise, võidakse pärast üleviimist puhkust anda enne 11 kuu möödumist. Kui töötaja ei olnud enne üleviimist ühes ettevõttes, asutuses või organisatsioonis 11 kuud töötanud, võib talle puhkust anda pärast 11-kuulist töötamist enne ja pärast üleviimist kokku.

Puhkus teise ja järgmiste tööaastate eest võidakse anda igal ajal tööaasta kestel vastavalt puhkuste andmise järjekorrale.

Alla 18 aasta vanusele töölisele või teenistujale antakse puhkus suvel või tema soovil mistahes muul aastaajal. Suvel antakse puhkus ka töölisnoorte koolide õpilastele, kooliõpetajatele ja kõrgemate õppeasutuste ja tehnikumide õppejõududele. Tööeesrindlastele ja parimatele kaadritöötajatele antakse tavaliselt eelis saada puhkus suvel.

Puhkust tuleb anda igal aastal kindlaksmääratud ajal. Iga-aastane puhkus tuleb üle viia teisele ajale või pikendada töölise või teenistuja ajutise töövõimetuse korral; töölise või teenistuja poolt riiklike või ühiskondlike kohustuste täitmise korral; teistel seadusandlusega ettenähtud juhtudel.

Erandjuhtudel, kui puhkuse andmine töölisele või teenistujale jooksval tööaastal võib ebasoodsalt mõjuda ettevõtte, asutuse või organisatsiooni normaalsele tööle, lubatakse töötaja nõusolekul ning kooskõlastatult ametiühingu kohaliku komiteega puhkus üle viia järgmisele tööaastale. Üleviidud puhkust võib liita puhkusega järgmise tööaasta eest.

On keelatud iga-aastase puhkuse mitteandmine 2 aastat järjest, samuti puhkuse mitteandmine jooksval tööaastal alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele, samuti töölistele ja teenistujatele, kellel on

õigus lisapuhkusele seoses tervistkahjustavate töötingimustega.

Kuni 1. jaanuarini 1971. a. kehtinud seadusandluse järgi oli töötajal iga-aastase puhkuse mitteandmise korral õigus saada ametiühingu kohaliku komitee nõusolekul vastavat rahalist kompensatsiooni.

Selleks et paremini töötajate tervist kaitsta, on käesoleval ajal kehtestatud, et puhkuse asendamine rahalise kompensatsiooniga ei ole lubatud, välja arvatud juhul, kui tööline või teenistuja, kes ei ole puhkust kasutanud, vallandatakse.

10. Perekondlikel või muudel kaaluvatel põhjustel võib administratsioon töölisele või teenistujale tema avalduse põhjal anda lühiajalist palgata puhkust. Seaduses ettenähtud juhtudel on administratsioon kohustatud rahuldama töötaja taotluse temale palgata puhkuse andmiseks. Sellist puhkust tuleb anda näiteks naistöötajale pärast raseduspuhkuse lõppemist kuni lapse aastaseks saamiseni.

§ 3. Töö kõrval õppivate isikute tööaja lühendamine ja nendele puhkuste andmine

Nõukogude tööseadusandlus kehtestab töö kõrval õppivatele isikutele soodustusi, et luua paremaid tingimusi töö ja õppimise ühendamiseks. Üheks tähtsamaks soodustuseks on tööaja lühendamine ja lisapuhkuste andmine.

Õigus lühendatud tööajale (koos 50% säilitamisega keskmisest töötasust, kuid mitte alla palga alammäära) on töölis- või maanoorte õhtu- (vahetustega töötava) kooli või üldhariduslikku kaugõppekeskkooli V—VIII ja IX—XI klasside edukalt õppivatel õpilastel. Töölisnoorte õhtukoolide õpilaste kuuepäevane töönädal võib olla lühendatud ühe tööpäeva võrra või sellele vastava arvu tundide võrra (kui nädalaks on kehtestatud lühem töövahetus). Maanoorte koolide õpilaste kuuepäevast töönädalat lühendatakse kahe tööpäeva võrra või vastava arvu tundide võrra. Tööaja lühendamine õppimise korral ühes või teises koolis on võimalik mitte rohkem kui 36 tööpäeva või vastava arvu tundide võrra (252 tundi seitsmetunnise tööpäeva korral,

216 või 144 vastavalt lühendatud kuuetunnise või neljatunnise tööpäeva korral) õppeaasta jooksul.

Viiepäevase töönädala korral töölisnoorte või maanoorte koolides õppivate isikute tundide arv, mille võrra lühendatakse tööaega, ei muutu. Mis puutub päevade arvu, mille võrra lühendatakse töönädalat, siis see võib muutuda sõltuvalt vahetuse kestusest. Näiteks kui õpilasele normaalse tööaja puhul on kehtestatud 8-tunnine vahetus, ei vabastata teda õppimiseks mitte 36, vaid 31,5 päevaks (252 tundi: 8). Liiduvabariikide ministrite nõukogudele on antud õigus kehtestada isikutele, kes õpivad töölis- või maanoorte koolide või üldhariduslike kaugõppekeskkoolide V, VI, VII, IX ja X klassis, üleminekueksamite sooritamise ajaks 4 kuni 6 tööst vaba päeva keskmise töötasu säilitamisega. Sel juhul õppeaasta jooksul antavate tööst vabade päevade arv (50% töötasu säilitamisega) väheneb vastavalt 8 kuni 12 päeva võrra.

Ettevõtte, asutuse või organisatsiooni juhatajal on õigus töölis- või maanoorte kooli õpilasele tema soovil anda täiendavalt veel üks-kaks vaba päeva nädalas, kuid palgata.

2. Lõpueksamite sooritamiseks antakse töölis- või maanoorte õhtukooli õpilastele tasulist lisapuhkust 8 tööpäeva (VIII klassis) ja 20 tööpäeva (XI klassis). Isikutele, kes on lubatud eksamitele eksternina, antakse tasulist lisapuhkust 15 tööpäeva (8-klassilise kooli lõpueksamiteks) ja 20 tööpäeva (küpsuseksamiteks).

Töölistele ja teenistujatele, kes töö kõrval edukalt õpivad õhtuses (vahetustega) kutsekoolis või päevase kutse-tehnikakooli õhtuses (vahetustega) osakonnas (grupis), on kehtestatud eksamiteks valmistumiseks ja nende sooritamise ajaks puhkus kestusega 30 tööpäeva, säilitades 50% keskmisest töötasust.

Sisseastumiseks õhtusesse või kaugõppe keskeriõppeasutusse antakse töölistele või teenistujatele 10 kalendripäeva palgata puhkust, kõrgemasse õppeasutusse sisseastumiseks aga 15 kalendripäeva, arvestamata sõiduaega õppeasutuse asukohta ja tagasi.

Õhtuses või kaugõppe kõrgemas või keskeriõppeasutuses edukalt õppivatele töötajatele on kehtestatud järgmine tasuliste lisapuhkuste süsteem:

Õppeasutuse liik	Puhkuse kestus (kalendripäevades)			
	laboratoorsete tööde tegemiseks, arvestuste ja eksamite sooritamiseks		riigieksamite sooritamiseks	diplomiprojekti ettevalmistamiseks ja kaitsmiseks
	I ja II kursusel	III ja järgnevatel kursustel		
Kaugõppe keskeriõppeasutused	30	40	30	2 kuud
Õhtused keskeriõppeasutused	10	20	30	2 kuud
Kaugõppe kõrgemad õppeasutused	30	40	30	4 kuud
Õhtused kõrgemad õppeasutused	20	30	30	4 kuud [1]

Puhkuse ajale lisatakse sõiduaeg õppeasutuse asukohta ja tagasi.

Õhtuste ja kaugõppe kõrgemate õppeasutuste ja tehnikumide viimastel kursustel õppijatele võib anda õppeasutuse soovitusel lisapuhkust üks kuu (palgata, kuid stipendiumile arvamisega) tutvumiseks tööga valitud erialal vahetult tootmises ja diplomiprojektiks vajalike materjalide ettevalmistamiseks. Lisaks sellele antakse 10-kuuliseks õppeperioodiks enne diplomiprojekti (-töö) tegemisele asumist või riigieksamite sooritamist nendele üliõpilastele või õpilastele vabu päevi, mille arv sõltub viiepäevase töönädala puhul vahetuse kestusest.

[1] Mõnede õppeasutuste (näiteks põllumajanduslikud kõrgemad õppeasutused) kaugõppeosakondade üliõpilastele ja õpilastele on kehtestatud õppepuhkuste teistsugune kestus.

Lisapuhkuse saamise õigus on samuti kaugõppe aspirantidel, teadusliku kraadi taotlejatel, kolmeaastase meistrite kooli või klassi õpilastel ja mõnedel teistel.

Õppepuhkustel on rangelt sihipärane iseloom, seepärast tuleb neid anda ja kasutada ainult õppeasutuse poolt äranäidatud tähtaegadel. Õppepuhkuse ühtelangemisel korralise puhkusega tuleb viimane üle viia teisele ajale.

X peatükk

PALK. TAGATISED JA KOMPENSATSIOONID. MATERIAALNE VASTUTUS. TÖÖTÜLID

§ 1. Palk

1. Palga kujundamise ja reguleerimise üldised põhimõtted on määratud kindlaks sotsialismi printsiibiga: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi.»

Selle põhimõtte järjekindel rakendamine võimaldab kõige paremini kindlustada tööliste ja teenistujate materiaalset huvi töö tagajärgede suhtes, mis on kooskõlas tootmiskollektiivi ja ühiskonna kui terviku huvidega.

Palga reguleerimisel on tähtis osa partei ja valitsuse otsustes väljendatud järgmistel põhimõttelistel alustel:

a) töö hüvitamine, mida töölised ja teenistujad teevad ettevõtetele, asutustele, organisatsioonidele;

b) töötasustamine vastavalt selle hulgale ja kvaliteedile. Kõigile kodanikele võrdse töötasu kindlustamine ühesuguse kestuse, intensiivsuse ja keerukusega töö eest;

c) keeld palka mistahes viisil alandada sõltuvalt soost, vanusest, rassist ja rahvuslikust kuuluvusest;

d) palga riiklik normeerimine ametiühingute aktiivsel osavõtul. Ettevõtetele, asutustele ja organisatsioonidele tsentraliseeritud korras tööliste ja teenistujate tariifimäärade, palkade ja palgafondi kehtestamine;

e) töölistele ja teenistujatele üldkohustusliku minimaalpalga kehtestamine (60 rubla kuus).

Kõik öeldu on Nõukogude tööõiguse järgi aluseks palga kui rahalise hüvituse määratlemiseks, mida ettevõte (asutus, organisatsioon) on kohustatud töölistele ja teenistujatele välja maksma töö eest varem kehtestatud riiklike normide kohaselt vastavalt selle hulgale ja kvaliteedile.

2. Palk kapitalistlikes riikides kujutab endast tööjõu väärtuse (hinna) muundunud vormi. Töö hüvitamine palga näol jätab varjatuks tööjõu kui kauba põhilise eriomaduse: selle võime tuua kasumit. Kapitalist tasub töölisele ainult osa tema poolt kulutatud tööst, ülejäänud osa omastab, jättes selle lisaväärtuse näol hüvitamata.

Töö hüvitamise määr kujuneb stiihiliselt turuseaduste mõjul; see ei saa tõusta kõrgemale tööjõu väärtusest. Tööpuudus, ebakindlus homses päevas ja materiaalne kindlustamatus sunnivad töölisi müüma oma tööjõudu alla selle väärtust ja leppima ettevõtjate ühepoolselt dikteeritud tingimustega.

Kapitalistlikes riikides langeb reaalpalk tarbimisesemete hindade tõusu tõttu pidevalt. Iseloomulik on reaalselt saadava palga varjatud langus, kuna töö märgatava intensiivistumise tingimustes kasvavad töölistel kulutused füüsiliste ja vaimsete jõudude suurenenud kulutuste kompenseerimiseks. Töötasustamisel diskrimineeritakse töölisi rassi, rahvuse, soo või vanuse järgi.

Klassivõitluse tähtsaks lõiguks on võitlus seadusandlike tagatiste kehtestamiseks palga osas. Selles võitluses põrkuvad töötajad kapitalistliku riigi vastuseisule. Riik, kaitstes monopolide huve, kindlustab palga alandamist «palga külmutamise» jt. määruste väljaandmisega.

Kapitalistlikes riikides on palga õiguslikule reguleerimisele iseloomulik värvatud töötajate töötasustamisega seotud küsimustekompleksi riikliku reguleerimise puudumine. Riik kaitseb kapitalistide vabadust kehtestada töötasustamine «kokkuleppel» töölistega, mis praktiliselt toob kaasa töötajate ekspluateerimise tugevnemise ja ülikasumite saamise.

3. Töötasustamise valdkonna tähtsad põhimõtted on

leidnud kinnituse NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse alustes, liiduvabariikide töökoodeksites, samuti NSV Liidu Ministrite Nõukogu, NLKP Keskkomitee ja ÜAÜKN-i ühismäärustes.

Tähtis koht töötasustamise reguleerimisel on NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riiklikul Töö ja Töötasu Komiteel, kes annab välja seletusi kooskõlastatult ÜAÜKN-ga.

Ettevõtetes lahendab tööliste ja teenistujate töötasustamisega seotud põhiküsimused administratsioon kooskõlastatult ametiühingukomiteega. Volituste ring on määratud «Sotsialistliku riikliku tootmisettevõtte põhimääruse» ja «Vabriku-, tehase või kohaliku komitee õiguste põhimäärusega».

Rida küsimusi lahendatakse kollektiivlepingutega, mis sisaldavad antud ettevõtte jaoks kooskõlas seadusandlusega kehtestatud eeskirju ja norme, samuti konkreetseid üritusi töötasustamise organiseerimisel. Kollektiivlepingud töötavad välja administratsioon ja ametiühingukomitee neile antud õiguste piires.

Palga riiklikku reguleerimist teostatakse:

a) tariifidega;
b) töötasustamise süsteemidega;
c) tootmisnormide (ajanormide) ja teeninduse normidega.

Tariifid on näitajad, mis võimaldavad võrrelda eri laadi ja liiki töid ja kehtestada töötasustamise lähtemäärad. Tariifide abil diferentseeritakse tööliste ja teenistujate palk sõltuvalt töö keerukusest; selle töö täitmiseks vajalikust kvalifikatsioonist; raskusest, tervistkahjustatavusest, pingelisusest; ühe või teise rahvamajandusharu tähtsusest, samuti paikkonna iseloomust, kus vastav ettevõte (asutus) asub.

Tariifideks on: tariifi- ja kvalifikatsiooniteatmikud, tariifivõrgud, tariifimäärad, ametipalkade skeemid ja rajoonikoefitsiendid, mis kõik kogumina moodustavad töötasustamise organiseerimise aluseks oleva tariifisüsteemi.

Tariifi- ja kvalifikatsiooniteatmikud aitavad kaasa eri kutsealade ja elukutsetega töötajate ühtsele töötasustamisele. Teatmikud võimaldavad täpselt ja põhjendatult kindlaks teha tööliste kvalifikatsiooni astme ja määrata neile tariifijärgud.

Tariifivõrk kujutab endast skaalat, mis koosneb teatavast arvust järkudest ja neile vastavaist tariifikoefitsientidest. Tariifijärk peegeldab tööde kvalifikatsiooni astet, tariifikoefitsient aga määrab, mitu korda antud kvalifikatsiooniga töö tasustamise määr peab ületama kvalifikatsioonivõrgu I järgule kehtestatud töö tasustamise määra.

Tariifivõrgud kehtestatakse rahvamajandusharude järgi ja sisaldavad järkusid, mis on vastavale tootmisharule tariifi- ja kvalifikatsiooniteatmikuga ette nähtud.

Tariifsete palkadega kehtestatakse tööliste töötasustamise suurus ajaühiku (tund, päev, kuu) eest.

Kõigi kategooriate tööliste tariifimäärad kehtestatakse tsentraliseeritud korras igale rahvamajandusharule.

Vastavalt ametipalkade skeemidele kehtestatakse teenistujate (sealhulgas juhtivate ja insener-tehniliste töötajate) töötasustamise tingimused. Neis skeemides on ära toodud ametikohtade nomenklatuur ning iga ametikoha minimaalsed ja maksimaalsed kuupalga määrad.

Rajoonikoefitsiente kasutatakse töötasustamise määra täpsustamiseks nii töölistel kui teenistujatel, kes töötavad Kaug-Põhja piirkondades või mõnedes teistes kaugetes paikkondades.

4. Töötasustamise süsteemid võimaldavad määrata tööliste ja teenistujate töökulu ja neile antava töötasu määra teatavas ajaühikus tehtud töö täitmise eest.

NSV Liidus kasutatakse kaht põhilist süsteemi: aja- ja tükitöötasustamise süsteemi ning peale selle veel töötasustamise täiendavat premiaalsüsteemi.

Ajatöötasustamise süsteemi puhul palk sõltub töötatud ajast, **tükitöötasustamisel** — tegelikust aastatoodangust.

Tööliste ja teenistujate materiaalse huvi suurendamiseks tootmisplaanide täitmise ja ületamise, tootmise efektiivsuse ja rentaabluse tõstmise, tööviljakuse kasvu, toodangu kvaliteedi parandamise ja ressursside kokkuhoiu vastu võib rakendada **premiaal-ajatöötasustamise** ja **premiaal-tükitöötasustamise** süsteeme. Sel juhul saavad töölised ja teenistujad peale aja- või tükitöötasu täiendavalt preemiaid, mida makstakse varem kehtestatud tootmisnäitajate täitmise eest.

Neist preemiaist tuleb eristada administratsiooni poolt ametiühingukomiteega kooskõlastatult makstavaid ühekordseid preemiaid parimatele töötajatele nende töö üldise hinnangu alusel. Premeeritavate ring ja premeerimisnäitajad ei ole sel juhul varem ette määratud. Vaidlusi nende preemiate osas (erinevalt preemiatest, mis on ette nähtud eespoolmärgitud töötasustamise süsteemidega), ei lahenda töötülide läbivaatamise organid.

Põhipalga määr (tariifimäär, tariifne kuupalk) ei sõltu ettevõtte (asutuse) majandusliku tegevuse tulemustest, kuid preemiamäära mõjustavad mitte ainult premeeritava töötaja, vaid ka ettevõtte, tsehhi, jaoskonna töötulemused, kus ta töötab.

5. Tähtis osa palga õigel organiseerimisel on põhjendatud tootmisnormide (ajanormide, teenindusnormide väljatöötamisel, mis vastaksid kaasaja tehnika tasemele ja tootmise organiseerimisele ning tööliste eesrindlikele töökogemustele.

Tootmisnorm (ajanorm) on tükitööpalga süsteemi aluseks. Nende normide alusel tehakse kindlaks, millise hulga kehtestatud kvaliteediga toodangut peab tööline teatava perioodi vältel andma.

Ajanorm määrab tootmisühiku valmistamiseks vajaliku ajakulu.

Teenindusnorme kasutatakse põhiliselt ajatöötasustamisel. Nende normide abil määratakse kindlaks tootmisobjektide arv, mis on töötaja või töötajate grupi teenindamise sfääris.

6. Olulised muudatused töötasustamise korras kehtestati majandusreformi läbiviimisel. Uutes majandustingimustes kasvas ettevõtete ja nende kollektiivide huvi endale kõrgendatud plaaniliste kohustuste võtmise ja minimaalsete ressursside kulutusega parimate tulemuste saavutamise vastu.

Tähtsamateks uuendusteks töötasu organiseerimise ja materiaalse stimuleerimise süsteemis olid:

ettevõtete ergutusfondide loomine;

oluliste täpsustuste sisseviimine tööliste ja teenistujate varem kehtinud premeerimise korda;

materiaalse stimuleerimise uute vormide kehtestamine ettevõtete töötajatele ergutustasu maksmise näol aasta töötulemuste eest.

Majandusreformi läbiviinud ettevõtetes moodustatakse kasumieraldiste arvel järgmised materiaalse stimuleerimise fondid:

materiaalse ergutamise fond, mis on ette nähtud ettevõtte töötajate premeerimiseks, ettevõtte aasta töötulemuste eest ergutustasu maksmiseks ja töötajatele ühekordse abi osutamiseks;

sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fond. Kasutatakse elamute ning olmeasutuste ehitamiseks ja kapitaalremondiks, samuti ettevõtte tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate olmeteeninduse parandamiseks.

Nende fondide vahendeid, mis kinnitatakse eelarves, jaotab ettevõtte juht koos vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega.

Materiaalse ergutamise fondi loomine aitab kaasa premiaalsüsteemide tähtsuse kasvule ning suurendab preemia osa töötajate palgas. Tuleb rõhutada, et preemia peab ühtlasi parandama tootmistegevust ja tõstma töötajate materiaalset heaolu.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riiklik Töö ja Töötasu Komitee ja ÜAÜKN töötasid välja ühtse premeerimise tüüppõhimääruse uutele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise tingimustele üleläinud tööstusettevõtetele. Analoogilised premeerimise tüüppõhimäärused on kehtestatud sideettevõtete, ehitus-montaaži-organisatsioonide, auto-, raudtee-, jõetranspordi ja mõnede teiste rahvamajandusharude töötajatele.

Tüüppõhimäärused konkretiseeritakse ja täpsustatakse tehaste töötajate premeerimise põhimäärustega, kus administratsioon kooskõlastatult ametiühingukomiteega määrab kindlaks preemiate väljamaksmise tegeliku korra, lähtudes kohalikest tingimustest.

Töölisi premeeritakse kahest allikast — palgafondist ja materiaalse ergutamise fondist. Preemiaid makstakse nii individuaalsete kui ka kollektiivsete töötulemuste eest, kui on täidetud varem kehtestatud näitajad ja premeerimise tingimused.

Juhtivate, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate premeerimise allikaks on materiaalse ergutamise fond. Nende töötajate töötasustamise premiaalsüsteem stimuleerib jaoskonna, tsehhi, ettevõtte kui terviku heade töötulemuste saavutamist ning üheaegselt ergutab suu-

rendama töötaja individuaalset panust kollektiivi üldisesse tööresultaati.

7. Ettevõtete ja organisatsioonide töölistele ja teenistujatele ergutustasu maksmine aastakokkuvõtete alusel on kehtestatud lisana põhilistele ja täiendavatele töötasustamise süsteemidele. Selle ergutustasu eesmärgiks on kaasa aidata ettevõtte (organisatsiooni) üldiste töötulemuste parandamisele. Iga-aastase ergutustasu maksmine toimub materiaalse ergutamise fondist tehaste põhimääruste alusel, mille on välja töötanud administratsioon kooskõlastatult ametiühingukomiteega, arvestades tootmise tegelikke tingimusi, töötajate koosseisu jms.

Väljamaksete suuruse kindlaksmääramisel võetakse arvesse töötaja panust üldistesse töötulemustesse, samuti pidevat tööstaaži antud ettevõttes (organisatsioonis). Väljamaksmisele kuuluvate summade arvutamine toimub proportsionaalselt töölisele või teenistujale makstud aastapalgale. Näiteks Voronežis Kominterni-nim. Tehases on ette nähtud, et töötajaile, kellel on tööstaaži 1,5 kuni 5 aastat, makstakse 2,9 protsenti nende keskmisest aastapalgast ning suurema staaži puhul — 4,1 protsenti sellest summast.

Ettevõtete (organisatsioonide) juhtijaile on antud õigus kooskõlastatult ametiühingukomiteega vähendada või suurendada sellisel kombel arvestatud hüvitust premeeritavate isikute töötulemustest sõltuvalt.

8. Erakordset tähelepanu töötasustamise probleemidele osutati NLKP XXIV kongressi otsustes. Kongressi direktiivides rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani kohta aastaiks 1971—1975 on ette nähtud terve rida kaalukaid üritusi selles valdkonnas. Kongress tunnistas vajalikuks tõsta viisaastaku jooksul maa kõigis rajoonides ja rahvamajandusharudes tööliste ja teenistujate minimaalpalk 70 rublani kuus, tõsta keskmisepalgaliste töötajate tariifseid palgamäärasid ja ametipalku. Tuleb parandada eri kategooriate tööliste töötasustamise vahekorda, täiustada materiaalse ergutamise fondi loomise ja jaotamise viise, tugevdada ettevõtete, koondiste ja organisatsioonide juhtijate vastutust palgafondi õige kulutamise eest.

9. Töötasustamise eriline kord on seadusandlusega

ette nähtud neil juhtudel, kui töö toimub normaalseist erinevates tingimustes.[1]

Töötasustamine tootmisnormide mittetäitmisel sõltub sellest, kelle süü läbi neid ei täidetud: kas töötaja või administratsiooni süü läbi. Kui norme ei täidetud töötaja süü läbi, siis tasustamine toimub tegelikult antud toodangust lähtudes. Normide mittetäitmisel põhjustel, mis ei olenenud töötajast, tagatakse talle vähemalt kaks kolmandikku tariifsest palgamäärast. Viimasel juhul ei või töötaja kuupalk olla kehtestatud alammäärast madalam.

Töötaja süü läbi tekkinud täieliku praagi eest töötasu ei maksta, osalise praagi eest (kui toodangu kvaliteet ei rahulda kehtestatud nõudmisi) tasutakse alandatud hinnete järgi, sõltuvalt toodangu kõlblikkuse astmest.

Kui praak ei tekkinud töötaja süü läbi, rakendatakse järgmisi eeskirju: täieliku praagi eest makstakse kaks kolmandikku vastava kategooria ajatöölise tariifsest palgamäärast; osalise praagi eest tasutakse alandatud hinnete järgi, sõltuvalt toodangu kõlblikkuse astmest. Toodangu kõlblikkuse protsendi ja töötasu täpse määra määrab administratsioon; seejuures ei või töötasu olla madalam kui kaks kolmandikku vastava kategooria ajatöölise tariifsest palgamäärast.

Tasustamine praagi eest, mis tekkis uute tootmisviiside omandamise perioodil ning ei tekkinud töötaja süü läbi, toimub ajatöölise tariifse palgamäära järgi. Praaktoodete eest, mis on tekkinud defekti tõttu töödeldavas metallis, ja mis avastati pärast seda, kui detaili töötlemiseks või monteerimiseks oli kulunud vähemalt üks tööpäev, makstakse tasu tavaliste tükitööhinnete järgi. Praaktoodete puhul, mis tekkis mitte töölise või teenistuja süü läbi, ei või kuupalk olla madalam kehtestatud alammäärast.

Kui teenistujad või insener-tehnilised töötajad asendavad ajutiselt teist puuduvat töötajat, makstakse neile asendaja palga ja asendatava palga vahe. Selline tasumine toimub tingimusel, et asendav töötaja ei ole puuduva töötaja koosseisuline asetäitja või abi.

---

[1] Töötasustamisest ületunnitöödel, öötööl, riiklikel pühadel ja puhkepäevadel lähemalt õppevahendi IX peatükis.

Ajutisi asendajaid premeeritakse nende tingimuste ja määrade järgi, mis on kehtestatud nende poolt asendatava töötaja ametikohale, kusjuures preemiat arvestatakse asendaja ametipalgast.

Kui tööline täidab ajutiselt meistri, tehniku, arvestaja või mõne teise töötaja kohustusi, saab ta ametipalka ja preemiat tegelikult tehtud töö järgi. Kui selle töö tasu on madalam põhitöö keskmisest palgast, makstakse juurde tasu kuni keskmise palgani.

§ 2. Tagatised ja kompensatsioonid

1. Tootmispraktikas juhtub küllalt sageli olukordi, millal töölised või teenistujad seaduse poolt mõjuvateks tunnistatud põhjustel ei täida neile pandud töökohustusi.

Neil juhtudel näeb seadusandlus ette teatavad tasustamise tagatised, mille eesmärgiks on tööliste ja teenistujate keskmise, mõnikord osa palga säilitamine töölt äraoleku aja eest.

Tagatud tasustamine toimub muuhulgas:

a) riiklike või ühiskondlike kohustuste täitmise ajal, kui neid kohustusi võib NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse kohaselt täita tööajal.

Riiklike või ühiskondlike kohustuste all mõeldakse osavõttu kongressidest, pleenumitest, mis on kokku kutsutud riigi-, partei-, ametiühingu-, komsomoli- või kooperatiivsete organite poolt; kutset kohtusse, prokuratuuri või miilitsasse tunnistaja, kannatanu, eksperdi, tõlgi või manukana; osavõttu kohtuistungist kaasistuja, ühiskondliku süüdistaja või kaitsjana; tööliste ja teenistujate osavõttu rajooni (linna) töörahva saadikute nõukogu täitevkomiteede juures asuvatest pensionide määramise komisjonidest, arstlikest tööekspertiisikomisjonidest, kutsealuste komisjonidest, töörahva saadikute nõukogude juures asuvatest järelevalvekomisjonidest jms.;

b) iga-aastase korralise ja lisapuhkuse ajal. Keskmine palk puhkuse aja eest arvutatakse puhkusele mineku kuule eelnenud 12 kalendrikuu alusel. Arvesse võetakse kõik töötasu liigid, samuti ajutise töövõimetuse toetused. Ei võeta arvesse juhuslikke ja kompenseerivaid väljamakseid. Sellisel viisil arvutatud aasta-

palk jagatakse 12-ga, ja seejärel 25,4-ga (kuu keskmine tööpäevade arv). Arvestamise tulemusena saadud töötaja keskmine päevapalk korrutatakse tööpäevade arvuga kalendri, mitte graafiku järgi;

c) vaheaegade eest, mis antakse töötavatele naistele rinnalapse toitmiseks, samuti töölistele ja teenistujatele soojendamiseks tööde puhul, mis on seotud viibimisega väljas külmal aastaajal;

d) tööseisaku aja eest, mis toimus mitte töötaja süü läbi, poole vastava kategooria ajatöölise tariifse palgamäära ulatuses. Metallurgia-, maagi- ja koksitööstuses mitte töötaja süü läbi tekkinud tööseisaku eest tasutakse kahe kolmandiku ajatöölise tariifse palgamäära ulatuses. Seejuures ei või töötaja kuupalk olla madalam kehtestatud alammäärast. Uute tootmisviiside omandamise perioodil makstakse tööseisaku eest vastava kategooria ajatöölise tariifsest palgamäärast lähtudes. Töötaja süü läbi toimunud tööseisaku eest tasu ei maksta.

2. Tagatud väljamaksetest tuleb eristada tagatud lisamakseid tegelikult tehtud töö eest, mille eesmärgiks on hoida ära palga langus. Siia kuuluvad alla 18-aasta vanustele noortele ettenähtud lisamaksed seoses nende tööpäeva lühendamisega; töölistele ettenähtud lisamaksed, kes on üle viidud alalisele vähemtasuvale tööle, et säilitada neil 12 tööpäeva jooksul pärast üleviimist endine palk jm.

3. Kompenseerivateks väljamakseteks on rahasummad, mida antakse töölistele ja teenistujatele tootmise või materiaalsete kulutuste katmiseks ja kuuluvad hüvitamisele ettevõtte (asutuse, organisatsiooni) poolt peale väljamakstava palga. Kompenseerivad väljamaksed on seotud ametialaste komandeerimiste, üleviimiste, teise paikkonda kolimistega, samuti töötaja poolt isikliku tööriista kasutamisega ettevõtte vajadusteks.

Komandeeringus viibimise ajal makstakse töötaja isiklike kulutuste katmiseks päevaraha 3 protsendi suuruses tema põhikuupalgast (tariifsest palgamäärast) iga komandeeringul viibitud päeva eest, mis on seotud katkestamatu elamisega ühes punktis mitte üle 30 päeva ja 1,5 protsenti palgast katkestamatul elamisel ühes asustatud punktis üle 30 päeva. Päevaraha ei või olla alla 50 kopika ega üle 2 rubla 60 kopika päevas.

Seejuures väljasõidupäev ja komandeeringust tagasisõidu päev loetakse üheks päevaks.

Eluruumi üürikulude hüvitamiseks saab komandeeritu korteriraha 1 rubla ööpäevas komandeerimiste puhul Moskvasse, Leningradi ja Kiievi; 70 kopikat ööpäevas komandeeringute puhul liidu- ja autonoomsete vabariikide pealinnadesse, oblasti- ja kraikeskustesse, samuti oblastilise ja krailise alluvusega linnadesse; 50 kopikat ööpäevas komandeeringute puhul teistesse paikkondadesse. Kui komandeeritu esitab arved, on lubatud tasu maksta ruumi üürimise tegelike kulude järgi, kuid mitte rohkem kui vastavalt 70,60 ja 40 protsenti päevarahanormist.

Komandeeritu kulutused, mis on seotud sõidu eest tasumisega, hüvitatakse raudteepileti alusel kõvaistmelise vaguni tariifi järgi; sõidu eest veeteedel — II klassi tariifi järgi; sõidu eest autotranspordiga — vastavas kohas kehtiva sõiduhinna järgi, mis on tõestatud kohaliku võimuorgani poolt või asutuse või ettevõtte poolt, kuhu komandeeritu oli saadetud.

Komandeeringutele saadetud isikud võivad kasutada õhutransporti, sõltumata sõidu kaugusest.

Üleviimisel, tööle võtmisel ja teise asukohta suunamisel kompenseeritakse töötajaile töötaja enda ja tema perekonnaliikmete (ülalpidamisel olevad mees, naine, vanemad, lapsed) sõidukulud ning tema kraamiveokulu (kuni 240 kg töötaja enda ja kuni 80 kg iga perekonnaliikme kohta), samuti makstakse päevaraha $^1/_{30}$ ametipalga (tariifse palgamäära) suuruses töötaja enda uue töökoha järgi, kuid mitte üle 1 rubla ööpäevas.

Töötajate üleviimisel teise asukohta antakse neile peale eespool mainitud kompensatsioonide palka teel oldud aja eest ja veel kuue päeva eest teeleminekuks ettevalmistamiseks ja uues kohas sisseseadmiseks, samuti makstakse ühekordset toetust töötajale endale kuupalga (tariifse palgamäära) suuruses summas uue töökoha järgi ja iga ümberasuva perekonnaliikme pealt — veerand töötaja enda toetusest.

Töötajaile, kes asuvad ümber teise asukohta omal soovil, võidakse nimetatud kompensatsioone välja maksta poolte kokkuleppel täielikult või osaliselt.

Töötajaile, kes asuvad ümber seoses nende töölevõtmisega, võidakse maksta palka kuni tööle asumiseni

ja ühekordset toetust (samade normide alusel) poolte-vahelise kokkuleppe põhjal.

Noortele spetsialistidele, kes sõidavad teise asukohta seoses nende suunamisega pärast kõrgema või keskeriõppeasutuse lõpetamist, on antud õigus saada hüvitust ümberasumisega tekkinud kulutuste katmiseks töötaja enda ja tema perekonnaliikmete osas, kaasa arvatud kraamivedu. Samuti saavad nad päevaraha eespool toodud normide kohaselt ja ühekordset toetust poole kuupalga (tariifse palgamäära) ulatuses uue töökoha järgi ja iga ümberasuva perekonnaliikme pealt — veerand töötaja enda toetusest.

Töölistel ja teenistujatel, kes kasutavad ettevõtte, asutuse või organisatsiooni vajadusteks oma tööriistu, on õigus saada kompensatsiooni oma tööriistade kulumise eest neil juhtudel, kui tööriistad ei olnud välja antud ettevõtte, asutuse või organisatsiooni poolt. Neil juhtudel hüvitatakse töötajale tööriista kulumise maksumus suuruses ja korras, mille on määranud administratsioon kooskõlastatult ametiühingukomiteega, kui seda pole kehtestatud tsentraliseeritud korras.

§ 3. Materiaalne vastutus

1. Tööliste ja teenistujate materiaalne vastutus ettevõttele (asutusele) tekitatud kahju eest tööülesannete täitmisel seisneb kohustuses hüvitada see kahju osaliselt või täielikult.

See kohustus tekib sõltumata sellest, kas töötaja võeti distsiplinaarvastutusele või kuriteo sooritamisel kriminaalvastutusele.

Materiaalset vastutust käsitlev seadusandlus peab kindlustama riikliku omandi kaitse, töödistsipliini tugevdamise ja kasvatama töötajais lugupidamist sotsialistliku omandi vastu. Ühtlasi kaitseb see tööliste ja teenistujate huvisid, kõrvaldades võimaluse ülemäärasteks ja põhjendamatuteks kinnipidamisteks palgast.

Tähtsamateks aktideks, mis näevad ette materiaalse vastutuse kandmise korra, on tööseadusandluse alused ja NSV Liidu KTK ja RKN-i 12. juuni 1929. a. määrus «Tööliste ja teenistujate materiaalsest vastutusest nende poolt tööandjaile tekitatud kahju eest».

2. Üheks seadusandlusega kehtestatud tähtsamaks tagatiseks on, et hüvitamisele kuulub ainult otsene tegelik kahju, mis seisneb ettevõttele (asutusele, organisatsioonile) kuuluva vara kaotamises, halvenemises, maksumuse alanemises või vajaduses teha selle vara suhtes täiendavaid ja ülemääraseid kulutusi.

Töölistelt ja teenistujatelt ei nõuta sisse tulu, kasumit, mida ettevõte (asutus) oleks võinud saada, kuid ei saanud, kuna töötaja rikkus oma tööalaseid kohustusi (nii ei nõuta tööluusi sooritanud töötajalt sisse kahjusid, mis tekkisid tööpingi seisaku tõttu).

On lubamatu sisse nõuda töötajalt rahasummasid kahju hüvitamiseks, mida võib lugeda normaalse tootmismajandusliku riski läbi tekkinuks (näiteks loomulik kadu toodangu hoidmisel või transportimisel; materjalide kadu nende töötlemisel jms.).

Töölised või teenistujad kannavad materiaalset vastutust järgmistel tingimustel:

a) kui on kindlaks tehtud, et töötaja käitumine oli õigusvastane, s. t. et kahju tekkis töötajale pandud (seaduse, töösisekorra eeskirjadega, juhenditega jms.) ametialaste kohustuste rikkumise või mittetäitmise tagajärjel;

b) kui on kindlaks tehtud põhjuslik seos töötaja tegevuse või tegevusetuse ja kahju vahel, s. t. kui on tõendatud, et toimunud kahju oli töötaja õigusvastase käitumise objektiivseks tagajärjeks ning ei tekkinud mingite teiste asjaolude mõjul, mis ei olnud otse ja vahetult seotud töötaja tegevusega (tegevusetusega);

c) kui on kindlaks tehtud töötaja süü kahju tekkimises tahtluse näol (kui töötaja nägi ette ja soovis kahjulike tagajärgede saabumist või teadlikult möönas nende saabumist) või ettevaatamatuse näol (kui töötaja ei näinud ette oma käitumise kahjulikke tagajärgi, kuid oleks pidanud neid ette nägema, või kergemeelselt lootis neid ära hoida).

Kui puudub kas või üks eespool loetletud tingimustest, ei või töötajat võtta materiaalsele vastutusele tekkinud kahju eest.

3. On ette nähtud põhiliselt kaks tööliste ja teenistujate materiaalse vastutuse liiki tekitatud kahju eest: a) piiratud ja b) täielik.

Piiratud vastutust ühe kolmandiku tariifse kuu-

palgamäära (ametipalga) piires kannavad töölised ja teenistujad kahju tekitamise kõigil juhtudel, kui seadusega ei ole ette nähtud teised vastutuse liigid, näiteks tootmisriistade ja -vahendite (masinad, seadmed) rikkumisel, hävitamisel või kaotamisel; rahalise puudujäägi tekkimisel, dokumentide kaotamisel või väärtusetuks muutumisel; tööandjale ülemääraste maksete või trahvide tekkimisel; majanduslikuks otstarbeks väljaantüd rahasummade ebaõigel kulutamisel.

Materiaalne vastutus enam kui ühe kolmandiku ulatuses tariifsest kuupalgamäärast (ametipalgast) on lubatud järgmistel juhtudel: kahe kolmandiku keskmise palga piires — materjalide, poolfabrikaatide või toodete rikkumisel hooletuse tõttu; keskmise kuupalga piires kahju eest, mis tekkis vara ebaõige arvepidamise sisseseadmise või teatava varaliigi ebaõige hoidmise tõttu, samuti kui ei võetud tarvitusele abinõusid vara riisumise, rikkumise või hävitamise vastu. Viimasel juhul kannavad vastutust administratiiv-tehnilise ja administratiiv-majandusliku personali hulka kuuluvad isikud.

Ametiisikud, kes on süüdi töötaja ebaseaduslikus vallandamises või teisele tööle üleviimises, peavad kohtuotsuse alusel hüvitama ettevõttele (asutusele) tekitatud kahju, mis tekkis seoses palga väljamaksmisega sunnitud tööluusi aja või vähemtasuval tööl oldud aja eest. Kahju hüvitamise ulatus ei või ületada ametiisiku kolme kuu palgamäära.

Tööliste ja teenistujate materiaalne vastutus **täies ulatuses** toimub tekitatud kahju eest järgmistel juhtudel:

a) kui kahju tekitati töötaja tegevusega, millel on kuriteo tunnused;

b) kui töötajale on pandud eriseadustega täielik materiaalne vastutus töökohustuste täitmisel tekitatud kahju eest (näiteks kassapidajate vastutus nende poolt vastuvõetud väärtuste alalhoiu ja ebaõige tegevuse tulemusena põhjustatud igasuguse kahju eest; töötajate vastutus neile usaldatud väärtuste puudujäägi eest kaubandusettevõtetes ja iga liiki ladudes; sideorganite töötajate vastutus nende süü läbi tekkinud postisaadetiste kadumise, puudujäägi, kahjustuse või viivituse eest);

c) kui töötaja ja ettevõtte vahel on olemas kirjalik leping selle kohta, et töötaja võtab endale täieliku materiaalse vastutuse talle vastutavale hoiule või muuks otstarbeks väljaantud väärtuste puudujääkide eest;

d) kui kahju tekitati väljaspool ametikohustuste täitmist.

4. Kahju hüvitamine mitte üle ühe kolmandiku tariifsest kuupalgamäärast toimub töötaja kirjaliku nõusoleku korral ettevõtte (asutuse) administratsiooni korraldusel palgast kinnipidamise teel. Korralduse kinnipidamise kohta võib administratsioon teha hiljemalt kahe nädala jooksul, arvates töötaja poolt tekitatud kahju avastamisest. Töötaja kirjaliku nõusoleku puudumisel kinnipidamist ei tehta ja kahju hüvitamise lahendab administratsiooni avalduse põhjal rajooni (linna) rahvakohus.

Ülejäänud juhtudel toimub kahju hüvitamine administratsiooni poolt rajooni (linna) rahvakohtule hagi esitamise teel. Kahju hüvitamiseks väljamõistetava summa määramisel peavad kohtuorganid arvestama kahju tekitamise konkreetset olukorda, samuti töötaja materiaalset seisundit.

Kui administratsioon pöördub kohtusse ettevõttele (asutusele) töötajate poolt tekitatud materiaalse kahju hüvitamise taotlusega, on selleks kehtestatud järgmised tähtajad:

a) kui vastutus on ühe kolmandiku tariifse kuupalga ulatuses, on tähtajaks üks kuu, arvates töötaja poolt tekitatud kahju avastamisest;

b) kõigil teistel juhtudel on tähtajaks üks aasta, arvates töötaja poolt tekitatud kahju avastamisest.

Kui tähtaeg on mööda lastud mõjuvatel põhjustel, võib kohus tähtaja ennistada.

§ 4. Töövaidlused

1. Töötajate ja administratsiooni vahel ettevõtetes (asutustes) tekkivad vaidlused tööseadusandluse rakendamise, kollektiiv- ja töölepingu küsimustes ning vaidlused ametiühingukomitee ja administratsiooni vahel kuuluvad hagide kategooriasse. Mittehagilised vaidlu-

sed tekivad administratsiooni ja ametiühingukomitee vahel uute töötingimuste kehtestamisel ning vanade töötingimuste muutmisel. Siin peetakse silmas neid töötingimusi, mida ei reguleerita tsentraliseeritud korras, vaid kehtestatakse administratsiooni ja ametiühingukomitee vahelisel kokkuleppel (näiteks kollektiivlepingu sõlmimisel, uute tootmisnormide kehtestamisel).

Sotsialistlikule ühiskonnale omastes tingimustes ettevõtetes (asutustes, organisatsioonides) tekkivad vaidlused ei oma ega saagi omada antagonistlikku iseloomu. Põhiliselt tekivad vaidlused üksikute hoolimatute töötajate õigustamatute pretensioonide või mõnede administraatorite bürokraatliku suhtumise tõttu tööliste ja teenistujate seaduslikesse õigustesse ja huvidesse.

Mõningatel juhtudel on vaidluse tekkimise põhjuseks ebaõige seaduse tõlgendamine, tootmise ja töö puudulik organiseerimine, üksikutes juhendites ja põhimäärustes olevad ebatäpsused ja vasturääkivused jms.

2. Hagetavad töövaidlused vaadatakse läbi töövaidluskomisjonides, ametiühingukomiteedes ja rajooni (linna) rahvakohtutes.

Töövaidluskomisjon on kohustuslikuks alginstantsiks paljude töövaidluste läbivaatamisel. Erandiks on ainult need töövaidlused, mis kuuluvad läbivaatamisele kohtutes ja teistes organites.

Ametiühingukomitee arutab vaidlusi tööliste ja teenistujate avalduste põhjal, kui töövaidluskomisjonis ei saavutatud poolte vahelist kokkulepet, samuti kaebuste alusel selle komisjoni otsuste peale. Peale selle vaadatakse läbi ametiühingukomitees (ilma eelnevalt küsimust töövaidluskomisjonis arutamata) vaidlused ettevõtte poolt kahju hüvitamiseks töölistele ja teenistujatele töökohustuste täitmisel tekitatud vigastuse või muu terviserikke puhul.

Rajooni (linna) rahvakohtutes vaadatakse läbi järgmisi töövaidlusi:

tööliste ja teenistujate avalduste alusel, kui nad ei olnud nõus ametiühingukomitee otsusega või administratsiooni avalduse alusel, kui ta leiab, et ametiühingukomitee otsus on vastuolus kehtiva seadusandlusega;

tööliste ja teenistujate avalduste alusel, kui nad ei olnud nõus töövaidluskomisjoni otsusega või kui selles komisjonis ei saavutatud poolte kokkulepet, samuti kui

ettevõttes (asutuses) ei ole ametiühingukomiteed või ametiühinguorganisaatorit.

Peale selle vaadatakse läbi vahetult kohtus, ilma töövaidluskomisjoni ja ametiühingukomiteesse pöördumiseta järgmised töövaidlused:

tööliste ja teenistujate avalduste põhjal tööle ennistamised, kui nad olid vallandatud ettevõtte (asutuse) administratsiooni algatusel, välja arvatud töötajate vaidlused, keda on loetletud erinimestikus; administratsiooni avalduse põhjal töötaja või teenistuja poolt ettevõttele (asutusele) tekitatud kahju hüvitamiseks.

Teatava osa hagilisi vaidlusi, mis puudutavad rangelt määratletud töötajate kategooriaid, lahendatakse kõrgemalseisvate organite poolt alluvuse korras (selle kohta vt. allpool).

Mittehagilise iseloomuga töövaidlused, mis tekivad administratsiooni ja ametiühingukomitee vahel, lahendatakse kõrgemalseisvate majandus- ja ametiühinguorganite omavahelise kokkuleppe teel.

3. Töövaidluskomisjonid moodustatakse ametiühingukomitee ja administratsiooni alalistest esindajatest võrdsel arvul.

Ettevõtete tsehhides ja teistes tootmisüksustes, kus on ametiühingu tsehhikomiteed, võib luua tsehhide töövaidluskomisjonid.

Väikestes ettevõtetes (asutustes), kus ametiühingu liikmeid on vähem kui 15 inimest, moodustatakse komisjon ametiühinguorganisaatorist ja ettevõtte juhist. Töövaidlus vaadatakse komisjonis läbi neil juhtudel, kui töötaja ei saavutanud vaidlusaluses küsimuses administratsiooniga kokkulepet.

Kõigis töövaidluskomisjonides võetakse otsus vastu ainult administratsiooni ja ametiühinguorganisatsiooni kokkuleppel. Kui pooled ei saavutanud kokkulepet, otsust vastu ei võeta, kuid selle kohta tehakse sissekirjutus komisjoni istungiprotokolli.

Ametiühingukomitee otsus töövaidluse kohta võetakse vastu häälteenamusega. Istungist peab võtma osa vähemalt kaks kolmandikku komitee liikmeist.

Töövaidluste lahendamisel ei ole kohtud seotud töövaidluskomisjoni ja ametiühingukomitee otsustega.

Kõik töövaidlusi lahendavad organid juhinduvad

tööseadusandluse alustest, töövaidluste läbivaatamise korra põhimäärusest ja teistest normatiivaktidest.

Töölised ja teenistujad ei ole seotud piirtähtaegadega töövaidluskomisjoni poole pöördumisel, vallandamise asjus tuleb aga rajooni (linna) rahvakohtusse pöörduda kuuajalise tähtaja jooksul, arvates käskkirja kättesaamise momendist.

4. Mõningaid töövaidlusi võivad lahendada ainult kõrgemalseisvad organid. Neid vaidlusi ei ole õigus lahendada ei töövaidluskomisjonidel, ametiühingukomiteedel ega kohtutel. Samasuguses korras vaadatakse läbi küsimusi töötajatele distsiplinaarkaristuste määramisest, kes kannavad distsiplinaarkaristust distsiplinaarmäärustike alusel.

Kui tööline ennistatakse tööle kõrgemalseisva organi otsuse alusel, makstakse tasu sunnitud tööluusi eest, arvates vallandamise päevast või madalapalgalisel tööl oldud aja eest, kuid mitte rohkem kui kolme kuu töötasu ulatuses.

XI peatükk

TÖÖKAITSE. RIIKLIK SOTSIAALKINDLUSTUS. JÄRELEVALVE JA KONTROLL TÖÖSEADUSANDLUSE TÄITMISE ÜLE

§ 1. Töökaitse [1]

1. Nõuetekohase töökaitse kindlustamine on alati olnud üks revolutsioonilise proletariaadi nõudmisi. V. I. Lenin märkis, et kõikide vabrikute ja raudteede elektrifitseerimine sotsialismi ajal «muudab töötingimused tervislikumaks, päästab miljonid töölised suitsust, tolmust ja mustusest, kiirendab räpaste, eemaletõukavate töökodade muutumist puhasteks, valgeteks, inimväärilisteks laboratooriumideks» [2].

[1] «Töökaitse» laias mõttes sisaldab kõikide seadusandluse normide kogumit, mis kehtestavad tööliste ja teenistujate tööalased õigused. Antud peatükis vaadeldakse seda mõistet kitsamas mõttes, kui normide kompleksi, mis aitavad kindlustada ohutuid ja tervislikke töötingimusi.

[2] V. I. Lenin. Teosed, 19. kd., lk. 42.

NLKP programmis vaadeldakse töötingimuste tervislikumaks muutmist ja kergendamist kui rahva heaolu tõusu üht tähtsat ülesannet. Programmis öeldakse, et kõigis ettevõtetes rakendatakse kaasaegsed ohutustehnika vahendid ja tagatakse sanitaarhügieenilised tingimused, mis välistavad tootmistraumatismi ja kutsehaigused. Uue tehnika areng kasutatakse ära nõukogude inimese töötingimuste põhjalikuks parandamiseks ja kergendamiseks.

Viimase 10 aasta jooksul on tootmistraumatismi tase NSV Liidu rahvamajanduses tervikuna langenud 2,8 korda, mõnedes rahvamajandusharudes aga 3—4,7 korda.

2. Vastavalt tööseadusandlusele peab ohutud ja tervislikud töötingimused kindlustama ettevõtte (asutuse) administratsioon. Administratsioon on kohustatud tagama töötamiskohtade vajaliku tehnilise sisustamise ja looma seal töötingimused, mis vastavad töökaitse eeskirjadele. Kui eeskirjad ei sisalda nõudeid, mille täitmine on vajalik ohutute töötingimuste tagamiseks, siis on administratsioon kooskõlastatult ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega kohustatud rakendama abinõud, mis tagavad niisugused töötingimused.

Töölised ja teenistujad on kohustatud täitma töökaitsejuhendite nõudeid, mille töötab välja ja kinnitab administratsioon kooskõlastatult ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega, ja vastavaid tsentraliseeritud korras põhikutsealade töölistele kinnitatud tüüpjuhendeid. Töötajad peavad samuti kinni pidama masinate ja mehhanismide käsitsemise kohta kehtestatud eeskirjadest.

Selleks et kindlustada töökaitsenõuete reaalne täitmine, organiseerib administratsioon tööliste ja teenistujate instrueerimise ohutustehnika-, töötervishoiu-, tuleohutuse- ja muudest töökaitse eeskirjadest, aga ka pideva kontrolli töökaitsejuhendite täitmise üle töötajate poolt.

3. Ennetava järelevalve korras kindlustatakse juba tootmishoonete ja -rajatiste projekteerimisel ja ehitamisel, masinate ja muude seadmete uute konstruktsioonide, samuti uute tehnoloogiliste protsesside väljatöötamisel kõigi töökaitse nõuete silmaspidamine. Ühtki

ettevõtet ega tsehhi ei tohi vastu võtta ega käiku lasta, kui selles ei ole tagatud ohutud ja tervislikud töötingimused. Tootmisobjekte ekspluateerimiseks vastuvõtvate riiklike komisjonide koosseisu arvatakse riikliku tehnilise ja sanitaarjärelevalve organite, ametiühingute tehnikainspektsiooni ning objekti ekspluatatsiooni võtva ettevõtte (asutuse) vabriku-, tehase- või kohaliku komitee esindajad.

Töökaitseürituste läbiviimiseks eraldatakse iga aasta plaanilises korras vahendid ja vajalikud materjalid. Nende vahendite ja materjalide kulutamine muudel eesmärkidel on keelatud. Konkreetsed töökaitseüritused ja nende läbiviimise tähtajad määratakse kindlaks kollektiivlepingutes ning nende juurde lisatavates kokkulepetes, mis sõlmitakse administratsiooni ja vabriku-, tehase- või kohaliku komitee vahel. Assigneeringud töökaitseks suurenevad pidevalt ja moodustavad praegu aastas üle ühe miljardi rubla.

Sotsialistliku võistluse kokkuvõtete tegemisel vaadeldakse töökaitse (eriti ohutustehnika) olukorda kui ühte ettevõtte töö tähtsat näitajat.

4. Tervistkahjustavatel töödel või erilistes temperatuuritingimustes tehtavatel töödel antakse töölistele ja teenistujatele tasuta erirõivad, erijalatsid ja muud individuaalkaitsevahendid (prillid, respiraatorid jmt.); määrdumisega seotud töödel erirõivad ja seep; töödel, kus on võimalik nahale kahjulike ainete toime, puhastus- ja neutraliseerimisvahendid.

Tervistkahjustavatel töödel antakse tasuta piima või muid samaväärseid toiduaineid, aga eriti kahjulike töötingimustega töödel profülaktilist ja ravitoitu (soojade einete näol).

5. Töölised ja teenistujad, kes töötavad rasketel, tervistkahjustavate või ohtlike tingimustega töödel või transpordivahendite liiklemisega seotud töödel, kuuluvad kohustuslikule arstlikule läbivaatusele, algul tööle asumisel, seejärel perioodiliselt. Nende läbivaatuste eesmärk on teha kindlaks tööliste ja teenistujate kõlblikkus vastavaks tööks ning kutsehaiguste vältimine. Teiste töötajate, näiteks toiduainetetööstuse, ühiskondliku toitlustamise ja kaubanduse, ravi- ja profülaktika ning lasteasutuste töötajate arstlikud läbivaatused viiakse läbi teisel, elanikkonna tervise kaitse eesmärgil.

Ettevõtte (asutuse) administratsioon kindlustab vabriku-, tehase- või kohaliku komitee esindaja osavõtul tootmises asetleidnud õnnetusjuhtumite juurdlemise ja arvestuse. Nende juurdlus- ja arvestusmaterjalide alusel rakendab administratsioon vajalikud abinõud õnnetusjuhtumite põhjuste kõrvaldamiseks.

6. NSV Liidu rahvamajanduses töötavate tööliste ja teenistujate üldarvust moodustavad 50 protsenti (mõnedel töödel isegi üle 70 ja 80 protsendi) naised. Nendele kehtestab tööseadusandlus täiendavad tagatised. Seejuures arvestatakse naise organismi iseärasusi, osa koduses majapidamises, laste kasvatamisel ning emaduse ja lastekaitse ülesandeid.

Naisi on keelatud rakendada rasketel töödel ja tervistkahjustavate tingimustega töödel, samuti allmaatöödel (mõnede eranditega). Ei ole lubatud naiste rakendamine öötööl, välja arvatud need rahvamajandusharud, kus seda tingib eriline vajadus ning kus see on lubatud kui ajutine abinõu.

Ei ole lubatud rakendada öötööl, ületunnitööl ning tööl puhkepäevadel ega saata komandeeringusse rasedaid naisi ja rinnaga toitvaid emasid. Teatud tingimustel viiakse rasedad ja rinnaga toitvad naised ajutiselt üle teisele tööle keskmise palga säilitamisega. Naistele antakse rasedus- ja sünnituspuhkust 56 kalendripäeva nii enne kui pärast sünnitust (mõnedel juhtudel ka 70 päeva pärast sünnitust), makstes neile selle aja eest sotsiaalkindlustuse toetust. Soovijatele antakse veel palgata lisapuhkust kuni lapse ühe aastaseks saamiseni. Rinnaga toitvatele emadele antakse lapse toitmiseks vaheajad, mis arvatakse tööaja hulka ja nende eest säilitatakse keskmine palk. Kõik tagatised, mis on kehtestatud rinnaga toitvatele emadele, laienevad ka teistele naistele, kellel on alla ühe aasta vanuseid lapsi.

7. Erigarantiid alla 18-aastastele isikutele on tingitud vajadusest arvestada nende füsioloogilisi iseärasusi. Ka nende garantiide eesmärk on tagada uute kaadrite ettevalmistamine.

Ei ole lubatud tööle võtta alla 16-aastasi isikuid. Erandjuhtudel võib kooskõlastatult ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega tööle võtta 15-aastasi isikuid.

Keelatud on rakendada alla 18 aasta vanuseid

isikuid rasketel ja allmaatöödel, samuti tervistkahjustavate või ohtlike töötingimustega töödel. Need isikud võetakse tööle alles pärast arstlikku läbivaatust ja edaspidi kuuluvad nad (kuni 18-aastaseks saamiseni) igal aastal niisugusele läbivaatusele.

Alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele on kehtestatud kergendatud töötingimused: lühendatud tööpäev, mille eest makstakse palka kui täistööpäeva eest; puhkus suvel kestusega üks kuu. Alaealisi ei või rakendada öötöödel ja ületunnitöödel, samuti puhkepäevadel.

8. Kapitalistliku tootmisviisi juures arvatakse töölise elu ja tervise pillamine, tema eksisteerimistingimuste halvenemine kasuminormi tõstmise vahendite hulka. «Tehnika ja teaduse progress kapitalistlikus ühiskonnas tähendab progressi higi väljapressimise kunstis.» [1]

Kuid proletariaadi klassivõitlus, epideemiate puhkemise oht antisanitaarsete töötingimuste tulemusena, konkurents erinevate ettevõtjate grupeeringute vahel ja teised faktorid sunnivad kodanlust minema teatud järeleandmistele töölisklassile ja kehtestama mõningad töökaitsenormid. Suurt mõju töö õiguslikule reguleerimisele kapitalistlikes maades avaldas Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon oma grandioossete saavutustega töökaitse alal.

Käesoleval ajal on kõigi kapitalistlike maade seadusandluses ühed või teised ohutustehnika-, tööstustervishoiu-, naiste, laste ja alaealiste tööd reguleerivad normid. Kuid need normid ei kindlusta tõelist töökaitset. Läänemaades on tootmistraumatismi ja kutsehaigestumiste tase kõrge, töö kasvav intensiivistamine aga viib selle edasisele tõusule. Näiteks saab USA-s tootmisega seotud õnnetusjuhtumite läbi iga aasta üle 2 miljoni töölise vigastada ja üle 14 000 surma.

§ 2. Riiklik sotsiaalkindlustus

1. Nõukogude riiklik sotsiaalkindlustus on tööliste ja teenistujate materiaalse kindlustamise süsteem vanaduse, haiguse ja invaliidsuse puhul. See sisaldab

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 18 kd., lk. 555.

ka tööliste ja teenistujate ning nende perekondade materiaalse kindlustamise, olme- ja kultuurilise teeninduse muudel seadusandlusega kehtestatud juhtudel. Sotsiaalkindlustust teostatakse kohustuslikus korras riigi arvel erifondidest, mis moodustuvad ettevõtete ja asutuste maksetest, samuti laekumistest riigieelarvest.

Tööliste ja teenistujate sotsiaalkindlustus on NSV Liidu kodanike konstitutsioonilise õiguse materiaalsele kindlustatusele vanaduse, haiguse ja töövõime kaotuse puhul üks teostamise vorme.[1]

Eakate ja töövõimetute kindlustamine on sotsialistliku ühiskonna seaduspärasus. Marx «Gotha programmi kriitikas» juhtis tähelepanu vajadusele eraldada «fondid töövõimetute jt. jaoks»[2], «Kapitalis» aga kirjutas «lisatööst nende jaoks, kes oma ea tõttu veel ei suuda või enam ei suuda võtta osa tootmisest...»[3].

NSV Liidu sotsiaalkindlustuse vahendid moodustavad olulise osa ühiskondliku tarbimise fondidest, s. o. nendest fondidest, mis, nagu on öeldud NLKP programmis, kulutatakse mitte töötasustamiseks, vaid riigi arvel tasuta antavate hüvede näol (arstiabi, haridus, laste ülalpidamine lasteasutustes, vanade ja töövõimetute kindlustamine jne.).

1971.—1975. aastate viisaastaku plaani direktiividest tunnistas NLKP XXIV kongress vajalikuks parendada töötajate sotsiaalkindlustust ja pensionilist kindlustamist ning nägi selles valdkonnas ette rea tähtsaid konkreetseid üritusi (vt. lk. 202).

1972. aastaks olid riikliku sotsiaalkindlustuse eelarve kulud kindlaks määratud 19,9 miljardi rubla suuruses summas, mis moodustas umbes ühe kolmandiku NSV Liidu riigieelarve assigneeringute üldsummast sotsiaal-kultuurilistele üritustele (62,9 miljardit rubla). Nagu teatati 1971. a. septembris toimunud rahvusvahelisel sotsiaalkindlustusealasel ametiühingute konverentsil, on

---

[1] Teised selle õiguse teostamise vormid on: kolhoosnikute sotsiaalkindlustus (selle erinevate liikidega); sotsiaalkindlustus kitsamas mõttes, mis laieneb sõjaväelastele ja mõnedele teistele isikutele; loominguliste töötajate kindlustamine abistamisfondidest (kirjandusfond jt.).

[2] **К. Маркс и Ф. Энгельс.** Соч. т. 19, стр. 17; Vt. **V. I. Lenin.** Teosed. 25. kd., lk. 433—434.

[3] **К. Маркс и Ф. Энгельс.** Соч. т. 25, г. II, стр. 417.

NSV Liidus kulutused sotsiaalkindlustusele iga töölise ja teenistuja kohta pärast 1945. aastat kasvanud ligi 6 korda.

2. Juba enne revolutsiooni oli bolševike partei nõudmised sotsiaalkindlustuse alal kõige täielikumalt ja täpsemalt väljendanud V. I. Lenin 1912. a. VI ülevenemaalise (Praha) parteikonverentsi resolutsioonis «Suhtumisest duuma seaduseelnõusse tööliste riikliku kindlustamise kohta». Selles dokumendis oli muu hulgas ette nähtud, et kindlustus peab haarama kõiki palgatööd tegevaid isikuid ja nende perekondi, et see peab kindlustama töölisi **kõigil** töövõime kaotamise juhtudel ja tööpuuduse korral, et kõik kulud kindlustamiseks peavad kandma ettevõtjad ja riik. Kuigi 1912. aastal antud tsaari kindlustusseadused kõige jämedamalt irvitasid tööliste tungivate vajaduste üle, arvas V. I. Lenin, et kindlustusreformi tuleb kasutada revolutsioonilise liikumise huvides.[1] V. I. Lenin ütles, et «illegaalne partei peab ära kasutama kõik legaalsed võimalused ..., isegi kindlustusseaduse, — kuid ainult agitatsiooni- ja organiseerimistöö laiendamiseks; agitatsiooni olemus aga peab jääma revolutsiooniliseks»[2].

3. NSV Liidu riikliku sotsiaalkindlustuse põhiprintsiibid, mis tulenevad leninlikust kindlustusprogrammist, võib sõnastada järgmiselt: a) sotsiaalkindlustuse laienemine kõigile töölistele ja teenistujatele; b) sotsiaalkindlustuse teostamine eranditult riiklike vahendite arvel, mis sealhulgas moodustuvad ettevõtete ja asutuste kindlustusmaksetest, ilma mingite mahaarvamisteta palgast; c) kindlustusliikide ulatus, mitmekesisus ja mitmekülgsus; d) kindlustuse diferentseerimine sõltuvalt tööst minevikus (selle hulgast, kvaliteedist ja tingimustest), perekonnaseisust ja muudest tunnustest; e) kindlustatuse kõrge tase; g) sotsiaalkindlustuse teostamine vahetult ametiühingute poolt või nende vahetul osavõtul.

4. Tähtsaimad aktid, mis reguleerivad tööliste, teenistujate ja nende perekondade (samuti mõningate teiste kodanike) pensionilist kindlustamist, on «NSV Liidu riiklike pensionide seadus» 14. juulist 1956. aas-

[1] Vt. V. I. Lenin. Teosed, 17. kd., lk. 423—425.
[2] V. I. Lenin. Teosed, 19. kd., lk. 30.

tast ja selle alusel väljaantud NSV Liidu Ministrite Nõukogu 4. augusti 1956. a. määrustik [1].

Vanaduspensionid määratakse töölistele ja teenistujatele: meestele — 60-aastaseks saamisel ja vähemalt 25-aastase tööstaažiga; naistele — 55-aastaseks saamisel ja vähemalt 20-aastase tööstaažiga. Mõnedele töötajate kategooriatele määratakse need pensionid soodustatud tingimustel (vanuse ja tööstaaži või ainult vanuse vähendamine): tervistkahjustavatel ja raskete töötingimustega töötavatele töölistele, paljulapselistele emadele jt. Töölistele ja teenistujatele, kes on töötamise ajal jõudnud pensioniikka, kuid kellel ei ole nõutavat tööstaaži, määratakse pensionid proportsionaalselt olemasolevale staažile (kuid mitte vähem kui neljandik täispensionist), kui nad on töötanud vähemalt viis aastat, sealhulgas vähemalt 3 aastat vahetult enne pensioni taotlemist. Kui aga töötajal on olemas vajalik tööstaaž, kuid ta lõpetas töötamise enne pensioniea saabumist, siis määratakse talle täispension, kui ta on selle vanuseni jõudnud. Vanaduspensionid määratakse eluajaks, sõltumata töövõimest.

Pensionid määratakse 50 kuni 100 protsendi ulatuses töötasust pensionilisanditega pideva või üldise tööstaaži eest, mittetöötavatele pensionäridele ka lisanditega perekonna eest. Pensioni ülemmäär on 120 rubla kuus. Näiteks töötajale keskmise kuupalgaga 160 rubla, kes on lõpetanud töötamise, kui tal oli 15 aastat pidevat tööstaaži, kelle ülalpidamisel on üle 55 aasta vanune naine, arvestatakse vanaduspension järgmiselt: pensioni põhimäär 80 rubla (50 protsenti 160 rublast); pensionilisand pideva tööstaaži eest 8 rubla (10 protsenti 80 rublast); pensionilisand perekonna eest 8 rubla; pensioni kogusumma — 96 rubla.

Pensionäride materiaalse huvi tõstmise eesmärgil edasise töötamise vastu on aastatel 1970—1975 kehtestatud vanaduspensionide väljamaksmise soodustatud kord töötavate pensionäride paljudele kategooriatele. Nii säilitatakse täispension töölistele, nooremteenindavale personalile, meistritele (sõltumata töökohast) ja mõnedele teistele töötavatele pensionäridele, mõnedele

[1] Nende aktide tekste vt. «Tööõiguslikud aktid», Tallinn 1969, lk. 789 jj.

kategooriatele aga 50 või 75 protsenti pensionist, kuid mitte vähem kui seadusega kehtestatud vanaduspensioni alammäär; pensioni ja palga kogusumma ei või ületada 300 rubla kuus. Töötavatele vanaduspensionäridele, kellel ei ole õigust nimetatud soodustustele, säilitatakse pension 15 rubla suuruses summas, kui nende palk ei ületa 100 rubla.

Invaliidsuspensionid invaliidsuse puhul, mis on tekkinud töövigastuse või kutsehaiguse tagajärjel, määratakse sõltumata tööstaažist. Üldhaigestumise tagajärjel tekkinud invaliidsuse puhul määratakse pensionid teatud tööstaaži olemasolu korral (1 kuni 20 aastani sõltuvalt vanusest, soost ja töö iseloomust); enne 20 aasta vanuseks saamist invaliidistunutele on kehtestatud erisoodustused.

Pensioni määr sõltub töövõime kaotuse põhjusest ja ulatusest (I, II ja III grupi invaliidsused), töötingimustest, pidevast tööstaažist, perekonnaseisust. Pensioni ülemmäär on 120 rubla kuus.

Töölistele ja teenistujatele, kes on töötamise ajal muutunud I ja II grupi invaliidideks üldhaigestumise tagajärjel, kui neil ei ole täispensioni määramiseks nõutavat tööstaaži, määratakse pension proportsionaalselt olemasolevale tööstaažile (kuid mitte vähem kui veerand täispensionist.

I grupi invaliididele, kes saavad mingisugust töötasu, samuti II grupi invaliididele, kelle töötasu ei ületa 120 rubla kuus, makstakse pension välja täielikult. Teistele töötavatele invaliididele makstakse pension välja nii, et pension ja saadav töötasu kokku ei ületaks endist palka; kuid III grupi invaliididele, kes teenivad mitte üle 120 rubla kuus, makstakse välja vähemalt 50 protsenti pensionist.

Toitjakaotuspensionid määratakse surnud töölise, teenistuja või pensionäri perekonna töövõimetutele liikmetele, kes olid tema ülalpidamisel. Töövigastuse või kutsehaiguse tagajärjel surnute perekondadele, samuti surnud pensionäride perekondadele määratakse pension sõltumata toitja tööstaažist. Muudel juhtudel määratakse pension juhul, kui toitjal oli tööstaaž, mis oleks olnud vajalik talle invaliidsuspensioni määramiseks.

Pensioni määr sõltub perekonnaliikmete arvust, toitja surma põhjusest, töötingimustest ja pideva tööstaaži kestusest. Töötavad pensionärid säilitavad täispensioni.

Töötamise ajal üldhaigestumise tagajärjel surnud tööliste ja teenistujate perekondadele määratakse pension proportsionaalselt toitja tööstaažile (kuid mitte vähem kui veerand täispensionist), sõltumata invaliidsuse täispensioni saamiseks nõutavast tööstaažist.

Vanadus-, invaliidsus- ja toitjakaotuspensionid arvutatakse viimase 12 töötatud kuu keskmisest kuupalgast või pensionitaotleja soovil mis tahes viie aasta jooksul järjest saadud keskmisest kuutöötasust viimase kümne aasta kestel enne pensioni taotlemist. Neile, kes on töötanud pärast pensioni määramist vähemalt kaks aastat kõrgema palgaga kui see, millest oli arvutatud pension, määratakse pension uues määras, lähtudes sellest kõrgemast palgast. Alaliselt maakohtades elavatele ja põllumajandusega seotud pensionäridele määratakse pensionid 85 protsendi ulatuses kehtestatud normidest.

Avaldus pensioni määramiseks esitatakse ettevõtte või asutuse administratsioonile viimase töökoha järgi. Administratsioon koos ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega vormistab vajalikud dokumendid tööstaaži ja palga kohta ning seejärel suunab need koos esitatud avaldusega ja oma esildisega avaldaja elukohajärgsele rajooni sotsiaalkindlustuse osakonnale. Töötamise lõpetanud ja nende perekonnaliikmed esitavad ise avalduse sotsiaalkindlustuse osakonnale. Pensionid määrab rajooni täitevkomitee juures asuv pensionide määramise komisjon; komisjoni kuulub ametiühingu esindaja. Komisjoni otsuse peale võib edasi kaevata rajooni täitevkomiteesse.

Töötavatele vanadus- ja invaliidsuspensionäridele makstakse pension välja töökoha järgi, teistele aga (sealhulgas kõikidele mittetöötavatele pensionäridele) elukoha järgi. Töötavatele pensionäridele makstakse pensionid välja eelpool märgitud eeskirjadest kinni pidades. Kuid seejuures ei arvestata: palka töö eest ajutise töölise või teenistujana kahe kuu ulatuses kalendriaasta kestel; töötasu juhuslike tööde eest; materiaalse ergutamise fondist väljamakstavat tasu

ettevõtte aasta üldiste töötulemuste eest («kolmeteistkümnes kuupalk»).

Erimäärustega reguleeritakse pensionilist kindlustamist **erialal väljateenitud aastate eest** (20, 25 või 30 aastat), mida rakendatakse, sõltumata vanusest ja töövõimest, mõnede spetsialistide kategooriate puhul: haridus- ja tervishoiutöötajate, näitlejate, tsiviillennuväe lendava koosseisu puhul.

5. Sotsiaalkindlustuse toetused määratakse ja makstakse välja vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruse alusel ÜAÜKN-i poolt 5. veebruaril 1955. a. kinnitatud määrustikule.[1]

Ajutise töövõimetuse toetusi makstakse välja töövõime kaotamisega seotud haiguse puhul, sanatoorse ja kuurordiravi puhul, haigestunud perekonnaliikme põetamise vajaduse korral, karantiini puhul ja mõnedel teistel juhtudel.

Toetuse saamiseks ei ole nõutav mingi kindlaksmääratud tööstaaž. Kuid töödistsipliini rikkumise või kuriteo toimepanemise eest töölt vallandatutel on õigus saada toetust alles pärast seda, kui nad on töötanud uuel töökohal vähemalt kuus kuud; seda eeskirja ei kohaldata töövigastuse või kutsehaiguse korral.

Haiguse või töövigastuse korral makstakse toetus haiguslehe järgi välja arvates töövõime kaotamise esimesest päevast, elukondliku trauma puhul arvates kuuendast päevast. Toetust antakse kuni töövõime taastumiseni või invaliidsuse kindlakstegemiseni. Pikaajalist haigust põdejad suunatakse läbivaatusele arstlikku tööekspertiisi komisjoni (ATEK) mitte hiljem kui neli kuud arvates töövõimetuse tekkimise päevast. Kui ATEK-i otsuse kohaselt ei ole alust lugeda haiget invaliidiks ja ta on edasi ajutiselt töövõimetu, kuulub haigusleht pikendamisele.

Toetust haige **perekonnaliikme põetamise puhul** antakse mitte rohkem kui kolme päeva eest. Seda tähtaega on lubatud pikendada ainult väga erandlikel juhtudel olenevalt haiguse raskusest ja olmetingimustest.

Töövigastuse või kutsehaiguse puhul makstakse toe-

[1] «Riikliku sotsiaalkindlustuse toetuste määramise ja väljamaksmise korra määrustiku» teksti vt. «Tööseadusandlus», Tallinn 1969, lk. 727 jj.

tus välja 100 protsendi ulatuses töötasust (ka neile, kes ei ole ametiühinguliikmed). Teistel juhtudel sõltub toetuse määr pidevast tööstaažist ja ametiühingu liikmelisusest. Ametiühinguliikmetele, kellel on 8 aastat pidevat tööstaaži, makstakse välja 100 protsenti palgast.

On kehtestatud soodustused Isamaasõja invaliididele ja alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele. Ametiühingusse mittekuuluvatele makstakse toetus välja pooles suuruses, võrreldes kehtestatud normidega. Toetust arvutatakse: tükitöö puhul viimase kahe kalendrikuu keskmisest töötasust, kuupalgalistel aga kuupalgast.

Rasedus- ja sünnitustoetusi makstakse kogu rasedus- ja sünnituspuhkusel oleku aja eest. Nende suurus on sõltuvalt tööstaažist, ametiühingu liikmelisusest ja muudest asjaoludest kahest kolmandikust kuni täistöötasuni. Täistöötasu ulatuses makstakse toetust naistele, kes on ametiühinguliikmed, üldise tööstaažiga vähemalt kolm aastat, sellest vähemalt kaks aastat pidevat tööstaaži; naisnovaatoritele või tootmiseesrindlastele üldise tööstaažiga vähemalt üks aasta; ordenikandjatele ja mõnedele teistele.

Lapse sünni toetust antakse, kui lapse emal või isal on vähemalt kolm kuud pidevat tööstaaži ja toetust taotleva lapsevanema töötasu on alla 60 rubla kuus. Toetuse hulka kuuluvad: ühekordne toetus imikuvarustuse muretsemiseks (12 rubla) ja toetus lapse toitmiseks (18 rubla).

Matusetoetust makstakse töölise, teenistuja või tema perekonnaliikme-ülalpeetava surma korral. Matusetoetust antakse kuni 20 rubla, sõltuvalt matuse kohast ja surnu vanusest.

Kõik sotsiaalkindlustuse toetused määravad vabriku-, tehase- või kohaliku komitee või tsehhikomitee sotsiaalkindlustuse komisjonid ja need makstakse välja töökoha järgi. Komisjoni otsusele võib edasi kaevata vastavale ametiühingu vabriku-, tehase- või kohalikule komiteele või tsehhikomiteele.

Toetuste määramisel arvestatav pidev tööstaaž säilib paljudel teisele tööle ülemineku juhtudel, sealhulgas isegi omal soovil töölt vallandamisel, kui vaheaeg töös ei kesta üle ühe kuu.

6. Enamik sanatooriume ja puhkekodusid on ametiühingu kasutuses. Tuusikuid töölistele ja teenistujatele antakse sotsiaalkindlustuse komisjonide otsuste alusel, mille on kinnitanud ametiühingu vabriku-, tehase- või kohalik komitee või tsehhikomitee. Sanatooriumidesse (vastavalt arstlikule otsusele) ja puhkekodudesse suunatakse esmajärjekorras ametiühinguliikmeid, töötavaid Isamaasõja- ja tööinvaliide, tööeesrindlasi ja tootmise novaatoreid, kaadritöölisi, tootmises töötavaid insener-tehnilisi töötajaid, doonoreid.

20 protsenti sanatooriumituusikutest ja 10 protsenti puhkekodutuusikutest antakse tasuta, teised tuusikud aga osalise tasu eest 30 protsendi ulatuses sanatooriumituusiku hinnast ja 7 rubla 20 kopika ulatuses 12-päevase puhkekodutuusiku eest. Ametiühingute nõukogudel on lubatud 10 protsenti tuusikuid eraldada täishinnaga müümiseks töötajatele, kes soovivad puhata koos perekonnaliikmetega.

NLKP programmis on öeldud, et haiged saavad sanatooriume tulevikus kasutada tasuta.

7. Vastavalt arstlikule otsusele suunatakse haiged töölised ja teenistujad ravitoitlustamisele tuusikute alusel, mille annavad välja sotsiaalkindlustuse komisjonid. 20 protsenti tuusikuid antakse tasuta, teised aga tasu eest 30 protsendi ulatuses tuusiku hinnast. Ravitoitlustamistuusikud antakse tavaliselt kuni kaheks kuuks. Ravitoitu tuleb anda vähemalt kaks korda päevas.

8. Pioneerilaagrid organiseeritakse ametiühingu komiteede poolt. Neid peetakse ülal sotsiaalkindlustuse eelarve, ametiühingute eelarve, ettevõtte ergutusfondi vahendite, haridusorganite vahendite, samuti vahendite arvel, mis saadakse vanematelt tuusikute eest. Lapsed suunatakse pioneerilaagritesse sotsiaalkindlustuse komisjonide poolt. Esmajärjekorras antakse tuusikuid paljulapseliste vanemate, sõja- ja tööinvaliidide, üksikute emade lastele. 1970. a. puhkas pioneerilaagrites 7,5 miljonit õpilast.

Sotsiaalkindlustuse vahendite arvel viiakse läbi ka muid üritusi laste koolivälise teeninduse vallas (ekskursioonid, spordivõistlused, nääripuud, laste tehnikajaamad jne.).

9. Invaliididele ja vanadele osutavad sotsiaalkindlustuse organid kõrvuti pensionidega ka mitmesuguseid muid sotsiaalseid teenuseid (riigieelarve vahendite arvel): proteesimine, töölerakendamine, kutsealane väljaõpe, kvalifikatsiooni tõstmine ja ümberkvalifitseerimine; internaatkodud. Invaliidide ja vanade jaoks on kehtestatud mitmesuguseid soodustusi, sealhulgas ei kuulu pensionid maksustamisele.

10. NLKP XXIV kongress nägi paljude rahva elatustaseme tõstmise abinõude seas ette üheksandal viisaastakul rea konkreetseid abinõusid sotsiaalkindlustuse ja pensionilise kindlustamise alal.

Kongress tunnistas vajalikuks kehtestada kõigile töötavatele naistele tasulised rasedus- ja sünnituspuhkused täispalga ulatuses sõltumata töötasust, samuti suurendada haige lapse põetamiseks antavate tasuliste päevade arvu.

Pensionilise kindlustamise vallas nägi kongress ette invaliidsus- ja toitjakaotuspensionide suurendamise, vanaduspensionide alammäära tõstmise (1. juulist 1971. a. juba tõsteti seda alammäära tööliste ja teenistujate osas kuni 45 rublani kuus). Selle kõrval on märgitud ka teised abinõud invaliidide ja vanade olukorra edasiseks parandamiseks: nende jaoks internaatkodude võrgu laiendamine; invaliidide liiklusvahenditega ja proteeside ning ortopeediliste toodetega kindlustamise parandamine; tingimuste loomine töövõimeliste pensionäride ulatuslikuks tööhõiveks.[1]

Kapitalimaades kehtestati sotsiaalkindlustus proletariaadi klassivõitluse tulemusena kui kodanluse sunnitud mööndus. See sotsiaalkindlustus on piiratud, kärbitud.

Sotsiaalkindlustus ei laiene kõikidele töölistele ja teenistujatele: näiteks väikeettevõtete, põllumajandus-, hooaja- ja ajutisi töölisi tavaliselt ei kindlustata. Mõnedes riikides laieneb sotsiaalkindlustus ainult üksikutele piirkondadele. Makseid sotsiaalkindlustuseks teevad olulises osas töötajad ise; reas riikides on see osa viimastel aastatel kasvanud ja nähakse ette selle edasist kasvu.

---

[1] Vt. NLKP XXIV kongressi materjalid, lk. 299—302.

Õigust sotsiaalkindlustusele piiratakse mitmesuguste tingimustega: on vajalik teatud kindlustusmaksete tasumise staaž, mõnikord paiksuse staaž jne. Haigustoetus või töötu abiraha makstakse välja mitte arvates esimesest päevast, vaid alles pärast teatud nn. ooteperioodi möödumist. On kehtestatud kõrge vanusemäär, mis annab õiguse vanaduspensionile: Ameerika Ühendriikides 65 aastat (62-aastaselt võidakse määrata osaline pension), SFV-s 65 aastat, Suurbritannias ja Austrias 65 aastat meestele ja 60 aastat naistele. Norras ja Iirimaal 70 aastat. Pensioni määr ei ületa tavaliselt 20—25 protsenti palgast.

§ 3. Järelevalve ja kontroll tööseadusandluse täitmise üle ning vastutus selle rikkumise eest

1. Üldist, igakülgset **riiklikku järelevalvet** tööseadusandluse täitmise üle teostavad ametiühingud ning neile alluvad tehnika- ja õigusinspektsioonid.

Tehniliste inspektorite juhtimine on pandud harukondlike ametiühingute kesk- ja oblastikomiteedele, mõnedel tööaladel (kaubandus, haridus, tervishoid jm.) aga ametiühingutevahelistele organitele — ametiühingute nõukogudele.

Tehnilistel inspektoritel on laialdased õigused. Neil on õigus takistamatult ja igal ajal pääseda ettevõtetesse (asutustesse), nõuda administratsioonilt vajalikke dokumente ja andmeid; teha administratsioonile kohustuslikke ettekirjutusi töökaitsealase seadusandluse rikkumiste kõrvaldamiseks; tõstatada kõrgemalseisva ametiühinguorgani ees küsimus üksikute tsehhide ja isegi ettevõtete töö seisma panemise kohta; määrata töökaitse-eeskirjade rikkumise eest trahve (kuni 10 rubla, tehnilised peainspektorid kuni 50 rubla); teha ettevõtete (asutuste) või kõrgemalseisvate majandusorganite juhtidele ettepanekuid ametiisikute töölt vabastamiseks või neile distsiplinaarkaristuste määramiseks, kes on süüdi töökaitse-eeskirjade rikkumises.

NLKP XXIV kongress märkis, et üheks ametiühingute põhiülesandeks on kontrolli tugevdamine tööséa-

dusandluse, töökaitse ja ohutustehnika eeskirjade ja normide täitmise üle.[1]

Kõrvuti ametiühingutega ja nende inspektsioonidega teostavad järelevalvet ja kontrolli tööseadusandluse täitmise üle selleks spetsiaalselt volitatud riigiorganid ja inspektsioonid, kes ei sõltu oma tegevuses ettevõtete (asutuste) administratsioonist ja nende kõrgemalseisvatest organitest.

Nii teostab NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Riiklik Tehniline ja Mäejärelevalve Komitee järelevalvet tööde ohutu teostamise eeskirjade täitmise üle mitmetes tööstusharudes (söe-, keemia-, metallitööstuses jm.) ja mitmetel objektidel (katlaagregaatide, tõsteseadmete jt. ehitamisel ja ekspluateerimisel). NSV Liidu Energeetika ja Elektrifitseerimise Ministeeriumi süsteemi riikliku energeetika järelevalve organitele on pandud järelevalve abinõude rakendamise üle, mis kindlustavad elektri- ja soojusseadmete ohutu teenindamise. Tervishoiu ministeeriumide sanitaarepidemioloogilise teenistuse organid teostavad sanitaarjärelevalvet ettevõtetes ja asutustes sanitaar-hügieeniliste ja sanitaar-epideemiavastaste eeskirjade täitmise üle.

Tööseadusandluse täitmist kontrollivad samuti töörahva saadikute nõukogud ning nende täitev-korraldavad organid. Alluvaid ettevõtteid ja asutusi kontrollivad ametkonnasiseselt ministeeriumid ja keskasutused. Kõrgeim järelevalve tööseaduste täpse täitmise üle on pandud NSV Liidu peaprokurörile.

On organiseeritud **ametiühingute ühiskondlik kontroll** tööseadusandluse täitmise üle, muu hulgas ametiühingugruppides valitavate ühiskondlike töökaitseinspektorite ning ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komitee ja tsehhikomitee töökaitsekomisjonide kaudu.

Ametiühingutele on soovitatud ettevõtetes praktiseerida töökaitse olukorra komplekssеid kontrollimisi riikliku tehnika- ja mäejärelevalve, energeetikajärelevalve, tervishoiu- ja rahvakontrolliorganite osavõtul, samuti luua ametiühingute nõukogude juures inspektsioonide nõukogud riikliku ja ametiühingulise järelevalve organite esindajatest.

[1] Vt. NLKP XXIV kongressi materjalid, lk. 224.

2. Ametiisikud, kes on süüdi tööseadusandluse rikkumises, kollektiivlepingute ja töökaitsekokkulepete kohustuste mittetäitmises, kannavad distsiplinaar-, administratiiv-, kriminaal- või materiaalset vastutust kehtestatud korras. Näiteks ohutustehnika-, tööstustervishoiu- või töökaitse muude eeskirjade rikkumise eest võidakse ametiisikuid võtta kriminaalvastutusele isegi siis, kui nende eeskirjade rikkumine ei toonud, kuid võis tuua kaasa õnnetusjuhtumeid inimestega või muid raskeid tagajärgi. On nähtud ette kriminaalvastutus ka töötaja ebaseadusliku töölt vallandamise eest isiklikel ajenditel, kohtuotsuse mittetäitmise eest tööle ennistamise asjas tööseadusandluse või muu tahtliku olulise rikkumise eest.

Kapitalimaades ei ole küllaldast ja efektiivset järelevalvesüsteemi isegi selle piiratud tööseadusandluse täitmise üle, mis seal kehtib. Riiklikud inspektsioonid, kellele on pandud niisugune järelevalve (tööstuses, transpordis), ei saa oma arvulise koosseisu ja volituste mahu tõttu kindlustada efektiivset järelevalvet ja kontrolli tööseadusandluse normide täitmise üle. Näiteks 1968. aastal oli Ameerika Ühendriikides 100 000 töölise kohta tööinspektoreid: Texase osariigis üks, Michigani osariigis kaks, teistes tööstuslikes osariikides kolmest kuni kaheteistkümneni. Trahvid, mis võidakse kapitalistlikes maades määrata ettevõtjatele töökaitseseadusandluse rikkumise eest, on äärmiselt tühised.

4. KOLHOOSISEADUSANDLUSE ALUSED

XII peatükk

KOLHOOSIDE ÕIGUSLIK SEISUND

§ 1. Kolhoos kui kooperatiivne põllumajanduslik ettevõte

1. Kolhoosiseadusandluses on kehastunud marksistlik-leninlik õpetus talumajanduse ümberkujundamise kohta, leninlik kooperatsiooniplaan. Selles seadusandluses on kinnitamist leidnud NLKP programmi põhimõtted, partei kongresside ja NLKP Keskkomitee otsused põllumajanduse küsimustes.

V. I. Lenin nimetas koopereerumist talupoegade kergeks ja arusaadavaks kollektiivmajapidamisele ülemineku teeks ja rõhutas, et «täieliku koopereerimise tingimusel seisaksime juba mõlema jalaga sotsialistlikul pinnal» [1].

V. I. Lenin töötas välja talupoegade koopereerimise majanduslikud ja poliitilised alused ning sotsialistliku kollektiivmajapidamise edasise arengu teed. Nende hulka kuuluvad:

tootmisriistade ja -vahendite ning sealhulgas maa ja tema loodusrikkuste riiklik omand, mis tekkis maa natsionaliseerimise tulemusena;

riigivõimu kuulumine töölisklassile;

töölisklassi ja töötava talurahva liit;

töölisklassi juhtiv osa talurahva suhtes;

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 33. kd., lk. 434.

Nõukogude riigi abi ja toetus talumajapidamise ümberkorraldamisele.

V. I. Lenin rõhutas korduvalt vabatahtlikkuse põhimõtet talupoegade koopereerimisel, õpetas mitte lubama selles asjas sunni rakendamist. Kommunistlik Partei ja Nõukogude riik, juhindudes V. I. Lenini õpetusest, viisid ellu kooperatsiooniplaani.

2. Kolhoos on talupoegade kommunismi kool. Kolhoosikord on Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi juhtimisel kindlustanud põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise, üksiktalumajanduse üleviimise kollektivismi rööbastele, külas uute tootmissuhete võidu.

Kolhoosnikute kolmandal üleliidulisel kongressil ütles NLKP Keskkomitee peasekretär L. Brežnev, et «**poliitiliselt** seisukohalt on kolhoosikord tugevdanud Nõukogude riiki ja tema peamist alust — tööliste ja talupoegade liitu —, on taganud reaalsed tingimused talurahva osavõtuks ühiskondliku tootmise juhtimisest ning üldriiklike küsimuste otsustamisest. **Majanduslikust** vaatepunktist on kolhoosikord pannud sotsialismi ja kommunismi teenistusse suurtootmise eelised ning võimaldanud arendada põllumajandust ajakohasel industriaalsel alusel. **Sotsiaalselt** ei ole kolhoosikord üksnes vabastanud töötava talurahva ekspluateerimisest ja viletsusest, vaid on ka võimaldanud luua maal ühiskonnasuhete uue süsteemi, mis viib välja klassierinevuste täielikule likvideerimisele nõukogude ühiskonnas.» [1]

Kommunismi ülesehitamise ajastul kasvab veelgi kolhooside osa. Nad aitavad kaasa partei programmis püstitatud ülesannete lahendamisele: kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisele, kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamisele, uue inimese, kommunistliku ühiskonna inimese kasvatamisele.

3. Kõigi kolhooside ees seisvate ülesannete edukale lahendamisele aitab kaasa kolhoosiseadusandlus. See reguleerib kolhooside organiseerimise ja tegevuse kõiki külgi, määrab nende õigusliku seisundi, nende kui põllumajanduslike ettevõtete ja kooperatiivsete organisatsioonide ülesanded, õigused ja kohustused.

Kolhoosiseadusandlus koosneb kolhoosi näidispõhi-

[1] **L. Brežnev.** Leninlikul kursil, 2. kd., lk. 414.

kirjast, partei ja valitsuse otsustest, teistest õigusaktidest kolhooside tegevuse küsimustes.

NSV Liidu konstitutsioonis, liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides sisalduvad põhilised õigusnormid kolhooside kohta. NSV Liidu konstitutsioon (§ 126) kindlustab NSV Liidu kodanikele õiguse astuda ühiskondlikesse organisatsioonidesse, sealhulgas kolhoosidesse; tunnistab üheks sotsialistliku omanduse vormiks kooperatiiv-kolhoosliku omanduse (§ 5). NSV Liidu konstitutsioon (§ 6) räägib sellest, et maa, maapõuevarad, metsad, veekogud on riigi ainuomand, s. t. üldrahvalik omand. Põhiseaduse (§ 8) kohaselt antakse kolhooside poolt vallatav maa neile tasuta ja tähtajata kasutamiseks, s. o. põliselt. §-s 7 loetletakse kolhoosi omandiõiguse objektid: ühiskondlikud ettevõtted kolhoosides koos nende elusa ja eluta inventariga, valmistatav toodang, ühiskondlikud ehitised. Seal öeldakse ka, et igal kolhoosiperel on peale kolhoosi ühismajapidamisest saadava põhilise sissetuleku isiklikus kasutuses õueaiamaa ja isiklikus omanduses abimajand õueaiamaal, elumaja, tootlikud kariloomad, kodulinnud, põllumajanduslik väikeinventar vastavalt kolhoosi põhikirjale.

1969. a. novembris toimunud kolhoosnikute kolmas üleliiduline kongress võttis vastu uue «Kolhoosi näidispõhikirja», mille 28. novembril 1969. a. kinnitasid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu. See põhiline seadusandlik dokument avab kolhoosikorra edasiseks arenguks ja tugevnemiseks, põllumajandusliku tootmise kasvuks meie maal avara tee.

Näidispõhikirja alusel töötab iga ühismajand välja oma konkreetse põhikirja, mille registreerib rajooni täitevkomitee. Niisugune põhikiri on kolhoosielu põhiseadus. Kolhoos töötab välja ja võtab vastu samuti töö sisekorra eeskirjad ja teised kolhoosisisesed aktid (eeskirjad isemajandamise, töötasustamise jne. kohta).

NLKP programmis öeldakse, et kolhoosikord on nõukogude sotsialistliku ühiskonna lahutamatu koostisosa, V. I. Lenini kavandatud, ajalooliselt järeleproovitud ning talurahva iseärasustele ja huvidele vastav tee talurahva järkjärguliseks üleminekuks kommunismile. Selle tähtsa sätte toob ära ka kolhoosi näidispõhikiri.

Põhikirjas on öeldud, et tootmisvahendite ühiskond-

lik omand, kolhoosi suurmajapidamise eelised, partei ja riigi igapäevane hoolitsus ja abi võimaldasid teostada külas tohutuid sotsiaal-majanduslikke ümberkorraldusi. Tänu kolhoositalurahva ennastsalgavale tööle, töölisklassi, kogu nõukogude rahva jõupingutustele on kolhoosid muutunud mehhaniseeritud põllumajanduslikeks suurettevõteteks, mõõtmatult on tõusnud kolhoosnikute elatustase, järk-järgult ületatakse erinevused linna ja maa vahel.

4. Kehtiva seadusandluse kohaselt kuuluvad kolhoosid meie maa põllumajanduse ja kogu rahvamajanduse süsteemi. Nad on **sotsialistlikud põllumajandusettevõtted.** Nende ülesanne on põllumajandusliku tootmise arendamine. Kuid see on ainult küsimuse üks külg. Teiselt poolt on kolhoosid talupoegade **kooperatiivsed organisatsioonid,** kes on vabatahtlikult ühinenud ühiseks tootmistegevuseks ühiskondlike tootmisvahendite ja kollektiivse töö baasil. Kõrvuti tootmis-majandustegevuse küsimustega lahendavad nad ka kultuur-olmelise, sotsiaalse iseloomuga küsimusi, kolhoosnikute kommunistliku kasvatuse küsimusi.

Liikmelisus kolhoosis on tema organiseerimise ja tegevuse alus. Kolhoosi liikmeteks võivad olla kodanikud, kes on saanud 16 aastat vanaks ja avaldanud soovi oma tööga osa võtta kolhoosi majapidamisest. Liikmeid võtab vastu üldkoosolek juhatuse ettepaneku alusel avalduse esitanud isiku juuresolekul.

Kolhoosi tähtsaks iseärasuseks on ka see, et tema majanduslikuks aluseks, kõrvuti riikliku omandiga maale, on ühiskondlik omand, mille moodustavad kolhoosile kuuluvad ettevõtted, hooned, ehitised, traktorid, kombainid ja teised masinad, seadmed, transpordivahendid, töö- ja produktiivloomad, mitmeaastased istandikud, kuivendus- ja niisutusehitised, saadud toodang, rahalised vahendid ja muu kolhoosi vara. Kolhoosi ühisomandiks on ka kolhoosidevaheliste ning riiklik-kolhooslike organisatsioonide või ettevõtete vara ja vahendid vastavalt tema kaasomandusele. Näiteks kui kolhoos, astudes kolhoosidevahelisse organisatsiooni, maksis sisse osamaksu — teatud vara ja rahalised vahendid —, jäävad need tema omandiks ning sellest organisatsioonist lahkumise korral võib kolhoos need tagasi saada. Kolhoosidevaheline organisatsioon

jaotab samuti oma liikmeskolhooside vahel saadud kasumi (vastavalt osale).

Riik ei käsuta kolhoosi vara. Ta teostab kolhooside riiklikku juhtimist, kuid ei halda neid. Kolhoosi valitsevad kolhoosnikud ise kolhoosidemokraatia põhimõtete alusel.[1]

Seadus kaitseb kolhooside varalisi õigusi ja huvisid. Kui näiteks mingi organisatsioon või mingi isik tekitas kolhoosile materiaalset kahju, on kolhoosil õigus nõuda selle kahju hüvitamist. Tal on õigus pöörduda oma huvide kaitseks nõukogude või põllumajandusorganitesse, prokuratuuri või kohtusse. Nimetatud organid teevad suurt tööd kolhooside õiguste kaitsel, debitoorse võlgnevuse likvideerimisel, «Põllumajandustehnika» organisatsioonidega omandatud masinate eest või varumisorganisatsioonidega müüdud põllumajandussaaduste eest õigete vastastikuste arvelduste teostamisel.

5. Kolhoosid kui kooperatiivsed organisatsioonid erinevad riiklikest ettevõtetest, sealhulgas sovhoosidest. Viimased kuuluvad riigile, see käsutab nende vahendeid, samal ajal kui kolhoos on oma vara omanik. Erinevused kolhooside ja sovhooside kui sotsialistlike põllumajanduslike ettevõtete vormide vahel põhinevad tootmisriistade ja -vahendite kolhoosliku ja üldrahvaliku vormi erinevustel. Kolhoosi omand kuulub igale üksikule kolhoosile, samal ajal kui üldrahvalik omand kuulub riigile, kogu rahvale.

NLKP programmis rõhutatakse, et mõlemad omandivormid järk-järgult lähenevad. Niisuguse lähenemise protsess väljendub kolhoosidevaheliste tootmissidemete arendamises, mille puhul kolhoosid ühendavad vahendid kolhoosidevaheliste organisatsioonide ja ettevõtete ühiseks organiseerimiseks ja tegevuseks (ehitusmaterjalide tootmiseks, põllumajandussaaduste ümbertöötamiseks jne.). Kolhoosidel on õigus üldkoosoleku otsuse alusel ühendada osa oma vahendeid kohalike töörahva saadikute nõukogude, sovhooside ning teiste riiklike ja kooperatiivsete organisatsioonide ja ettevõtete vahenditega osamaksu alusel kultuuri- ja olmeobjektide

[1] Kolhoosi juhtimisest üksikasjalikumalt §-des 2 ja 3.

ehitamiseks, heakorrastamiseks ja muudeks üritusteks, mis aitavad arendada kolhoositootmist ning parandada kolhoosnikute kultuurilist ja olmeteenindust.

Kolhoosnikute sotsiaalhoolduseks ja sotsiaalkindlustuseks tingimuste loomiseks luuakse kolhoosnikute üleliiduline tsentraliseeritud sotsiaalhoolduse fond ja kolhoosnikute üleliiduline tsentraliseeritud sotsiaalkindlustuse fond. Esimene luuakse eraldiste teel kolhooside vahenditest ja riigieelarvest, teine eraldiste teel kolhooside vahenditest.

Põllumajanduse edasine areng toimub kolhooside ja sovhooside tugevdamise ja täiustamise teed mööda, mis järk-järgult muutuvad kommunistlikku tüüpi ettevõteteks.

§ 2. Kolhooside õigused ja kohustused tootmis-majandusliku ja muu tegevuse organiseerimisel

1. Vastavalt kehtivale seadusandlusele on kolhoos juriidiline isik. Kolhoosi kui juriidilise isiku tunnused seisnevad järgnevas:

a) iga kolhoos on varaliselt iseseisev, s. t. omab vara, mis on eraldatud teiste organisatsioonide ja kodanike varast. See vara kuulub kolhoosile omandiõiguse alusel ja ta valdab, kasutab ja käsutab seda täielikult;

b) kolhoos on organisatsiooniliselt ühtne, s. o. tal on tootmis-majandusliku tegevuse harude ja finantstegevuse, tootmisallüksuste, juhtimisorganite kindel struktuur;

c) kolhoos võib oma nimel omandada ja võõrandada vara, sõlmida seadusega lubatud lepinguid ja sooritada tehinguid;

d) kolhoos kannab iseseisvat varalist vastutust oma kohustuste järgi, kusjuures ta ei vastuta kolhoosi liikmete kohustuste ja võlgade eest. Kolhoosi liikmed aga ei vastuta kolhoosi kohustuste ja võlgade eest;

e) kolhoosil on nimi, kindel asukoht, pitsat ja lipp.

2. Kolhoosi põhilised eesmärgid ja ülesanded seisnevad näidispõhikirja järgi selles, et

igakülgselt tugevdada ja arendada ühismajapida-

mist, tõsta pidevalt tööviljakust ja ühiskondliku tootmise efektiivsust;

suurendada põllumajandussaaduste tootmist ja riigile müümist kolhoositootmise intensiivistamise ja edasise tehnilise täiustamise, kompleksse mehhaniseerimise ja elektrifitseerimise, maaparanduse ning laialdase kemiseerimise teel;

parteiorganisatsiooni juhtimisel teha tööd kolhoosnikute kommunistlikul kasvatamisel, nende kaasatõmbamisel ühiskondlikku ellu ja sotsialistliku võistluse arendamisele;

veelgi täielikumalt rahuldada kolhoosnikute kasvavaid materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi, parandada nende olmetingimusi, kujundada külad järk-järgult ümber heakorrastatud asulateks.

3. Nende üldiste eesmärkide ja ülesannete alusel määravad näidispõhikiri ja muud seadusandlikud aktid kolhooside konkreetsed õigused ja kohustused nende tegevuse erinevatel aladel. Need seisnevad alljärgnevas:

a) Kolhoos arendab oma majapidamist kolhoosnikute üldkoosolekul kinnitatud plaani alusel. Ta töötab välja oma ühismajapidamise arendamise viie aasta plaani, mille alusel võetakse vastu aastaplaanid. Plaanid töötatakse välja riigi poolt kolhoosile teatavakstehtud põllumajandussaaduste kokkuostu plaaniliste ülesannete alusel. Partei XXIV kongressi direktiivide ja NSV Liidu Ülemnõukogu kinnitatud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise riikliku plaani aastateks 1971—1975 alusel töötasid kõik kolhoosid välja oma ühistootmise arendamise viisaastakuplaanid.

Plaanide koostamisel lähtub kolhoos ühismajapidamise laiendatud taastootmise, põllumajandussaaduste riikliku kokkuostuplaani täitmise, vilja ja muu riigile vajaliku toodangu üleplaanilise müümise, kolhoosnikute materiaalsete ja kultuuriliste nõudmiste rahuldamise vajadusest.

Kolhoosi juhatus teeb brigaadidele, farmidele, lülidele ja teistele tootmisallüksustele teatavaks isemajanduslikud ülesanded, mille alusel toimub nende tootmismajandustegevus aasta jooksul.

Kolhoos rakendab tootmise organiseerimise kõige progressiivsemaid, teaduslikult põhjendatud vorme ja

meetodeid, mis kindlustavad kõrge kvaliteediga toodangu maksimaalse hulga saamise väikseima töö ja vahendite kulutamisega.

b) Kolhoos kindlustab maa ratsionaalse, rangelt sihtotstarbelise kasutamise. Tal on õigus püstitada elumaju, tootmishooneid, kultuur-olmelisi ja muid ehitisi ja rajatisi, külvata põllumajanduslikke kultuure, rajada metsa-, viljapuude ja muid istandusi, teostada niisutus-, kuivendus- ja muid maaparandustöid, rajada tiike ja veekogusid, kasutada heinamaid, karjamaid ja muid kõlvikuid, kasutada majandi vajadusteks kolhoosi maadel esinevaid üldlevinud maavarasid (liiv, savi, kruus jt.), turvast ja veeobjekte.

Kolhoos kohustub kõige täielikumalt ja õigemini kasutama ja pidevalt parandama talle kinnistatud maad, tõstma selle viljakust; võtma põllumajanduslikku tootmisse kasutamata seisnud maid; rakendama abinõusid maade kuivendamiseks ja niisutamiseks ning muldade erosiooni vastu; istutama põllukaitsemetsi; kaitsma ja rangelt hoidma kolhoosi maid pillava ümberkäimise eest; kinni pidama looduskaitse eeskirjadest, metsade, veekogude ja maavarade kasutamise korrast.

Kolhooside jaoks on kehtestatud materiaalse ergutamise abinõud muldade viljakuse tõstmiseks ja nende kaitse parandamiseks tehtud tööde eest. Teisest küljest võidakse kolhoosi juhte ja spetsialiste võtta kriminaal- või administratiivvastutusele maaseadusandluse sätete rikkumise eest (kui nad näiteks kasutavad maad ebaperemehelikult, ei rakenda abinõusid muldade viljakuse tõstmiseks, võitluseks umbrohtudega või rikuvad muid eeskirju).

c) Näidispõhikiri näeb ette, et kolhoosi vara käsutab kolhoos ise, tema juhtimisorganid. Kolhoos ei tohi lubada vahendite kulutamist eesmärkideks, mis ei ole seotud tema tegevusega.

Oma tegevuseks ja ühismajapidamise edasise kasvu tagamiseks moodustab kolhoos põhi- ja käibefondid, kasutab neid plaanipäraselt ning täiendab neid. Põhifondidesse kuuluvad traktorid ja muud põllumajandusmasinad, seadmed, ettevõtted, transpordivahendid, kuivendus- ja niisutusehitised ning muu kolhoosi vara. Käibefondidesse kuuluvad seeme, kütte- ja määrde-

ained jmt. Kolhoosi tootmisfondid on jagamatu(
(nende vahendid ei kuulu jagamisele kolhoosi liikmet(
vahel) ja neid kasutatakse ainult vastavalt sihtots
tarbele.

d) Tootmistegevust arendades kindlustavad kol
hoosi juhatus ja kõik kolhoosi liikmed põllukultuurid(
saagikuse tõusu maaviljeluskultuuri tõstmise, külvi
kordadest kinnipidamise, eesrindliku agrotehnika ja
väetiste kasutamise teel.

Kolhoos organiseerib ja korraldab õigesti taime- ja
loomakasvatust ning teisi tootmisharusid, juurutab
tootmisse teaduse ja tehnika saavutusi, põllumajanduse
eesrindlikke kogemusi.

Põllumajandusliku tootmise spetsialiseerimine on
selle edasise arengu üks peasuundi. Kolhoos kindlus-
tab nende tootmisharude eelisarendamise, mille jaoks
on olemas kõige paremad looduslikud, majanduslikud
ja muud tingimused, põllumajanduslike masinate ja
muude materiaal-tehniliste vahendite, tööjõu- ja finants-
ressursside kõige täielikuma kasutamise.

e) Kolhoosidel on õigus luua abimajandeid ja töön-
dusi, nii kolhoosisiseseid kui ka kolhoosidevahelisi. See-
juures ei tohi nende loomine kahjustada põhitegevust
(põllumajanduslikku tegevust), vaid peab aitama töö-
jõuressursse ja kohalikku toorainet täielikumalt ja üht-
lasemalt ära kasutada, tõsta ühismajapidamise tulusid.
Selsamal eesmärgil on kolhoosil õigus astuda lepingu-
listesse suhetesse tööstusettevõtete ja kaubandusorga-
nisatsioonidega, et luua kolhoosides filiaale (tsehhe)
mitmesuguste toodete ja kaupade tootmiseks kol-
hoosnikute jõududega põllumajanduslikest töödest
vabal ajal. Käesoleval ajal on paljudel kolhoosidel
põllumajandussaadusi töötlevad ja ehitusmaterjale toot-
vad ettevõtted, suveniire ja tarbekaupu valmistavad
töökojad jne.

g) Kolhoosidel on õigus sõlmida lepinguid riiklike,
kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonidega
põllumajandussaaduste müügiks, masinate, materja-
lide, kariloomade ja muu vara ostuks, poolfabrikaatide
ning abiettevõtete ja -tööndusте toodete müügiks,
mitmesuguste tööde teostamiseks ja teenuste osutami-
seks, samuti astuda muudesse lepingusuhetesse, mis
vastavad nende tegevuse eesmärkidele.

Kolhoosid arendavad kolhoosidevahelisi ja riiklik-kolhooslikke tootmissidemeid. Neil on õigus astuda agrotööstuslike komplekside ning muude koondiste ja liitude liikmeks.

Tähtsat osa etendavad põllumajandusliku toodangu kokkuostu lepingud, mis sõlmitakse varumisorganisatsioonidega, samuti kolhoosi lepingud «Põllumajandustehnika» organisatsioonidega traktorite ja teiste põllumajandusmasinate, tagavaraosade, kütte-määrdeainete, väetiste ja muude materiaal-tehniliste vahendite ostmiseks.

h) Seadusandlusega on kindlaks määratud kolhooside õigused ja kohustused finantstegevuse alal. Kolhoos avab riigipanga asutuses arved arveldusteks ja rahaliste vahendite hoidmiseks ning teostab kõiki kassa- ja arveldusoperatsioone kooskõlas kehtestatud eeskirjadega. Rahaliste vahendite ülekandmine ja nende väljaandmine arvetele toimub kolhoosi juhatuse korralduste alusel, millele on alla kirjutanud kolhoosi esimees ja pearaamatupidaja. Kolhoosil on õigus saada lühiajalisi ja pikaajalisi riiklikke laene.

i) Kolhoos otsustab iseseisvalt küsimusi, mis puudutavad töö organiseerimist, töödistsipliini, kolhoosnikute töö tasustamist, korraldab oma liikmete pensionilist kindlustamist ja sotsiaalkindlustust.[1]

j) Jaotades kogutoodangut ja tulusid, kindlustab kolhoos akumulatsiooni ja tarbimise õige ühendamise, tootmis-, kindlustus- ja kultuurilis-elukondlike fondide pideva kasvu, kolhoosnikute elatustaseme tõusu.

Kolhoosis toodetavast kogutoodangust kaetakse selle tootmiseks tehtud materiaalsed kulutused (põhifondide amortisatsioon, seemnete, söötade, väetiste, naftasaaduste kulu, kulutused jooksvaks remondiks jmt.).

Kogutulust moodustatakse kolhoosnikute töö tasustamise fond.

Rahalisi vahendeid kasutab kolhoos esmajoones arveldusteks kolhoosnikute töö eest, muude tootmiskulude katteks, maksete tasumiseks riigile ja rahaliste

---

[1] Sellest üksikasjalikumalt õppevahendi XIII peatükis.

laenude tasumiseks, oma ühiskondlike fondide moodustamiseks ja täiendamiseks.

Puhastulu kasutab kolhoos riigile maksude ja rahaliste maksete tasumiseks, põhi- ja käibefondide suurendamiseks, kultuurilis-elukondliku fondi, sotsiaalhoolduse, sotsiaalkindlustuse, kolhoosnikute materiaalse abi, kolhoosi liikmete materiaalse ergutamise fondide loomiseks, reservfondi loomiseks ja täiendamiseks ning muudeks eesmärkideks.

Eraldised põhi- ja käibefondide suurendamiseks on kohustuslikud, nende eraldiste suuruse määrab iga aasta kolhoos ise, arvestades vahendite vajadust ühistootmise edasise kasvu kindlustamiseks.

Naturaaltoodangust moodustab kolhoos kogu seemnefondi, täidab põllumajandussaaduste riigile müümise plaani, tagastab naturaallaenud, loob teravilja ja teiste saaduste fondid väljaandmiseks töötasu arvel või kolhoosnikutele müümiseks ning võimaluse korral müüb riigile üle plaani teravilja ja teisi põllumajandussaadusi.

Kolhoos eraldab söödad ühiskarja ja lindude jaoks aasta vajaduse ulatuses, samuti kolhoosnikutele väljaandmiseks või müümiseks. Ta moodustab kindlustus- ja üleminevad fondid (seemne-, sööda-, toiduainete), eraldab toiduained ühistoitlustamiseks, lasteaedade ja sõimede ning orbude ülalpidamiseks ning pensionäride, invaliidide, puudustkannatavate kolhoosnikute abistamiseks. Ülejäänud toodangu kasutab kolhoos muudeks vajadusteks oma äranägemise järgi (realiseerib tarbijate kooperatiividele, kolhoositurul jne.).

k) Kolhoos parandab kolhoosnikute kultuurilist ja olmeteenindust. Üldkoosoleku otsuse põhjal eraldatakse vahendid kultuurilis-elukondlikku fondi, mida kasutatakse klubide, raamatukogude, spordibaaside ja muude kultuuri- ja kasvatusasutuste ehitamiseks ja sisustamiseks.

Kolhoos aitab kaasa laste töökasvatusele, kindlustab koolide lõpetanute töölerakendamise, osutab abi tervishoiuorganitele ravimisel ja profülaktika läbiviimisel.

Kolhoos rakendab abinõud kolhoosnikute tööalase kvalifikatsiooni, kultuuri ja tehniliste teadmiste taseme tõstmiseks. Kehtestatud korras võib ta suunata õppima

kõrgematesse ja keskeriõppeasutustesse, kutsekoolidesse, kvalifikatsiooni tõstmise kursustele, maksta õpilastele stipendiumi. Kolhoos peab soodustama kolhoosnikute õppimist kaugõppe teel.

Kolhoos heakorrastab asulaid, elektrifitseerib ja radiofitseerib, osutab kolhoosnikutele abi elamute ehitamisel ja remondil, annab kolhoosis töötavatele spetsialistidele elamispinna ja vajaduse korral organiseerib kolhoosnikute ühistoitlustamist.

§ 3. Kolhoosidemokraatia ja selle iseloomulikud jooned

1. Kolhoosidemokraatia on tähtsaim vahend kolhoosnikute kaasatõmbamiseks ühiskondlike asjade juhtimisele, kolhooside ees seisvate ülesannete lahendamisele.

Kolhoosidemokraatia tähendab, et kolhoosnikud juhivad oma ühismajandit ise. Kolhoosid on organiseeritud ja tegutsevad omavalitsuse põhimõttel.

Kolhoosi omavalitsust ei tohi mõista kui kolhoosi sõltumatust riigi mõjust, riiklikust juhtimisest. Kolhoosidemokraatia areneb ja täiustub Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi pideva juhtimise ja abi kaudu. Üheks tähtsamaks kolhoosikorra edasise arengu ja tugevnemise tingimuseks on kolhoosidemokraatia ühendamine kolhooside riikliku juhtimisega, sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamine kolhooside tegevuses, nende õiguste ja seaduslike huvide kaitse.

Kolhoosidemokraatia on avar, mitmetahuline nähtus. See iseloomustab kolhooside tootmis-majanduslikku ja kultuurilis-kasvatuslikku tegevust, nende majanduslikku iseseisvust, kooperatiivset iseloomu, kolhoosi ja kolhoosnikute õigusi ning kohustusi.

2. Kõik kolhoosielu tähtsamad küsimused (juhatuse ja esimehe ning revisjonikomisjoni valimine, põhikirja vastuvõtmine jne.) otsustavad antud kolhoosi liikmed üldkoosolekutel või volinike koosolekutel.

Kolhoosidemokraatiat iseloomustab juhtimisorganite (volinike koosoleku, juhatuse) ja mõnede ametiisikute (esimehe, juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmete, brigadiride, teiste tootmisallüksuste juhtide) valitavus.

Kolhoosid võivad oma äranägemisel rakendada valimistel kas salajast või lahtist hääletamist.

Juhatus, esimees, revisjonikomisjon valitakse kolhoosis põhikirjas ettenähtud tähtajaks — kolmeks aastaks, mille möödumisel nad annavad aru oma tööst.

Kolhoosnikutel on õigus igal ajal ennetähtaegselt tagasi kutsuda juhtimisorganitest ja tagandada neid isikuid, kes ei õigusta usaldust ja ei tule toime nendele pandud kohustustega.

Kolhoosidemokraatia tähtis joon on kollegiaalsus ühiskondlike asjade juhtimisel. Juhatuse ja üldkoosoleku otsused on kohustuslikud kõigile kolhoosi ametiisikutele ja liikmetele. Samal ajal vastutab iga kollegiaalsesse organisse valitu personaalselt konkreetse töölõigu eest. Selles seisnebki kollegiaalsuse ja ainujuhtimise ühendamine kolhoosis.

Kolhoosidemokraatia ilmneb samuti kõigi kolhoosi juhtimisorganite ja ametiisikute vastutuses ja aruandekohustuses kolhoosnikute ees.

Kolhoosnikutel on õigus vabalt kritiseerida kolhoosi juhtimisorganite ja ametiisikute tegevust, igal ajal teha oma ettepanekuid kolhoosi juhtimisorganite ja ametiisikute töö parandamiseks.

Kolhoosidemokraatia areneb pidevalt, täieneb uute joontega. Üks selle iseloomulikke jooni kaasajal on järkjärguline väljumine üksikute kolhooside raamidest, mis väljendub kolhoosidevaheliste ja riiklik-kolhooslike tootmissidemete ulatuslikus arenemises.

Kolhoosnikute kolmas üleliiduline kongress võttis vastu otsuse niisuguste demokraatlike organite nagu kolhooside nõukogud loomise kohta, kusjuures Üleliiduline Kolhooside Nõukogu valiti vahetult kongressil.

Käesoleval ajal on kolhooside nõukogud loodud kõigis vabariikides, kraides, oblastites, rajoonides. Need on tähtsad ühiskondlikud esindusorganid, mis peavad arendama edasi kolhoosidemokraatiat, tagama kolhooside elu ja tegevuse kõige tähtsamate küsimuste kollektiivse läbiarutamise, tootmise organiseerimise kogemuste üldistamise ja andma soovituse ühiskondliku majapidamise kasvuks reservide täielikuma ärakasutamise arvel.

Eriti tähtis on Üleliidulise Kolhooside Nõukogu tegevus. Ta lahendab küsimusi, mis puudutavad kogu

kolhoosikorra huvisid tervikuna. Üleliiduline Kolhoosside Nõukogu koos ÜAÜKN-ga kinnitas «Kolhoosnikutele ajutise töövõimetuse korral toetuste määramise ja väljamaksmise korra põhimääruse». Ta kinnitas «Kolhoosi sisekorra näidiseeskirjad» ja rea teisi tähtsaid akte, mis peavad parandama kolhooside edasist tegevust.

XIII peatükk

SEADUSANDLUS KOLHOOSNIKUTE TÖÖ KOHTA

§ 1. Kolhoosnikute töö organiseerimise, -tasustamise ja -kaitse õiguslik reguleerimine

1. Töö organiseerimise tase on üks tähtsamaid tegureid, mis määrab selle efektiivsuse. «Nõukogude võimu jaoks,» kirjutas V. I. Lenin, «on just töö organiseerimine üksikutes suurettevõtetes ja üksikutes külakogukondades kogu ühiskondliku elu kõige peamiseks, põhilisemaks ja aktuaalsemaks küsimuseks.»[1]

Kolhoosides tööd reguleerivate õigusnormide iseloom on paljus määratud kolhooside kui vabatahtlikult ühinenud talupoegade kooperatiivsete organisatsioonide spetsiifikaga. Kui tööliste ja teenistujate töö riiklikes ettevõtetes, organisatsioonides ja asutustes on reguleeritud vahetult riigi poolt ametiühingute osavõtul, siis kolhoosnikute tööd reguleerivad kolhooside enda põhikirjad ja teised aktid, mis võetakse vastu näidispõhikirja, samuti NSV Liidu ja liiduvabariikide kolhoose käsitleva seadusandluse alusel ja kooskõlas nendega.

Kolhoosisiseste töösuhete tekkimise aluseks ei ole mitte tööleping, nagu riiklikes ettevõtetes, vaid liikmelisus. Kodanikud avaldavad kolhoosi astudes soovi oma tööga võtta osa selle ühismajapidamisest. Töö selles majapidamises on nende tähtsaim põhikirjaline õigus ja samal ajal tähtsaim kohustus. Töötades kolhoosis, realiseerivad tema liikmed õiguse tööle, mille neile tagab NSV Liidu põhiseadus.

[1] V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 179.

Vastavalt partei poliitikale lähendatakse talupoegade kollektiivse töö õiguslikku reguleerimist tööliste ja teenistujate töö reguleerimisele. «Partei ja Nõukogude riigi sotsiaalpoliitika seisab selles, et tänapäeva tehnika ja teaduse baasil üha rohkem lähendada talupoja tööd töölise tööle, heakorrastada küla elu-olu, tõsta maal kultuuritaset. See kõik viib praktiliselt linna ja maa, töölisklassi ja talurahva vaheliste sotsiaal-majanduslike ja kultuurilis-elukondlike erinevuste järkjärgulisele likvideerimisele.»[1]

Kõik tööd kolhoosi majapidamises tuleb teostada tema liikmete isikliku tööga. Kuid sellest reeglist teeb näidispõhikiri erandi kahel juhul. Esiteks on kolhoosil õigus tööle võtta spetsialiste, kui tema koosseisus ei ole isikuid, kellel oleks vastav ettevalmistus, teiseks on tal õigus võtta töötajaid kõrvalt, kui põllumajanduslikke ja muid töid ei ole võimalik teostada vajalikeks tähtaegadeks oma jõududega. Kõrvaliste isikute tööle-võtmine vormistatakse töölepinguga, mille kinnitab kolhoosi juhatus. Juhatuse otsused pea-(vanem-) spetsialistide ja pearaamatupidaja töölevõtmise ja vallandamise kohta peavad olema kinnitatud kolhoosnikute üldkoosolekul (volinike koosolekul). Kolhoosi suhted nende isikutega reguleeritakse tööseadusandlusega, mitte kolhoosiseadusandlusega, kuivõrd nad ei ole kolhoosi liikmed. Samal ajal organiseerib kolhoos ise nende tööd, neid võib lülitada kolhoosi allüksuste koosseisu, neile laienevad kolhoosis vastuvõetud sisekorraeeskirjad osas, mis ei ole vastuolus tööseadusandluse eeskirjadega.

NLKP XXIV kongress juhtis tähelepanu vajadusele laiemalt juurutada töö teaduslikku organiseerimist kõigis rahvamajandusharudes. Uus näidispõhikiri fikseeris juriidiliselt kolhoosi kohustuse rakendada töö teaduslikku organiseerimist, hoolitseda ühistootmises töö-jõu täieliku ja kõige ratsionaalsema kasutamise eest. Sel eesmärgil loovad paljud kolhoosid töö ja tootmise teadusliku organiseerimise spetsialistide ametikohad, loovad TTO teenistused, mis tegutsevad ühiskondlikel alustel, töötavad välja ja viivad ellu töö organiseerimise parandamise konkreetsete abinõude juurutamise

[1] **L. Brežnev.** Leninlikul kursil, 2. kd., lk. 589—590.

plaane, laiendavad lepingulisi ja muid sidemeid teaduslike asutustega.

Vastavalt näidispõhikirjale moodustavad kolhoosid tootmise ja töö organiseerimise vormid — jaoskonnad, farmid, brigaadid, lülid ja teised tootmisallüksused — ise, sõltuvalt majandi konkreetsetest tingimustest, tootmise mehhaniseerimise, spetsialiseerimise ja tehnoloogia tasemest. Kui varasem seadusandlus fikseeris alalise tootmisbrigaadi kui kolhoosnikute töö organiseerimise põhilise vormi, siis uus põhikiri ei fikseeri põhilisena mingit üht vormi. Sellega avardatakse kolhooside võimalusi loovaks lähenemiseks töö organiseerimise konkreetsete vormide valikule sõltuvalt kohalikest tingimustest.

Tööde õigeaegseks tegemiseks on kolhoosidele antud õigus kehtestada ühismajapidamises **töötamise miinimum**, mis on kohustuslik töövõimelistele kolhoosnikutele. See kehtestatakse aastaks, kusjuures soovitatakse jagada kuude vahel, mis hõlbustab töökulude planeerimist, samuti kontrolli selle täitmise üle. Varem oli miinimum ette nähtud normipäevades. Käesoleval ajal on normipäev praktiliselt oma aja ära elanud, seetõttu soovitavad «Kolhoosi sisekorra näidiseeskirjad», mille kiitis heaks Üleliiduline Kolhooside Nõukogu, majanditel kehtestada miinimum inimpäevades, päevanormides või töölolekupäevades, mis kajastab kolhooside vastavat praktikat.

Küsimuse miinimumi vormi valikust, selle suurusest otsustab kolhoosi üldkoosolek (volinike koosolek) sõltuvalt majandi tööjõust ja muudest tingimustest. Seejuures tuleb püüda, et töövõimelised kolhoosnikud oleksid ühismajapidamises hõivatud aastaringselt, välja arvatud puhke- ja pühapäevad, samuti puhkuse aeg. Kolhoosi liikme poolt kehtestatud miinimumi täitmine ei vabasta teda kohustusest jätkata tööd ühismajapidamises.

«Kolhoosi sisekorra näidiseeskirjad» soovitavad kehtestada miinimumi meeste ja naiste jaoks eraldi. Arvestades naiste hõivatust laste kasvatamise ja koduse majapidamisega, kehtestavad kolhoosid nende jaoks madalama miinimumi.

Ka oma liikmete tööaega reguleerivad kolhoosid iseseisvalt. Nad ise määravad kindlaks kolhoosnikute

tööpäeva pikkuse, selle kodukorra. Tööpäeva pikkus muutub sõltuvalt põllumajanduslike tööde hooajalisusest: taimekasvatuses on see näiteks suurem külvi ja koristustööde ajal, lühem talvisel ajal. Üldiselt aga püüavad kolhoosid saavutada, et nende liikmete tööpäev ei erineks kestuselt tööpäevast riiklikes ettevõtetes. Väga oluline on loomakasvatuses ja teistes pideva tootmisprotsessiga lõikudes töötavate kolhoosnikute jaoks kehtestada kahe- või kolmevahetuseline töö, mis leiabki üha laiemat rakendamist.

Vastavalt sisekorra näidiseeskirjadele antakse kõigile kolhoosnikutele iganädalased puhkepäevad. Põllumajanduslike tööde pingelistel perioodidel võib kolhoosi juhatus tootmise hädavajaduse korral puhkepäevad üle viia vabamale ajale. Kolhoosnikutele, kes kohusetruult töötavad ühismajapidamises ja täidavad töötamise kohustusliku miinimumi, antakse iga aasta tasuline puhkus. Puhkuse kestuse ja puhkusetasu suuruse määrab kindlaks üldkoosolek (volinike koosolek). Tavaliselt seavad kolhoosid puhkuse kestuse sõltuvusse töötingimustest. Isikutele, kes töötavad pidevalt loomakasvatuses, antakse pikem puhkus kui neile, kes töötavad taimekasvatuses.

Kolhoosnikute tööaja ja puhkuse õigusliku reguleerimise eesmärgiks on mitte ainult tööde optimaalsetel tähtaegadel täitmise kindlustamine, vaid ka kolhoosnikutele aja tagamine puhkuseks, täisvereliseks vaimseks eluks, laste kasvatamiseks jne. Selles seisneb üks kollektiivse töö tähtsamaid eeliseid, võrreldes talupoegade üksikmajapidamistega, kus tööpäeva pikkuse määras tavaliselt päevavalgus, s. o. tööpäev kestis koidust ehani. Terav on vaba aja probleem ka neile talupoegadele kapitalistlikes maades, kes peavad üksikmajapidamist oma tööjõu najal. Nende jaoks pole tasulised puhkused võimalikud, sageli aga on nad sunnitud loobuma ka puhkepäevadest, et maksimaalselt enda ja oma perekonnaliikmete tööd ära kasutada. Nii on Soome talurahvalehe «Landbygdens Folk» andmetel talunaise töönädala pikkus 85 tundi, mis ületab üle kahe ja poole korra tööseadusandlusega kehtestatud töönädala kestuse.

Kolhoosnikute tööaja ja puhkuse reguleerimise edasise täiustamise vältimatuks tingimuseks on nende töö-

viljakuse tõus kompleksse mehhaniseerimise, teaduslik-tehnilise progressi saavutuste juurutamise, töö parema organiseerimise alusel.

2. Kommunismi eduka ülesehitamise üheks tingimuseks on materiaalse huvi põhimõtete järjekindel kasutamine. Töö tasustamine kolhoosides toimub vastavalt selle hulgale ja kvaliteedile põhimõttel: hea töö, paremate tulemuste eest suurem tasu.

Nagu riiklikes ettevõtetes, nii rakendatakse ka kolhoosides töö tasustamise tükitöö-, akord-, ajatöö-, ajatöö-premiaal- ja teisi süsteeme. Nende valiku ja rakendamise otsustab kolhoos ise. Liiduvabariikides on välja antud soovitused töö tasustamise kohta kolhoosides, mida arvestades viimased võtavad vastu oma töötasustamise eeskirjad.

Viies ellu partei XXIII kongressi otsuseid, võtsid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 16. mail 1966. a. vastu määruse «Kolhoosnikute materiaalse huvitatuse tõstmisest ühiskondliku tootmise arendamise vastu». Määruses soovitati viia sisse kolhoosnikute töö garanteeritud tasustamine (rahas ja natuuras), lähtudes sovhooside vastavate kategooriate töötajate tariifsetest palgamääradest. Uus näidispõhikiri fikseeris kolhoosides töö tasustamise garanteerituse põhimõtte. Kolhoosides moodustatakse kogutulu jaotamisel esmajärjekorras vajalik töötasustamise fond. Riik osutas kolhoosidele abi garanteeritud töötasustamise sisseviimisel, andes neile, kes vajasid, pangalaenu.

Põhitöötasu kõrval, mis arvutatakse juhatuse kehtestatud hinnete alusel, rakendatakse kolhoosides ka lisatasu ja teisi materiaalse stimuleerimise viise. Nende abil saavutatakse kolhoosnikute huvi kasv põllumajandusliku toodangu suurendamise, selle kvaliteedi parandamise ja omahinna alandamise vastu.

Põhiliselt makstakse töötasu kolhoosnikutele rahalises vormis. Raha tuleb maksta vähemalt kord kuus. Samal ajal on säilitanud praktilise tähtsuse ka teatud osa töötasu naturaalne vorm. Seetõttu luuakse kolhoosis teatud kogusest teraviljast ja teistest toodetest, samuti loomasöödast naturaalne fond. Toodang sellest fondist antakse välja töötasu arvel või müüakse soodustatud tingimustel vastavalt selle kogunemisele,

hulgas ja korras, mille määrab üldkoosolek. Kui kolhoosnik soovib saada kogu töötasu kätte rahalises vormis, siis antakse talle see võimalus.

Seadusandlus kindlustab kolhoosnikute õiguse kaitse neil saadaolevale töötasule samas korras kui tööliste ja teenistujate vastava õiguse kaitse. Kolhoosnik võib nõuda temal saadaoleva töötasu sissenõudmist rahvakohtu kaudu, kui talle tehtud töö eest põhi- või lisatasu ei olnud arvestatud või oli välja arvestatud mittetäielikult. Juhul kui juhatus oma otsusega peab kolhoosniku töötasust kinni mingi summa ilma tema nõusolekuta, on tal samuti õigus pöörduda hagiga kohtusse temalt alusetult kinnipeetud summa tagasinõudmiseks.

Üheks kolhoosides töötasustamise põhikirjaliseks põhimõtteks on vajadus õigesti ühendada akumulatsioon ja tarbimine, kindlustada tootmis-, kindlustus- ja kultuur-elukondlike fondide pidev tugevnemine, kolhoosnikute elatustaseme tõus. Töötasu suurendamine tuleb saavutada tööviljakuse eelneva tõusu alusel.

Partei ja riigi juhtimisel ja abil täidavad kolhoosid edukalt oma kohustust nende liikmete kasvavate vajaduste üha täielikuma rahuldamise osas. Kaheksanda viisaastaku jooksul kasvas kolhoosnikute töötasu 42 protsendi võrra.[1] Uus suur tõus on ette nähtud käesoleval viisaastakul.

3. Seoses põllumajandusliku töö järkjärgulise muutumisega industriaalse töö üheks eriliigiks, kasvab kolhoosnikute töökaitset reguleerivate normide tähtsus, nende sisu ja iseloom aga lähenevad üha enam normidele, mis reguleerivad tööliste ja teenistujate töökaitset. Seoses masinatraktorijaamade reorganiseerimisega ja tehnika müümisega kolhoosidele laiendati neile masinatraktorijaamades kehtinud ohutustehnika ja töötervishoiu eeskirjad. Järelevalve tööde ohutuse ja töötervishoiu olukorra üle kolhoosides on pandud ametiühingute tehnilistele inspektsioonidele.

Käesoleval ajal reguleeritakse kolhoosnikute töökaitset suures osas normidega, mis laienevad nii kolhoosnikutele kui ka sovhooside töölistele ja teenistujatele. Kui aga osutub vajalikuks arvestada kolhooside

[1] NLKP XXIV kongressi materjalid, lk. 261.

spetsiifikat, antakse nende jaoks välja erinormid. Niisugused normid sisalduvad näiteks NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja ÜAÜKN-i 15. juuli 1967. a. määruses «Abinõudest töökaitse parandamiseks põllumajanduses». Tähtsat osa kolhoosnikule nõuetekohase töökaitse kindlustamisel etendavad samuti aktid, mille võtavad vastu kolhoosid ise, eelkõige põhikirjad ja sisekorraeeskirjad.

Vastavalt põhikirjale tuleb kolhoosides teha kõiki töid ohutustehnika eeskirjadest ja töötervishoiu nõuetest kinni pidades. Kolhoos on kohustatud eraldama vajalikud vahendid töökaitse organiseerimiseks. Vastutust selle eest kannab juhatus. Juhatus määrab isikud, kes vastutavad töökaitse praktiliste abinõude elluviimise eest nii kolhoosis tervikuna kui ka tema tootmisallüksustes. Suured õigused on sel alal antud ka ametiühinguorganisatsioonidele.

Juhatus kindlustab töötajad eririietusega, erijalanõudega ja kaitseseadeldistega normide järgi, mis on kehtestatud sovhooside vastavate kategooriate töölistele. Seejuures antakse kaitseseadeldised tasuta, eririietus ja erijalanõud kas tasuta või kolhoosis kehtestatud hindade alusel.

Erinõudmised näeb seadusandlus ette rasedate naiste, rinnalapsi omavate naiskolhoosnikute ja alaealiste töökaitse suhtes. Nii võimaldatakse rasedatele kergem töö, neil on õigus sama kestusega rasedus- ja sünnitusjärgsele puhkusele nagu naistöölistel ja -teenistujatel. Rinnalapsi omavatele emadele luuakse vajalikud tingimused laste toitmiseks, neile võidakse anda lisapuhkust puhkusepäevade arvamisega töötamise kohustusliku miinimumi hulka. 15—16-aastastele alaealistele kehtestatakse tööpäeva pikkuseks 4 tundi, 16—18-aastastele 6 tundi. Viiepäevase töönädala puhul ei tohi tööpäeva pikendada üle ühe tunni.

§ 2. Kolhoosides töödistsipliini tugevdamise õiguslikud abinõud

1. V. I. Lenin rõhutas, et «ühist tööd ei saa teha ilma korrata, ilma et kõik alluksid sellele korrale»[1]. Töödistsipliini tugevdamine, töö organiseerituse tõstmine on eriti aktuaalne kaasajal. See on seotud põllumajandusliku tootmise mastaapide kasvuga, keerukate masinate ja mehhanismide, teaduslik-tehnilise progressi saavutuste üha laiema kasutamisega.

Seadusandlus on kolhoosides töödistsipliini kindlustamise tähtis vahend. Kohustus pidada kinni töödistsipliinist on iga meie maa töötava kodaniku, sealhulgas kolhoosniku konstitutsiooniline kohustus. See on ka üks tähtsamaid kolhoosniku põhikirjalisi kohustusi.

Sotsialistlik distsipliin on tugev tänu töötajate teadlikkusele, nende kohusetruule suhtumisele oma kohustustesse. Abinõude seas, mis kindlustavad nõuetekohase töödistsipliini, asetab kolhoosiseadusandlus esikohale kasvatuse, veenmise, ergutamise. Ja ainult erandjuhtudel kohaldatakse distsiplinaarkaristusi.

2. Töösse kommunistliku suhtumise kasvatamine on üks kolhoosi tähtsamaid põhikirjalisi ülesandeid. Suur kasvatuslik tähtsus on ergutuste süsteemil heade tootmistulemuste saavutamise eest, ratsionaliseerimisettepanekute väljatöötamise ja juurutamise eest, ühiskondlike vahendite kokkuhoiu, pikaajalise laitmatu töö ja teiste teenete eest. Antud süsteem põhineb moraalsete ja materiaalsete stiimulite ühendamisel. Põhilised neist on ette nähtud «Kolhoosi näidispõhikirjas». Need on tänu avaldamine, preemia andmine, autasustamine hinnalise kingitusega, aukirjaga, autahvlile või auraamatusse kandmine. Isikutele, kellel on erilisi teeneid kolhoosi ees, antakse vastavalt kolhoosi poolt kehtestatud eeskujudele aunimetused «Teeneline kolhoosnik» või «Aukolhoosnik». Enamikul juhtudel teevad majandid isikutele, kellele on antud aunimetused, täiendavaid soodustusi: õigus kasutada tasuta kommunaalteenuseid, tasuta tuusikuid sanatooriumidesse ja puhkekodudesse jne. Näidispõhikirjas ettenähtud ergutuste loetelu,

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 2. kd., lk. 20.

mida kolhoos rakendab, ei ole ammendav. Üldkoosolek võib kehtestada ka teisi ergutuste liike.

Individuaalne stimuleerimine kolhoosides ühendatakse tervete tootmiskollektiivide — brigaadide, lülide jne. ergutamisega. Nii võidakse võistluse tulemuste põhjal anda aunimetusi (näiteks kõrge maaviljeluskultuuriga brigaad), määrata preemiaid. Need preemiad kas kulutatakse kollektiivi vajadusteks või jaotatakse allüksuse liikmete vahel. Niisuguse ergutamise tingimused ja korra kehtestab samuti kolhoos ise.

Küsimuse konkreetse töötaja ergutamise kohta otsustab igal üksikul juhul juhatus või üldkoosolek (volinike koosolek). Aunimetused «Teeneline kolhoosnik» või «Aukolhoosnik» antakse vastavalt põhikirjale üldkoosoleku otsuse põhjal.

Ergutusabinõude efektiivsuse vältimatuks tingimuseks on nende laialdane teatavakstegemine. Otsused ergutamise kohta tehakse teatavaks kogu kollektiivile ja kantakse kolhoosniku tööraamatusse.

Nagu teisigi meie maa töötajaid, autasustatakse ka kolhoosnikuid, kes on saavutanud ühistöös eriti väljapaistvaid tulemusi, valitsuse autasudega, neile antakse aunimetusi, autasustatakse aukirjadega jne.

3. Isikuid, kes on süüdi töödistsipliini rikkumises, võidakse võtta distsiplinaarvastutusele. Vastavalt põhikirjale võib kolhoos distsipliinirikkujate suhtes kohaldada järgmisi karistusi: laitus, noomitus, vali noomitus, üleviimine vähemtasutavale tööle, vallandamine, hoiatus kolhoosi liikmete hulgast väljaheitmise kohta. Kui äärmine abinõu ja ainult isikute suhtes, kes süstemaatiliselt rikuvad töödistsipliini ja kolhoosi põhikirja, on lubatud kolhoosi liikmete hulgast väljaheitmine. See võib toimuda ainult juhul, kui distsipliinirikkuja suhtes on juba kohaldatud teisi karistusabinõusid, kuid need ei andnud positiivseid tulemusi.

Nähes ette töödistsipliini rikkujate suhtes karistusabinõud, kehtestab seadusandlus samal ajal kindlad tagatised kolhoosnikute õiguste ja huvide kaitseks alusetu vastutuselevõtmise eest. Nii ei ole majandil õigust kehtestada uusi karistusi, mis ei ole ette nähtud näidispõhikirjas või teistes aktides, samuti raskendada olemasolevaid. Iga üleastumise eest võib süüdlasele määrata ainult ühe karistuse. Nende määramise õigus

on antud ainult kollegiaalsetele ülekolhoosilistele organitele — juhatusele, üldkoosolekule (volinike koosolekule). Kolhoosi esimehel, brigaadide koosolekutel, allüksuste nõukogudel niisugust õigust ei ole.

Ametiisikutele, kes valitakse üldkoosoleku poolt (s. o. kolhoosi esimehele, juhatuse liikmetele, revisjonikomisjoni esimehele ja liikmetele), võib karistuse määrata ainult üldkoosolek. Juhatuse otsused pea-(vanem-)spetsialistide ametikohalt vabastamise kohta kuuluvad kinnitamisele üldkoosolekul, ülejäänus laieneb ametiisikutele tavaline distsiplinaarvastutusele võtmise kord.

Kolhoosi juhatuse määratud karistustele võidakse edasi kaevata üldkoosolekule. Üldkoosoleku otsustele kolhoosi liikmete hulgast väljaheitmise kohta kaevatakse edasi rajooni (linna) töörahva saadikute nõukogu täitevkomiteele. Nimetatud kord tagab seaduslikkusest kinnipidamise kolhoosnikute distsiplinaarvastutusele võtmise juhtudel.

4. Töödistsipliini tugevdamisele aitab kaasa samuti materiaalne vastutus. Iga kolhoosi liige on kohustatud hoidma, kaitsma ja tugevdama riiklikku ja kolhoosi omandit kui ühiskondliku tootmise ja materiaalse heaolu alust, mitte lubama ebaperemehelikku ja hooletut suhtumist ühiskondlikku varasse. Isikud, kes on süüdi kolhoosile materiaalse kahju tekitamises, on kohustatud selle hüvitama.

Materiaalse vastutuse peamine eesmärk on taastada kolhoosi varalised õigused. Seetõttu ei välista distsiplinaarvastutusele võtmine süüdlase kohustust hüvitada kahju, kui see on tekitatud antud töödistsipliinirikkumise tulemusena. Materiaalne vastutus aitab ühtlasi kasvatada tähelepanelikku suhtumist ühiskondlikku omandisse ja töökohustustesse.

Kindlustades kolhoosi seaduslike huvide kaitse, näevad materiaalset vastutust reguleerivad normid samuti ette kolhoosniku töötasu kaitse põhjendamatute või ülemääraste kinnipidamiste eest. Sel eesmärgil on materiaalse vastutuse ulatus piiratud kindlate raamidega, on ette nähtud selle rakendamise kindel kord.

Seadusandlus näeb ette kolm kolhoosnikute materiaalse vastutuse liiki: a) piiratud, b) täielik ja c) kõrgendatud vastutus. Põhiline neist on piiratud materiaalne vastutus. Seda kohaldatakse, kui kahju on teki-

tatud hooletuse läbi töös. Niisugune kahju hüvitatakse täies ulatuses, kuid mitte rohkem kui ühe kolmandiku suuruses kolhoosniku kuu põhitöötasust. Täielik (s. o. töötasu suurusest sõltumatu) vastutus järgneb, kui kahju tekitati tahtlikult, samuti mõningatel teistel juhtudel, mis on seadusandluses eraldi ette nähtud. Kõrgendatud materiaalsel vastutusel on erandlik iseloom ja seda rakendatakse ainult seadusandluses otseselt ettenähtud juhtudel. Nii on isikud, kes on süüdi teatud liiki ühiskondlike kariloomade riisumises, kohustatud hüvitama oma kuriteoga tekitatud kahju riisutud loomade pooleteisekordses väärtuses (kokkuostuhindades). Kolhoosidel ei ole õigust kõrgendada seadusandlusega kehtestatud materiaalse vastutuse piirmäära.

Sissenõudmisele kuulub ainult tegelik (otsene) kahju, s. o. kahju, mis tekitati kolhoosi olemasolevale varale (näiteks laos riknenud väärtuste maksumus, mehhanisaatori poolt lõhutud masina taastamise kulud jne.). Ei saa sisse nõuda nn. saamatajäänud kasu või tulusid, mida kolhoos oleks võinud saada, kuid ei saanud kolhoosniku süül (näiteks viljasaagi väärtus, mille majand oleks võinud sügisel saada külvatud maatükilt, kui traktorist seda kevadel ekslikult poleks ümber kündnud).

Sissenõudmisele kuuluva kahju suuruse määrab kindlaks juhatus. Viimane nõuab ka kahju sisse, kui kolhoosnik sellele vastu ei vaidle. Vaidluse korral toimub sissenõudmine rahvakohtu kaudu. Niisugune kord kindlustab nii kolhoosi kui terviku kui ka üksiku kolhoosniku õigustest ja huvidest kinnipidamise.

5. Kolhoos võib kehtestada, et mitmesuguseid hüvesid ja soodustusi, mis on seotud kolhoosi liikmelisusega (näiteks isikliku abimajandi pidamisega seotud) võidakse anda ainult töötaja kohusetruu suhtumise korral oma kohustustesse. Kui töötaja ei täida seda tingimust, ei teki tal õigust vastava hüve saamiseks. Nii arvestatakse kolhoosniku perekonnale antava õueaiamaa suuruse kindlaksmääramisel mitte ainult perekonnaliikmete arvu, vaid ka nende töötamist ühismajapidamises. Kolhoosnikuid, kes mõjuvate põhjusteta ei täida ühismajapidamises töötamise miinimumi, samuti tööluusi toimepannud kolhoosnikuid võib juhatuse otsuse alusel täielikult või osaliselt ilma jätta lisa-

tasust või teistest materiaalse ergutamise liikidest (näiteks summadest, mis jaotatakse aasta lõpus tootmisallüksuse liikmete vahel isemajandusliku ülesande täitmise tulemuste põhjal).

Töödistsipliini rikkujate ilmajätmine nimetatud hüvedest on lubatud ainult juhul, kui niisugune võimalus on otseselt ette nähtud riiklikes või kolhoosisisestes normatiivaktides. Kolhoosnikul, kes ei ole nõus juhatuse otsusega tema ilmajätmise kohta lisatasust või teistest materiaalse ergutamise liikidest, on õigus pöörduda kohtusse hagiga selle tasu sissenõudmiseks. Kui aga kolhoosnik leiab, et üldkoosolek (või volinike koosolek) määras tema õueaiamaa suuruse ebaõigesti, võib ta üldkoosoleku otsusele edasi kaevata rajooni (linna) töörahva saadikute nõukogu täitevkomiteesse.

§ 3. Kolhoosnikute sotsiaalse kindlustamise õiguslik reguleerimine

1. Kolhoosnikutel on nagu teistelgi NSV Liidu kodanikel põhiseaduslik õigus materiaalsele kindlustatusele vanaduses, samuti haiguse ja töövõime kaotuse juhtudel. Sellel sotsiaalkindlustuse süsteemil on põhijoontes palju ühist tööliste ja teenistujate sotsiaalkindlustusega. Üles on see aga ehitatud kolhooside kooperatiivset iseloomu arvestades ning omab seetõttu olulisi erinevusi.

Partei programmis on kirjas, et riigiorganid, ametiühingud, kolhoosid võtavad enda peale järk-järgult, vastavalt rahvatulu kasvule, kõikide kodanike materiaalse kindlustamise, kes on kaotanud töövõime vanaduse tõttu või invaliidsuse tagajärjel. Toetused haiguse ja töövõime kaotuse korral ning vanaduspensionid laienevad kolhoosnikutele, suurenevad vanadus- ja invaliidsuspensionid. Neid programmilisi põhimõtteid viiakse järjekindlalt ellu.

Viies ellu partei joont rahva materiaalse heaolu edasise tõstmise suunas, kolhoosnikute töötingimuste lähendamise suunas tööliste ja teenistujate tööle, võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 15. juulil 1964. a. vastu seaduse, millega kehtestatakse kolhoosnikute jaoks ühtne stabiilne sotsiaalhoolduse süsteem. Vastavalt sellele seadusele on neil õigus vanadus- ja invaliidsuspensio-

nidele, surnud kolhoosnikute perekonnaliikmetel aga, kes olid nende ülalpidamisel, on õigus pensionile toitja kaotuse puhul. Naiskolhoosnikutele tagas seadus õiguse rasedus- ja sünnitustoetusele, mis määratakse samas korras ja samade normide järgi kui naistöölistele ja -teenistujatele määratavad toetused.

Pensionide ja toetuste väljamaksmine toimub kolhoosnikute üleliidulise sotsiaalhoolduse tsentraliseeritud fondi arvel, mis moodustatakse eraldistest kolhooside tuludest ja iga-aastastest assigneeringutest NSV Liidu riigieelarvest. Selle fondi loomine tagab pensionide ja toetuste vajaliku taseme ja väljamaksmise stabiilsuse.

2. Tänapäeva kolhoositootmine rajaneb teaduse ja tehnika saavutuste laialdasel kasutamisel, tema efektiivsus sõltub majandi kindlustatusest juhtide, spetsialistide ja mehhanisaatorite kvalifitseeritud kaadriga. Et tõsta nimetatud isikute huvi töö vastu ja aidata kolhoosidel hankida kvalifitseeritud kaadrit, laiendas valitsus nendele riikliku sotsiaalkindlustuse ja sotsiaalhoolduse seadusandluse kehtivuse. Vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu 20. juuli 1964. a. määrusele «Kolhooside esimeeste, spetsialistide ja mehhanisaatorite riiklikust pensionilisest ja sotsiaalkindlustusest» määratakse esimeestele, isikutele, kellel on kõrgem või keskeriharidus ja töötavad sellel erialal kolhoositootmise kõigis lülides, pea-(vanem-)raamatupidajatele, mehhanisaatoritele vanaduse, invaliidsuse saabumisel, nende perekonnaliikmetele aga toitja kaotuse korral riiklikud pensionid normide järgi ja korras, mis on ette nähtud töölistele ja teenistujatele. Samadel tingimustel makstakse nendele kolhoosnikutele ajutise töövõimetuse toetusi, samuti võimaldatakse muid riiklikus sotsiaalkindlustuses ettenähtud kindlustusliike.

3. Kolhooside majanduse edasine tugevnemine, nende tulude kasv võimaldasid teha uue suure sammu talurahva sotsiaalkindlustuse arendamisel.

Kolhoosnikute kolmas üleliiduline kongress võttis vastu otsuse kolhoosnikute sotsiaalkindlustuse ühtse süsteemi sisseviimise kohta. See leidis juriidiliselt fikseerimist uues näidispõhikirjas ja järgnevates normatiivaktides. Antud süsteem on ühtne riigi kõigi kolhooside jaoks ja kehtib kõigi kolhoosi liikmete kohta, välja arvatud need, kel vastavalt ülalnimetatud 20. juuli

1964. a. määrusele on õigus sotsiaalkindlustusele riigi arvel.

Talupoegade sotsiaalkindlustuse kulude finantseerimine toimub spetsiaalselt loodud kolhoosnikute üleliidulise sotsiaalkindlustuse tsentraliseeritud fondi arvel. See moodustatakse kolhooside eraldistest, mis teostatakse 2,4 protsendi ulatuses iga majandi töötasufondist.

Üleliidulise tsentraliseeritud fondi arvel makstakse kolhoosnikutele välja ajutise töövõimetuse toetusi, toetusi lapse sünni puhul, matusteks, samuti sanatooriumide, puhkekodude, pansionaatide, turismilaagrite ja pioneerlaagrite tuusikud, s. o. neid hüvesid, mida saavad sotsiaalkindlustuse korras töölised ja teenistujad.

4. Kolhoosnikute materiaalne kindlustamine vanaduse, haiguse ja töövõime kaotuse korral ei ammendu vaadeldud pensionilise kindlustamise, sotsiaalhoolduse süsteemidega, tunduvale osale kolhoosnikutest õiguse andmisega pensionidele ja sotsiaalkindlustusele riigi arvel. Arvestades võimalusi ja kohalikke tingimusi, on kolhoosidel mitte üksnes õigus, vaid ka kohustus hoolitseda oma töövõimeliste liikmete ja nende perekondade eest. Kolhoosides on ulatuslikult levinud praktika määrata oma liikmetele ettenähtud iga liiki pensionidele lisatasu, samuti kehtestada personaalpensione kolhoosi ülesehituse veteranidele ja isikutele, kellel on erilisi teeneid ühismajandi arendamisel. Kolhooside õigus nende pensionide kehtestamisele ja lisatasude määramisele on fikseeritud näidispõhikirjas. Töövõimetutele, kes ei saa pensione ega toetusi, osutavad kolhoosid oma vahendite arvel materiaalset toetust. Neil on õigus eraldada vahendeid kolhoosi ja kolhoosidevaheliste sanatooriumide, puhkekodude, pioneerilaagrite, vanade- ja invaliididekodude ehitamiseks.

Kulutused nimetatud eesmärkideks kaetakse kolhoosisiseste ühiskondlike fondide arvel. Vastavalt põhikirjale moodustab kolhoos puhastulu jaotamisel oma liikmete sotsiaalkindlustuse ja materiaalse abistamise fondi. Fondi suuruse määrab kindlaks üldkoosolek, kes lähtub seejuures olemasolevatest võimalustest ja vajadustest. Majand eraldab samuti osa naturaaltoodangust lasteasutuste ja orbude ülalpidamiseks, pensionäridele, invaliididele ja kolhoosi puudustkannatavatele liikmetele abi osutamiseks. Mida kõrgem on töö-

viljakus kolhoosis, seda suuremad on ühiskondlikud tarbimisfondid, sealhulgas sotsiaalkindlustuseks eraldatavad vahendid.

5. Kolhoosnikute sotsiaalkindlustuse süsteem tervikuna on praegu paljus lähedane tööliste ja teenistujate materiaalsele kindlustamisele. Tal on üleüldine iseloom, s. o. ta haarab kõiki kolhoosi liikmeid ja näeb ette kõik kindlustamise juhud. Pensionide ja toetuste maksmine, muude materiaalse kindlustamise liikide võimaldamine toimub eranditult ühiskondlike tarbimisfondide arvel mingite mahaarvamisteta kolhoosnikute tuludest.

Kolhoosnikute sotsiaalkindlustuse süsteemi kehtestamine ei ole mitte üksnes suurima tähtsusega üritus nende materiaalse heaolu tõstmise vallas, vaid ka tähtis tööalase aktiivsuse edasise tõstmise stiimul. Toodud süsteem ei ole ju võrdsustav: paremini kindlustatakse neid kolhoosnikuid, kes töötavad hästi, annavad suurema panuse ühiskondlikku tootmisse. Pensionide ja toetuste suurus arvutatakse sõltuvuses kolhoosniku töötasust. Kõrgem töötasu on loomulikult kolhoosnikutel, kes töötavad hästi ühiskondlikus tootmises, tõstavad oma kvalifikatsiooni. Pensionäridele, kes jätkavad nende omal soovil töötamist kolhoosides või riiklikes põllumajanduslikes ettevõtetes, makstakse pensionid välja täies ulatuses. Need, kes on töötanud kolhoosis pärast pensioni määramist vähemalt kaks aastat kõrgema töötasuga kui see, millelt arvutati pension, saavad õiguse pensioni tõstmiseks, lähtudes kõrgemast töötasust. Pensionäri töötasu edasise tõusu korral toimub niisugune ümberarvestus iga kahe aasta tagant.

Teistsugune lähenemine on ette nähtud nende suhtes, kes, olles töövõimelised, ei soovinud töötada ühismajapidamises. Nii näiteks ei võeta tsentraliseeritud üleliidulise sotsiaalhoolduse fondi arvel toetuse suuruse kindlaksmääramiseks vajaliku pideva tööstaaži arvutamisel arvesse neid aastaid, mille kestel kolhoosnik (pärast 1965. a.) ilma mõjuvate põhjusteta ei töötanud välja ühismajapidamisest töise osavõtu kehtestatud miinimumi.

Kolhoosnikute sotsiaalhoolduse organiseerimine on vastavalt kehtivale seadusandlusele korraldatud demokraatlikel alustel. Küsimuste lahendamiseks, mis on seotud 15. juuli 1964. a. seadusega ettenähtud pensio-

nide ja toetuste määramise ja väljamaksmisega, luuakse kolhoosnikute sotsiaalhoolduse nõukogud. Sotsiaalkindlustuse teostamine on pandud ametiühinguorganisatsioonidele. Mis puudutab kolhoosisisest sotsiaalhooldust, siis selle määrad, tingimused ja korra määravad vahetult kolhoosnikud ise, võttes üldkoosolekul vastu vastavad normatiivaktid.

Sedamööda, kuidas kasvab rahvatulu, tugevneb majandi ökonoomika, täiustub kolhoosnikute sotsiaalkindlustuse süsteem, kasvavad vahendid, mis selle kindlustuse korras välja makstakse. Nii alandati arvates 1. jaanuarist 1968. a. kolhoosi liikmete pensioniiga tööliste ja teenistujate jaoks kehtestatud vanusemäärani, tõsteti mõnede invaliidsuspensionide minimaalmäärasid, viidi sisse pensioniline kindlustamine tööõnnetuse või kutsehaiguse tagajärjel tekkinud III grupi invaliidsuse puhul. Lapseeast alates I ja II grupi invaliididele, kes on saanud 16-aastaseks, on ette nähtud igakuine toetus. 1970. a. viidi sisse kolhoosi liikmete üleüldine sotsiaalkindlustus.

Uus suur samm sotsiaalkindlustuse arendamisel tehti NLKP XXIV kongressi otsuste elluviimiseks. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 3. juuni 1971. a. seadlusega «Kolhoosnikute pensionilise kindlustamise edasise parandamise abinõudest» laiendati neile tööliste ja teenistujate jaoks kehtestatud pensionide arvutamise kord, millega seoses pensionid oluliselt suurenesid. Tunduvalt tõsteti vanaduspensionide alammäära koos nende maksimumi kehtestamisega samal tasemel, mis on ette nähtud töölistele ja teenistujatele (s. o. 120 rubla). Tõsteti invaliidsuspensionide, aga samuti toitjakaotuspensioni miinimummäära. Viie aasta võrra alandati pensioniiga kolhoosnikutel, kellel on vajalik tööstaaž Kaug-Põhja piirkondades ja nendega võrdsustatud paikkondades.

Sotsiaalkindlustus on kolhoositalurahva poliitiline ja sotsiaalne saavutus, mis on sotsialistliku korra tingimustes saanud võimalikuks tänu riigi ulatuslikule abile ja kolhooside tulude kasvule. Erinevalt kapitalistlike maade talupoegadest on nõukogude kolhoosnikud kindlad oma homses päevas, nad teavad, et vanaduse, haiguse ja töövõimetuse korral ei jäeta neid saatuse hooleks.

5. HALDUS- JA KRIMINAALVASTUTUSE ALUSED

XIV peatükk

ADMINISTRATIIVÜLEASTUMINE JA VASTUTUS

§ 1. Haldusvastutus

1. Nõukogude õiguse järgi on kriminaal-, distsiplinaar- ja tsiviilvastutuse kõrval juriidilise vastutuse üheks liigiks ka **haldusvastutus.**

Et kindlaks määrata, millist vastutust süüdlane peab kandma, tuleb välja selgitada õiguserikkumise iseloom. Nagu märkis K. Marx, otsustab õiguserikkumiste õige liigitamine «tuhandeid inimsaatusi ja määrab ühiskonna kõlbelise palge»[1]. Ühiskonnal ei ole sugugi ükskõik, missugusele vastutusele kodanik võetakse ja milliseid sunnivahendeid võidakse tema suhtes kohaldada.

Kriminaalkoodeksis ettenähtud kuritegude eest süüdlastele kriminaalkaristuste kohaldamist nimetatakse **kriminaalvastutuseks.** Ta saabub ainult kohtuotsuse alusel. Teenistuskohustuste rikkumise eest vastutab süüdlane distsiplinaarkorras (noomitus, vali noomitus jne.). Lepingutest tulenevate kohustuste rikkumine (näiteks ost-müük, eluruumi üürileping) toob kaasa tsiviilõigusliku vastutuse.[2] Haldusvastutusele

[1] **К. Маркс и Ф. Энгельс.** Соч., т. 13, стр. 516.

[2] Üksikasjalikult käsitletakse Nõukogude õiguse neid vastutuse liike käesoleva õppevahendi III, V, VI, VII, X ja XV peatükis.

võetakse isikuid, kes on süüdi administratiivüleastumistes.

2. Administratiivüleastumiseks tunnistatakse üldkohustuslike eeskirjade rikkumine, mis tekitab sotsialistlikule riigile kahju. Riik, olles huvitatud vajaliku korra tugevdamisest, keelab õigusnormide abil just niisugused teod, mis on temale ohtlikud ja kahjulikud. Järelikult on **õigusvastasus** administratiivüleastumise kohustuslik tunnus.

Administratiivüleastumiste loetelu on erakordselt mitmekesine. Need on mitmesuguste sanitaar-, tuleohutuse ja veterinaar-, avaliku korra, sõjaväelise arvestuse ja passimäärustiku, maa- ja veekasutuse, metsade kaitse, jahinduseeskirjade jne. rikkumised. Nõukogude õiguses kehtib seaduslikkuse tähtsa tagatisena põhimõte, mille kohaselt mitte kedagi ei saa võtta haldusvastutusele, kui see vastutus ei ole NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega otseselt ette nähtud.

Administratiivüleastumine võib olla õigusvastane tegu või tegevusetus. Esimesel juhul teeb süüdlane seadusega keelatud tegusid, teisel juhul — ei tee seda, milleks oli kohustatud. Näiteks õhu-, vee- ja raudteetranspordi eeskirjadega on reisijatel keelatud pagasis kaasa võtta tuleohtlikke ja mürgiseid aineid. Igaühte, kes rikub antud keeldu, saab võtta haldusvastutusele.

Passiivne käitumine (tegevusetus) iseloomustab ametiisikute enamikke administratiivüleastumisi. Nad ei kindlustanud oma teenistuskohustuste täitmisel teatud eeskirju: tuleohutuse, töökaitse, heitvee puhastamise jne. kohta.

3. Administratiivüleastumine kui seadust rikkuv tegu ei piirdu ainult isiku välise käitumisega. Selle iseloomustamisel on oluline osa isiku enda suhtumisel oma käitumisse — tema süül. Administratiivüleastumiseks võib pidada ainult **süülist tegu.** Süü puudumisel ei tohi kedagi võtta haldusvastutusele. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 21. juuni 1961. a. seadluses «Administratiivkorras määratavate rahatrahvide kohaldamise edasise piiramise kohta» on otsene juhis süü kui haldusvastutuse kohaldamise kohustusliku tingimuse kohta.

Süü ilmneb administratiivüleastumises üldkohustusliku eeskirja **tahtlikus** või **ettevaatamatus** rikkumises. Üksnes tahtlikult saab toime panna selliseid üleastumisi nagu pisihuligaansus, pisispekulatsioon, salakaubavedu, salaküttimine. Ettevaatamatute tegude näideteks on mõned passirežiimi (passi kaotamine), sõjaväelise arvestuse, tuleohutuse, töökaitse jne. eeskirjade rikkumised.

Süü vorm (tahtlus või ettevaatamatus) suurendab sageli ründe ühiskonnaohtlikkuse astet ja muudab isegi tema õiguslikku iseloomu. Külvide ettevaatamatu kahjustamine on administratiivüleastumine ja toob endaga kaasa haldusvastutuse. Vastupidi, külvide tahtlik rikkumine on juba kriminaalkuritegu ja karistatakse kriminaalseaduse järgi.

Loomulikult tuleb isikut, kes on toime pannud tahtliku üleastumise, muude võrdsete tingimuste korral rangemalt karistada.

4. Haldusvastutusele võetavaid isikuid nimetatakse administratiivüleastumise subjektideks. Seaduse järgi võivad nendeks olla NSV Liidu kodanikud, kodakondsuseta isikud ja samuti välismaalased, kes ei evi diplomaatilist immuniteeti.

Haldusvastutuse küsimuse otsustamisel arvestatakse õiguserikkuja vanust. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 21. juuni 1961. a. seadluse ja mitmete vabariiklike aktidega on kinnitatud üldine kord — haldusvastutusele saab võtta isikut, kes õiguserikkumise toimepanemise ajaks on saanud 16-aastaseks. Seepärast käitub ebaõigesti raudtee revident, kes trahvib piletita sõidu eest 15-aastast õpilast. Revident peab niisugusel juhtumil andma materjali reisijateveo eeskirjade rikkumise kohta läbivaatamiseks eriorganile — rajooni (linna) töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee alaealiste asjade komisjonile.

Liiduvabariikides vastuvõetud alaealiste asjade komisjonide põhimäärused kinnitavad kasvatusliku iseloomuga mõjutamisvahendite süsteemi, mida komisjon võib kohaldada ühiskonnavastaseid tegusid toimepannud alaealise suhtes (vabandamine kannatanu ees; hoiatus; noomitus või vali noomitus; kohustada oma tööga hüvitama tekitatud materiaalne kahju, kui see ei

ületa 20 rubla;[1] anda alaealine töökollektiivi järelevalve alla jne.).

Seadus tõstab real juhtudel vanuse alammäära, mille saabumisel võidakse isikut haldusvastutusele võtta. See on tingitud administratiivüleastumiste endi erinevast iseloomust. Sõjaväelise arvestuse mõningate eeskirjade rikkumine on võimalik ainult pärast 18-aastaseks saamist.

5. Haldusõiguslik seadusandlus tunneb ka vastutuse niinimetatud erisubjekte. Teisiti öeldes, mõnede administratiivüleastumiste eest võetakse vastutusele ainult neid isikuid, kellel on seaduses täpselt näidatud ametiseisund või kutse. Näiteks alkohoolsete jookide müügi eeskirjade rikkumise eest vastutavad ainult kaubandus- ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete töötajad. Tulirelvade hoidmise eest saab karistada ainult isikuid, kellele on usaldatud ametiasutusele kuuluvate tulirelvade hoidmine.

Haldusvastutust (trahve) kohaldati 1961. aastani mitte ainult füüsilistele isikutele, vaid ka ettevõtetele, asutustele ja organisatsioonidele. Ametiisikute isikliku vastutuse tõstmise eesmärgil on käesoleval ajal administratiivtrahvide määramine ettevõtetele, asutustele ja organisatsioonidele tühistatud. Näiteks niisuguse rikkumise eest, nagu seda on puhastamata heitvee juhtimine veekogusse puhastusseadmete rikke tagajärjel, ei vastuta ettevõte tervikuna, vaid personaalselt see ametiisik, kes oma ametiseisundi järgi pidi õigeaegselt rakendama abinõusid eeskirjade täitmiseks. Seadus keelas ettevõtetel, asutustel ja organisatsioonidel võtta oma kanda ametiisikutele määratud trahvisummasid.

6. Organite ja ametiisikute loetelu, kellel on õigus lahendada administratiivüleastumiste asju ja kohaldada halduskaristusi, on seadusega kindlaks määratud.

Suurema osa administratiivüleastumise materjalidest vaatavad läbi rajoonide ja linnade, külade ja alevite töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede juures asuvad administratiivkomisjonid. Nende põhiülesanne on seaduses määratletud järgmiselt: «Admi-

[1] Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 24. novembri 1967. a. seadlusega kinnitatud «Alaealiste asjade komisjoni põhimääruse» § 16 p. 4 kehtestas kahjusumma piiriks 50 rubla.

nistratiivkomisjonide põhiülesandeks on nõukogude seaduslikkuse täitmise kindlustamine ning üldsuse abistamine tema võitluses avaliku korra ja sotsialistliku ühiselu reeglite täitmise kindlustamiseks.» [1]

Õigus administratiivüleastumise materjale läbi vaadata ja süüdlastele karistusi kohaldada on peale nende komisjonide ka mõnedel teistel organitel. Sinna kuuluvad näiteks miilitsa, riikliku autoinspektsiooni, tuletõrje, vee-, kala- ja metsakaitse organid ja ametiisikud. Mõnesid halduskaristusi võivad kohaldada rahvakohtunikud ainuisikuliselt ja alaealiste asjade komisjonid.

§ 2. Halduskaristuste liigid

1. Halduskaristusi kohaldatakse õiguskorra kaitseks, üleastuja parandamiseks ja ümberkasvatamiseks ning uute õiguserikkumiste ärahoidmiseks.

Halduskaristuste süsteemis on erineva iseloomu, raskuse ja tagajärgedega vahendid, mis võimaldavad arvestada karistuse määramisel õiguserikkuja isiksust ja tema käitumise ühiskonnaohtlikkuse astet. Halduskaristuste peamisteks liikideks on: hoiatus, rahatrahv, paranduslikud tööd, administratiivarest, konfiskeerimine, eriõiguste äravõtmine.

2. Hoiatus seisneb õiguserikkuja hukkamõistmises riigi nimel. Olles kõige leebemaks halduskaristuseks, kohaldatakse seda isikule, kes on esmakordselt toime pannud vähetähtsa administratiivüleastumise ja keda iseloomustatakse positiivselt tööl ja kodus. Mitte igasugust hoiatust ei vaadelda halduskaristusena. Näiteks postimiilits hoiatas jalakäijat, et tänavat tohib ületada rohelise valgusfoori all, autoinspektor peatas sõiduauto ja tegi juhile märkuse sõidukiiruse ületamise eest. Selliseid hoiatusi ei tohi lugeda halduskaristusteks. Aga kui hoiatus on mingil viisil fikseeritud (olgu see siis üleastumist arutanud organi või ametiisiku kirjalik määrus või juhitalongi augustamine), loetakse see halduskaristuseks.

[1] Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 7. veebruari 1962. a. seadlusega kinnitatud «Administratiivkomisjoni põhimääruse» § 3. — *Tõlk.*

3. Trahv on rahaline karistus administratiivüleastumise eest. Administratiivüleastumiste liigid, mille eest võib kohaldada rahatrahvi, määratakse kindlaks NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega. Selliste tüüpilisemate administratiivüleastumiste näideteks on pisihuligaansus, kodupuskari valmistamine ja omandamine, miilitsatöötaja või rahvamalevlase seadusliku korralduse või nõudmise täitmisest kuritahtlik keeldumine, administratiivjärelevalve, passisüsteemi ja piirirežiimi rikkumine, sanitaar- ja veterinaareeskirjade, jahindus- ja kalapüügieeskirjade, mitmesuguste transpordiliikide kasutamise eeskirjade rikkumine jne.

Üldsätted administratiivtrahvidest on kehtestatud NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 21. juuni 1961. a. seadlusega ja selle alusel liiduvabariikides väljaantud samanimeliste seadlustega, samuti administratiivkomisjonide põhimäärusega.

Seadusandlus haldusvastutusest lubab kodanikke trahvida administratiivüleastumise eest tavaliselt kuni 10 rublani. Kuid võitluse tugevdamiseks eriti kuritahtlike üleastumiste vastu võib trahvi suurust tõsta. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuli 1966. a. seadluse «Huligaansuse eest vastutuse tugevdamisest» alusel võivad miilitsaorgani ülem või rahvakohtunik trahvida kodanikke toimepandud pisihuligaansuse eest (s. o. ebatsensuurne sõim avalikus kohas, kodanike solvav tülitamine ja muud taolised teod, mis rikuvad avalikku korda ja kodanike rahu) 10 kuni 30 rublani.

Ametiisikutele saab rahatrahvi määrata suuremas summas — kuni 50 ja mõningatel juhtudel koguni kuni 100 rubla. Näiteks NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 14. mai 1970. a. seadluses «Administratiivvastutusest maaseadusandluse rikkumise eest» on ette nähtud, et maade rikkumises ja ebamajanduslikus kasutamises süüdiolevaid ametiisikuid võidakse trahvida kuni 100 rublani.

Vähemtähtsate üleastumiste eest (näiteks piletita sõit autobussis, tänava ületamine selleks mitteettenähtud kohas) on ette nähtud väikesed trahvid, mis nõutakse sisse kohapeal selleks volitatud isiku — postimiilitsa, riikliku autoinspektori, piletikontrolöri poolt.

4. Paranduslikku tööd võidakse haldusvastutusena kohaldada pisihuligaansuse (NSV Liidu Ülemnõukogu

Presiidiumi 26. juuli 1966. a. seadlus), miilitsatöötaja või rahvamalevlase seadusliku korralduse või nõudmise täitmisest kuritahtliku keeldumise (NSV Liidu Ülemnõukogu 15. veebruari 1962. a. seadlus) ja pisiriisumise eest (mõnede liiduvabariikide, näiteks Leedu, Eesti, Usbeki seadusandluse järgi). Paranduslik töö määratakse ainult rahvakohtuniku määrusega tähtajaga kuni kaks kuud.

Paranduslikku tööd kantakse administratiivüleastumise toimepannud isiku töökohas või mujal selle organi juhatusel, kelle pädevusse kuulub paranduslikku töö organiseerimine, kuid õiguserikkuja elukohas.

Õiguserikkuja materiaalne mõjutamine paranduslikku töö määramisel avaldub selles, et riigi tuludesse peetakse kinni kuni 20 protsenti tema töötasust. Selle vahendi efektiivsus seisneb ka selles, et tema kohaldamine on seotud kollektiivi kasvatusliku mõjuga.

Paranduslikku tööd ei kohaldata õpilaste, I ja II grupi invaliidide, rasedate ja kuni 8-aastasi lapsi omavate naiste suhtes, kui perekonnas ei ole teist isikut, kes on võimeline hooldama lapsi.

On vaja eristada paranduslikku tööd kui halduskaristust kriminaalkaristusena kohaldatavast paranduslikust tööst. Viimane mõistetakse kohtuotsusega toimepandud kuriteo eest tähtajaga kuni üks aasta. Sellega kaasneb karistatus. Paranduslik töö halduskaristusena ei too kaasa karistatust, ei ole töölt vallandamise aluseks ega katkesta tööstaaži.

Paranduslikku tööd kui halduskaristust ei tohi samuti segi ajada ühiskonnavastase, parasiitliku eluviisiga, ühiskondlikult kasulikust tööst kõrvale hoidva isiku kohustusliku töölesuunamisega rajooni (linna) töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee otsuse alusel.

5. Isikutele, kes on toime pannud tõsisemaid administratiivüleastumisi (pisihuligaansus, pisispekulatsioon, miilitsatöötaja või rahvamalevlase seadusliku korralduse või nõudmise täitmisest kuritahtlik keeldumine), lubatakse kohaldada administratiivaresti. See seisneb lühiajalises (kuni 15 ööpäeva) vabadusekaotuses kohustusliku rakendamisega füüsilisele tööle. Määruse selle kohta langetab rahvakohtunik ainuisikuliselt (erinevalt kohtuotsusest kriminaalasjas, mis langeta-

takse kohtu poolt, kollegiaalselt kolmeliikmelises koosseisus).

Administratiivarestile allutatud isikuid peetakse vahi all siseministeeriumi organite poolt määratud kohtades. Vahi all viibimise aja eest nõutakse sisse toidu ja ülalpidamise tasu. Suitsetamine, kirjavahetus, toiduainete ostmine, pakkide saamine on neil keelatud. Alalises töökohas palka ei säilitata.

Administratiivüleastumiste eest rakendatakse vahialuseid ilma töötasu maksmiseta mitmesugustel ühiskondlikult kasulikel töödel (tänavate, õuede jne. koristamine). Vahialuste töö organiseerimine pannakse kohalike töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteedele. Tööst kõrvalehoidumise korral võib rahvakohtunik pikendada vahi all hoidmise tähtaega 30 ööpäevani.

6. Konfiskeerimine on süüdlase administratiivüleastumisega seotud vara sunduslik tasuta äravõtmine riigi omandusse.

Vara konfiskeerimine on seadusega rangelt piiratud. Nõukogude haldusõiguslik seadusandlus lubab kohaldada konfiskeerimist haldusvastutuse vahendina postiga edasisaatmiseks keelatud esemete leidmisel; tolliorganite eest raha, väärtesemete ja teiste esemete peitmisel, mille väljavedu on võimalik ainult Tollipeavalitsuse eriloal; kodanikelt tsiviilkäibest kõrvaldatud vara leidmisel (salakaubad, relvad, laskemoon, jahipidamiseks keelatud saak). Konfiskeeritakse samuti pisispekulatsiooni esemed ja mõnede administratiivüleastumiste vahendid (näiteks kalavõrgud, salaküttide relvad).

Mõnikord kohaldatakse konfiskeerimist koos teiste haldusvastutuse vahenditega. Nii kaasneb näiteks ebaseadusliku jahipidamise vahendite konfiskeerimisele alati süüdlase trahvimine administratiivkorras.

Vara konfiskeerimisel koostatakse eriline akt, kus näidatakse kohustuslikult, millised esemed kuuluvad konfiskeerimisele.

7. Eriõiguste ajutine äravõtmine on administratiivse mõjutamise vahend, mis seisneb kodanikelt teatud ajaks õiguse äravõtmises kasutada oma vara või tegutseda teataval tegevusalal. Seda vahendit kohaldatakse isikute karistamiseks, kes on süüdi neile antud õiguste kuritarvitamises või mittekohases kasutamises.

Seadusandlus näeb ette võimaluse kohaldada seda haldusvastutuse vahendit järgmistel juhtudel:

umbrohuga võitlemise kohustuse kuritahtliku täitmata jätmise korral võidakse rajooni, linna töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee otsusega süüdiolevalt kodanikult maakasutusõigus ära võtta;

jahinduseeskirjade rikkumises süüdiolevalt isikult, kui jahindus ei ole talle elatusallikaks, võetakse jahipidamisõigus ära kuni kolmeks aastaks;

transpordivahendite juhtimise eest ebakaines olekus võetakse juhtidelt transpordivahendite juhtimise õigus teatud ajaks ära.

§ 3. Menetluse kord administratiivüleastumise asjades

1. Seadusega on kehtestatud administratiivüleastumise asjade läbivaatamise erieeskirjad. Nende täitmine tagab haldusvastutusele võetavate kodanike õigused, võimaldab asjas välja selgitada tõde ja kohaldada süüdlasele õiglast mõjutamisvahendit.

Administratiivüleastumiste materjalide läbivaatamise kord on üksikasjalikult reglementeeritud vabariikide administratiivkomisjonide põhimäärustega.

2. Iga administratiivüleastumise kohta, välja arvatud juhud, kus seaduse järgi kohaldatakse karistust kohapeal, tuleb koostada vormikohane protokoll. Selle koostamine tähendab, et asi administratiivüleastumise kohta on algatatud. Protokollis näidatakse koostamise aeg ja koht; protokolli koostaja ametikoht, perekonnanimi ja initsiaalid; süüdlase perekonna-, ees- ja isanimi, sünniaeg, töökoht, töötasu suurus, elukoht ja perekonnaseis; viide õiguserikkuja isikuttõendavale dokumendile; üleastumise kirjeldus; rikutud akti nimetus; kannatanu ja tunnistajate perekonnanimed ja aadressid.

Kui õiguserikkujal ei ole kaasas isikut tõendavat dokumenti ja puuduvad tunnistajad, kes saaksid teatada tema kohta vajalikke andmeid, võidakse ta toimetada miilitsajaoskonda, töörahva saadikute nõukogu küla või alevi täitevkomiteesse, rahvamaleva staapi isiku väljaselgitamiseks ja protokolli koostamiseks.

Isikute ring, kes on volitatud koostama protokolle administratiivüleastumiste kohta, on seadusega rangelt

piiratud. Seejuures kehtib vastuvaidlematu reegel, et ametiisikud ja üldsuse esindajad, kellele on antud protokolli koostamise õigus, võivad algatada asja ainult nende eeskirjade rikkumise puhul, mille järelevalvet nad seaduse kohaselt teostavad. Näiteks on rahvamalevlane volitatud vormistama protokolli mitte kõigis, vaid ainult kahes asjade kategoorias — avaliku korra rikkumise ja rahvamalevlase seadusliku korralduse või nõudmise täitmisest kuritahtliku keeldumise asjades. Protokolli koostamise õigust tõendab tunnistus, mis tuleb esitada isikute nõudmisel, kelle kohta protokoll koostatakse.

Süüdlase õigust kaitsele administratiivüleastumise asja algstaadiumis kindlustatakse sellega, et tal on õigus tutvuda protokolli sisuga, esitada omakäeline seletus ja märkused protokolli olemuse kohta, selgitada protokolli allakirjutamisest keeldumise motiive.

Administratiivüleastumise asja algatamisel on oluline tähtsus seadusega kehtestatud tähtaegadel. Kuuajalise tähtaja möödalaskmisel administratiivüleastumise päevast ei saa asja enam algatada. Protokolli ei koostata, kui:

isiku käitumises puudub administratiivüleastumise koosseis;

isik, kes pani toime üleastumise, ei olnud üleastumise ajaks saanud 16-aastaseks;

haldusvastutust sisaldav normatiivakt oli asja algatamise ajaks tühistatud;

isik on kehtestatud korras tunnistatud vaimuhaigeks.

3. Nõutavas vormis koostatud protokoll saadetakse organile, kellel on õigus sisuliselt asja arutada. Sellest momendist algab menetluse järgmine staadium — administratiivüleastumise asja läbivaatamine, mil toimub peamine — asja objektiivne läbivaatamine ja otsustamine.

Põhilisteks organiteks administratiivüleastumise asjade läbivaatamisel on rajoonide, linnade töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede administratiivkomisjonid, mis moodustatakse rahvasaadikutest ja üldsuse esindajatest.

Administratiivkomisjonid vaatavad materjale üleastumiste kohta läbi lahtistel istungitel, tööst vabal ajal, vastutusele võetava isiku juuresolekul. Talle kind-

lustatakse õigus tutvuda kõigi materjalidega, anda seletusi üleastumise olemuse kohta, esitada taotlusi. Vajaduse korral võidakse istungile kutsuda tunnistajad, samuti riigiorganite ja ühiskondlike organisatsioonide esindajad. Seadus lubab asja arutada tagaselja ainult süüdlase ilmumata jäämise korral, kui talle istungi ajast ja kohast oli õigeaegselt teatatud.

4. Peale asja hoolikat tundmaõppimist ja kõiki tema tehiolusid arvestades koostatakse määrus halduskaristuse kohaldamise kohta. Seadus nõuab määruse kohustuslikku vormistamist ka sel juhul, kui haldusvastutusele võetav isik tunnistati süütuks või kui teda ei karistatud.

Administratiivkomisjoni määrus võetakse vastu lihthäälteenamusega. Määrus antakse süüdlasele kätte hiljemalt 5[1] päeva jooksul, arvates tegemise päevast. Liiduvabariikide seadusandlusega on ette nähtud, et administratiivkomisjoni määrus tehakse üldsusele teatavaks õiguserikkuja töö- või elukoha järgi.

Administratiivkomisjonide jaoks kehtestatud asjade läbivaatamise kord, välja arvatud mõned erandid, laieneb ka enamikule teistele organitele, kes vaatavad läbi administratiivüleastumiste materjale. Näiteks arutamise eriline kord on kehtestatud pisihuligaansuse materjalide kohta — need vaadatakse läbi miilitsaorgani ülema või rahvakohtuniku poolt ainuisikuliselt (lahendamine toimub ühe ööpäeva jooksul, süüdlase osavõtt lahendamisest on kohustuslik jne.).

5. Määrus administratiivtrahvi kohaldamise kohta peab süüdlase poolt olema täidetud 15 päeva jooksul arvates määruse kätteandmise päevast. Isik, keda trahviti pisihuligaansuse eest, on kohustatud tasuma trahvi 3 päeva jooksul arvates miilitsajaoskonna ülema või rahvakohtuniku määruse tegemisest. Trahvi tasumata jätmise korral nimetatud tähtaja jooksul saadetakse trahvimäärus töökohta trahvisumma töötasust kinnipidamiseks.

Kui trahvitu ei tööta, antakse trahvimäärus kohtutäiturile nõudmise pööramiseks õiguserikkuja varale. Liiduvabariikide seadusandlusega on kinnitatud vara liikide loetelu, millele ei või sissenõuet pöörata.

---

[1] Eesti NSV-s 3 päeva jooksul.

Mõnedes administratiivüleastumise kategooriates on võimalik ainult otsuse sundtäitmine (näiteks administratiivarest, vara konfiskeerimine). Tavaliselt viib karistuse täide organ, kes selle määras. Seaduses on klausel, et trahvimäärus, mis ei ole täidetud kolme kuu jooksul, ei kuulu enam täitmisele. Selleks volitatud riigiorganid peavad tarvitusele võtma kõik abinõud süüdlase karistuse vääramatuks täitmiseks nimelt nende kolme kuu jooksul.

6. Kodanike õiguste kaitse tähtsaks garantiiks on võimalus halduskaristusele edasi kaevata. Kaebus administratiivtrahvi peale esitatakse elukohajärgsele rahvakohtule. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 21. juuni 1961. a. seadlus, nähes ette halduskorras trahvitud isiku õiguse pöörduda kaebusega kohtusse, ei takista kõrgemalseisval haldusorganil kaebust järelevalve korras lahendada.

Kaebuse esitamiseks on kehtestatud 10-päevane tähtaeg, arvates trahvimääruse kätteandmise päevast.

Kaebuse esitamine seadusega kehtestatud tähtaja jooksul peatab halduskorras teostatava sissenõude kaebuse sisulise lahendamiseni. Kuid seadusega on kindlaks määratud üksikud erandid määrustele kaebuste esitamise üldisest korrast. Miilitsaorgani ülema määrus trahvi kohaldamise kohta pisihuligaansuse, pisispekulatsiooni, miilitsatöötaja või rahvamalevlase seadusliku korralduse või nõudmise täitmisest kuritahtliku keeldumise eest edasikaebamisele ei kuulu ja täidetakse viivitamatult. Määrusi seda liiki administratiivüleastumiste kohta võidakse ümber vaadata ainult kohtu või prokurörijärelevalve korras.

XV peatükk

KURITEGU JA KRIMINAALVASTUTUS

§ 1. Kuriteo mõiste. Kriminaalkaristus

1. Kriminaalseadusandlus määrab kindlaks, millised teod (tegu või tegevusetus) tunnistatakse kuritegelikeks, millistel tingimustel saabub kriminaalvastutus ja milline on süüdlase karistus. Kriminaalseadusandlus

peab kaitsma kuritegelike rünnakute eest sotsialistlikku riiki, Nõukogude kodanikke ja riigis kehtivat õiguskorda; kasvatama kodanikes lugupidamist seaduste ja sotsialistliku ühiselu reeglite vastu, aidates sellega kaasa kuritegevuse kaotamisele.

NLKP programmis on kirjutatud, et ühiskonnas, mis ehitab kommunismi, ei tohi olla kohta õiguserikkumistele ja kuritegevusele. Kuid seni, kuni esineb kuritegevuse ilminguid, on vaja rangelt karistada isikuid, kes panevad toime ühiskonnaohtlikke kuritegusid, rikuvad sotsialistliku ühiselu reegleid ja ei soovi ausalt töötada. Peatähelepanu peab olema suunatud kuritegude ärahoidmisele.

Nõukogude kriminaalõiguse tähtsaimad põhimõtted on sõnastatud üleliidulises seaduses — «NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alustes». Üleliiduliste seadustega on ette nähtud ka vastutus riigivastaste, sõjaväeliste ja muude kuritegude eest, mille puhul on peetud otstarbekohaseks kehtestada ühesugune kriminaalvastutus kogu NSV Liidu territooriumil.

Vastutus ülejäänud kuritegude eest on ette nähtud liiduvabariikide kriminaalkoodeksites. Neis on ka esitatud eespool märgitud üleliidulised seadused. Säärane seadusandluse süsteem võimaldab peamisi põhimõttelisi küsimusi ühetaoliselt lahendada ja samuti arvestada liiduvabariikide iseärasusi.

2. Kuritegu on kriminaalseaduses ette nähtud ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus, mis ründab Nõukogude ühiskondlikku või riiklikku korda, sotsialistlikku majandussüsteemi, sotsialistlikku omandust, isiksust, tema poliitilisi, tööalaseid, varalisi või muid õigusi, samuti muu sotsialistlikku õiguskorda ründav ja kriminaalseaduses ettenähtud ühiskonnaohtlik tegu.

Kuritegudel on erinev iseloom ja ühiskonnaohtlikkuse aste, kuid nendega tekitatakse ühiskonnale alati kahju.

Kuriteo ühiskonnaohtlikkuse mõiste on klassi-, ajalooline kategooria. Osavõtt rahuliikumisest või üksnes kuulumine kommunistlikku parteisse või muusse progressiivsesse organisatsiooni tunnistatakse paljudes kapitalistlikes riikides kuriteoks. Imperialistlik riik nõustub sõjapsühhoosi õhutamisega, inimvihkajaliku

ideoloogia propagandaga. Nõukogude riigis karistatakse sõjapropagandat ja rahvusliku või rassilise vaenu või tüli õhutamise eesmärgil tehtavat agitatsiooni kriminaalkuriteona.

Määratledes kuriteo mõiste, on seaduses juttu nii kuritegelikust tegevusest kui ka tegevusetusest. Tegevusetus muutub kuritegelikuks siis, kui isik, kes on kohustatud toime panema ühte või teist tegu, ei tee seda ja selle tagajärjel tekitatakse riigile või kodanikele kahju.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksites on kuritegude loetelud, mille eest saabub kriminaalvastutus ja kohaldatakse kriminaalkaristust kui riikliku sunni kõige rangemat vahendit. Erandiks on vähetähtsad kuriteod, mille eest seadus lubab ühiskondlike mõjutamisvahendite kohaldamist.

3. Kriminaalseadusandluse alused näevad ette, et kriminaalvastutusele ja karistamisele kuulub isik, kes on kuriteos süüdi, s. t. toime pannud kriminaalseaduses ettenähtud ühiskonnaohtliku teo tahtlikult või ettevaatamatult. Kriminaalõiguses nimetatakse tahtlust ja ettevaatamatust süü vormideks.

Tahtlus võib olla otsene ja kaudne. Kui isik saab aru oma tegevuse ühiskonnaohtlikkusest, näeb oma teo ühiskonnaohtlikku tagajärge ette ja soovib seda, on tegemist otsese tahtlusega. Kaudne tahtlus erineb otsesest ainult selle poolest, et kurjategija ei taotle kuritegelikku tagajärge — ta saab aru, et ta teod on ohtlikud ja võivad kaasa tuua kuritegelikud tagajärjed, ent suhtub nende saabumisse ükskõikselt.

Seadus näeb ette ka ettevaatamatu süü kaks vormi. Kui süüdlane nägi ette oma tegevuse ühiskonnaohtliku tagajärje võimalikkust, kuid lootis kergemeelselt neid vältida, on tegemist **kuritegeliku kergemeelsusega.**

Kui isik ei näinud ette ühiskonnaohtlike tagajärgede saabumise võimalikkust, kuigi pidi seda ette nägema ja võis seda ette näha, on tegemist **kuritegeliku hooletusega.**

4. Kriminaalvastutusele ja karistamisele kuuluvad ainult isikud, kes on jõudnud teatud vanusesse. Tapmise, kehavigastuste tahtliku tekitamise ja mõnede teiste kuritegude eest vastutavad need, kes on saanud 14-aastaseks. Kõikide ülejäänud kuritegude eest on kri-

minaalvastutus kehtestatud alates 16-aastaseks saamisest.

Kui ühiskonnaohtlikke tegusid panevad toime isikud, kes ei ole jõudnud märgitud vanusesse, siis vastutavad nemad ja nende vanemad alaealiste asjade komisjoni ees.

5. Kriminaalvastutusele ei kuulu süüdimatud isikud, s. t. need, kes ühiskonnaohtliku teo toimepanemise ajal ei olnud võimelised endale oma teost aru andma või seda juhtima kroonilise vaimuhaiguse, vaimutegevuse ajutise rikke, nõrgamõistuslikkuse või muu haigusliku seisundi tõttu. Süüdimatuse seisund tehakse kindlaks kohtu või uurimisorganite poolt kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi arvamuse alusel. Süüdimatu suhtes kohaldatakse kohtuotsuse alusel meditsiinilise iseloomuga sunnivahendeid.

Süüdimatuse seisundist tuleb eristada joobeseisundit, mis on esile kutsutud alkohoolsete jookide või narkootikumide tarvitamisega. Selline seisund ei välista vastutust toimepandu eest, vaid on, vastupidi, süüd raskendavaks asjaoluks.

6. Seadus näeb ette kaks asjaolu, mille esinemisel ei tunnistata kuriteoks kuriteoga väliselt sarnaseid tegusid. Üks nendest on **hädakaitse** ja teine **hädaseisund.**

Tegevus, millel on küll kriminaalseaduses ette nähtud teo tunnused, kuid mis pandi toime hädakaitse seisundis, s. o. Nõukogude riigi või ühiskondlike huvide või kaitsja enese või teise kodaniku isiku või õiguse kaitsel ühiskonnaohtliku ründe vastu ründajale kahju tekitamise teel, ei ole kuritegu.

Need teod ei ole kuritegelikud, sest neil puudub ühiskonnaohtlikkuse tunnus. Nad ei ole üksnes ohutud, vaid ka ühiskonnale kasulikud, sest sellega takistati kuritegu.

Ent seadus näeb ka ette, et kaitsja ei tohi ületada hädakaitse piire (ei tohi kurjategijale kätte maksta ega korraldada tema üle omakohut). Kaitsta võib ründe eest selliselt, et need teod vastaksid ründe iseloomule ja ohtlikkusele.

Kuriteoks ei ole samuti tegevus, millel on küll kriminaalseaduses ettenähtud kuriteo tunnused, kuid mis pandi toime hädaseisundis, s. o. ohu kõrvaldamiseks,

mis ähvardas ühiskondlikke või Nõukogude riigi või isiksuse huvisid või antud kodaniku isikut või teiste kodanike õigust, kui seda ohtu antud asjaoludel ei saadud kõrvaldada muude vahenditega ja kui põhjustatud kahju on ärahoitud kahjust väiksem.

See tähendab, et teatud tingimustes põhjustatud kahju (materiaalne kahju, isiku vastu suunatud teod) ei ole kuritegu, kui isik oma tegudega kõrvaldab palju suurema kahju (ja kui tekkinud ohtu ei olnud võimalik kõrvaldada muul viisil).

Näiteks veoautojuht, nähes ette vältimatut kokkupõrget liinibussiga, keerab suurel kiirusel järsult kõrvale ja sõidab vastu tee ääres asuvat toiduainete kioskit. Ta tegu põhjustas suurt kahju. Kuid süüd selles pole, sest, omamata muud väljapääsu tekkinud olukorrast, tekitas ta selle kahju teadlikult, et ära hoida ohtlikumaid tagajärgi. Kokkupõrge autobussiga ähvardas reisijate elu. Antud juhul tegutses juht hädaseisundis ja seadusega tunnistatakse see õiguspäraseks.

Kuriteoks ei ole samuti kodanike teod, mis sunnitult põhjustasid kurjategijale kahju tema kinnipidamisel või kuriteo tõkestamisel. See on ette nähtud NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuli 1966. a. seadlusega «Huligaansuse eest vastutuse tugevdamisest».

7. Sageli on nii, et kurjategija ei saavutanud kuritegelikku tagajärge, ei lõpetanud kuriteolist käitumist temast mitteolenevatel põhjustel (tulistas inimest, kuid laskis mööda; murdis korterisse, kuid ei leidnud sealt raha jne.). Seadus näeb ette, et kuriteo ettevalmistamise ja kuriteo katse eest vastutab kurjategija nagu lõpetatud kuriteo eest, kuid karistus võib olla kergem.

Real juhtudel paneb kuriteo toime mitte üks, vaid kaks, kolm ja rohkem inimest, kusjuures vahetut täideviijat abistavad kaasosalised. Seadus näeb ette, et kuriteost osavõtjad (organisaator, kihutaja, kaasaaitaja) vastutavad toimepandud kuriteo eest koos tema vahetu täideviijaga.

8. Kriminaalkaristuse kui kuriteo eest kohaldatava repressiooni eesmärgiks on parandada ja ümber kasvatada süüdimõistetuid töösse ausa suhtumise, seaduste täpse täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus. Samaaegselt saavutatakse teinegi ees-

märk: välditakse uusi kuritegusid süüdimõistetu ja teiste isikute poolt.

Kriminaalkaristuste süsteemi meie maal iseloomustab ka see, et meil ei ole eluaegset vangistust ja vabadusekaotuse tähtaeg ei ületa tavaliselt kümmet aastat. Ainult eriti raskete kuritegude eest ja eriti ohtlikele retsidivistidele (s. o. isikutele, kes on kohtu poolt korduvate kuritegude eest niisugusteks tunnistatud) võidakse kohaldada vabadusekaotust tähtajaga kuni 15 aastat.

Nõukogude karistussüsteemis hõlmavad õige suure osa karistused, mis ei ole seotud vabadusekaotusega. Need on rajatud karistuse enda hoiatavale ja kasvatavale toimele (ühiskondlik laitus) või õiguserikkujate lahutamisele kuritegelikust keskkonnast (välja- ja asumisele saatmine), või tema parandamisele ühiskondlikult kasulikule tööle kaasamise teel (vabadusekaotuseta paranduslik töö).

Ühiskondlik laitus seisneb kohtu poolt avalikus laituse avaldamises süüdlasele tema poolt toimepandud kuriteo eest.

Väljasaatmine on süüdimõistetu eemaldamine tema alalisest elukohast. Väljasaatmist võib mõista kuni viie aastani.

Raskemate kuritegude eest võib süüdlasele kohaldada asumisele saatmist, mis seisneb süüdimõistetu eemaldamises tema elukohast kohustusega elada teatavas paikkonnas. Ka asumisele saatmist ei saa mõista üle viie aasta. Välja- ja asumisele saatmine ei ole Nõukogude seadusandluse järgi kohaldatavad alaealistele.

Kriminaalkaristuse mõned liigid seisnevad süüdlastelt rahalistes või varalistes sissenõudmistes (rahatrahv ja vara konfiskeerimine). Rahatrahvi suurus määratakse kohtu poolt kindlaks süüdimõistetu varandusliku olukorra järgi. Vara konfiskeerimine on süüdimõistetu isiklikuks omandiks oleva kogu või osa vara tasuta sundvõõrandamine riigile. Konfiskeerimisele ei kuulu süüdimõistetu enda ja tema ülalpidamisel olevate isikute tarbeesemed ja mõned muud asjad ning rahasummad.

Nõukogude seadusandlus tunneb ka niisugust kriminaalkaristust nagu teatavatel ametikohtadel töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõt-

mine. Selle karistuse tähendus seisneb selles, et takistada kuriteo sooritanud isikul toime panna taolisi kuritegusid tulevikus. Seda karistust mõistetakse nendel juhtudel, kui kohtualuse poolt toimepandud kuritegu on seotud oma ametiseisundi kuritarvitusega (kassapidaja raiskas raha, meditsiinitöötaja tegeles seadusevastase arstimisega jmt.).

Levinud karistusliigiks on paranduslik töö, mis mõistetakse tähtajaga kuni üks aasta ja seisneb selles, et süüdimõistetu töötasust peetakse kinni kuni 20%. Seda karistust kohaldatakse nende isikute suhtes, keda ei ole vaja ühiskonnast eraldada.

Kriminaalvastutuse üheks rangemaks liigiks on vabadusekaotus. See seisneb süüdimõistetu isoleerimises ühiskonnast tema paigutamise teel parandusliku töö kolooniasse või türmi kohtu poolt määratud tähtajaks. Seda karistust kohaldatakse raskemate kuritegude eest ja ta on seotud tõsiste kitsendustega süüdimõistetu suhtes. Vabadusekaotusele mõistetud isikud kannavad tavaliselt karistust parandusliku töö kolooniias, mitte türmis. Kolooniasse paigutamise eesmärgiks on takistada süüdimõistetul toime panna sotsialistlikku riiki ja Nõukogude kodanikke ründavaid tegusid, ümber kasvatada ja kohandada teda kollektiivse tööga.

Vabadusekaotusele mõistetud alaealised suunatakse kasvatusliku töö kolooniatesse, kus nad karistuse kandmise ajal saavad ühtlasi üldhariduse ning neil tekib tööharjumus.

Raskeimaks kriminaalkaristuseks on surmanuhtlus. Kuid seda karistust vaadeldakse Nõukogude seaduses ajutisena ja teda kohaldatakse erakordsetel juhtumitel. Surmanuhtluse kohaldamise võimalikkus on seadusega küllalt piiratud. Rahuajal kohaldatakse seda ainult üksikute kõige raskemate kuritegude eest (tapmine raskendavatel asjaoludel, riisumine eriti suures ulatuses ja mõned teised). Ühelgi juhul ei mõisteta surma isikut, kes kuriteo toimepanemise ajal oli noorem kui 18-aastane, ega naist, kes kuriteo toimepanemise või kohtuotsuse tegemise ajal oli rase.

9. Kuriteo eest karistuse ära kandnud isikut loetakse veel mõni aeg karistatuks. Karistatus piirab tema mõningaid õigusi. Sellesamaga jätab riik endale võimaluse teatud aja jooksul jälgida varem seadust

rikkunud isikut, enne kui taastada temale kõik ausa tööinimese õigused. Selle kõrval näeb seadus ette võimaluse tugevdada karistust isikule, kes pani kuriteo toime enne karistatuse kustumist. Karistatuse kustumise või kustutamise tähtaeg on seadusega kindlaks määratud, sõltuvalt karistuse raskusest ja tähtajast.

10. Vastutus kuriteo üksikute liikide eest on ette nähtud kriminaalkoodeksite eriosas.

Vastutus on ette nähtud järgmiste kuriteoliikide eest:[1]

riigivastased kuriteod — kodumaa reetmine, spionaaž, terroristlik akt, diversioon, kahjurlus, nõukogudevastane agitatsioon ja propaganda, riikliku saladuse avaldamine, banditism, salakaubavedu, võltsitud raha või väärtpaberi valmistamine või käibelelaskmine jmt.;

kuriteod riigi ja ühiskonna vara vastu — riisumine, hävitamine, vigastamine jmt.;

isikuvastased kuriteod — tapmine, kehavigastuste tekitamine, seksuaalkuriteod, isiku abita jätmine, laim, solvamine, ähvardamine jmt.;

kuriteod kodanike poliitiliste ja tööalaste õiguste vastu — kodaniku valimisõiguse teostamise takistamine, tööseadusandluse sätete rikkumine, kodaniku kirjavahetuse saladuse, eluruumi puutumatuse rikkumine jmt.;

kuriteod kodaniku isikliku vara vastu — salajane vargus, avalik vargus, röövimine, kelmus, väljapressimine jmt.;

majandusalased kuriteod — tööstusettevõttest mittekvaliteetse või mittekomplektse toodangu väljalaskmine, eraettevõtjalik tegevus, spekulatsioon, ostjate petmine, kodupuskari ajamine, keelatud tööndusega tegelemine, jahindus- ja kalapüügi eeskirjade rikkumine, ebaseaduslik metsaraie jmt.;

ametialased kuriteod — ametiseisundi või võimu kuritarvitamine, võimuliialdus või ametialaste volituste ületamine, ametialane lohakus, ametialane võltsimine, altkäemaks, juurdekirjutus riiklikus aruandes või plaanitäitmise moonutatud aruandeandmete esitamine;

kuriteod õigusemõistmise vastu — ebaseaduslik

---

[1] Kuritegude liigitus on viidud vastavusse ENSV Kriminaalkoodeksi süsteemiga. — *Tõlk.*

kriminaalvastutusele võtmine või süüdistustõendite kunstlik loomine, õigusemõistmisele mittevastava kohtuotsuse või -määruse tegemine, ebaseaduslik vahistamine, arest, kinnipidamine või sundtoomine, valekaebus, vahistatu põgenemine jmt.;

valitsemiskorra vastased kuriteod — vastuhakkamine võimuesindajaile või avalikku korda kaitsvale üldsuse esindajale, ähvardus või vägivald ametiisiku või kodaniku suhtes, kes täidab ühiskondlikku kohustust, «Passimäärustiku» sätete rikkumine, omavoli jmt.;

kuriteod avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu — huligaansus, teadvalt kuritegelikul teel saadud vara omandamine või turustamine, süstemaatiline hulkurlus või kerjamine, alaealise kaasatõmbamine kuritegevusele, transpordivahendi ohutu liiklemise või ekspluateerimise eeskirjade rikkumine, tulirelva valmistamine, hoidmine või edasiandmine, laskemoona või lõhkeaine ebaseaduslik omandamine, tugevatoimelise mürk- või narkootilise aine ebaseaduslik omandamine või edasiandmine jmt.;

sõjaväelised — käsu mittetäitmine, omavoliline lahkumine, deserteerimine ja muud sõjaväeteenistuse korra vastased kuriteod.

§ 2. Kuriteod riigi ja ühiskonna vara vastu

1. V. I. Lenin näitas, et sotsialistliku omanduse kaitsmine riisumiste ja rikkumiste eest on üldrahvalik üritus ja kutsus üles halastamatult võitlema rahva vara riisujatega. «Rikkad ja sulid — need on ühe medali kaks külge, need on kaks peamist kapitalismi poolt üleskasvatatud **parasiitide** liiki, need on sotsialismi peavaenlased, need vaenlased tuleb võtta kogu elanikkonna erilise järelevalve alla, nendega tuleb halastamatult arveid õiendada, kui nad vähimalgi määral rikuvad sotsialistliku ühiskonna reegleid ja seadusi.»[1]

Nõukogude riigi arengu protsessis kajastusid need leninlikud juhised järjekindlalt paljudes õigusaktides. Need on saanud konstitutsiooniliseks põhimõtteks. NSV Liidu konstitutsioonis on öeldud, et iga kodanik on

[1] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 378.

kohustatud hoidma ja tugevdama ühiskondlikku, sotsialistlikku omandust kui nõukogude korra püha ja puutumatut alust, kui kodumaa rikkuse ja võimsuse allikat, kui kõigi töötajate külluslikku ja kultuurse elu allikat. Nõukogude riik, kaitstes sotsialistlikku omandust mitmesuguste vahenditega, kohaldab ühiskonnaohtlike rünnete puhul süüdlaste suhtes äärmist vahendit — kriminaalkaristust.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksite eriosas on need kuriteod välja toodud eripeatükis «Kuriteod riigi ja ühiskonna vara vastu». Ründe iseloomu järgi võib neid jaotada kolme gruppi: a) riigi või ühiskonna vara riisumised; b) varalise kahju tekitamine riigile või ühiskondlikule organisatsioonile; c) riigi või ühiskonna vara hävitamine või rikkumine.

2. Riisumise all mõistetakse riigi või ühiskonna vara tahtlikku seadusevastast hõivamist või oma omandiks pööramist kurjategija poolt.

Riisumine on kõige ohtlikum ründeliik sotsialistlikule omandile. Vastutust eristatakse riisumise viisi ja kahju suuruse järgi.

Varguse, s. t. vara salajase hõivamise eest on kriminaalkoodeksis ette nähtud karistus vabadusekaotuse näol kuni kolme aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani.

Kui see kuritegu on toime pandud korduvalt või isikute grupi eelneval kokkuleppel, siis on karistuseks vabadusekaotus kuni kuus aastat. Kui vargus on toime pandud eriti ohtliku retsidivisti poolt või suures ulatuses, siis saab selle eest mõista vabadusekaotuse viiest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega.

Avalikku vargust, s. t. riisumist kannatanu või teiste isikute juuresolekul vägivalda kasutamata, karistatakse vabadusekaotusega kuni nelja aastani või parandusliku tööga kuni ühe aastani. Avalikku vargust, kui see oli seotud vägivallaga, mis ei olnud ohtlik elule ja tervisele, või oli pandud toime isikute grupi eelneval kokkuleppel või korduvalt, karistatakse vabadusekaotusega kolmest kuni seitsme aastani. Kui see kuritegu on toime pandud eriti ohtliku retsidivisti poolt või suures ulatuses, siis on karistus kuus kuni viisteist aastat vabadusekaotust ühes vara konfiskeerimisega.

Röövimise eest, s. t. elule või tervisele ohtliku vägivalla kasutamise eest või ähvarduse eest vahetult kasutada sellist vägivalda vara hõivamiseks selle omastamise eesmärgil, on ette nähtud vabadusekaotus kolmest kuni kümne aastani ühes vara konfiskeerimisega. Röövimist, mis on toime pandud isikute grupi eelneval kokkuleppel, või kui see oli seotud üliraske kehavigastuse tekitamisega, või kui see oli toime pandud eriti ohtliku retsidivisti poolt või isiku poolt, kes on varem toime pannud röövimise või banditismi, või kui see oli suunatud riisumisele suures ulatuses, karistatakse vabadusekaotusega kuuest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega.

Eri norm näeb ette vastutuse riigi ja ühiskonna vara riisumise eest omastamise, raiskamise või ametiseisundi kuritarvitamise teel.

Omastamine või raiskamine seisneb süüdlasele usaldatud või tema valduses oleva (näiteks laohoidja, müüja, kassapidaja jt. käes olev vara) vara seadusevastases pööramises oma varaks võõrandamise või kulutamise teel.

Riisuda ametiseisundi kuritarvitamise teel saab ainult ametiisik. Seejuures ta omastab vara, mis küll temale vahetult ei ole usaldatud, kuid mida ta käsutab oma ametiseisundi tõttu.

Karistus taoliste kuritegude eest on vabadusekaotus kuni nelja aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani ühes teatavatel ametikohtadel töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmisega.

Sama tegevuse eest, mis on toime pandud korduvalt või isikute grupi eelneval kokkuleppel, võib kohus mõista vabadusekaotuse kuni seitse aastat, kuid kahju tekitamisel suures ulatuses — kuuest kuni viieteistkümne aastani. Mõlemal juhul võib lisakaristusena kohaldada teatavatel ametikohtadel töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmist.

Riisumine pannakse vormist sõltumata alati toime otsese tahtlusega. Süüdlane saab aru, et ta võõrandab ja pöörab oma kasuks riigi või ühiskonna vara, samuti näeb ette ja soovib just niisuguste tagajärgede saabumist.

Eesmärgiga tugevdada võitlust riigi või ühiskonna vara eriti suures ulatuses riisumistega eraldas seaduse-

andja selle kuriteo ja nägi ette range karistuse — vabadusekaotuse kümnest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega või surmanuhtluse. Vastutus sellise riisumise eest saabub sõltumata tema toimepanemise viisist.

Pisiriisumise materjale vaatavad tavaliselt läbi seltsimehelikud kohtud. Nendel juhtudel, kui pisiriisumise on toime pannud isik, kelle suhtes ei saa kohaldada ühiskondlikke mõjutamisvahendeid, saabub kriminaalvastutus. Nii on Vene NFSV kriminaalkoodeksis ette nähtud karistada pisiriisujaid vabadusekaotusega kuni kuus kuud, parandusliku tööga kuni üks aasta või rahatrahviga kuni 50 rubla. Raskendavatel asjaoludel vastutus tugevneb — kohaldatakse vabadusekaotust kuni kaks aastat ja rahatrahvi kuni 100 rubla.

Pisiriisumisest erineb riisumine, mida seadus nimetab riisumiseks väikeses ulatuses. Niisuguste esmakordsete riisumiste puhul, kui seaduses ettenähtud karistuste kohaldamine teo asjaolusid ja süüdlase isiksust arvestades ei ole vajalik, lubatakse mõista rahatrahvi riisutud vara kuni kolmekordses väärtuses.

3. Kriminaalkoodeksites on mitu normi, mis aitavad riisumise tunnuste puudumise korral võidelda riiklikule või ühiskondlikule organisatsioonile varalise kahju tekitamisega. Niisugusteks kuritegudeks on vara riisumine pettuse või usalduse kuritarvitamise (kelmuse) teel, riigi ja ühiskonna vara väljapressimine ja leitud või juhuslikult süüdlase valdusse sattunud vara omastamine või raiskamine.

Kriminaalkorras karistatavaks on riigi ja ühiskonna vara hävitamine või rikkumine. Need teod võivad olla nii tahtlikud kui ka ettevaatamatud.

Seadus näeb ette ka vastutuse sovhoosile, kolhoosile või muule riiklikule või kooperatiivsele organisatsioonile kuuluva traktori, auto, kombaini või muu põllumajandusliku masina kuritegelikult hooletu kasutamise või hoidmise eest.

§ 3. Majandusalased kuriteod

1. Meie päevil on lubamatu ebamajanduslikkus, hooletu suhtumine sotsialistlikku omandusse, loodusrikkuste kasutamisse ja majandusressursside suurendamisse ning teised rahva vara kahjustavad rikkumised. Partei on korduvalt juhtinud kõigi parteiorganisatsioonide tähelepanu vajadusele halastamatult võidelda ebamajanduslikkuse ja raiskamisega.

Majandusalaste kuritegude mõned liigid tekitavad kahju rahvamajanduse teatud harudele. Niisuguste kuritegude hulka kuuluvad:

tööstuses ja ehituses — mittekvaliteetse, mittestandardse või mittekomplektse toodangu väljalaskmine, mittekvaliteetne ehitamine, kaubamärkide ebaseaduslik kasutamine;

põllumajanduses — epideemia või epizootiavastast võitlust sättivate eeskirjade rikkumine, külvi või metsa-, puuvilja-, marjapõõsa või muu istandiku tahtlik kahjustamine;

nõukogude kaubanduses — spekulatsioon, ostjate petmine, mittekvaliteetse või mittekomplektse kauba väljalaskmine müügiks jne.;

rahanduses — postimaksumärgi või transpordidokumendi võltsimine;

loodusvarade kaitse — jahipidamise või kalapüügieeskirjade rikkumine, ebaseaduslik metsaraie jne.;

2. Muud majandusalased kuriteod võivad kahjustada rahvamajanduse iga haru.

Vaatleksime mõnda.

Juurdekirjutused riiklikus aruandes või plaanitäitmise moonutatud aruannete esitamine häirivad rahvamajanduse normaalset funktsioneerimist, riiklike plaanide täitmist. Iga liiki moonutused nendes andmetes kujutavad endast mõnikord suurt ohtu ühiskonnale. Seda kuritegu saab toime panna üksnes ametiisik, ja ainult otsese tahtlusega, petmise eesmärgil.

Võitluseks parasiitlike elementide sattumise vastu rahvamajandusse on ette nähtud kriminaalvastutus eraettevõtjaliku tegevuse ja kaubandusliku vahenduse (maaklerluse) eest.

Esimene nendest kuritegudest seisneb ainult riiklikule või ühiskondlikule organisatsioonile antud õiguste

kasutamises isiklikel, kasusaamise eesmärkidel. Niisugune «eraettevõtja» omastab peale tasu oma töö eest ka sissetuleku, mis peaks minema kogu ühiskonna vajaduste rahuldamiseks. Eraettevõtjaliku tegevuse kõige tüüpilisemaks vormiks on eratöökoja loomine riikliku või ühiskondliku ettevõtte raames, s. t. riikliku või kooperatiivse ettevõtte nimetuse varjus.

Kaubanduslik vahendus seisneb mittetöiste tulude saamises kaupade või muude esemete hankimise eest asutusele, ettevõttele, organisatsioonile või kodanikule või nendele kuuluvate kaupade ja esemete realiseerimise eest.

Kvaliteedilt või komplektsuselt riiklikule standardile või tehnilisele tingimusele mittevastava toodangu väljalaskmine on kriminaalkorras karistatav juhul, kui see toimus vähemalt teistkordselt või suures ulatuses. Vastutust selle kuriteo eest kannab teatud ametiisikute ring — tööstusettevõtte direktor, peainsener või tehnilise kontrolli osakonna juhataja, samuti ka teised ametiisikud, kes täidavad loetletud isikute kohuseid.

Toodangu väljalaskmiseks loetakse mitte ainult selle tarbijale üleandmist, vaid ka tehnilise kontrolli läbimise ja vastuvõtmise vormistamist. Antud kuritegu saab toime panna nii tahtlikult kui ka ettevaatamatult.

Kõige ohtlikumaks kuriteoks kaubanduses on spekulatsioon. Seadus määrab kindlaks, et spekulatsioon on kaupade või muude esemete kokkuostmine ja edasimüümine kasusaamise eesmärgil. Spekulatsiooni ohtlikkus seisneb selles, et ta häirib elanikkonna normaalset varustamist kaupadega ja viib parasiitlikule rikastumisele. Raskendavaks asjaoluks on spekulatsioon äritsemisena või suures ulatuses. See toob kaasa ka karistuse raskenemise (vabadusekaotus kahest kuni seitsme aastani ühes vara konfiskeerimisega). Esmakordne pisispekulatsioon toob kaasa haldusvastutuse või seltsimeheliku kohtu poolt ühiskondliku mõjutamise vahendi kohaldamise. Korduv pisispekulatsioon on kriminaalkorras karistatav.

Ostjate petmine seisneb jaekaubanduse või ühiskondliku toitlustamise ettevõtte töötaja poolt valekaalumises või -mõõtmises, jaemüügihindadest mittekinnipidamises või valearvutuses. Ostjate petmise üksikutel

juhtudel ei ole otstarbekohane süüdlasi võtta kriminaalvastutusele, kuid süstemaatilise petmise korral tuleb süüdlasi karistada täie rangusega. VNFSV kriminaalkoodeks näeb ette karistuseks selle kuriteo eest kuni kaks aastat vabadusekaotust.

Ostjate petmist isiku poolt, kellel on karistatus selle eest, toob kaasa vabadusekaotuse kuni viis aastat.

§ 4. Ametialased kuriteod

1. Nõukogude riigiaparaadi tegevuse õigest organiseerimisest sõltub suuresti riigi kõigi ressursside kasutamine, elanike kultuuri- ja olmeteeninduse küsimuste õige ja edukas lahendamine. Nõukogude riigiaparaat, olles üles ehitatud leninlikel põhimõtetel, millest tähtsaim on riiklikust distsipliinist ja sotsialistlikust seaduslikkusest kinnipidamine[1], täiustab kogu aeg oma tegevust. NLKP programmis öeldakse sellega seoses, et Nõukogude aparaat peab olema lihtne, kvalifitseeritud, odav ja operatiivne. Samal ajal esitatakse riigiaparaadile ka teine tähtis programmiline nõue — tema töös ei tohi olla bürokraatiat, venitamist, võimu kuritarvitamise juhtumeid jne.

Võimu kuritarvitamise või ületamise, altkäemaksu ja ametialaste võltsimiste eest on ette nähtud kriminaalvastutus. Nende tegude ühiskonnaohtlikkus on ilmne, sest nad häirivad Nõukogude riigiaparaadi normaalset tegevust. Ametialased kuriteod võivad põhjustada tõsist kahju riiklikele ja ühiskondlikele huvidele, oluliselt rikkuda kodanike seadustega kaitstavaid õigusi ja huvisid, õõnestada elanike silmis vastavate riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide autoriteeti.

2. Ametiseisundi kuritarvitamine on ametiisiku poolt oma ametiseisundi tahtlik ärakasutamine teenistushuvide vastaselt omakasu või muul isiklikul ajendil ja sellega põhjustati oluline kahju riiklikele või ühiskondlikele huvidele või kodaniku seadusega kaitstud õigustele ja huvidele. Isiklik huvi võib esineda mitmesugustes vormides — vara ebaseaduslik saamine või

[1] Vt. **V. I. Lenin.** Teosed, 29. kd., lk. 517.

kasutamine, eeskirjade rikkumise teel defitsiitsete kaupade saamine jne.

Selle kuriteo eest vastutavad ainult ametiisikud, s. t. need, kellel on ametiseisund riiklikus või ühiskondlikus organisatsioonis, ning on pandud haldamis-, järelevalve-, juhtimis-, operatiivsed, organisatsioonilised, materiaalsete väärtuste liikumist korraldavad või võimuesindaja ülesanded (liiduvabariikide seadusandluses on ametiisiku mõiste definitsioonis erinevusi).

Ametiseisundi või võimu kuritarvitamist karistatakse vabadusekaotusega kuni kolm aastat või parandusliku tööga kuni üks aasta või teatavatel ametikohtadel töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmisega kuni viie aastani, raske tagajärje põhjustamise korral — vabadusekaotusega kuni seitse aastat.

3. Ametialaseks lohakuseks on ametiisiku poolt oma ametialaste kohustuste täitmatajätmine või mittevastav täitmine nendesse kohusetundetu või hooletu suhtumise tagajärjel, kui sellega põhjustati oluline kahju riiklikele või ühiskondlikele huvidele või kodaniku seadusega kaitstud õigustele ja huvidele.

Karistuseks ametialase lohakuse eest on vabadusekaotus kuni kolme aastani või paranduslik töö kuni ühe aastani või teatavatel ametikohtadel töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmine kuni viie aastani (ENSV KrK § 162).

4. Üheks raskemaks ametialaseks kuriteoks on altkäemaks. See võib põhjustada tõsist kahju riigiaparaadi tegevusele. Ametiisik, evides kindlaid õigusi, pannes altkäemaksu eest toime teatud tegusid, rikub riiklikku distsipliini, õõnestab oma ametiasutuse autoriteeti. Vajadusele pidada kõige halastamatumat võitlust altkäemaksuga kui mineviku ühe taunitavama igandiga, mille laostav toime on Nõukogude riigiaparaadile küllalt ohtlik, juhtis tähelepanu V. I. Lenin, öeldes: «Kui esineb niisugune nähtus nagu altkäemaks, kui see on võimalik, siis ei ole poliitikast juttugi... Siin ei saa poliitikat teha, sest kõik abinõud jäävad õhku rippuma ega vii mitte kui mingisuguste tulemusteni.» [1]

Kuriteoks on altkäemaksu saamine ametiisiku poolt

[1] V. I. Lenin. Teosed, 33. kd., lk. 55.

(isiklikult või vahendaja kaudu) altkäemaksu andja huvides mingisuguse teo toimepanemise või tegemata jätmise eest, mille ametiisik pidi toime panema või võis toime panna tänu oma ametiseisundile. Altkäemaksuks peetakse mitmesuguseid materiaalseid väärtusi ja hüvesid (sõltumata väärtusest). Seejuures ei ole nõutav, et ametiisik toimiks altkäemaksu eest ebaseaduslikult. Ta on vastutav altkäemaksu eest ka niisuguste tegude toimepanemise korral, mis ei ole seadusevastased. Samuti ei ole tähtsust sellel, kas ametiisik pani kokkulepitud teo toime enne või pärast altkäemaksu saamist. Karistuseks altkäemaksu võtmise eest on vabadusekaotus kolmest kuni kümne aastani ühes vara konfiskeerimisega.

Sama tegevuse eest ametiisiku poolt, kellel on vastutav ametiseisund või kellel on karistatus altkäemaksu eest või kes võttis altkäemaksu korduvalt või millega kaasnes altkäemaksu väljapressimine, on ette nähtud palju rangem vastutus — vabadusekaotus kaheksast kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega ja hilisema asumiselesaatmisega, eriti raskendavatel asjaoludel aga surmanuhtlus.

Altkäemaksu andmist karistatakse vabadusekaotusega kolmest kuni kaheksa aastani. Altkäemaksu andmine korduvalt või isiku poolt, kellel on karistatus altkäemaksu eest, toob kaasa vabadusekaotuse seitsmest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega ja hilisema asumiselesaatmisega.

Seadus näeb ette altkäemaksu andja vabastamise kriminaalvastutusest, kui temalt altkäemaks välja pressiti või kui ta pärast altkäemaksu andmist toimunust vabatahtlikult teatas.

Altkäemaksu vahenduse eest, s. t. altkäemaksu üleandmise eest ametiisikule altkäemaksu andja volitusel või muu abi eest nendevaheliste kontaktide loomisel on ette nähtud karistus vabadusekaotusega kahest kuni kaheksa aastani. Altkäemaksu vahendus korduvalt või isiku poolt, kellel on karistatus altkäemaksu eest või kes kasutas seejuures oma ametiseisundit, toob kaasa vabadusekaotuse seitsmest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimisega ja hilisema asumiselesaatmisega.

6. KURITEGEVUSE VASTU VÕITLEMISE JA ÕIGUSKORRA KAITSE ORGANISEERIMISE SEADUSLIKUD ALUSED

XVI peatükk

KURITEGEVUSE JA AVALIKU KORRA RIKKUMISTE VASTU VÕITLEVAD ORGANID

§ 1. Kohtuorganid

1. Sotsialistlikus ühiskonnas peetakse võitlust kuritegevuse ja avaliku korra rikkumistega laial rindel, mis kätkeb endas majandusliku, ideoloogilise, sotsiaal-kultuurilise ja õigusliku iseloomuga abinõude kompleksi. Kuritegevuse väljajuurimisest võtavad ühel või teisel viisil osa kõik riiklikud asutused ja ühiskondlikud organisatsioonid. Kommunistliku Partei programmis rõhutatakse, et partei poolt püstitatud ülesannete täitmisel peavad aktiivsust ilmutama mitte ainult riiklikud asutused ja ühiskondlikud organisatsioonid, vaid ka kõik kodanikud.

Kuritegude ärahoidmine, väljaselgitamine, avastamine ja nende tõkestamine, samuti abinõude tarvituselevõtmine süüdiolevate isikute parandamiseks ja ümberkasvatamiseks nõuab spetsiaalsete õiguslike, organisatsiooniliste ja kasvatuslike abinõude rakendamist, mille täideviijaks on riiklikud organid, kes on seatud vahetult võitlema kuritegevusega ja avaliku korra rikkumistega. Nendel organitel on vajalikud volitused, kvalifitseeritud spetsialistide kaader ja nad

valdavad vastavaid organisatsioonilisi ja tehnilisi vahendeid. Sellisteks on kohus, prokuratuur, siseministeerium ja riikliku julgeoleku komitee organid.

2. Nõukogude kohtute kompetentsi kuulub riikliku tegevuse tähtis haru — õigusemõistmine. Viimane on rangelt seadusega reglementeeritud tegevus. Selle üheks olulisemaks tegevussuunaks on kriminaalasjade läbivaatamine ja lahendamine ning seaduses ettenähtud karistuste kohaldamine kuritegudes süüdimõistetud isikutele või süütute isikute õigeksmõistmine. Seejuures peab õigusemõistmine kindlustama kaitse igasuguste rünnete vastu, mis on suunatud Nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra, sotsialistliku majandussüsteemi ja omanduse, NSV Liidu kodanike, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide õiguste ja seadusega kaitstud huvide vastu, samuti tagama seaduste täpse ja kõrvalekaldumatu täitmise.

Nõukogude kohtule ja õigusemõistmisele pandi alus V. I. Lenini aktiivsel osavõtmisel juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajal. «... Meie,» ütles ta, «reformeerimata vana kohut, lammutasime ta otsemaid. Me puhastasime sellega tee tõelisele rahvakohtule, ja mitte niivõrd repressioonide abil, kuivõrd masside eeskujuga, töötava rahva autoriteediga, formaalsusteta muutsime kohtu ekspluateerimise tööriistast kasvatuse tööriistaks sotsialistliku ühiskonna kindlatel alustel.» [1]

Nõukogude riigi enam kui viiekümneaastase olemasolu jooksul on õigusemõistmise süsteem loomulikult arenenud ja täiustunud, kuid tema sotsiaalne tähendus on jäänud ikka selliseks, millisena määratles teda V. I. Lenin. Nõukogude kohtud olid ja jäävad riiklikeks organiteks, kes seisavad sotsialistliku riigi ja tema kodanike huvide kaitsel.

3. Nõukogude kohtute süsteem on määratud NSV Liidu konstitutsiooni §-s 102. See hõlmab NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtud. Esimeste hulka kuuluvad NSV Liidu Ülemkohus ja sõjatribunalid, teiste hulka kõik ülejäänud kohtud: liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemkohtud, oblastite, kraide ja linnade kohtud, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade kohtud, rajoo-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 427.

nide (linnade) rahvakohtud. Konkreetse liiduvabariigi piirides määratletakse kohtusüsteem sõltuvalt administratiivse jaotuse iseärasustest. Liiduvabariikides, mille koosseisus ei ole autonoomseid vabariike, oblasteid ega kraisid (näiteks Leedu, Moldaavia), koosneb kohtusüsteem liiduvabariigi ülemkohtust ja rajoonide (linnade) rahvakohtutest. Teistes liiduvabariikides koosneb see kolmest lülist: 1) liiduvabariigi ülemkohtust, 2) autonoomsete vabariikide ülemkohtutest, oblastite, kraide, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade kohtutest, 3) rajoonide (linnade) rahvakohtutest.

Eristatakse esimese ja teiste astme (kassatsiooniastme) kohtuid. Esimese astme kohtud vaatavad läbi tsiviil- ja kriminaalasju ning teevad nende ette tõstatunud küsimustes sisulisi otsuseid (tsiviilhagi tõendatuse või tõendamatuse, kuriteo sooritamises süüdimõistmise, tõendatud hagi õiguslike tagajärgede kohta või karistuse määras kuriteos süüdi tunnistatud isikute osas). Esimese astme kohtuna võib esineda iga kohus. Teise astme kohtud kontrollivad esitatud kaebuste ja protestide alusel esimese astme kohtutes tehtud kohtuotsuse seaduslikkust ja põhjendatust. Selles osas võivad esineda kõik kohtud, välja arvatud rajoonide (linnade) rahvakohtud.

4. Kehtiv seadusandlus (NSV Liidu ning liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonid, NSV Liidu ja liidu- ning autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusandluse alused, liiduvabariikide kohtukorraldusseadused, NSV Liidu Ülemkohtu ja sõjatribunalide määrused) tugevdab kõikide kohtute tegevuse ühiseid demokraatlikke aluseid. Õigusemõistmise demokraatlik olemus leiab väljenduse kõikide kodanike võrdõiguslikkuses kohtu ja seaduse ees, kohtute valitavuses, rahvakaasistujate osavõtus kohtuasjade arutamisest ja lahendamisest, kollegiaalsuses asjade läbivaatamisel, kohtunike sõltumatuses ja nende allumises ainult seadusele, kohtulikus menetluses rahvuskeelsuse põhimõtte rakendamises, kohtuliku arutamise avalikkuses, süüdistatavale kaitseõiguse tagamises, ühiskondlike süüdistajate ja kaitsjate osavõtus kohtulikust menetlusest.

Kohtu ja õigusemõistmise demokraatlikkus kindlustatakse kogu Nõukogude riikliku ja ühiskondliku kor-

raldusega, sotsialistliku seaduslikkuse nõuete järjekindla elluviimisega.

Rajooni (linna) rahvakohtutesse valivad kohtunikke rajooni (linna) elanikud, ülejäänud kohtutesse valib nad vastav töörahva saadikute nõukogu viieks aastaks; rahvakaasistujad rajooni (linna) rahvakohtutesse valitakse tööliste, teenistujate või talupoegade üldkoosolekutel nende elu- või töökoha järgi kaheks aastaks, ülejäänud kohtutesse valitakse rahvakaasistujad vastava töörahva saadikute nõukogu poolt tähtajaga viieks aastaks. Oma kohustuste täitmise ajal kohtus kasutavad rahvakaasistujad kõiki kohtunikele kuuluvaid õigusi. Selleks ajaks säilitatakse neile töötasu.

Kõik kohtunikud on aruandekohustuslikud neid valinud valijate või organite ees. Kohtunikelt ja rahvakaasistujailt võidakse nende volitused ära võtta ennetähtaegselt nende ärakutsumise teel, kuid ainult neid valinud valijate või organite otsusel ning seaduses määratud tingimusi täites.

Õigusemõistmisel on kohtunikud ja rahvakaasistujad sõltumatud, alludes ainult seadusele. Igasugune katse sundida kohtunikku või rahvakaasistujat tegema konkreetses asjas ebaseaduslikku või alusetut kohtuotsust on jäme seaduslikkuse rikkumine. Ebaõigete kohtuotsuste teadlik tegemine ja nende tegemisele kihutamine moodustavad kuriteo, milles süüdiolevaid isikuid võidakse karistada vabadusekaotusega kuni kümne aastani.

5. Kohtusüsteemi põhilüliks on rajoonide (linnade) rahvakohtud. Need vaatavad läbi ja lahendavad valdava osa kohtuasjadest (kuni 95 protsenti). Neile alluvad kõik kriminaalasjad, välja arvatud need, mis on antud teiste kohtute pädevusse, samuti sellised administratiivsed õiguserikkumised, nagu pisihuligaansus, kuritahtlik mitteallumine miilitsatöötaja või rahvamalevlase seaduslikule käsule või nõudmisele jt.

Autonoomsete vabariikide ülemkohtud, oblasti-, krai-, linna- (Moskvas ja Leningradis) kohtud, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade kohtud on kriminaalasjade lahendamisel volitatud esinema nii esimese kui teise astme kohtuna. Tavaliselt vaatavad nad esimese astmena läbi enam ohtlikud ja keerulisemad kuriteod, näiteks mõningad eriti ohtlikud riigivas-

tased kuriteod, ettekavatsetud tapmine raskendavatel asjaoludel, mittekvaliteetse, mittestandardse või mittekomplektse toodangu väljalaskmine, riigi või ühiskonna vara riisumise asjad eriti suures ulatuses jt. (nende täielik loetelu on toodud liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavates paragrahvides). Teise astmena kontrollivad nad rajoonide (linnade) rahvakohtute poolt tehtud kohtuotsuste seaduslikkust ja põhjendatust.

Liiduvabariikide ülemkohtute kompetents kriminaalasjade läbivaatamisel ja lahendamisel ei ole kõikjal ühesugune. See sõltub konkreetses liiduvabariigis kehtestatud kohtusüsteemi struktuurist. Vene NFSV-s ja teistes liiduvabariikides, kus on autonoomsete vabariikide ülemkohtuid, oblasti-, krai- ja nendega võrdsustatud kohtuid, võtavad liiduvabariigi ülemkohtud esimese astme kohtuna endi pädevusse läbivaatamiseks ja lahendamiseks ainult eriti keerukad ja ühiskondliku tähtsusega kohtuasjad. Nad esinevad siin kassatsiooni- astme kohtuna autonoomsete vabariikide ülemkohtute, oblasti-, krai- ja nendega võrdsustatud kohtute suhtes. Ülejäänud liiduvabariikides vaatavad ülemkohtud läbi ka selliseid kriminaalasju, mis harilikult kuuluvad autonoomsete vabariikide ülemkohtute, oblasti-, krai- ja nendega võrdsustatud kohtute pädevusse. Siin täidavad need kohtud teise astme kohtu funktsiooni rajoonide (linnade) rahvakohtute suhtes.

Sõjatribunalidele alluvad kõik sõjaväelaste ja õppekogunemistel viibivate sõjaväekohuslaste poolt sooritatud kuriteod, kõik riikliku julgeolekuorganite ohvitseri-, seersandi- või reakoosseisu kuuluvate isikute kuriteod, parandusliku töö asutuste juhtivasse koosseisu kuuluvate isikute ja kutsealustena siseministeeriumi konvoivalvesse komplekteeritud seersandi- või reakoosseisu kuuluvate isikute kuriteod, samuti kõik spionaažiasjad.

NSV Liidu Ülemkohus vaatab esimese astmena läbi erakordselt tähtsaid kriminaalasju. Teise astmena võib ta (tema sõjakolleegium) kontrollida kohtuotsuste seaduslikkust ja põhjendatust, mis on tehtud esimese astmena ringkondade, armeede ja laevastike sõjatribunalide poolt.

6. Kriminaalasjade läbivaatamisel ja lahendamisel

on kehtiv seadusandlus (NSV Liidu kriminaalkohtukorralduse alused ja liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksid) kehtestanud kõikides kohtutes ühtse protseduuri, mis kindlustab asja täieliku, objektiivse ja igakülgse läbivaatamise, seadusliku ja põhjendatud otsuse tegemise ning hädavajalikud tingimused selle kontrollimiseks.

Seejuures pööratakse erilist tähelepanu NSV Liidu põhiseaduse §-s 111 sisalduvale kaitseõigusele, et kriminaalkohtumenetluse käigus oleks täielikult järgitud kodanike seaduslikke õigusi ja huve, et ühtki süütut ei mõistetaks süüdi, süüdimõistetu aga kannaks õiglase karistuse. Seni kuni süü kriminaalkorras vastutuselevõetu kohta pole tõestatud ja kohus ei ole teinud süüdimõistvat otsust, ei saa teda tunnistada süüdi kuriteo toimepanemises ja võtta kriminaalkorras vastutusele.

Selleks et ennast kaitsta, on kohtualusel õigus teada, milles teda süüdistatakse, tutvuda kõigi asjasse puutuvate materjalidega, anda ütlusi igas kohtuliku uurimise staadiumis, esineda kohtu ees viimase sõnaga. Tihti vajab kohtualune oma õiguste kaitsel kvalifitseeritud abi. Seda abi osutavad kaitsjad, kelleks enamikel juhtudel on advokaadid.

7. Nõukogude advokatuur on vabatahtlik ühendus, kes teostab kaitset kohtus ja osutab juriidilist abi kodanikele, ettevõtetele, asutustele ja organisatsioonidele. Selliseid ühendusi (advokaatide kolleegiume) on kõikides liiduvabariikides, kes ei oma oblastilist jaotust, autonoomsetes vabariikides, kraides ja oblastites.

Iga advokaatide kolleegium on ühiskondlik omavalitsuslik organisatsioon. Tema juhtimisorganiteks on advokaatide üldkoosolek, mis koosneb tema kolleegiumi liikmetest, ja selle poolt perioodiliselt valitud presiidium ja revisjonikomisjon. Advokaatide kolleegiumi liikmeteks on tavaliselt isikud, kellel on kõrgem juriidiline haridus ja vajalikud töökogemused. Advokaatide tegevuse vahetuks organiseerimiseks on linnades ja rajoonides moodustatud õigusnõuandlad, mis peavad kindlustama iga liiki juriidilise abi andmise: kaitse kriminaalasjades, tsiviilasjade ajamine, avalduste ja teiste dokumentide koostamine, konsultatsioonide andmine õiguslikes küsimustes. Õigusnõuandlatel on õigus

sõlmida lepinguid asutuste, ettevõtete ja organisatsioonidega nende alaliseks teenindamiseks nõuandlas töötavate advokaatide poolt.

Esinedes kriminaalasjas kaitsjana, on advokaadil ulatuslikud õigused kaitse efektiivseks teostamiseks. Ta võib tutvuda kõigi toimiku materjalidega alates eeluurimise lõpuleviimisest, avaldada taotlusi, esineda kohtus, kohtuda süüdistatavaga isegi siis, kui ta viibib vahi all, esitada kaebusi uurija, prokuröri ja kohtu toimingute peale jne.

8. Süüdistatava kaitseõigust ja selle õiguse tagamist loeb seadus sõna otseses mõttes kohtu, prokuröri, uurija või juurdlust teostava isiku kohustuseks, kes, viies läbi uurimist, peavad rakendama kõiki vahendeid asja igakülgseks, täielikuks ja objektiivseks uurimiseks, välja selgitades nii süüd tõendavad kui süüdistatavat õigustavad, samuti süüd raskendavad ning kergendavad asjaolud. Kohtuotsus peab olema seaduslik ja põhjendatud. See kuulutatakse NSV Liidu (NSV Liidu Ülemkohus ja sõjatribunalid) või liiduvabariigi (kõik ülejäänud kohtud) nimel.

9. Kohtuotsuste vigade õigeaegseks parandamiseks näeb seadusandlus ette avarad võimalused nende peale edasikaebamiseks. Enamikul juhtudel ei jõustu kohtuotsus kohe pärast selle väljakuulutamist (erandi moodustavad NSV Liidu Ülemkohtu ja liiduvabariikide ülemkohtute otsused). Süüdimõistetule, tema kaitsjale, kannatanule ja tema esindajale on antud õigus seitsme päeva jooksul pärast kohtuotsuse väljakuulutamist edasi kaevata teise astme kohtusse. Prokurör võib selle tähtaja piires esitada protesti. Teise astme kohus peab kaebuse või protesti läbivaatamisel tingimata kontrollima kogu kohtuotsuse seaduslikkust ja põhjendatust. Edasikaebamist ja sellele järgnevat kontrolli kohtuotsuse seaduslikkuse ja põhjendatuse üle, mis ei ole astunud oma seaduslikku jõusse, nimetataksegi kassatsiooniks.

Kohtuotsus jõustub, kui kaebust või protesti ei esitatud edasikaebamise tähtaja möödumisest arvates või teise astme kohtu poolt tehtud määruse momendist, mis ei muutnud otsust. Selline kohtuotsus muutub kohustuslikuks kõikidele riiklikele ja ühiskondlikele asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele, ametiisikuile

ja kodanikele. Ta kuulub täitmisele kogu NSV Liidu territooriumil.

Seadusandlus, sätestades seaduslikku jõusse astunud kohtuotsuste kohustuslikkuse ja stabiilsuse, lähtub ühtlasi sellest, et seaduslikkus ja õiglus peavad võitma alati, sõltumata ajast, millal viga õigusemõistmisel avastati. Seoses sellega nähakse ette edasikaebamine ja kontroll juba seadusjõusse astunud kohtuotsuste üle.

Selline kohtuotsuste läbivaatamine on erandlik. Üks tema põhilisi erikujusid on läbivaatamine kohtuliku järelevalve korras. Seda tehakse ainult seaduses loetletud prokuröride, kohtute esimeeste ja nende asetäitjate protestide alusel. Need ametiisikud võivad esitada proteste oma initsiatiivil kui ka kodanike avalduste ja kaebuste põhjal. Palvega esitada protest kohtuliku järelevalve korras võivad pöörduda näiteks süüdimõistetu, tema kaitsja, kannatanu, iga kodanik, kelle sooviks on parandada kohtumõistmisel tehtud vigu. On teada juhtumid, kus jõustunud kohtuotsuste läbivaatamise algatamise aluseks said ajalehtedes või ajakirjades ilmunud artiklid ja sõnumid.

Kõik kaebused ja avaldused, mis sisaldavad palve protestida kohtuliku järelevalve korras, vaadatakse läbi prokuratuuri- või kohtuorganites. Alusetud palved lükatakse tagasi. Kui palve tunnistatakse põhjendatuks, saadetakse protest allakirjutatuna selleks volitatud prokuröri või selle kohtu esimehe poolt läbivaatamiseks vastavasse kohtusse, kus tehakse ettepanek kohtuotsus uuesti läbi vaadata. Protesti läbi vaadanud, kohus kas rahuldab selle või lükkab tagasi, tunnistades selle põhjendamatuks.

Kohtuliku järelevalve korras esitatud protestid vaadatakse läbi spetsiaalsete kohtuinstantside, autonoomsete vabariikide ülemkohtute presiidiumide, oblastite ja nendega võrdsustatud kohtute kohtukolleegiumide, liiduvabariikide ülemkohtute presiidiumide (mõnikord ka pleenumite), NSV Liidu Ülemkohtu kohtukolleegiumide või pleenumi poolt.

10. Kohtute organisatsiooniliseks juhendamiseks ja teiste õigusorganite juhtimiseks on asutatud NSV Liidu Justiitsministeerium, liidu- ja autonoomsete vabariikide vastavad ministeeriumid ja juriidilised osakonnad oblastite, (kraide) töörahva saadikute nõukogu täitev-

komiteede juures. Nende asutuste põhiülesanneteks on: edaspidine kohtuasutuste, notariaadi, advokatuuri ja perekonnaseisuorganite töö täiuslikum organiseerimine ja parandamine, koostöö seadusandluse täiustamisel, õigusliku töö parandamine rahvamajanduses, juristide ettevalmistamise organiseerimine ning nende kvalifikatsiooni tõstmine, töö teaduslik organiseerimine õigusorganite tegevuses ja mõningad teised ülesanded.

§ 2. Prokuratuuriorganid

1. Seaduslikkuse ja õiguskorra tugevdamine eeldab seaduste ühesugust mõistmist ja nende õiget kasutamist. Põhiliseks riiklikuks organiks, mis kindlustab eeltoodud ülesande täitmise, on prokuratuur, kes vastavalt NSV Liidu põhiseadusele teostab kõrgemat järelevalvet seaduste täpse täitmise üle. Nõukogude prokuratuuri loomise idee ja tema organiseerimise ning tegevuse alused olid formuleeritud V. I. Lenini kirjas Poliitbüroole «Kahekordsest alluvusest ja seaduslikkusest», kus ta kirjutas: «Prokuröril on õigus teha ja ta on kohustatud tegema ainult üht: valvama, et kogu vabariigis valitseks tõesti ühesugune arusaamine seaduslikkusest, vaatamata mingitele kohalikele iseärasustele ja hoolimata mistahes kohalikest mõjudest.» [1]

Prokurörijärelevalve seaduste täpse täitmise üle esineb nii nagu õigusemõistminegi iseseisva riikliku tegevusharuna. Tema ülesanded on põhiliselt samasugused, mis õigusemõistmiselgi. Kuid oma vormilt, sisult ja meetoditelt erineb prokuröri järelevalve õigusemõistmisest ja teistest riiklikest tegevusharudest oluliselt. Võttes kasutusele seaduslikkuse rikkumise ennistamise vahendid, ei ole prokuratuuril tavaliselt õigus teha otsuseid, mis asendaksid ebaseaduslikke. Ta nõuab kompetentsetelt organitelt või ametiisikutelt seaduserikkumise kõrvaldamist ja võtab kasutusele abinõud, et need organid või ametiisikud ise parandaksid endi poolt tehtud ebaõiged otsused ja likvideeriksid nende tagajärjed. Näiteks, kui prokurör teeb kindlaks, et üks või

[1] V. I. Lenin. Teosed, 33. kd., lk. 329.

teine kodanik on ebaseaduslikult või põhjendamatult tunnistatud süüdi ja karistatud, siis ei muuda ta ise seda otsust, vaid esitab protesti vastava astme kohtule, nõudes tehtud vea parandamist.

Prokuratuuriorganeil lasuvad ülesanded on mitmesugused. Nende hulka kuuluvad:

järelevalve seaduste täpse täitmise üle kõigi ministeeriumide (ametkondade), asutuste, organisatsioonide, ametiisikute ja kodanike poolt (üldjärelevalve),

kuriteo toimepannud isikute kriminaalvastutusele võtmise algatamine,

järelevalve eeluurimis- ja juurdlusorganite tegevuse seaduslikkuse üle,

järelevalve kohtuotsuste ja -määruste seaduslikkuse ja põhjendatuse üle,

järelevalve kohtuotsuste täitmise seaduslikkuse ja kinnipidamiskohtades peetavate üle.

Kogu prokuratuuri mitmekülgne tegevus peab tagama seadustest ühesuguse arusaamise ja nende täitmise kindlustamise, nende rikkumiste väljaselgitamise ja taastamise, sealhulgas kuritegude avastamise ja nende sooritamises süüdiolevate isikute paljastamise ning vahendite rakendamise nende ärahoidmiseks.

2. Kogu prokuratuuri süsteem põhineb ühtsuse, tsentralisatsiooni ja kohalikest organitest sõltumatuse printsiipidel. Selle süsteemi eesotsas on NSV Liidu peaprokurör, kes valitakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 7 aastaks. See koosneb NSV Liidu Prokuratuurist ning liidu- ja autonoomsete vabariikide, kraide, oblastite, autonoomsete oblastite, rahvusringkondade, linnade ja rajoonide prokuratuuridest, samuti sõjaväeprokuratuuridest (Sõjaväe Peaprokuratuur ja ringkondade, laevastike, armeede, gruppide ja garnisonide prokuratuurid).

Iga lüli eesotsas seisab vastav prokurör (liidu- või autonoomse vabariigi, krai, oblasti, linna, rajooni jne.). Liidu- ja autonoomsete vabariikide, kraide, oblastite, autonoomsete oblastite prokurörid määrab ametisse NSV Liidu peaprokurör, rahvusringkondade, linnade, rajoonide prokurörid aga liiduvabariikide prokurörid NSV Liidu peaprokuröri kinnitamisel 5 aastaks. Nendeks võivad olla vähemalt 25-aastased kõrgema juriidilise haridusega isikud. Prokuröridel on asetäitjad ja abid.

NSV Liidu prokuratuuris, liidu- ja autonoomsete vabariikide, kraide, oblastite ja suurte linnade prokuratuurides luuakse osakonnad (valitsused) või grupid parema koostöö organiseerimiseks järelevalve erinevate harude vahel.

Kõikide lülide prokurörid lähtuvad oma tegevuses ainult seadusest ja on sõltumatud ükskõik millistest kohalikest organitest, alludes ainult NSV Liidu peaprokurörile. Neil on seaduserikkumiste väljaselgitamisel ja kõrvaldamisel põhiliselt ühesugused volitused (erandi moodustab, et rajoonide prokuröridel ei ole õigus kohtuliku järelevalve korras protestida rajooni rahvakohtute otsuseid, oblasti prokuröridel selline õigus aga on).

3. Põhiliseks aktiks, mis reguleerib prokuratuuri organisatsiooni ja tegevust, on 24. mai 1955. aasta «NSV Liidu prokurörijärelevalve põhimäärus». Üldjärelevalve korras on prokuröril õigus välja nõuda asutustelt, organisatsioonidelt ja ametiisikutelt nende poolt väljaantud käskkirju, juhendeid, otsuseid, korraldusi, määrusi ja teisi akte, dokumente ning teatisi, teostada kontrolli kohapeal, nõuda, et asutused, organisatsioonid ja ametiisikud ise kontrolliksid ja revideeriksid neile alluvate asutuste, organisatsioonide ja ametiisikute tegevust; seaduserikkumise faktide ilmnemisel saada ametiisikutelt ja kodanikelt seletusi. Nende prokuröri õiguste realiseerimise tagavad asutustel, organisatsioonidel, ametiisikutel ja kodanikel lasuvad vastavad kohustused (näiteks prokuröri nõue esitada talle vastav käskkiri, juhend, dokument, läbi viia revisjone, anda seletusi).

Prokurör, selgitanud üldjärelevalve korras välja seaduserikkumise, on kohustatud võtma tarvitusele abinõud selle kõrvaldamiseks. Vahendite seas, mida ta võib sellisel juhul kasutada, omavad tähtsat osa protest ja esildis. Protesti esitab prokurör neil juhtudel, kui ta avastab seaduserikkumise mõnes juriidilises aktis (käskkirjas, juhendis, otsuses, korralduses, määruses jne.). See suunatakse asutustele, ettevõtetele ja organisatsioonidele, kes sellise akti välja on andnud, või nende kõrgemalseisvatele organitele. Protestides sisalduvad nõudmised seaduserikkumiste kõrvaldamiseks tuleb läbi vaadata 10 päeva jooksul ning teatada rakendatud abinõudest protesti esitanud prokurörile.

Esildised, erinevalt protestidest, esitatakse riigiorganitele ja ühiskondlikele organisatsioonidele tavaliselt seaduserikkumiste üldistuse tulemusena koos põhjuste ja tingimuste äratoomisega, mis soodustasid neid rikkumisi. Seadus annab esildiste läbivaatamiseks ja vajalike abinõude rakendamiseks asutustele ja ühiskondlikele organisatsioonidele kuuajalise tähtaja.

Nendel juhtudel, kui prokurör, teostades üldjärelevalvet, selgitab välja seaduserikkumistes süüdiolevad ametiisikud või kodanikud, lahendab ta nende vastutusele võtmise küsimuse. Kui see rikkumine on kuritegu, mis kuulub karistamisele kriminaalseadusandluse alusel, siis võtab prokurör süüdlase kriminaalvastutusele. Kui see ei ole kuritegu, kuid süüdiolevad isikud on ära teeninud haldus- või distsiplinaarkaristuse, teeb prokurör kompetentsetele organitele ettepaneku see küsimus lahendada.

Kui riiklikud asutused või ühiskondlikud organisatsioonid keelduvad täitmast protestis, esildises sisalduvat või mõnda muud prokuröri nõudmist, on tal õigus tõsta küsimus üles kõrgemalseisva organi ees ja nõuda seaduserikkumise kõrvaldamist ja süüdlaste karistamist.

4. Üheks prokuratuuri põhifunktsiooniks on kuritegude avastamine ja nende toimepanemises süüdiolevate isikute paljastamine.

Suurema osa selles töös täidab prokuratuuri uurimisaparaat, kuhu kuuluvad ringkondade, linnade ja rajoonide prokuratuuride uurijad (vanemuurijad); autonoomsete vabariikide, kraide, oblastite ja autonoomsete oblastite vanemuurijad; eriti tähtsate asjade uurijad NSV Liidu peaprokuröri, liiduvabariikide prokuröride ja sõjaväe peaprokuröri juures. Sõjaväe prokuratuurides on sõjaväeuurijad. Uurijad viivad läbi kriminaalasjades eeluurimist. Nende kompetentsi kuulub: kuritegude toimepanemises süüdiolevate isikute väljaselgitamine ja paljastamine; süüd tõendavate ja ümberlükkavate asjaolude avastamine ja kogumine, mis raskendavad või kergendavad kriminaalvastutusele võetavate isikute süüd; kuriteo toimepanemisele kaasaaitavate põhjuste ja tingimuste väljaselgitamine ning abinõude rakendamine nende kõrvaldamiseks.

Uurija nagu prokurörigi tegevus, kes teostab järele-

valvet seaduslikkuse ja selle põhjendatuse üle, on seadusandlusega rangelt reglementeeritud. Kriminaalkohtumenetluse alustes ja liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksites on sätitud kriminaalasja algatamise kord ja tingimused, uurimistoimingute läbiviimine tõendite kogumisel ja fikseerimisel (ülekuulamised, läbiotsimised, uurimiseksperimendid, vaatlused, ekspertiis jne.), tõkendi valimine, süüdistatavate tutvustamine neile esitatud süüdistusega ja toimiku materjalidega, süüdistuskokkuvõtte koostamine. Seadusandlusega on kehtestatud kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste tagatised ja lahendatakse teised küsimused, mis on seotud asjasse puutuvate asjaolude mitmekülgse, täieliku ja objektiivse uurimise kindlustamisega.

Uurija on kohustatud jälgima, et ükski kuritegu ei jääks avastamata ja ükski kurjategija karistamata, ning et ühtegi kodanikku ei võetaks ebaseaduslikult ja põhjendamatult kriminaalvastutusele.

5. Peale prokuratuuri uurijate teostavad eeluurimist kriminaalasjades veel siseasjade organite ja julgeolekuorganite uurijad, samuti juurdlusorganid.

Seadus piiritleb täpselt nende tegevuse ja koostöö vormid.

Riikliku julgeoleku organid teostavad tavaliselt eeluurimist eriti ohtlike riigivastaste kuritegude osas (kodumaa reetmine, spionaaž, diversioon, Nõukogudevastane agitatsioon ja propaganda, riikliku saladuse avaldamine jt.) Siseasjade organite uurijad uurivad tunduvalt laiemat kuriteguderingi (mõningad riigi või kodanike isikliku vara vastased kuriteod, raske või kerge kehavigastuse tekitamine, huligaansus ja rida teisi kuritegusid). Prokuratuuri uurijate alluvusse on antud tapmisasjad, ametialased kuriteod ning kuriteod õigusemõistmise ning kodanike poliitiliste ja tööalaste õiguste vastu, mittekvaliteetse toodangu väljalaskmine, sõjaväelised kuriteod, kõik alaealiste asjad jt.

Oluline osa võitluses kuritegevusega on juurdlusorganitel. Nende hulka kuuluvad miilitsaorganid [1], sõjaväeosade ja sõjaväekoondiste ning sõjaväeasutuste üle-

[1] Lähemalt käsitletakse miilitsaorganite organisatsiooni ja tegevust käesoleva peatüki §-s 3.

mad (kõikides kuriteoasjades, mis on toime pandud neile alluvate sõjaväelaste ja kordusõppustel viibivate sõjaväekohuslaste poolt ning teatud tingimustel vabatahtlike poolt); riikliku julgeoleku organid seadusega nende pädevusse antud asjades; paranduslíku töö asutuse ülemad kuriteoasjades, mis on toime pandud kehtestatud teenistuskorra vastu selle asutuse töötajate või teiste isikute poolt asutuse territooriumil; riikliku tuletõrje järelevalveorganid — tulekahjude ja tuleohutuse eeskirjade rikkumise asjades; piirivalveorganid riigipiiri rikkumise asjades; kaugesõidul viibivate laevade kaptenid; talvituskohtade ülemad transpordiühenduse puudumise perioodil talvituskohtades.

Enamikul juhtudel teostavad need organid edasilükkamatuid uurimistoiminguid, mis on seotud kuriteo jälgede hädavajaliku ja õigeaegse avastamise ja fikseerimisega (kahtlustatava kinnipidamine, ülekuulamine, sündmuskoha vaatlus, läbiotsimine, läbivaatus, kannatanu ja tunnistajate ülekuulamine). Igast kriminaalasja algatamisest peavad nad teatama prokurörile ning pärast edasilükkamatute uurimistoimingute teostamist andma asja üle vastavale uurijale. Seadus kohustab neid uurijate ja prokuröride ülesandeil tarvitusele võtma uurimis- ja operatiivjälituslikke vahendeid. Asjade ring, milles juurdlusorganid võivad läbi viia mitte ainult edasilükkamatuid toiminguid, vaid teostada uurimist täies ulatuses, alates asja algatamisest kuni süüdistuskokkuvõtte tegemiseni, on rangelt piiratud. Mõningate eranditega allub selline juurdlusorganite poolt läbiviidud uurimine samadele protsessuaalnormidele, mis on kehtestatud eeluurimise läbiviimiseks.

Juurdlusorganid nagu uurimisorganidki, sõltumata ametkondlikust kuuluvusest, alluvad edasilükkamatute uurimistoimingute ja uurimise läbiviimisel täies ulatuses kriminaalprotsessi seadusandlusega kehtestatud normidele.

6. Üheks mõjusaks vahendiks, mis kindlustab seaduslikkuse uurimis- ja juurdlusorganite tegevuses, on prokurörijärelevalve. Seadus annab prokurörile laialdased volitused, mis võimaldavad tal teostada järelevalvet seaduste range järgimise üle kõigis kriminaalasja läbivaatamise staadiumides.

Uurimise või juurdluse käigus on prokuröril õigus igal ajal nõuda asja materjale kontrollimiseks; anda juhiseid täiendavaks uurimiseks, ära muuta uurimis- ja juurdlusorganite ebaseaduslikud ja põhjendamatud otsused; isiklikult läbi viia uurimist; anda üle asi ühe uurimist läbiviiva organi käest teise kätte, kui seda nõuavad täielikuma ja objektiivsema uurimise huvid; katkestada uurimine seaduses ettenähtud juhtudel jne. Temapoolse sanktsioonita ei tohi ühtki isikut, kelle osas teostatakse uurimine, võtta vahi alla; ei tohi läbi viia ühtki läbiotsimist ja posti- või telegraafilise korrespontentsi võetust.

Prokuröri kirjalikud ettekirjutised on kohustuslikud uurijale ja juurdlust läbiviivale isikule, kuid nad võivad neile ebaseaduslike ja põhjendamatutena tunduvate ettekirjutuste peale kõrgemalseisvale prokurörile edasi kaevata.

Prokurör kontrollib kõiki asjasse puutuvaid materjale eeluurimise lõpetamise momendist ja otsustab asja edasiandmise küsimuse. Seoses sellega võib ta kinnitada süüdistuskokkuvõtte ja anda asja kohtule lahendamiseks, anda asja tagasi täiendavaks uurimiseks, katkestada selle uurimise seaduses ettenähtud alustel, koostada uue süüdistuskokkuvõtte või teha selle tegemiseks ettepaneku uurijale või juurdlust läbiviinud isikule.

Prokurör vaatab läbi kaebused uurija või juurdlust teostanud isiku kohta. Kuid ka uurimise seaduslikkuse üle järelevalvet teostav prokurör ei ole kontrollimatu. Tema tegevuse peale võidakse kaevata kõrgemalseisvale prokurörile.

7. Prokuröril on seaduslikkuse järelevalve alal suured volitused ka järgnevates kriminaalkohtumenetluse staadiumides. Asja kohtulikul arutamisel toetab ta riigi nimel süüdistust, lähtudes seaduslikkuse, täielikkuse, objektiivsuse ja igakülgsuse nõuetest. Seaduses nähakse ette tema loobumine süüdistusest, kui ta jõuab veendumusele, et kohtualusele esitatud süüdistus ei leidnud kinnitust. Prokuröri põhiline ülesanne kriminaalprotsessis on vahendite rakendamine igasuguste seaduserikkumiste kõrvaldamiseks, kelle poolt see ka ei toimuks.

See ülesanne säilib tal ka pärast seda, kui asi on kohtu poolt läbi vaadatud ja otsus on astunud seadusjõusse (vt. käesoleva peatüki § 1). Talle on antud õigus kohtuliku järelevalve korras nõuda kohtus tehtud vigade parandamist. Prokuröril on vastavad volitused, et kinnipidamiskohtades peetaks ainult neid isikuid, kelle kohta on tehtud kohtumäärus või olemas prokuröri sanktsioon. Prokuröri nõudmisel tuleb iga ebaseaduslikult kinnipeetav isik otsekohe vabastada. Prokurör teostab seaduslikkuse järelevalvet kinnipidamiskohtades. Seoses sellega on tal õigus takistamatult külastada neid kohti, tutvuda vajalike dokumentidega, kuulata kinnipeetavaid üle, nõuda administratsioonilt seletusi jne. Teostades järelevalvet kinnipeetavate kinnipidamise seaduslikkuse üle, lähtub prokurör süüdimõistetute parandamisest ja ümberkasvatamisest.

§ 3. Siseasjade organid, nende osa võitluses kuritegevuse ja avaliku korra rikkumistega.

1. Riiklike organite süsteemis, kes peavad võitlust kuritegevuse ja avaliku korra rikkumistega, etendavad tähtsat osa siseasjade asutused. Need on NSV Liidu Siseministeerium, liidu- ja autonoomsete vabariikide siseministeeriumid, kraide, oblastite, linnade ja rajoonide töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede siseasjade valitsused ja osakonnad, miilitsa jaoskonnad ja piirkonnad, parandusliku töö asutused, tuletõrje valve- ja järelevalveteenistused, samuti rida teisi teenistusi ja üksusi.

Siseministeeriumi organid kaitsevad avalikku korda, sotsialistlikku omandit, kodanike ja nende vara julgeolekut; viivad läbi tööd kuritegude ärahoidmisel, tõkestamisel ja avastamisel; teostavad kriminaalasjade uurimist ja juurdlust; selgitavad välja põhjused ja tingimused, mis soodustavad kuritegusid ja avaliku korra rikkumisi, võttes kasutusele vahendid nende kõrvaldamiseks; kindlustavad transpordivahendite ohutuse; viivad läbi parandusliku töö alaseid üritusi kinnipidamiskohtades vabadusekaotusele mõistetud isikute seas jne.

2. Üheks põhiliseks siseasjade organiks on nõu-

kogude miilits. Tema koosseisus on teenistused[1], mis on spetsialiseerunud avaliku korra kaitse ja kuritegevusega võitlemise teatud lõikudele: miilitsa välisteenistus, kriminaaljälitus, sotsialistliku omandi riisumise vastu võitlemise osakond (SORVO), passiteenistus, riiklik autoinspektsioon, miilitsa lastetoad jne.

Seadusandlus annab miilitsatöötajatele vajalikud õigused. Nad võivad nõuda igalt kodanikult avaliku korra eeskirjade täitmist, kinni pidada selle rikkujaid. Kui tegemist on kinnipidamisega administratiivüleastumise korral, tehakse seda erandjuhtudel ja lühikeseks ajaks.

Kahtlusega kuriteo sooritamises on lubatud kinni pidada ainult seaduses ettenähtud juhtudel (näiteks kui isik tabatakse kuriteolt või vahetult pärast seda, kusjuures pealtnägijad osutavad konkreetsele isikule kui kuriteo toimepanijale; kui kahtlustataval, tema riietusel, tema juures või elukohas avastatakse kuriteo ilmsed jäljed. Pidanud kinni isiku, on miilits kohustatud teatama sellest 24 tunni jooksul prokurörile, viimane peab 48 tunni jooksul andma sanktsiooni vahi alla võtmiseks või kinnipeetu vabastamiseks.

Avaliku korra rikkujaid, nende seas isikuid, kes on sooritanud pisihuligaansuse, võidakse miilitsatöötaja poolt trahvida administratiivkorras (miilitsaorganite ülematel on õigus trahvida kuni 30 rubla ulatuses). Nendel on õigus esitada materjalid avaliku korra rikkumiste ja pisihuligaansuse kohta läbivaatamiseks süüdiolevate isikute töökoha, õppeasutuse, elukoha administratsioonile või üldsusele ja nõuda, et nende materjalide alusel võetakse tarvitusele vastavad abinõud 10 päeva jooksul.

3. Miilitsaorganid on volitatud tegema järjekindlat ja vahetut operatiiv-jälituslikku tööd kuritegude ja neid sooritanud isikute väljaselgitamisel. Suur osa on selles töös kriminaaljälituse ja sotsialistliku omandi riisumise vastu võitlemise osakonnal.

Selleks et tõkestada kuritegusid ja avaliku korra

[1] Arvestades raudtee- ja veetranspordi töötingimuste iseloomu, on loodud vastavad miilitsad. Peale selle eksisteerib veel ametkondlik miilits, mis moodustatakse teatud objektidel, ehitistel, ettevõtetes, asutustes ja organisatsioonides ning mis töötab lepingute alusel nende arvel.

rikkumisi, on miilitsatöötajail kuritegudes kahtlustatavate ja vahi alt põgenenud isikute jälitamisel õigus siseneda kodanike eluruumidesse ja riiklike asutuste ning sotsialistlike organisatsioonide ruumidesse. Nad võivad oma ametikohustuse täitmisel kasutada kõiki transpordi- ja sidevahendeid (näiteks kurjategijate jälitamisel, nende toimetamisel miilitsaorganeisse, vajaduse korral osutada kannatanule meditsiinilist abi), pöörduda abi saamiseks rahvamalevlaste ja kodanike poole seaduserikkujate kinnipidamiseks ja vastupanu osutamisel miilitsaorganeisse toimetamiseks, samuti kasutada seaduses rangelt piiritletud juhtudel tulirelva. Eesmärgiga tagada autotranspordivahendite liiklemise ohutus on neil õigus keelata tehniliselt mittekorras olevate liiklusvahendite kasutamine, võtta ära juhiload ja määrata teedel ja tänavatel liikluseeskirjade rikkujaile administratiivkorras karistusi, kontrollida liiklusvahendite juhte nende eeskirjade tundmises jne.

Kuriteo väljaselgitamisel algatavad miilitsaorganid kriminaalasju ja viivad läbi juurdluse nendes asjades ise või annavad need alluvuse korras üle (seoses eespool toodud erinevate ametkondade vahel piiritletud juurdlusorganite pädevusega). Juurdlust teostavad vastavate organite ülemad või nende poolt määratud töötajad (tavaliselt on nendeks kriminaaljälituse operatiivtöötajad, sotsialistliku omandi riisumise vastu võitlemise osakondade ja riikliku autoinspektsiooni töötajad).

4. Võitluses kuritegevuse ja avaliku korra rikkumiste ärahoidmisel ja tõkestamisel on üheks mõjuvaks vahendiks miilitsaorganite poolt teostatav administratiivjärelevalve. Järelevalve olemus seisneb selles, et süstemaatiliselt välja selgitada kõik avaliku korra rikkumised ja neid tõkestada, välja selgitada konkreetsed süüdlased, rakendades nende suhtes administratiivseid ja ühiskondlikke mõjutusvahendeid. Administratiivjärelevalve korras võivad miilitsatöötajad kontrollida riiklike asutuste, ametiisikute ja kodanike poolt teatud eeskirjade täitmist (näiteks alkohoolsete jookide müügi eeskirjad, kõigi transpordivahendite liikide kasutamise eeskirjad, ehituse, teede, remonttööde ja kaevamistööde ohutuse eeskirjad ning passirežiim). Nende eeskirjade rikkumise avastamisel annavad nad kohustuslikke juhiseid, mis on suunatud eeskirjade rikkumiste kõrvalda-

misele. Nad võivad karistada süüdiolevaid isikuid administratiivkorras või tõstatada kompetentsete asutuste ja organisatsioonide ees küsimus nende isikute vastutusest. Üheks administratiivjärelevalve eriliigiks on järelevalve kinnipidamiskohtadest vabanenud mõningate kategooriate isikute üle, et avaldada neile kasvatuslikku mõju ning ära hoida uued kuriteod. Nende isikute suhtes, kes kuuluvad sellise järelevalve alla, on miilitsal õigus rakendada rida kitsendusi (teatud ajavahemikul kodunt väljumise keeld, viibimine teatud rajoonides ja linnades, väljasõit (või selle aja piiramine, isiklikes asjades linna või rajooni piirides), 1—4 korda kuus nõuda ilmumist miilitsasse registreerimiseks.

Eelpool toodu elluviimiseks on miilitsaorganite ja tema ametiisikute volitused kindlustatud seadusandluses ettenähtud vahenditega. Selleks on eelkõige kõrgemalseisvate miilitsaorganite kontroll ja juhtimine allpoolseisvate organite tegevuse üle, prokurörijärelevalve, kohalike töörahva saadikute nõukogude poolt üldjuhtimise teostamine miilitsaorganite üle ning iga miilitsatöötaja isiklik vastutus talle usaldatud asja eest.

5. Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi poolt tõstatatud ülesande edukas lahendamine õiguserikkumiste väljajuurimisel, kuritegevuse ja seda põhjustavate tingimuste likvideerimine sõltub kõikide kuritegevuse ja avaliku korra rikkujatega võitlust pidavate riigiorganite koostööst, sellest, kui tihedalt on nad seotud teineteisega ja teiste riiklike asutustega, ühiskondlike organisatsioonidega ning töötajate laiade hulkadega.

Juhtivat osa selles etendavad parteikomiteed ja organisatsioonid, kes teostavad kogu seaduslikkuse tugevdamise poliitilist juhtimist. Nad vaatavad süstemaatiliselt läbi kohtu-, prokuratuuri- ja siseasjade organite tegevuse efektiivsuse tõstmise küsimusi, organiseerivad nende organite töötajate vahelisi nõupidamisi, võtavad nendega kooskõlastatult osa kuritegevuse ja avaliku korra rikkumiste vastu võitlemise vahendite väljatöötamisest.

Viimastel aastatel tekkinud kohtu-, prokuratuuri- ja siseasjade organite vahelised koostöövormid on mitme-

kesistunud. Nendeks on näiteks kuritegevuse ja teiste õiguserikkumiste ühine tundmaõppimine, ühiste vahendite väljatöötamine seaduslikkuse tugevdamisel ja võitluses kuritegevusega, ametkondadevaheliste nõupidamiste läbiviimine, prokuratuuri- ja miilitsaorganite poolt organiseeritud ürituste läbiviimine kuritegude avastamiseks ja ärahoidmiseks, kogemuste vahetamine jne.

Riiklike organite koostöö, kes peavad võitlust kuritegevuse ja avaliku korra rikkumistega, on vahendite rakendamisel tihedas seoses ühiskondlike organisatsioonide ja töökollektiividega, laiade elanikkonna hulkadega. Kohtu-, prokuratuuri-, uurimis- ja juurdlusorganid toetuvad oma tegevuses pidevalt masside abile.

XVII peatükk

TÖÖKOLLEKTIIVIDE, ÜHISKONDLIKE ORGANISATSIOONIDE JA ETTEVÕTETE, ASUTUSTE ADMINISTRATSIOONI OSAST ÕIGUSKORRA RIKKUMISTE ÄRAHOIDMISEL JA AVALIKU KORRA KINDLUSTAMISEL

§ 1. Seaduslikkuse ja õiguskorra tagamine on kõikide asi

1. Võitlus õiguserikkujatega on meie maal üldrahvalik üritus, üldriiklik ja parteiline ülesanne. Iga Nõukogude kodanik on kohustatud järgima NSV Liidu põhiseaduse nõudeid, täitma seadusi, hoidma töödistsipliini, ausalt suhtuma ühiskondlikesse kohustustesse, austama sotsialistliku ühiselu reegleid.

Ühtlasi on see partei programmiliseks nõudeks. Nõukogude inimeste kohus on seista seaduslikkuse ja õiguskorra kaitsel, õeldakse NLKP programmis. Sellise nõude püstitamisel on partei lähtunud leninlikust ideest töötajate otsustavast osast kommunistliku ülesehitustöö kõigis lülides, vajadusest kasvatada «tööliste ja talupoegade laiu hulki, selleks, et nad iseseisvalt, kii-

relt, asjalikult osa võtaksid järelevalve teostamisest seaduslikkusest kinnipidamise üle»[1].

Partei peab vajalikuks ühisrinde loomist võitluseks õiguserikkumistega. Kommunistliku Partei ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsuses 2. märtsist 1959. a. «Töötajate osavõtust ühiskondliku korra kaitsmisest meie maal» on öeldud, et võitlust vääritute, ühiskonnavastaste väljaastumistega ei pea pidama üksnes haldusorganid, vaid sellele võitlusele tuleb õhutada töötajaid ja organisatsioone.

1966. a. juulikuu otsustes näidatakse, et edukas võitlus õiguserikkujatega nõuab kõigi jõudude ja vahendite koordineerimist, veenmise ja sunni oskuslikku rakendamist.

2. Peatähelepanu peab olema suunatud kuritegevuse ärahoidmisele.

Igasugune õiguserikkumine on seotud teatud põhjustega, mis on mitmesugused ja konkreetsed. Nende õigeaegseks kõrvaldamiseks tuleb teha sihipärast profülaktilist tööd, on vaja süstemaatiliselt analüüsida seaduslikkuse olukorda, sügavalt tundma õppida ja teada õiguserikkumist soodustavaid asjaolusid, põhjusi, mis soodustavad nende tekkimist[2].

Ühiskonnavastaste nähtuste ärahoidmine nii nagu kogu võitlus õiguserikkujatega ei ole kerge ülesanne. See nõuab riigiorganite, ühiskondlike organisatsioonide ja kõigi töötajate visa ja järjekindlat tegevust.

3. Õiguserikkumiste ärahoidmisel on oluline nõukogude inimestes teadliku distsipliini kasvatamine.

Eriline koht selles kuulub õiguspropagandale, ühele kõige äraproovitumale vahendile inimeste kasvatamisel seadustest kinni pidama. Õigusalane kasvatus, sotsialistliku õigusteadvuse, õigusnormidest range kinnipidamise harjumuse kujundamine moodustab töötajate kommunistliku kasvatuse lahutamatu koostisosa.

Õigusalased teadmised on vajalikud kõigile. Eriti on need vajalikud aga nõukogude ja majandustöötaja-

---

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 33. kd., lk. 154.

[2] Kuritegevuse põhjusi ja selle ärahoidmise võimalusi uurib spetsiaalne teadus — kriminoloogia. Õpik «Криминология» (Moskva, 1968) sisaldab metoodilisi soovitusi õiguskorrarikkumiste tekkepõhjuste tundmaõppimiseks.

tele, ühiskonnategelastele, kes peavad oma tegevuses juhinduma kindlaksmääratud õigusnormidest ja seisma seaduse kaitsel.

Sageli on töö-, majandus-, elamu-, haldus- ja muu seadusandluse rikkumine tingitud seaduste mitteküllaldasest tundmisest. Kodanike õigusalase kasvatamise parandamise ülesannet põhjendas L. Brežnev oma esinemises 12. juunil 1970. a. Baumani valimisringkonna valijatele ja NLKP Keskkomitee aruandekõnes partei XXIV kongressil. Nagu L. Brežnev märkis, on vajalik «tugevdada Nõukogude seaduste propagandat, tõsta nende autoriteeti, kasvatada kõiki seadusest, õigusest lugupidamise vaimus»[1].

Sellel eesmärgil peab NLKP Keskkomitee vajalikuks anda õiguspropagandale märksa suuremad mõõtmed, tõstes igakülgselt selle kvaliteeti ja efektiivsust.

Selle ülesande täitmisele ei ole kutsutud mitte üksnes juristid, vaid ka partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonid, ettevõtete ja asutuste administratsioon, aga samuti meie ajakirjandus, raadio ja televisioon. Kogu õigusalast propagandatööd peab koordineerima meie maal NSV Liidu Justiitsministeerium.

Edu saavutamiseks tuleb oskuslikult kasutada ja ühendada kõik jõud, vahendid ja õiguspropaganda vormid.

Tähelepanuväärne koht õigusalases kasvatuses, Nõukogude õiguse propagandas on partei ja komsomoli haridussüsteemil. Tähtsad ülesanded peab lahendama 1971. a. asutatud juriidiline populaarteaduslik ajakiri «Человек и закон». Endiselt on suur tähtsus loengutel, vestlustel, konsultatsioonidel, küsimuste ja vastuste õhtutel, juristide spetsiaalsetel esinemistsüklitel ja teistel töötajate kollektiivides kasutatavatel suulise õigusalase propaganda vormidel. Tähtis on ka juriidiliste materjalide süstemaatiline avaldamine ajalehtedes ja ajakirjades, regulaarsed raadio- ja telesaated, populaarse õiguskirjanduse, seadusandlike kogude jm. väljaandmine.

Viimastel aastatel on leidnud laia leviku ja end igati õigustanud selline Nõukogude seadusandluse mas-

[1] «Правда», 13 июня 1970 г.

silise propaganda vorm, nagu õigusteaduse rahvaülikoolid oma paljude teaduskondadega (rahvakaasistujate, rahvamalevate, seltsimehelike kohtute, tööõiguse, sotsiaalkindlustuse, majandusõiguse jt. teaduskonnad). Rahvaülikoolide töös on märkimisväärne, et nad loovad oma kuulajatele kindla süsteemi nende ühiskondlikus või teenistusalases tegevuses vajalikest juriidilistest teadmistest. Siit tekib vajadus edasi arendada, laiendada ja täiustada õigusteaduse rahvaülikoolide õppe- ja kasvatustööd.

Erilist tähelepanu pälvib küsimus, kuidas viia õiguspropaganda veelgi suuremasse vastavusse eluliste nõudmistega, missugune on propaganda sihipärasus, arvestades seaduslikkuse olukorda. Juhusliku materjali kaootiline edasiandmine, kusjuures ei arvestata konkreetset auditooriumi ega olda nõudlikud iseenda esinemiskultuuri vastu, vähendab oluliselt propaganda kasvatuslikku tähtsust ja resultatiivsust. Selle väärtus väheneb, kui piirdutakse ainult kodanikele õiguste selgitamisega ega pöörata tähelepanu iga kodaniku pühale kohusele kinni pidada seadustest, hoida sotsialistlikku omandust, igakülgselt kaitsta riigi huvisid, aktiivselt võidelda distsipliinituse ja seaduserikkumistega.

Esmajärguline tähtsus õiguserikkumiste ärahoidmisel on sallimatuse õhkkonna loomine suhtumises ülestumistesse ja kuritegudesse, kõikidesse kommunistlikust moraalist kõrvalekaldumistesse. Sellise õhkkonna loomist ei kindlusta ainult seaduste propagandaga, vaid ka range seltsimeheliku noomituse, printsipiaalse kriitikaga, inimeste töö, olme ja puhkuse õige organiseerimisega, nendes teadliku suhtumise kasvatamisega ühiskondlikku kohusesse.

Partei püüdleb selle poole, et iga kodanik täidaks Nõukogude seadusi mitte hirmu, vaid südametunnistuse järgi. V. I. Lenin kirjutas: «Hulkade teadlikkuse arendamine jääb, nagu alati, kogu meie töö aluseks ja peamiseks sisuks.[1]»

Teadlik kodanik ei täida mitte ainult ise kõrvalekaldumatult seadusi, vaid hoiab ka teisi eemale õigusrikkumistest. Kodanike aktiivsel osavõtul hoitakse ära, avastatakse ja tõkestatakse paljud üleastu-

[1] V. I. Lenin. Teosed, 11. kd., lk. 154.

mised ja kuriteod. On palju häid näiteid, kus moraalinorme rikkunud ja kuritegeliku käitumise piiril asuvad isikud on ühiskondliku mõjutuse tulemusel saanud aru oma vigadest ja asunud õigele teele. Sageli astuvad Nõukogude kodanikud avaliku korra kaitsmise huvides mehiselt ja ennastohverdavalt võitlusse kurjategijatega. Kuid kahjuks ei ole veel kadunud väikekodanlikud arusaamad, nagu «see minusse ei puutu», ükskõiksus, leppiv suhtumine kurjasse.

Ükskõiksus, passiivsus ja «käsi peseb kätt» mentaliteet aitavad kuritegusid varjata, kõnelevad sellest, et avalikkus kui võimas jõud ei ole veel täielikult mobiliseeritud ja organiseeritud. Selles ongi kuritegevuse visa püsimise üks põhjusi.

4. Võitluses õiguserikkumistega etendavad tähtsat osa töökollektiivid. Seltsimehelik arutelu, õigeaegne ja terav reageering ebaõige käitumise korral on kindlaks tagatiseks mis tahes distsipliinitusest ja seaduserikkumisest vabanemisel. Leplik suhtumine õiguserikkujatesse, ühiskondlike kaitsjate põhjendamatu määramine, ühiskondlikule käendusele andmise taotlus isikutele, kes ei ole seda ära teeninud ja teised ebaprintsipiaalsuse ja andestamise juhud takistavad inimeste õiget õigusalast kasvatamist ja tekitavad vastutamatuse tunde. Kui kollektiiv võtab juhuslikult süüpinki sattunud inimese ümberkasvatamisele, ei tohi ta unustada alalist kontrolli tema käitumise üle, temale vajaliku abi andmist, mis hoiaks teda eemal teistkordsetest õiguserikkumistest.

5. Juhtiv osa seaduslikkuse tugevdamisel, võitluses kuritegevusega kuulub nii nagu kõigis kommunistliku ülesehitustöö lülides parteile. Parteiorganisatsioonid mobiliseerivad ühiskondlikke jõude ja riigiorganeid ühiskonnavastaste nähtuste kõrvaldamisele, suunavad töökollektiivide jõupingutusi kuritegevuse ärahoidmisel, organiseerivad kodanike õiglusalast kasvatamist, võitlevad selle eest, et iga parteiliige peaks eeskujulikult kinni distsipliinist ja seadustest. Sealjuures ei ole lubatav kommunistide vastutuse vähendamine. NLKP põhikirjas on öeldud: «Kui partei liige on pannud toime süütegusid, mis kuuluvad karistamisele kriminaalkorras, heidetakse ta parteist välja ja võetakse vastutusele kooskõlas seadusega.»

Parteiline juhtimine kindlustab kõigi riigiorganite ja ühiskondlike organisatsioonide aktiivsuse seaduslikkuse kaitsel.

§ 2. Ühiskondlikud organisatsioonid võitluses õiguserikkumistega

1. Nõukogude kodanike osavõtt seaduslikkuse ja õiguskorra kaitsest ei toimu ainult töökollektiivide ja töötajate massiorganisatsioonide (ametiühingud, komsomol jt.) kaudu, vaid ka ühiskondlike organisatsioonide abil, kes on loodud õiguserikkumistega võitlemiseks.

Nende seas on tähtis koht rahvakontrollil, kelle tegevus on määratletud NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 19. detsembril 1968. aastal kinnitatud põhimäärusega.

Rahvakontrolli süsteem koosneb komiteedest (üleliiduline, liidu- ja autonoomsete vabariikide, kraide, oblastite, rajoonide ja linnade), rahvakontrolligruppidest ja -postidest külade ja alevite töörahva saadikute nõukogude juures, ettevõtetes, kolhoosides, asutustes, organisatsioonides ja sõjaväeosades. Rahvakontrolli põhilüliks on rahvakontrolligrupid ja -postid, mis valitakse tööliste, teenistujate ja kolhoosnikute koosolekutel. Nad kontrollivad vahetult objekte, võtavad osa rahvakontrollikomiteede poolt teostatavatest kontrollimistest ja revisjonidest. Käesoleval ajal võtab rahvakontrolligruppide ja -postide tööst osa rohkem kui 7 miljonit töötajat.

Oma tegevusega aitab rahvakontroll kaasa riikliku distsipliini tugevdamisele, rahva omanduse säilitamisele, raiskamiste ja ebaperemehelikkuse, riisumiste ja mitmesuguste kuritarvitamiste vältimisele ja tõkestamisele, töötajate kaebuste, avalduste ja ettepanekute õigeaegsele ja õigele läbivaatamisele ning lahendamisele.

2. Üldsus on tõmmatud laialdaselt kaasa seaduslikkuse kaitset teostavate riiklike organite tööle. Üldsuse esindajad osutavad abi siseministeeriumi mitmesugustele teenistustele: kriminaaljälitusele, riisumiste vastu võitlemise osakonnale, välisteenistusele,

autoinspektsioonile jt. Nad täidavad miilitsaorganite ühiskondlike piirkonnavolinike, lastetubade ühiskondlike inspektorite, passirežiimi ühiskondlike inspektorite kohustusi ja teisi ülesandeid.

Prokuratuuriorganite tööst võtavad osa uurijate ja prokuröride ühiskondlikud abid. Nad osutavad abi kuritegude avastamisel, kurjategijate paljastamisel ja kinnipidamisel, õiguserikkumiste põhjuste väljaselgitamisel ja kõrvaldamisel.

Üldsuse osavõtu vormiks õigusemõistmisest on rahvakaasistujate instituut, mis tekkis revolutsiooni esimestel päevadel koos Nõukogude kohtuga. V. I. Lenini poolt väljatöötatud ja VK(b)P VIII kongressil vastuvõetud partei programmis on öeldud: «Et tõmmata õigusemõistmisele kaasa kõige laiemad proletariaadi ja kehvtalurahva hulgad, on kohtus sisse seatud alaliselt vahelduvate ajutiste kohtukaasistujate osavõtt.»[1] Seadusandlus näeb ette, et asju võivad kohtus läbi vaadata veel töötajate kollektiivide poolt valitud ühiskondlikud süüdistajad ja kaitsjad.

3. Töörahva saadikute nõukogude piires tegutseb rida komisjone, kes võitlevad samuti õiguserikkumistega.

Mitmekülgne ja laialdane on alaliste komisjonide töö sotsialistliku seaduslikkuse ja avaliku korra kaitsel. Nad on kohalike nõukogude organid, kes kontrollivad nendele alluvate kõigi ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide seaduslikkusest kinnipidamist. Komisjonid organiseerivad kontrollimisi, kuulavad ettekandeid ja võtavad vastu otsuseid. Vajalikel juhtudel arutatakse seaduslikkusest kinnipidamist komisjonide materjalide alusel ja nende osavõtul kohalike nõukogude istungjärkudel ja täitevkomiteede istungitel.

Sotsialistliku seaduslikkuse ja avaliku korra kaitse komisjonid koosnevad saadikutest, kellel on abiks palju aktiviste.

Alaealiste asjade komisjonid luuakse rajoonide, linnade, ringkondade, oblastite, kraide töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede ja autonoomsete- ja liidu-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 419.

vabariikide ministrite nõukogude juures. Nende koosseisu kuuluvad nõukogude saadikud, ametiühingu-, komsomoli- ja muude ühiskondlike organisatsioonide esindajad, samuti haridus-, kutsehariduse, tervishoiu-, sotsiaalkindlustuse ja avaliku korra kaitse organite, kultuuri- ning teiste asutuste töötajad. Komisjonide tööle tõmmatakse kaasa ametiühingu vabriku-, tehase- või kohalike komiteede, koolide lastevanemate komiteede, lastekodude ja internaatkoolide hooldusnõukogude, vabatahtlike rahvamalevate ja majakomiteede esindajaid, samuti teisi üldsuse esindajaid. Komisjonide otsused on kohustuslikud riiklikele asutustele, ettevõtetele, ühiskondlikele organisatsioonidele, ametiisikutele ja kodanikele.

Komisjonid organiseerivad tööd alaealiste järelevalvetuse ja õiguserikkumiste ärahoidmisel, koordineerivad riiklike organite ja ühiskondlike organisatsioonide pingutusi antud küsimustes, vaatavad läbi alaealiste õiguserikkumiste asju, kontrollivad alaealiste kinnipidamise tingimusi siseministeeriumi organite asutustes ja erikasvatusasutustes ning nendes tehtavat kasvatustööd. Nad selgitavad välja ja võtavad arvele vanemateta jäänud lapsed ja noorukid; alaealised, kellel on küll vanemad või neid asendavad isikud, kes aga ei ole kindlustanud laste kasvatamiseks vajalikke tingimusi; kooli poolelijätnud noorukid, samuti teised alaealised, kes vajavad riiklikku ja ühiskondlikku abi, võttes tarvitusele abinõusid nende elu korraldamiseks.

Komisjonide tegevuse üheks tähtsaks küljeks on kontroll alaealiste noorukite ülalpidamis- ja kasvatamistingimuste üle erinevates õppe- ja kasvatusasutustes, laste elukohtades vaba aja veetmise organiseerimine, samuti alaealistele kindlaksmääratud töötingimuste järgimine ettevõtete, asutuste ning organisatsioonide administratsiooni poolt, neile vajalike materiaal-elukondlike tingimuste loomine ning õppimistingimuste tagamine. Ilma alaealiste komisjoni otsuseta ei saa alaealist heita välja üldhariduslikust koolist ning teistest õppeasutustest, samuti vallandada töölt.

Koos miilitsa lastetoaga jälgivad komisjonid alaealiste käitumist, kelle suhtes on rakendatud kasvatusliku ja halduslik iseloomuga vahendeid; süüdimõiste-

tuid ilma vabadusekaotusele mõistmata, tingimisi karistatuid ja ennetähtaegselt karistuse kandmisest vabastatuid; spetsiaalsetest kasvatus- ja ravikasvatusasutustest ja alaealiste töökolooniatest tagasipöördunuid. Vajalikel juhtudel võtavad nad tarvitusele abinõud töölepaigutamiseks või õppeasutustesse suunamiseks.

Komisjoni tööst osavõtva üldsuse esindajate hulgast määratakse ühiskondlikud inspektorid ja kasvatajad tööks alaealistega. Kasvatajate tegevus on reguleeritud vastava põhimäärusega.

Alaealise andmine ühiskondlike kasvatajate järelevalve alla toimub rajooni (linna) komisjoni isiklikul initsiatiivil või kohtu poolt tehtud otsuse alusel, või riiklike organite, ühiskondlike organisatsioonide ja kodanike algatusel. Ühiskondlike kasvatajate põhiülesandeks on abi osutamine vanematele, nende asendajatele ja alaealiste õiguserikkujate ümberkasvatamine.

Kogemused näitavad, et soovitud tulemusteni võitluses ühiskonnavastaste nähtustega alaealiste seas jõuavad need komisjonid, kes õigeaegselt ja õigesti vaatavad läbi ja lahendavad neile üleantud õiguserikkumiste asjad, kes viivad läbi süstemaatilist tööd sotsialistliku ühiselu reeglitest kõrvalekaldunud noorukitega, püüavad kõrvaldada kõike, mis soodustab nende üleastumiste ja kuritegude teket.

Järelevalvekomisjonid on üheks põhiliseks üldsuse osavõtu vormiks süüdimõistetute parandamisel ja ümberkasvatamisel. Nad kontrollivad organeid ja asutusi, kes täidavad kohtuotsuseid vabadusekaotusele mõistmise, asumiselesaatmisele, väljasaatmisele ja vabadusekaotuseta paranduslikule tööle saatmise osas. Nende komisjonide õigused, ülesanded ja töö organiseerimine määratakse kindlaks liiduvabariikide parandusliku töö koodeksitega ja järelevalvekomisjonide põhimäärustega.

Komisjoni koosseisu kuuluvad nõukogude saadikud, ametiühingu-, komsomoli- ja muude ühiskondlike organisatsioonide ning töötajate kollektiivide esindajad. Oma tegevusega aitavad nad paranduslikku töö asutuste administratsiooni töö organiseerimisel, kinnipeetavate väljaõpetamisel ja kasvatamisel.

Järelevalvekomisjonid võtavad osa küsimuste

lahendamisest nende süüdimõistetute tingimisi enne tähtaega vabastamiseks, kes on näidanud oma eeskujuliku käitumise, ausa suhtumisega töösse ja väljaõppesse oma paranemise teele asumist, ning organiseerib nende üle järelevalve ja nende kasvatamise.

Eriti tähtis on, et iga karistuse kandmisest tingimisi enne tähtaega vabastatud või täielikult vabastatud isik oleks viivitamatult suunatud ühiskondlikult kasulikule tööle töökollektiivi tervesse õhkkonda. Sellepärast kohustab seadus kohaliku töörahva saadikute nõukogu täitevkomiteesid kinnipidamiskohtadest vabastatud isikutele kindlustama töö, võimaluse korral tema eriala arvestades, hiljemalt viieteistkümne päeva jooksul arvates päevast, millal tema poole pöörduti kaasabi saamiseks tööle asumiseks, vajaduse korral andma ka talle elamispind. See on humaanne vahend, mille vajalikkuse tingib õiguserikkumiste kordumise ärahoidmine.

Mitte väikest osa ei etenda süüdimõistetute parandamisel ja ümberkasvatamisel töötajate ühiskondlike organisatsioonide, kollektiivide šeflus parandusliku töö asutustega. Šefluskollektiivid ja organisatsioonid osutavad abi parandusliku töö ja kasvatustöö kolooniates tootmise arendamisel, poliitilis-kasvatustöö läbiviimisel, üldhariduse ja kutsealase väljaõppe organiseerimisel, aitavad kinnipidamiskohtadest vabanenuid tööleasumisel ja elu korraldamisel.

4. Vabatahtlikud rahvamalevad on massilised ühiskondlikud organisatsioonid, mis on loodud sotsialistliku õiguskorra kaitseks. Nende tegevuse algus on määratud NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 2. märtsi 1959. a. määrusega «Töötajate osavõtust avaliku korra kaitsmisest».

Rahvamalevad organiseeritakse tootmise territoriaalse paiknevuse järgi ettevõtetes, ehitus- ja transpordiorganisatsioonides, asutustes, õppeasutustes, kolhoosides ja sovhoosides. Nad komplekteeritakse eesrindlikest töölistest, teenistujatest, kolhoosnikutest, üliõpilastest, õpilastest ja pensionäridest vabatahtlikkuse alusel. Rahvamalevasse võetakse vastu selle üldkoosolekul kodanike avalduse põhjal ja kollektiivi soovitusel.

Rahvamalevat juhivad malevlaste koosolekul vali-

tud komandör ja tema asetäitja. Rahvamalevate juhtimiseks linna ja rajooni ulatuses moodustatakse ühiskondlike organisatsioonide ja malevate komandöridest rajoonide ja linnade staabid.

Rahvamalevaid ja nende staape organiseerivad ja juhivad parteiorganid. Nõukogude organid, komsomoli-, ametiühingu ja teised ühiskondlikud organisatsioonid, miilits, prokuratuur ja kohtud osutavad malevatele nende töös igakülgset abi.

Vabatahtlik rahvamalev kindlustab avaliku korra tänavatel, staadionidel, parkides ja teistes avalikes kohtades patrullimise, reidide, väljapandud postide ja korrapidajatega. Nad peavad pidama aktiivset võitlust huligaanitsemise, joomise, sotsialistliku ja kodanike isikliku omandi riisumise, nõukogude kaubanduseeskirjade rikkumise, spekulatsiooni, kodupuskari ajamise ja teiste ühiskonnale kahjulike õiguserikkumiste ja tegude vastu. Rahvamalevlased selgitavad elanikele sotsialistliku ühiselu reegleid. Õiguserikkujaid mõjutavad nad eelkõige veenmise ja hoiatamisega. Rahvamalev teeb ettepanekuid nõukogude ja ühiskondlikele organisatsioonidele avaliku korra rikkujate suhtes mõjutamisvahendite rakendamiseks, vajaduse korral annab materjalid üle seltsimehelikele kohtutele või haldusorganitele. Ta võib saata malevlasi ühiskondlikeks süüdistajateks, teatada avaliku korra rikkumise juhtudest ajakirjandusele, välja anda satiirilehti, fotovitriine ja bülletääne.

Malevlasel on õigus:

nõuda kodanikelt avaliku korra rikkumise lõpetamist ja vajalikul juhul isikut tõendavate dokumentide, sõidukite juhtidelt aga juhtimise õigust tõendavate dokumentide esitamist;

koostada sõltuvalt korrarikkumiste iseloomust tunnistajate ja korrarikkuja osavõtul akte;

vajaduse korral viia avalikku korda rikkunud kodanikud maleva staapi, miilitsasse, lähemasse küla- või alevinõukogusse;

vajalikel juhtudel minna takistamatult klubidesse, staadionidele, kinodesse ja teistesse avalikesse kohtadesse korra järele valvamiseks nendel objektidel;

rakendada autotransporti õnnetusjuhtumite ja kuritegude läbi kannatada saanute abistamiseks;

oma ametikohustuste täitmisel kasutada ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide telefone.

Malevlasi, kes võtavad aktiivselt osa avaliku korra kaitsmisest ja täidavad eeskujulikult oma kohustusi, ergutatakse, eriti silmapaistnud malevlased esitatakse valitsuse autasude saamiseks. Neile võidakse määrata täiendavalt palgalist puhkust kestusega kuni 3 päeva.

Malevlaste õigusi kaitstakse seaduses võrdselt miilitsatöötajate ja teiste võimuesindajate ning üldsuse esindajate õigustega, kes täidavad kohustusi kindlaksmääratud õiguskorra kaitsel.

Rahvamalevate töökogemused kinnitavad selle üldsuse vabatahtliku osavõtu vormi efektiivsust võitluses õiguserikkumistega. Täpne ja hästi läbimõeldud malevate töö manitseb paljusid asutusi ja ettevõtteid seadustest täpselt kinni pidama, vähendab joomist ja huligaanitsemist avalikes kohtades, riisumist ja töödistsipliini rikkumist.

Õpetlikud on ühe meie maa suurema ettevõtte maleva töökogemused. Selle koosseisus on üle 3000 tehase eesrindliku töötaja ja teenistuja, kellest ühe kolmandiku moodustavad kommunistid ja kommunistlikud noored. Tänavatel, klubides, tööliste ühiselamutes, kauplustes ja teistes ühiskondlikes organisatsioonides peab iga päev korda tehase üle saja rahvamalevlase. Nende tegevus ei piirdu ainult patrullimisega. Nad tegelevad ka teiste õiguserikkumisi ennetavate töö vormidega. Malev on muutunud huligaanide hirmuks. Tema arvel on suur hulk ärahoitud kuritegusid ja kinnipeetud õiguserikkujaid.

Maleva edu on eelkõige tingitud tehase parteiorganisatsiooni juhtimisest ja administratsiooni abist. Maleva eesotsas on staap, kuhu kuuluvad tehase direktori asetäitja, parteiorganisatsiooni sekretär ja ametiühingu komitee esimees, tsehhide malevate komandörid ja maleva aktivistid. Malevlastele on eraldatud ruumid, kus toimub nende regulaarne väljaõpe: viiakse läbi instrueerimisi enne valvekordadesse minekut ja on välja pandud näitlikud vahendid ning sisustatud fotolaboratoorium.

Tsehhide malevate tööd arvestatakse tsehhide vahel läbiviidavate paremate tootmisnäitajate eest peetava võistluse tulemuste arvestamisel. Üks kord aastas kor-

raldatakse tsehhis koosolek, kus malev annab aru tehtud tööst. Igal aastal toimuvad malevlaste konverentsid, kus tehakse kokkuvõtteid ja jagatakse malevate vahel ülesanded, autasustatakse aktiviste. Ühel konverentsil autasustati paljusid malevlasi hinnaliste kingitustega ning parema tsehhi maleva komandörile kommunistliku töö lööklasele anti korteriorder väljaspool järjekorda.

Hästi töötavaid malevlasi on paljudes linnades ja rajoonides. Kuid leidub ka selliseid, mis eksisteerivad ainult paberil, s. o. formaalselt, tegelikult aga ei tööta või töötavad harva. Mõnikord piirdub maleva tegevus ainult valvekordades käimisega, mis kujunevad kollektiivseteks jalutuskäikudeks. Esineb juhtumeid, kus maleva tegevusse tõmmatakse kaasa esimesena ettejuhtuvaid inimesi, kes ei olegi malevlased, ja saadetakse valvekordadesse. On täheldatud juhte, kus malevlasteks on võetud isikuid, kellele ei saa lubada malevlase vastutusrikast kohustust. Aeg-ajalt esineb olukordi, kus malevate eesotsas on sellised isikud, kes ei oma organisaatorlikke võimeid.

Mõnede malevate töös esinevad puudused ja nende vähene aktiivsus mõjub negatiivselt võitlusele õiguserikkumiste vastu. Sellepärast nõuavad NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu partei-, nõukogude-, ametiühingu- ja komsomoliorganitelt vabatahtlike rahvamalevate töö parandamist, nende tugevdamist vabatahtlikkuse alusel energiliste inimestega.

5. Seltsimehelikud kohtud loodi nõukogude võimu esimestel aastatel. Nende loomise idee leidis väljenduse VK(b)P VIII kongressil vastuvõetud programmis. V. I. Lenin hindas kõrgelt seltsimehelike kohtute loomist ja näitas, et peab «järjekindlalt tõstma töödistsipliini ... ning tööviljakuse tõstmise eest võitlemise kultuurseid vorme ...»[1]

Kõikides liiduvabariikides kehtestatud põhimääruste alusel on seltsimehelikud kohtud valitavad organid, kelle ülesanne on aktiivselt kaasa aidata kodanike kasvatamisele töösse ja sotsialistlikku omandisse kommunistliku suhtumise ning sotsialistliku ühiselu reeglite täitmise vaimus, nõukogude inimestes kollektiivsuse ja

[1] **V. I. Lenin.** Teosed, 33. kd., lk. 164.

seltsimeheliku abistamise tunde, kodanike väärikusest ja aust lugupidamise arendamisele. Peamine nende töös on õiguserikkumiste ja üleastumiste ärahoidmine. Neil on kollektiivi usaldus, väljendavad tema tahet ja vastutavad tema ees.

Seltsimehelikke kohtuid võib moodustada kollektiivides, kus on vähemalt 50 liiget. Nad valitakse kollektiivide üldkoosolekutel lahtisel hääletamisel üheks aastaks ning on kohustatud aruandega oma valijate ees esinema mitte vähem kui kord aastas.

Vastavalt põhimäärusele on seltsimehelike kohtute pädevusse antud mitmesuguste üleastumiste arutamine, mis on seotud töödistsipliini ja kommunistliku moraali reeglite rikkumisega.

Nad vaatavad läbi riigi või ühiskonna vara pisiriisumise, esmakordselt toimepandud pisihuligaansuse, pisispekulatsiooni ning teisi administratiivseid õiguserikkumisi ning väiksema ühiskonnaohtlikkusega kuritegusid puudutavaid materjale, mida kompetentsed miilitsa-, prokuratuuri- ja kohtuorganid peavad vajalikuks üle anda neile läbivaatamiseks[1].

Seltsimehelikud kohtud on volitatud läbi vaatama korralisi vaidlusi kodanike vahel, kui vaidlusosalised on nõus asja arutamisega seltsimehelikus kohtus ja vaieldava summa suurus ei ületa 50 rubla, ning mõningaid teisi asju.

Seltsimehelikud kohtud peavad töötama operatiivselt ja vaatama asjad läbi 15 päeva jooksul, arvates nende saabumise päevast, aga pisihuligaansuse ja pisispekulatsiooni asjad 7 päeva jooksul. Seltsimeheliku kohtu istungid viiakse läbi väljaspool tööaega, avalikult, kusjuures kohtu koosseisus on vähemalt kolm valitud liiget. Kohalviibijad võivad kohtu loal esitada küsimusi ja esineda kohtus. Selleks et objektiivselt orienteeruda asjas, tutvub kohus kõigi olemasolevate materjalidega, kuulab vastutusele võetud isiku, kannatanu ja tunnistajate seletusi.

Seltsimehelikel kohtutel on õigus rakendada õiguserikkujate suhtes mitmesuguseid mõjutusvahendeid:

---

[1] Pisihuligaansuse asju võivad seltsimehelikesse kohtutesse saata samuti ettevõtte, asutuse, organisatsiooni administratsioon ja kolhoosi juhatus, teatades sellest prokurörile.

kohustada avalikult vabandama kannatanu või kollektiivi ees;

teha seltsimehelik hoiatus, ühiskondlik noomitus ja avaldada ühiskondlik laitus;

määrata rahatrahvi põhimääruses ettenähtud juhtudel ja suuruses;

teha ettevõtte, asutuse või organisatsiooni juhatajale ettepanek süüdlase üleviimiseks vähemtasutavale tööle või madalamale ametikohale kuni 3 kuuks;

teha ettepanek isiku suunamiseks, kes on toime pannud pisihuligaansuse, pisispekulatsiooni, riigi või ühiskonna vara pisiriisumise, väheväärtusliku isikliku tarbeeseme varguse, löömise või kerge kehavigastuse tekitamise, 15 päevaks samas ettevõttes, asutuses või organisatsioonis kvalifitseerimata füüsilisele tööle.

Teatud juhtudel võivad nad tõstatada administratsiooni ees küsimuse töötaja vallandamiseks.

Seltsimehelik kohus võib taotleda süüdlaste väljatõstmist elamispinnalt, kui nad teevad võimatuks teiste elamise koos nendega või rikuvad ja lõhuvad eluruume.

Eelpool toodud vahendite kõrval võib seltsimehelik kohus kohustada süüdlast tasuma tema poolt tekitatud kahju, kui kahjusumma ei ületa 50 rubla. Riigi või ühiskonna vara pisiriisumise asjades peab seltsimehelik kohus igal juhul kohustama süüdlast täielikult hüvitama tekitatud materiaalse kahju.

Seltsimehelikel kohtutel on õigus piirduda asja avaliku arutamisega. Seda rakendatakse siis, kui süüdlane puhtsüdamlikult kahetseb oma süüd, vabandab avalikult kollektiivi või kannatanu ees ja hüvitab tekitatud kahju vabatahtlikult. Sellistel juhtudel omab asja arutamise fakt kollektiivi liikmete juuresolekul küllaldast kasvatuslikku mõju õiguserikkujasse. Juhul, kui süüdimõistmiseks puudub alus, mõistab seltsimehelik kohus vastutuselevõetud isiku õigeks.

Kui seltsimehelikud kohtud asja läbivaatamisel veenduvad õiguserikkuja kriminaal- või administratiivvastutusele võtmise vajaduses, teevad nad otsuse materjalide üleandmise kohta vastavatele organitele.

Tähtis ei ole teha mitte ainult õiget otsust, vaid hoolitseda ka selle õigeaegse täitmise eest. Nendel juhtudel, kui seltsimeheliku kohtu otsust ei täideta tekitatud kahju tasumise, trahvi määramise või muu vara-

lise sissenõudmise kohta ettenähtud tähtajaks vabatahtlikult, kuulub see sundtäitmisele. Sellel eesmärgil saadetakse asi rahvakohtule, kes seaduslikult tehtud otsuse alusel annab välja täitelehe otsuse täitmiseks kohtutäituri kaudu.

Ettevõtetes, asutustes, organisatsioonides, kõrgemates ja keskeriõppeasutustes juhivad seltsimehelikke kohtuid ametiühingu-, vabriku-, tehase- või kohalikud komiteed; seltsimehelikud kohtud kolhoosides, majavalitsustes või majades, maa-asulates ja alevites töötavad kohalike töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede juhtimisel.

Seltsimehelikud kohtud nagu rahvamalevadki esinevad suure jõuna seal, kus neid järjekindlalt juhitakse ja kus ilmneb parteiorganisatsioonide pidev hoolitsus selle ühiskondliku, isetegevusliku vormi laiendamise ja täiustamise eest. Paljudes kohtades on seltsimehelikud kohtud saavutanud hinnatava koha võitluses sotsialistliku seaduslikkuse ja distsipliini tugevdamise eest, olles suure hulga õiguserikkujaid suunanud paranemise teele. See on iseloomulik nendele kohtutele, kelle koosseisu on valitud võimekad inimesed, kes suhtuvad suure vastutustundega neile usaldatud ülesannete täitmisse.

Kuid paljude seltsimehelike kohtute töö on veel ebarahuldav. Mõned neist tegelikult ei tööta või töötavad initsiatiivi näitamata, ei kasuta neile seaduse poolt antud õigusi ja võimalusi töödistsipliini tugevdamisel ja avaliku korra kaitsel. Tavaliselt lahendavad nad miilitsa, kohtu, prokuratuuri või ettevõtte administratsiooni poolt neile suunatud asju, kuid ei ilmuta isiklikku algatust kollektiivi üksikute liikmete käitumise arutamiseks. Tihti jäetakse saabunud materjalid õigeaegselt läbi vaatamata või ei vaadata neid üldse läbi, rikutakse seltsimehelike kohtute põhimäärust, tehtud otsuseid ei viida ellu. Istungeid viiakse läbi kiirustades ja tingimustes, mis ei taga töötajate laialdast osavõttu. Eelkõige on paljude seltsimehelike kohtute töös esinevate puuduste põhjuseks mõningate ametiühingu-, nõukogude ja parteiorganite vähene tähelepanu osutamine nende tegevusele.

Distsipliini, seaduslikkuse ja avaliku korra tugevdamise huvid näevad ette seltsimehelike kohtute tegevuse aktiivsuse tõstmist, nende töö parandamist.

Vajalik on seltsimehelike kohtute esimeeste ja liikmete omavahelised kogemuste vahetamised ning õppetöö süstemaatiline organiseerimine, kuna paljud neist tunnevad halvasti oma õigusi ja ei oma vilumusi asjade läbivaatamisel. Samuti tuleb kasutada end õigustanud seltsimehelike kohtute täiendava juhtimise vormina rajoonides ja linnades loodud ühiskondlikke nõukogusid.

§ 3. Ettevõtte ja asutuse administratsiooni osa õiguserikkumiste ärahoidmisel ja avaliku korra kaitsmisel

1. Võitluses õiguserikkumiste vastu on ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide, sovhooside ja kolhooside juhtkonnal vastutusrikkad ülesanded. Majandusjuhid, insener-tehniline personal, brigadirid ja meistrid vastutavad mitte ainult ülesannete ja plaanide täitmise eest, vaid ka selle eest, et ühe või teise tootmisorganisatsiooni,- tema mistahes lüli kogu tegevus põhineks seaduste ja distsipliini täpsel täitmisel.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus nõuavad, et administratsioon veelgi rohkem vastutaks organiseerituse ja eeskujuliku korra eest ettevõtetes ja asutustes, ehitustel, kolhoosides ja sovhoosides, töödistsipliini pidamise, kõrge tööviljakuse tagamise, nõukogude seadustesse ja sotsialistliku ühiselu reeglitesse austava suhtumise kasvatamise, töösse ja ühiskondlikku omandusse kommunistliku suhtumise eest.

Kõigilt juhtivatelt ja insener-tehnilistelt töötajatelt nõutakse majandustegevuse ja kasvatustöö oskuslikku, orgaanilist ühendamist.

NLKP Keskkomitee otsuses «Tšerepovetsi metallurgiatehase juhtivate insener-tehniliste töötajate osavõtust kollektiivi liikmete ideelis-poliitilisest kasvatamisest» pööratakse erilist tähelepanu vajadusele tõsta meistrite, vahetuste ja jaoskondade ülemate kui insener-tehnilise kaadri arvukaima kategooria osa. Nad on tihedalt seotud tööliste eluga, nende töö ja olmega, vajaduste ja nõudmistega ning võivad seepärast avaldada suurt mõju võitluse tugevdamisele selliste sotsia-

listliku moraali antipoodide vastu, nagu distsiplineerimatus, joomine, huligaanitsemine jt.[1]

Seaduslikkuse ja distsipliini järgimiseks igas kollektiivis on tähtis, et administratsiooni esindajad kasutaksid täiel määral oma õigusi ning täidaksid kõrvalekaldumatult neile pandud kohustusi.

2. Majandusjuhid, ettevõtte, asutuse või organisatsiooni, kolhooside ja sovhooside administratsioon on kohustatud osutama igakülgset abi kohalikele nõukogudele, miilitsale, prokuratuurile, kohtule ja ühiskondlikele organisatsioonidele vajaliku õiguskorra hoidmisel linnas, rajoonis, asulas, külas, tehase territooriumil, ühiselamus, klubis ja muudes ühiskondlikes kohtades.

Terve moraalse õhkkonna ja iga kollektiivi liikme laitmatu käitumise kindlustamine on ülesanne, mille administratsioon peab lahendama koostöös partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsiooniga, rahvamaleva ja seltsimehelike kohtutega. Mida monoliitsemad on need jõud, mida paremini on nad ühendatud, seda enam võib loota selle ürituse edule.

NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juuliotsustes (1966. a.) mõistetakse resoluutselt hukka sellised ettevõtete, asutuste, ehituste, õppeasutuste, kolhooside ja sovhooside juhid, kes võtavad vähe osa avaliku korra tugevdamisest, lepivad huligaanitsemiste, joomiste ja teiste ühiskonnavastaste ilmingutega nende kollektiivis. Samuti viidatakse otsustes administratsiooni kohustusele printsipiaalselt reageerida kõrvuti töötajate kollektiivide ja ühiskondlike organisatsioonidega igale õiguserikkumisele. Miilitsast, prokuratuurist, kohtust ja rahvamalevast saabunud huligaansuse või muu vääritu käitumise materjalide alusel peab administratsioon mitte hiljemalt kui 10 päeva jooksul võtma tarvitusele vajalikud abinõud õiguserikkuja mõjutamiseks ning teatama sellest organile, kes materjalid saatis.

Iga vääritu käitumine tuleb objektiivselt läbi vaadata, arvestades selle iseloomu, ühiskonnakahjulikkust, süüdlase isiksust. Ühel juhul on otstarbekas anda asi arutamiseks seltsimehelikule kohtule, teisel juhul —

[1] См. «Правда», 29 декабря 1971 г.

töötajate kollektiivile või ühiskondlikule organisatsioonile.

Juhul kui need ühiskondliku mõjutamise ja kasvatamise vahendid osutuvad ebapiisavateks, nagu see tavaliselt on kuriteo või raske administratiivüleastumise puhul, saadetakse materjalid vastavale riigiorganile süüdlase kriminaal- või haldusvastutusele võtmiseks. Peale selle, vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuli 1966. a. seadlusele «Huligaansuse eest vastutuse tugevdamisest» võib kõrvuti haldus- või kriminaalvastutusele võtmisega või ühiskondlike mõjutamisvahendite kohaldamisega ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide administratsioon kooskõlastatult ametiühingu vabriku-, tehase- või kohaliku komiteega jätta huligaanitsenud töötaja täielikult või osaliselt ilma tööl makstavatest preemiatest, samuti soodustushinnaga puhkekodu- ja sanatooriumituusikutest; neid võib elamispinna saamise järjekorras üle viia tahapoole.

Avaliku korra kaitsmise huvides kannavad ettevõtete, tsehhide, vahetuste ja tootmisjaoskondade juhid isiklikku vastutust mitmesugust liiki relvade, pussnugade, kasteetide ja teiste sarnaste esemete valmistamise eest tööl, mida huligaanid ja teised kuritegelikud elemendid kasutavad.

Ülisuur tähtsus on õiguserikkumiste, eriti aga avaliku korra vastu suunatud rünnete ärahoidmisel võitlusel joomisega. On ju teada, et joomine on olnud ajendiks peaaegu kõikidele huligaansustele, enamikele tapmistele ja kehavigastustele ning teistele isikuvastastele ja ühiskondlikku julgeolekut ründavatele kuritegudele. Eriti sageli leiavad need aset palga- ja puhkepäevadel, ajal, millal kõige rohkem tarvitatakse alkohoolseid jooke.

Võitlus joomisega nõuab leppimatust ja kindlameelsust, teravat reageerimist alkoholi kuritarvitamisele ja kodupuskari ajamisele. Pidevalt on vaja hoolitseda inimeste tervislike olmetingimuste, puhkuse mõistliku organiseerimise eest ja tõhustada kodanike kõlbelist kasvatamist ning tõsta nende kultuuritaset.

Et edukalt võidelda eeskujuliku avaliku korra eest, peavad administratsiooni esindajad, tootmiskollektiivide kõikide lülide juhid andma isiklikku eeskuju, kor-

rektselt käituma tööl, olmes ja avalikes kohtades. Eriti suure kasvatusliku tähtsusega on see noorte jaoks.

Tunnetades oma suurt osa avaliku korra hoidmisel, peavad majandusjuhid üha aktiivsemat võitlust sotsialistliku ühiselu normide rikkujatega. Kuid paraku mitte kõik administratsiooni esindajad ei pööra küsimusele vajalikku tähelepanu, mitte alati ei reageerita avaliku korra rikkujate kohta saabuvatele materjalidele. Harva kasutatakse huligaanide ja joodikute mõjutamiseks selliseid vahendeid nagu preemiatest ja soodustustest ilmajätmine jne. Kõikjal ei täideta partei ja valitsuse juhendeid, mille kohaselt kollektiivis valitsevaid suhteid ja käitumisnormide järgimist ühiskonnas ning olmes tuleb pidada üheks tähtsamaks näitajaks sotsialistlikust võistlusest kokkuvõtete tegemisel. Ministeeriumid, ametkonnad ja mitmesugused oblastiorganisatsioonid lähtuvad eesrindlike ettevõtete nimetuste omistamisel praegu tavaliselt üksnes tootmisnäitajatest.

3. Nõukogude seadused, partei ja valitsuse määrused andsid kõigile kodanikele ja ametiisikutele suured võimalused võtta aktiivselt osa võitlusest õiguserikkumistega, sotsialistliku õiguskorra kindlustamisest. Kaheldamatult annab ühiskond tervikuna suure panuse sellesse kommunismi ülesehitamise tähtsasse valdkonda. Paraku ei ole aga kõikide ühiskondlike organisatsioonide ja tootmiskollektiivide administratsiooni esindajate töötase vastavuses tänapäeva kõrgete nõudmistega. Igal pool ei tehta õiguserikkumiste ärahoidmiseks ja väljajuurimiseks kõik vajalik ning võimalik.

Ülesandeks on luua eeskujulik avalik kord linnades ja rajoonides, kaitsta riigi ja kodanike huvisid kuritegelike rünnete eest. Seda võib saavutada üksnes ühiskondlike organisatsioonide, töökollektiivide, majandusjuhtide, ametiisikute ja riigiorganite laabuva töö korral, kui otsustavalt võideldakse ühiskonnavastaste ilmingutega, kui igaüht kasvatatakse seaduse pühaduse ja vankumatuse, õiglase karistuse vältimatuse vaimus.

Kaitsta seadust on iga kodaniku aukohus.

SISUKORD

1. Nõukogude seadusandlus ja selle osa kommunismi ehitamisel

I peatükk. Seadusandlus ja seaduslikkus nõukogude ühiskonnas 3
§ 1. Nõukogude seadusandluse olemus ja printsiibid . 3
§ 2. Nõukogude seadusandluse osa Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi poliitika elluviimisel . 8
§ 3. Nõukogude õiguse normid, normatiivaktid ja nende mõjupiirid 13
§ 4. Sotsialistlik seaduslikkus ja õiguskord . . . 17
§ 5. Partei ja Nõukogude riigi põhilised abinõud seaduslikkuse tugevdamiseks 24

II peatükk. Nõukogude riigiorganid ja nende pädevus seadusandluse alal 33
§ 1. Seadusandlike volitustega riigiorganite süsteem . 33
§ 2. Riigivõimu esindusorganid ja nende aktid . . . 39
§ 3. Riigivalitsemisorganid ja nende aktid 45

2. Tsiviilseadusandluse alused

III peatükk. Riiklik omandus, selle kaitse ja kindlustamine . 51
§ 1. Riikliku omandiõiguse üldiseloomustus . . . 51
§ 2. Riiklike ettevõtete operatiivse juhtimise õigus ja nende vara õiguslik seisund 58
§ 3. Riikliku omandiõiguse kaitse 65

IV peatükk. Riikliku sotsialistliku ettevõtte õigusseisund . 70
§ 1. Riiklik sotsialistlik ettevõte ja selle koht sotsialistlikus majandussüsteemis 70
§ 2. Ettevõtte kui sotsialistliku majanduse lüli õigused 74
§ 3. Ettevõtte juhtimise õiguslikud vormid ja korraldus 80
§ 4. Õigusteenindus ettevõttes ja rahvamajanduses . . 85

V peatükk. Majanduslepingud ja nende osa majandusreformi tingimustes 88
§ 1. Majanduslepingute tähtsus sotsialistlikus ökonoomikas 88
§ 2. Majanduslepingute sõlmimise ja täitmise kord . . 91

§ 3. Varaline vastutus majanduslepingute rikkumise eest 95
§ 4. Riiklik arbitraaž 98

VI peatükk. Nõukogude kodanike varaliste ja isiklike õiguste tsiviilõiguslik kaitse 102
§ 1. Isiklik omandiõigus NSV Liidus 102
§ 2. Elamuseadusandluse põhisätted 106
§ 3. Autori- ja leiutusõigus 111
§ 4. Isikule tekitatud kahju hüvitamine 115
§ 5. Perekonnaõiguste kaitse 118

3. Tööseadusandluse alused

VII peatükk. Tööseadusandluse olemus ja tähtsus . . . 122
§ 1. Tööseadusandluse osa kommunismi ehitamisel . 122
§ 2. NSV Liidu ja liiduvabariikide tööseadusandluse üldiseloomustus. Kodanliku tööseadusandluse antidemokraatlik olemus 124
§ 3. Töödistsipliin ja selle tugevdamise õiguslikud vahendid 131

VIII peatükk. Tööliste ja teenistujate töölevõtmine, üleviimine teisele tööle ja vallandamine 136
§ 1. Töölevõtmine 136
§ 2. Üleviimine teisele tööle 140
§ 3. Tööliste ja teenistujate vallandamine administratsiooni algatusel 145

IX peatükk. Töö- ja puhkeaeg 156
§ 1. Tööaeg 156
§ 2. Puhkeaeg 161
§ 3. Töö kõrval õppivate isikute tööaja lühendamine ja nendele puhkuste andmine 169

X peatükk. Palk. Tagatised ja kompensatsioonid. Materiaalne vastutus. Töötülid 172
§ 1. Palk 172
§ 2. Tagatised ja kompensatsioonid 180
§ 3. Materiaalne vastutus 183
§ 4. Töövaidlused 186

XI peatükk. Töökaitse. Riiklik sotsiaalkindlustus. Järelevalve ja kontroll tööseadusandluse täitmise üle . . . 189
§ 1. Töökaitse 189
§ 2. Riiklik sotsiaalkindlustus 193
§ 3. Järelevalve ja kontroll tööseadusandluse täitmise üle ning vastutus selle rikkumise eest 203

4. Kolhoosiseadusandluse alused

XII peatükk. Kolhooside õiguslik seisund 206
§ 1. Kolhoos kui kooperatiivne põllumajanduslik ettevõte 206
§ 2. Kolhooside õigused ja kohustused tootmis-majandusliku ja muu tegevuse organiseerimisel . . . 211
§ 3. Kolhoosidemokraatia ja selle iseloomulikud jooned 217

XIII peatükk. Seadusandlus kolhoosnikute töö kohta . . . 219
§ 1. Kolhoosnikute töö organiseerimise, -tasustamise ja -kaitse õiguslik reguleerimine 219
§ 2. Kolhoosides töödistsipliini tugevdamise õiguslikud abinõud 226
§ 3. Kolhoosnikute sotsiaalse kindlustamise õiguslik reguleerimine 230

5. Haldus- ja kriminaalvastutuse alused

XIV peatükk. Administratiivüleastumine ja vastutus . . . 235
§ 1. Haldusvastutus 235
§ 2. Halduskaristuste liigid 239
§ 3. Menetluse kord administratiivüleastumise asjades 243
XV peatükk. Kuritegu ja kriminaalvastutus 246
§ 1. Kuriteo mõiste. Kriminaalkaristus 246
§ 2. Kuriteod riigi ja ühiskonna vara vastu . . . 254
§ 3. Majandusalased kuriteod 258
§ 4. Ametialased kuriteod 260

6. Kuritegevuse vastu võitlemise ja õiguskorra kaitse organiseerimise seaduslikud alused

XVI peatükk. Kuritegevuse ja avaliku korra rikkumiste vastu võitlevad organid 263
§ 1. Kohtuorganid 263
§ 2. Prokuratuuriorganid 271
§ 3. Siseasjade organid, nende osa võitluses kuritegevuse ja avaliku korra rikkumistega 278
XVII peatükk. Töökollektiivide, ühiskondlike organisatsioonide ja ettevõtete, asutuste administratsiooni osast õiguskorra rikkumiste ärahoidmisel ja avaliku korra kindlustamisel 282
§ 1. Seaduslikkuse ja õiguskorra tagamine on kõikide asi 282
§ 2. Ühiskondlikud organisatsioonid võitluses õiguserikkumistega 287
§ 3. Ettevõtte ja asutuse administratsiooni osa õiguserikkumiste ärahoidmisel ja avaliku korra kaitsmisel 298

ОСНОВЫ СОВЕТСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА. ДЛЯ СИСТЕМЫ ПАРТИЙНОЙ УЧЕБЫ. На эстонском языке. Обложка: Г. Пант. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja E. Ingar. Tehniline toimetaja A. Krebstein. Korrektor M. Teemägi. Laduda antud 2. III 1973. Trükkida antud 25. VI 1973. Trükipaber nr. 2, 51×84/16 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 19. Tingtrükipoognaid 15,96. Arvestuspoognaid 17,43. Trükiarv 4000. «Eesti Raamat», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimise nr. 2000. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. II.

Hind 51 kop.

51 kop.

A
33 357
87 466

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00456290 8